

UNIVERZA V LJUBLJANI — PRAVNA FAKULTETA

RIMSKO PRAVO

2. del

RODBINSKO, DEDNO IN CIVILNO PRAVDNO PRAVO

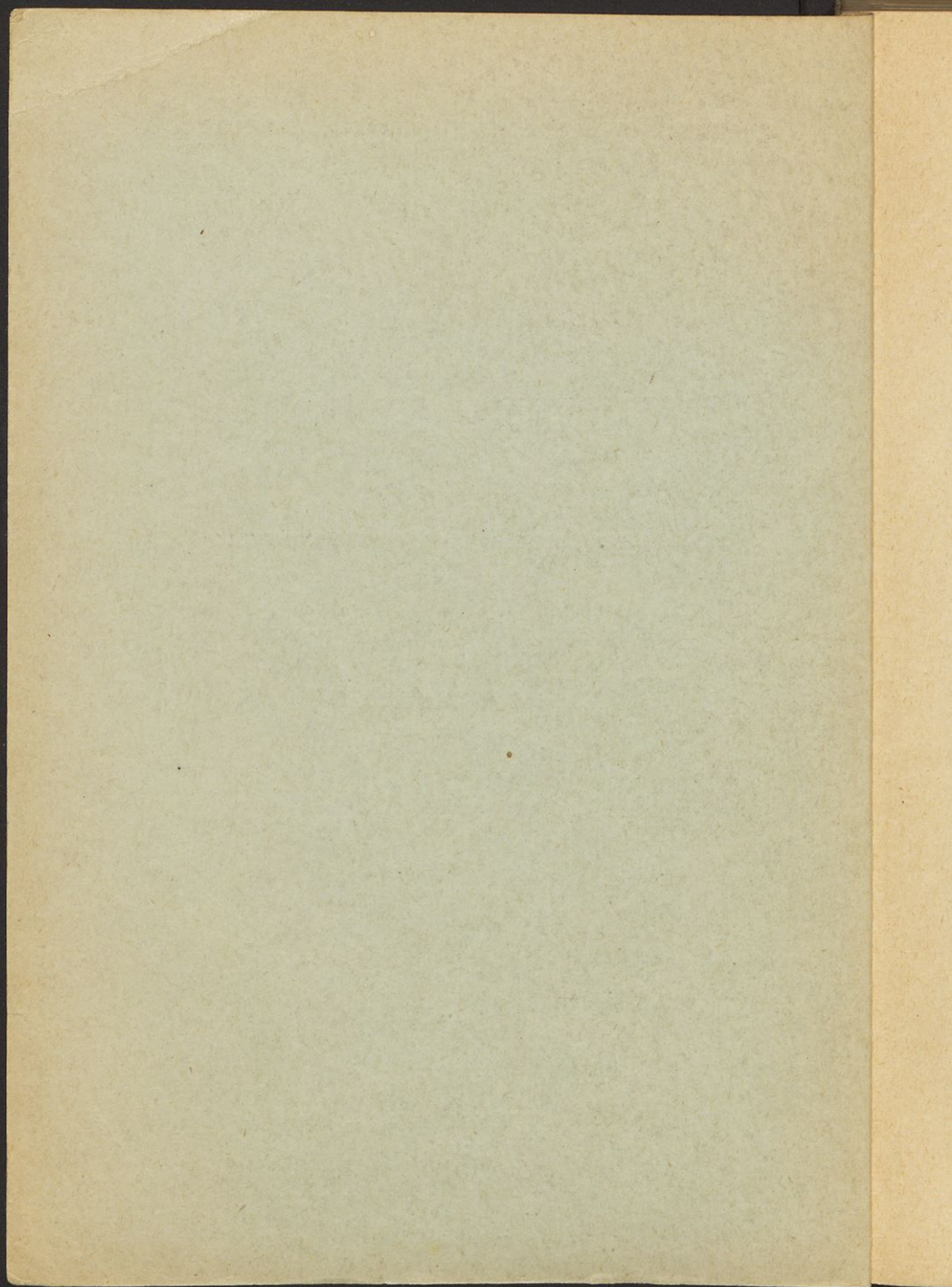
Spisal

Dr. VIKTOR KOROŠEC

univ. profesor

LJUBLJANA

1969

UNIVERZA V LJUBLJANI — PRAVNA FAKULTETA

RIMSKO PRAVO

2. del

RODBINSKO, DEDNO IN CIVILNO PRAVDNO PRAVO

Spisal

Dr. VIKTOR KOROŠEC

univ. profesor

LJUBLJANA

1969

PH 123.903

18.4.2008

E. RODBINSKO PRAVO

§ 128. RODBINSKO PRAVO

I. Pojem

Rodbinsko pravo ureja razmerja med člani iste družine (rodbine), to je med zakoncema, med starši in otroki ter eventualno med varuhom in varovancem ali med skrbnikom in skrbljencem. Ta razmerja so redno združena z neko oblastjo (rodbinsko osebno pravo), obenem pa imajo tudi svojo gospodarsko stran (rodbinsko premoženjsko pravo).

Rimsko rodbinsko pravo¹ je bilo močno konservativno. Povečini je nastalo še kot nezapisano običajno pravo, ki je veljalo samo za Rimljane. Po rimskem pravu veljaven zakon je mogel skleniti samo rimski državljan, in sicer le z nevesto, ki je bila Rimljanka ali pa je po svojem domačem kraju imela konubij. Samo Rimljan je mogel imeti moževo oblast nad ženo, imenovano *manus* (= roka), medtem ko je očetovsko oblast (*patria potestas*) imel nad otroki, rojenimi iz takega veljavnega zakona.

Iz časov rodovno-plemenske (gentilne) skupnosti se je v civilni dobi ohranilo le nekaj določb o dedovanju, varuštvu in skrbništvu. Rimske *gentes* so bile patriarhalne.² Žena, ki je prišla pod moževo oblast (*manus*), je obenem prešla iz agnatske družine svojega očeta v moževo agnatsko družino in je tu imela dedno pravico ob neoporočnem (= intestatnem) dedovanju. Kognatskega ali krvnega sorodstva civilno pravo pri dedovanju ni upoštevalo. Rimsko pravo tudi ni razvilo nobene oblasti (roditeljske ali materinske), ki bi bila različna od očetovske oblasti.

Ko je rodbinski poglavar umrl, so vsi njemu neposredno podrejeni potomci (sinovi, hčere, vnuki in vnukinje po že umrlih sinovih) postali vsak zase začetniki svojih družin;³ vsak sin (ali vnuk po prej umrlem sinu) je postal rodbinski poglavar ne glede na starost. Nezakonski otrok je bil začetnik svoje agnatske družine, ki ni imela nobene zveze ne z očetovo ne z materino agnatsko družino (prim. spredaj § 28, V).

Staro civilno rodbinsko pravo je cesarska zakonodaja, predvsem Avgustova, skušala nekoliko reformirati, zlasti z dednopravnimi sankcijami. V postklasični dobi se od Konstantina naprej pojavljajo v cesarski zakonodaji krščanski in vzhodni vplivi. Vendar je ohranilo rodbinsko pravo povečini še naprej svoje

¹ Prim. že spredaj § 1, str. 10 s.; § 28, str. 94—98; § 29, str. 99. — Ponavljanjem se zaradi boljšega razumevanja ni mogoče popolnoma ogniti.

² Prim. Fr. Engels, Izvor družine, privatne lastnine in države (slov. prevod 1947): str. 95—103: Gens in država v Rimu.

³ S hčerjo in nezakonsko materjo se agnatska družina začenja in končuje. Ulp. D. 50, 16, 195, 5 (gl. str. 96, op. 12).

značilnosti iz civilne dobe. Razvoj se je pozneje nadaljeval v kanonskem pravu. Od reformacije v začetku 16. stoletja in od francoske revolucije (1789) naprej poteka razvoj v težnji za laizacijo rodbinskega prava.⁴

II. *Familia*

Besedo *familia*⁵ uporabljajo rimski pravni viri v različnih pomenih. V stari civilni dobi pomeni stvarnopravno premoženje občana; tako se dediščinska delitvena tožba imenuje *actio familiae erciscundae*. V izrazu *familia pecuniaque*,⁶ ki je označevala celotno občanovo imetje, je *familia* pomenila njegov važnejši del, bodisi *res Mancipi*, bodisi temeljno družinsko premoženje, ki se je podeovalo iz roda v rod.

Sčasoma so pa uporabljali besedo *familia* za označbo nekaterih skupin oseb: zlasti oseb, živečih pod oblastjo istega očeta (*familia proprio iure*), pogosto pa tudi oseb, ki bi bile pod isto oblastjo, če bi skupni družinski poglavar še živel (*familia communi iure*).⁷

V ožjem pomenu zaznamuje *familia* lahko tudi vse sužnje določenega gospodarja⁸; včasih pa tako imenujejo obe veliki skupini sužnjev, ki so bili zaposleni ali doma v mestu ali pa s poljskim delom (*familia urbana — rustica*).

Pri Justinianu⁹ pomeni *familia* včasih ne le starše in otroke, ampak vse osebe, ki jih veže krvno sorodstvo ali svaštvo ali patronatsko razmerje; še vedno pa lahko pomeni tudi sužnje in drugo premoženje (*substantia*).¹⁰

V naslednjih izvajanjih bomo uporabljali besedo *familia* za svobodne osebe pod isto očetovsko oblastjo.

III. *Razpored snovi*¹¹

Prvi oddelek bo obravnaval odnošaje med zakoncema, drugi oddelek odnošaje med starši in otroki, tretji pa varuštvo in skrbništvo.

⁴ Jugoslovansko rodbinsko pravo urejajo predvsem naslednji zakoni: (zvezni) Temeljni zakon o zakonski zvezi (Uradni list FLRJ, št. 29/46, str. 329 s poznejšimi dopolnitvami; prečiščeno besedilo v U. l. SFRJ, št. 28/65, str. 1157); Temeljni zakon o posvojitvi (U. l. FLRJ, št. 30/47, str. 346; prečiščeno besedilo v U. l. SFRJ, št. 10/65, str. 269); (republiški) Zakon o premoženjskih razmerjih med zakonci (U. l. LRS, št. 20/50); Temeljni zakon o skrbništvu (U. l. FLRJ, št. 30/47, prečiščeno besedilo v U. l. SFRJ, št. 16/65, str. 735).

⁵ Za etimologijo prim. A. Walde, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, 2. umgearb. Aufl. Heidelberg 1910, str. 270: *familia*: »das Gesinde, die ganze Hausgenossenschaft (Freie und Sklaven), Familie«. *Familia* je v zvezi deloma s staroindskim *dhaman* »bivališče« in z grškim $\theta\eta\mu\omega\nu$, $\theta\omicron\mu\acute{\iota}\omicron\varsigma$ = kup, kopica (služabnikov), $\theta\alpha\upsilon\acute{\alpha}$ »gosto«, $\theta\alpha\upsilon\acute{\epsilon}$, $\theta\alpha\upsilon\epsilon\iota\alpha$ »gosto stisnjeni«.

⁶ Prim. spredaj § 35, II, str. 119.

⁷ Prim. spredaj § 28, II, str. 96.

⁸ Ulp. D. 21, 1, 25, 2: *Familiae appellatione omnes qui in servitute sunt, continentur*. — Cels. D 32, 79 pr.: *Si familia legetur* (predmet volila je označen kot *familia*), *perinde est quasi singuli homines legati sint*.

⁹ C. 6, 38, 5.

¹⁰ Prim. Gai. D. 35, 2, 79 in drugod.

¹¹ D. 23—27; I. 1, 8—26; C. 5, 1—75; Gai. 1, 55—200; Paul. Sent. 2, 19—30A; Ulp. Reg. 4—14.

Prvi oddelek
PRAVO ZAKONCEV

§ 129. BISTVO IN ZGODOVINA RIMSKEGA ZAKONA

I. *Bistvo*

Po rimskem pravu veljaven zakon (*iustae nuptiae, legitimum matrimonium*) je bil mogoč le med rimskim državljanom in Rimljanko, ali pa nevesto, ki je imela *conubium*. Tako ugodnost so pripoznavali predvsem starejšim latinskim mestom. V Justinijanovem pravu teh omejitev ni bilo več.

Viri¹ označujejo zakonsko zvezo (*matrimonium*) kot najpopolnejšo življenjsko skupnost med možem in ženo.² Kakor daleč segajo viri, je bil rimski zakon monogamen: življenjska skupnost enega moža z eno ženo. Ne o poligamiji (mnogoženstvu) ne o poliandriji (mnogomoštvu) ne o matriarhatu ni v rimskih virih nobenih poročil.

Sklenitev zakona in dolgo časa tudi razveza sta bili zadevi, ki sta jih urejala udeleženca sama. Za nastanek zakonske skupnosti je odločilna soglasna volja obeh zaročencev, da hočeta skleniti zakon: *consensus facit nuptias*³ (»soglasje napravi zakon«). Volja, živeti v zakonski skupnosti (*affectio maritalis*), je usmerjena predvsem na zagotovitev potomstva (*liberorum quaerendorum gratia*)⁴.

Konkubinat (priležništvo) se loči od veljavnega zakona po tem, da v njem taka zavest (*affectio maritalis*) manjka. Konkubinat je trajna, monogamna zveza moža z določeno žensko, navadno s tako, ki bi je zaradi kake ovire ne mogel vzeti za ženo. Take ovire je uvedla Avgustova zakonodaja s tem, da je prepovedala,⁵ da bi se senatorji ženili z osvobojenkami, ali svobodno rojeni rimski državljanji (*ingenui*) z oporečnimi ženskami. Otroci, rojeni iz zakonov, sklenjenih vkljub tej prepovedi, so bili nezakonski, vendar so kot *liberi naturales* imeli nekatere prednosti pred drugimi nezakonskimi otroki. Tako jim je postklasična cesarska zakonodaja pripoznavala pravico do vzdrževanja ter omejeno dedno pravico tudi po očetu.

Na Vzhodu je konkubinat prepovedal šele Leon Modri⁶ v devetem stoletju, na Zapadu ga pa zasledujemo do dvanajstega stoletja.

¹ D. 23—24; I. 1. 8—12; C. 5, 4—9; Gai. 1, 55—141; Paul. Sent. 2, 19—26; Ulp. Reg. 4—10.

² Modestin, D. 23, 2, 1 ga opredeljuje takole: *Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*. — Justinijan pa pravi (I. 1, 9, 1): *Nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio individuum consuetudinem vitae continens*.

³ Ulp. D. 35, 1, 15 (= D. 50, 17, 30): *Nuptias enim non concubitus, sed consensus facit*. — Paul. D. 23, 2, 2: *Nuptiae consistere non possunt, nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt*. — Cels. 23, 2, 22: *matrimonium, quod inter invitos non contrahitur*.

⁴ A. Gellius, *Noctes Atticae*, 4, 3, 2; prim. 17, 21, 44; glej spodaj pred op. 33 navedeni primer (*Sp. Carvilius Ruga*).

⁵ Avgustov zakon *lex Iulia de maritandis ordinibus*.

⁶ 91. novela Leona Modrega (v zbirki novel, objavljenih v letih 886—910) gl. C. E. Zachariae a Lingenthal, *Ius Graeco-Romanum*, Pars III, *Novellae Constitutiones imperatorum post Iustinianum quae supersunt collatae et ordine chronologico digestae*, p. 187. Lipsiae 1857.

Kot *contubernium* označujejo viri družinsko skupnost med prostim možem in sužnjo ali med sužnjem in sužnjo.^{6a}

II. Splošni pogoji

1. *Doraslost*. Že iz namena zakona izhaja, da morata biti zaročenca vsaj dorasla (*puberes*). Kakor je bilo že omenjeno, je za deklice veljalo kot meja izpolnjeno dvanajsto leto. Za dečke je bila po sabinijanskem pojmovanju odločilna očetova volja, kdaj sin obleče moško obleko (*togo*); po prokulijanskem naziranju, ki ga je prevzel Justinijan, je pa obveljalo kot meja izpolnjeno štirinajsto leto.

2. *Consensus* (soglasje). Kakor že povedano, je temeljil rimski zakon na prostovoljni privolitvi obeh zaročencev.⁷

Za vsakega zaročenca, ki je bil še pod očetovsko oblastjo, je bilo potrebno tudi soglasje rodbinskega poglavarja. Kadar je bil ded rodbinski poglavar, je glede neveste zadoščalo njegovo privoljenje. Za ženina pa je razen deda moral privoliti tudi ženinov oče — kajti otroci, rojeni iz tega zakona, bodo očetovi *sui heredes*. Svojepravna nevesta si je morala zagotoviti varuhovo privolitev (*auctoritatis interpositio*) vsaj za zakon, v katerem je prišla pod moževo oblast (*manus*) in je tako možu prepustila vse svoje premoženje. Če je oče nevesti neupravičeno odrekal svoje privoljenje, ga ji je lahko dal pretor; za ženina pa je bilo tako nadomestno oblastveno privoljenje mogoče šele po Justinijanovem pravu. Po postklasičnem pravu je bilo za hčer izpod 25 let očetovo privoljenje potrebno tudi takrat, kadar je bil oče hčer emancipiral; če ni bilo več očeta, je privolila mati ali drug bližnji sorodnik. Za hčer, staro nad 25 let, ni bilo več treba očetovega privoljenja.

3. *Conubium*. Ker je po rimskem pravu veljaven zakon mogoč redno le med Rimljanom in Rimljanko, se kot konubij spočetka označuje privilegirani položaj tiste nerimske neveste, ki more skleniti z Rimljanom veljaven zakon.⁸ V klasični dobi so cesarji podeljevali enako ugodnost doslužnim veteranom, ki so jim včasih tudi dovoljevali, da so se civilnopravno veljavno lahko oženili s kako peregrinko; navadno je bila to dotlejšnja vojakova priležnica.⁹

V ožjem smislu pa konubij pomeni, da ni nobene ovire (zadržka, **impedimentum*) za zakon med določenim moškim in določeno žensko. Taka ovira utegne izvirati predvsem iz sorodstva ali svaštva.

Zakon ni bil dovoljen med najbližjimi (kognatskimi) sorodniki. Brezizjemno je ta prepoved veljala v ravni črti za prednike in potomce. V stranski črti je zadržek segal prvotno do šestega kolena. Po klasičnem pravu je bil zakon prepovedan le še med sorodniki stranske črte v drugem in v tretjem kolenu. Za cesarja Klavdija je (l. 49) senat odpravil zadržek glede zakona med stricem

^{6a} Paul. 2, 19, 6; C. 5, 5, 3 pr. (l. 319).

⁷ To načelo je prešlo v moderne zakonike; prim. § 44 Odz.; § 1318 BGB.; čl. 117 ZGB. Posebno jasno poudarja to čl. 146 CC.: Il n'y a pas de mariage lorsqu'il n'y a point de consentement. — Vendar vsi ti zakoniki zahtevajo, da je soglasje izraženo v določeni, predpisani slovesni obliki.

⁸ Prav tako ni Rimljanka mogla skleniti veljavnega zakona z Nerimljanom. Suženj ni imel konubija z nikomer.

⁹ Kot primer take določbe iz veteranske diplome glej v Bruns, Fontes⁷, I. str. 276, št. 99, v 7 ss (= FIRA, I², str. 231—233): ... quibus ... ius tribuo conubi, dumtaxat cum xingulis et primis uxoribus, ut etiamsi peregrini iuris feminas matrimonio suo iunxerint, proinde liberos tollant, ac si ex duobus civibus Romanis natos.

po očetu in nečakinjo. Konstancij in Konstans sta to izjemo l. 342 zopet odpravila.¹⁰

Sele po klasičnem pravu je svaštvo v ravni črti (tast-snaha, tašča-zet, očim-pastorka, mačeha-pastorek) postalo zakonski zadržek. V postklasični dobi je Konstancij II. razširil zadržek na svaka in svakinjo.¹¹

Sklenitev zakona, ki bi kršil to prepoved, je bila zaradi njegovega krvoskrnskega značaja (*incestae nuptiae*) nična in kazniva.¹²

Zaradi družbenih razlik je zakonik XII plošč prepovedal zakone med patriciji in plebejci;¹³ toda že l. 445 je zakon *lex Canuleia* to odpravil.

Avgust je po svojem položaju kot ljudski tribun predlagal (l. 18 pr. n. št.) dva zakona, ki sta posegala v ženitno pravo. To sta: *lex Iulia de maritandis ordinibus* in *lex Iulia de adulteriis*. Pozneje (l. 9 po n. št.) sta pa po njegovi pobudi konzula M. Papius Mutilus in C. Poppaeus Sabinus predlagala tretji zakon, ki se zato imenuje *lex Papia Poppaea*.¹⁴ Izvirno besedilo zakonov ni ohranjeno, poznamo pa več njihovih določb.

Lex Iulia de adulteriis je določala, da sta nečistovanje (*stuprum*) z neomoženo žensko in prešuštvo (*adulterium*) z omoženo žensko kaznivi. Medtem ko je po starem pravu mož smel ubiti nezvesto ženo, ki jo je zalotil v prešuštvovanju¹⁵, mu Avgustova zakonodaja dovoljuje le, da sme usmrtiti zapeljivca, kadar je ta bil njegov suženj, ali njegov (ali njegovega očeta) osvobojenec ali kaka oporečna oseba (*infamis*)¹⁶; pač pa je oče smel ubiti hčer, ki jo je zalotil v prešuštvovanju v svoji ali v zetovi hiši.¹⁷ Ako je istočasno ubil tudi njenega zapeljivca, za to ni bil kaznovan. Justinijan je z nekaterimi omejitvami dovolil možu, da ubije nezvesto ženo, zaloteno v prešuštvovanju.¹⁸

Z zakonoma *de maritandis ordinibus* in *Papia Poppaea* je Avgust skušal pospeševati sklepanje zakonov in nastajanje družin z večjim številom otrok. Načeloma naj bi vsak rimski državljani, ki je v tisti starosti, da bi mogel imeti otroke (to je moški med 25. in 60. letom, ženske med 20. in 50. letom), živel v veljavnem zakonu. Vdovci, vdove in ločeni naj bi se vnovič omožili. Za ženo so pri tem veljali čakalni roki, tako da v tem času ni bila dolžna vnovič se omožiti, in sicer: šest mesecev po sporazumni ločitvi (*divortium*), poldrugo leto, če jo je mož odslovil (*repudium*), dve leti po moževi smrti (Ulp. 14). Kakor že omenjeno, je Avgust prepovedal, da bi se senatorji ali njihovi potomci do pravnukov ženili z osvobojenkami, kakor tudi da bi se svobodno rojeni (*ingenui*) ženili z oporečnimi ženskami; kot take so razen vlačug in zvodnic šteli tudi igralko.¹⁹

Po drugi strani je Avgust pripoznaval zakoncem, ki so živeli v veljavnem zakonu, zlasti če so imeli otroke, različne ugodnosti, deloma že v njihovem osebnopravnem položaju, posebej pa pri dedovanju.

¹⁰ C. Th. 3, 12, 1.

¹¹ C. Th. 3, 12, 2, c. 3; C. I. 5, 5, 5.

¹² Gai. 1, 64.

¹³ Tab. XI, 1 (Cicero de rep. 37); glej Gaj, D. 50, 6, 238 pr.: *ne patriciis liceret conubia cum plebeis contrahere*.

¹⁴ Zaradi ozke medsebojne povezanosti se zakona *lex Iulia de maritandis ordinibus* in *lex Papia Poppaea* navajata kot *lex Iulia et Papia Poppaea*.

¹⁵ Gellius, *Noctes Atticae* (10, 23) pripisuje Katonu izjavo: *in adulterio uxorem tuam siprehendisses, sine iudicio impune necares*. — Prim. Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899, str. 624 s.

¹⁶ Paul. Coll. 4, 3, 1, c. 12, 3; Macer, D. 48, 5, 25 pr.; Pap. eod. 39, 9; Tryph. eod. 43; C. 9, 9, 4.

¹⁷ Paul. Coll. 4, 2; Pap. Coll. 4, 7, 1; D. 48, 5, 21—25.

¹⁸ Nov. 117, 15.

¹⁹ Zakoni, ki so bili sklenjeni v nasprotju s temi določili po Avgustovem pravu, niso bili neveljavni, niso pa strank rešili neugodnih posledic, veljavnih za neporočene. Mark Avrelij je pa proglasil take zakone za nične. Cesar Justin pa je Avgustove omejitve odpravil, da je omogočil Justinijanov zakon s Teodoro, bivšo igralko.

Tako je imel oženjeni konzul prednost pred neoženjenim; tisti, ki je imel otroke, pred tistim, ki jih ni imel. Naturalnih osebnih dajatev (*munera personalia*) za občino in državo je bil oproščen, kdor je imel v Rimu tri, v Italiji štiri, v provinci pet otrok. Varuštva je postala prosta svobodno rojena žena (*ingenua*), ki je rodila tri, osvobojenka pa, če je rodila štiri otroke. Osvobojenec, ki je imel dva otroka, ni bil dolžan opravljati patronu obljubljenih služb (*operae*); če je imel osvobojenec tri otroke in več kakor 100 000 sestercijev imetja, ni patron imel več dedne pravice po njem.

Še večje so bile dednopravne posledice. Avgustova zakonodaja je odrekla osebam, ki niso ustrezale njenim zahtevam, sposobnost (*capacitas*), da bi kot dediči ali kot voliljemniki pridobili to, kar jim je bilo v oporoki naklonjeno, razen če je šlo za najbližje sorodnike ali za oporočnikovega zakonca. Obveljalo je, da neporočeni sploh niso mogli pridobiti naklonitev (*coelebs nihil capit*), poročeni brez otrok pa so pridobili le polovico naklonitve (*orbis dimidium capit*). Nepridobljena naklonitev je pripadla tistim oporočnim dedičem, ki so imeli vsaj enega otroka; kadar ni bilo takih, tedaj legatarjem z otroki; če tudi takih legatarjev ni bilo, fiskusu.

V postklasični dobi so pod vplivom krščanskega vrednotenja devištva pogloma odpravili večino teh določb Avgustove zakonodaje.

Med posebnimi osebnimi zadržki je omeniti, da se zakonska žena, ki je zagrešila zakonsko nezvestobo (prešušnica), ni mogla omožiti s svojim sokrivcem. — Varuh se ni mogel oženiti s svojo varovanko, skrbnik ne s svojo skrbljenko, preden ni položil svojih računov in preden nevesta ni bila 25 let stara. — Provincialni namestnik se ni mogel oženiti z žensko, ki je bila rojena v tisti provinci ali ki je imela tam svoje domovališče. Prvi dve stoletji principata je bilo prepovedano, da bi se aktivni vojaki ženili. Poseben zakon Valentinijana, Teodozija II. in Arkadija je prepovedal zakone med židi in kristjani. Po krščanskih verskih predpisih se ne morejo ženiti kleriki, kar so strože izvajali na Zapadu, kakor na Vzhodu.

Zlasti se ni mogel oženiti vnovič, kdor je živel v veljavnem zakonu, dokler je zakonska zveza obstajala. — Vdova je morala po moževi smrti čakati navadno devet mesecev (pozneje celo leto), da ne bi morebiti nastajal dvom glede očetovstva; če je po moževi smrti rodila otroka, se ji ni bilo treba držati tega roka.

III. Oblika ženitve

Za sklenitev zakona ni bila v Rimu predpisana nobena določena oblika, vendar so se po običajnem pravu ustalile neke obličnosti.

1. Zaroka

Ženin in nevesta sta si najbrž pogosto z zaroko brezoblično (*sponsalia*)²⁰ obljubila, da bosta sklenila zakonsko zvezo. V civilni dobi sta v sosednjih latinskih mestih take dogovore sklenila očeta obeh zaročencev in sta si medsebojno obljubila izpolnitev z iztožljivo stipulacijo (*sponsio*). V Rimu pa je klasično pravo odločno zahtevalo prostost ob sklepanju zakonskih zvez, tem bolj pa zarok,²¹ zato ni trpelo, da bi bila zaročna obljuba iztožljiva in tudi ni dovoljevalo, da bi bilo mogoče izterjati obljubljeni pogodbeno globo od zaročenca, ki bi svojevoljno razdril zaročno obljubo.²² — Pod vplivom vzhodnega

²⁰ Flor. D. 23, 1, 1: *Sponsalia sunt mentio et repromissio nuptiarum futurarum.*

²¹ Ulp. 23, 1, 4 pr.: *Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia.*

²² V poznejši bizantinski zakonodaji Leon Izavriški in Leon Modri pripoznavata obljubo pogodbene globe za iztožljivo.

pravnega pojmovanja je v postklasični dobi zaroka postala bolj pomembna. Ob zaroki je namreč ženin dal nevestinemu očetu (ali varuhu ali materi) ali njej sami kot zaročno aro (*arrha sponsalicia*) neko znatnejšo darilo.²³ Če pozneje brez ženinove krivde zakon ni bil sklenjen, je moral prejemnik aro vrniti, navadno v dvojnem znesku.^{23a} Cesarska zakonodaja je urejala vprašanje, kdaj je bilo treba vrniti tudi druga darila, če zakon ni bil sklenjen.²⁴

2. Sklenitev zakona

Najbolj slovesna oblika, v kateri so najbrž patriciji sklepali zakone, se je imenovala *confarreatio*. Svoje ime je dobila od tega, da sta poročenca darovala Jupitru hlebček iz pire (*panis farreus*). Pri njej so sodelovali: dva svečenika (*pontifex maximus* ter *flamen Dialis*) in deset prič; edino ta oblika je imela sakralen značaj. V Gajejevem času so jo uporabljali samo še izjemno, namreč zato, ker so nekatera svečeniška dostojanstva²⁵ smeli opravljati le možje, ki so bili rojeni iz konfareacijskega zakona in so tudi sami živeli v takem zakonu.

Druga, najbrž plebejska oblika, *per coemptionem* (z medsebojnim kupom), spominja na sklenitev zakona s tem, da ženin kupi nevesto; vendar se v Rimu to ne zgodi — kakor po vzhodnih pravih — več samo enostransko, ampak kot pogodbeni stranka nastopa poleg ženina tudi nevesta (zato *co-emptio*, obojestranski skupni kup). Uporabljali so za to obličnost mancipacijo pred petimi pričami in tehničarjem. Najprej je ženin vprašal nevesto, ali mu hoče biti družinska mati (*an sibi mulier mater familias esse vellet*). Ko mu je nevesta odgovorila, da to hoče (*velle*), je ona vprašala ženina, ali ji hoče biti družinski oče (*an vir sibi pater familias esse vellet*). Ko je pritrtil (*velle*), je bil zakon sklenjen.²⁶

Takoj ko je bil zakon sklenjen s konfareacijo ali s koempcijo, je žena prišla pod moževo oblast (*manus*). S tem je prestopila v moževo agnatsko rodbino; obenem jo je zadela *capitis deminutio minima*.

Že za časa decemvirov je bilo zakon mogoče skleniti brez konfareacije ali koempcije. Pri taki brezoblični ženitvi so bile v navadi tradicionalne poročne šege (*deductio in domum mariti*: ženin je iztrgal nevesto iz materinih rok in jo je v slovesnem sprevedu odpeljal na svoj dom), ki so kazale na to, da stranki sklepa veljavno zakonsko zvezo. Vendar je mož pridobil nad ženo svojo oblast (*manus*) šele potem, ko jo je neprekinjeno eno leto izvrševal (*usus*); oblast je torej priposestvoval (*usucapio*) v enoletnem roku prav tako, kakor je v enem letu priposestvoval premične stvari.

Že zgodaj je pa žena lahko preprečila, da bi mož priposestvoval svojo oblast. Njegovo priposestvovanje je žena mogla prekiniti tako, da je pred koncem priposestvalnega leta zapuščala možev dom — po zakoniku XII plošč

²³ V nekem papiru se omenja znesek 14 solidov. — Za zaročno aro gl. C. 5, 1, 5. Prim. P. Koschaker, Zur Geschichte der arrha sponsalicia, SZ, 33, 1912, 383 ss.

^{23a} Po C. Th. 3, 5, 11, 1 (iz l. 380) je predvidena celo štirikratna vrnitev.

²⁴ Konstantin je z zakonom C. 5, 3 cc. 15 in 16 (l. 317 in 336) odredil, da stranka, ki razdere zaročno razmerje, mora povrniti prejeta darila, ne more pa zahtevati svojih nazaj. — Če je zaročenec umrl, je morala zaročenka povrniti le polovico daril, če sta se z zaročencem že poljubila (*osculo interveniente*).

²⁵ Gai. 1. 112: *Diales, Martiales, Quirinales, rex sacrorum*.

²⁶ *Ulpiani Institutionum fragmentum a Boethio traditum*; Girard, Textes⁵, str. 493; FIRA, II, str. 307.

za tri noči (*trinoctium*);^{26a} če je to vsako leto ponavljala, moževa oblast ni mogla nastati. Žena je živela v veljavnem zakonu (*iustae nuptiae*), vendar v zakonu brez moževe oblasti (*sine manu*). Kot hči je ostala v agnatski rodbini svojega očeta, medtem ko so njeni otroci z rojstvom prišli pod očetovsko oblast svojega očeta (morda njegovega očeta) in so bili agnati v njegovi rodbini. Ob neoporočnem dedovanju se je pokazalo, da v takem zakonu (*sine manu*) so si bili mati in njeni otroci po civilnopравни presoji tuji; šele pretorsko pravo je omogočilo, vsaj subsidiarno, tudi dedovanje kognatov.

Sčasoma je bilo čedalje več takih zakonov, v katerih žena ni prišla pod moževo oblast.

V klasični dobi ni bilo več potrebno, da bi bila žena morala vsako leto za tri noči odhajati z moževega doma zato, da bi prekinjala priposestvanje moževa (*manus*) oblasti (*usurpandi causa*): pri brezoblično sklenjenem zakonu poslej moževa oblast ni več nastajala s priposestvanjem (*usus*). V Tiberijevem času (l. 23) je neki senatov sklep skušal konfarcacijsko obliko olajšati z določbo, da žene tako oženjenih svečnikov pridejo pod moževo oblast samo v sakralnem pogledu.

Nekoliko dalje časa se je ohranila koempcijska oblika ženitve; vendar je v postklasični dobi že v četrtem stoletju ni bilo več. Pogosto so jo uporabljali *fiduciae causa* za dosego postranskih imen. S takim zakonom je ženska lahko izstopila iz dosedanje svoje agnatske skupnosti in se s tem morda rešila neljubega agnatskega varuštva (*tutelaevitandae causa*), zlasti pa si je (do Hadrijana) na ta način omogočila, da je napravila oporoko.

V postklasičnem pravu se pojavlja zopet težnja za določeno obliko. Med leti 370 in 426 se omenja pismena oblika kot častna (*honesta celebratio*) oblika. Teodozij II. želi potrditev po prijateljskem krogu (*fides amicorum*); Justinijan tega ni obdržal. Za kanonsko pravo je l. 1563 tridentinski cerkveni zbor predpisal enotno cerkveno obliko z dekretom *Tametsi*. Zakoniki 19. in 20. stoletja so razen Odz. po večini uvedli sklenitev zakona kot civilnega zakona pred državnim funkcionarjem.

IV. Osebnopravne posledice ženitve

S sklenitvijo zakona nastane med zakoncema življenjska skupnost (*societas vitae*). Zakonsko zvestobo si dolgujeta medsebojno, vendar so sankcije zaradi njene kršitve mnogo strožje, kadar zagreši nezvestobo žena, kakor če to stori mož.²⁷

Žena deli z možem njegov družbeni položaj in mu sledi glede domovališča (*domicila*). Mož je dolžan, da ženo brani in, če je žaljena, da zoper žalilca naperi tožbo *actio iniuriarum*. Med zakoncema niso mogoče penalne tožbe.

Najvažnejša pravna posledica sklenitve zakona pa je to, da otrok, rojen v zakonu, najprej 180. dne po sklenitvi ali najpozneje 300. dne po prenehanju zakonske skupnosti, velja za zakonskega in da pride pod moževo očetovsko oblast; kadar pa je oče sam še pod oblastjo, pridejo otroci pod dedovo (ali pradedovo) očetovsko oblast.

Položaj omožene žene je pa različen po tem, ali ima v zakonu mož nad njo civilno oblast (*manus*) ali ne.

Kadar pride žena pod moževo oblast (*manus*) in postane s tem agnatinja v moževi družini, je načeloma pravno pod podobno oblastjo, kakor so to njeni

^{26a} Gai. 1, 111: *Itaque lege XII tabularum cautum est, ut si qua nollet eo modo in manum mariti convenire, ea quotannis trinoctio abesset atque eo modo < usum > cuiusque anni interrumperet.*

²⁷ Prim. Fr. Engels, Izvor družine, privatne lastnine in države (slov. prevod 1947), str. 50 in 59.

otroci. Ko z njimi vred kot vdova deduje po možu, je nasproti možu v položaju hčere (*filiae loco*), nasproti svojim otrokom v položaju sestre (*sororis loco*), nasproti moževemu očetu v položaju vnukinje (*neptis loco*). — Dejansko je bil osebni položaj omožene žene ugodnejši kakor položaj njenih otrok; bil je tudi znatno boljši kakor položaj atenske žene — Rimljanka ni bila izključena iz javnosti.²⁸ Kot družinska mati (*mater familias*) je imela žena ugledno stališče. Tradicija je Romulu pripisovala določbo, da je mož smel usmrtili ženo, zaloteno v prešuštvovanju ali (kar ni povsem razumljivo) ob pitju vina. Vendar je bil po starih običajih mož dolžan, da je prej zaslišal mnenje domačega sodišča (*iudicium domesticum*), v katerem so sodelovali tudi ženini bližnji sorodniki (*cognati*). Mnenje domačega sodišča za moža sicer ni bilo obvezno, vendar ga je s svojo avtoriteto najbrž pogosto obvarovalo, da se s svojimi odločitvami ni preneglil.

Kadar žena ne pride pod moževo oblast, ostane v zakonu *sine* (= brez) *manu* še naprej agnatinja v družini svojega očeta. Dokler njen oče (ev. ded) živi, je žena pod njegovo očetovsko oblastjo; ko postane svojepravna, je pod varuštvom (*tutor mulieris*) (prim. § 31, IV; § 140). Po svoji očetovski oblasti jo more njen oče vsak čas zahtevati od moža in jo odpeljati s seboj; tako more z interdiktom *de liberis exhibendis et ducendis*²⁹ oče razdreti hčerkin zakon. Mož je mogel od drugih oseb zahtevati z interdiktom, da mu vrnejo ženo in je ne zadržujejo (*interdictum de uxore exhibenda*); Antonin Pij je določil, da more mož tako obraniti svoj zakon tudi nasproti tastu, če le dokaže, da je ta zakon složen.³⁰

V. Prenehanje zakonske skupnosti

Zakonska skupnost preneha po rimskem pravu zaradi smrti ali zaslužjenja enega zakonca ali zaradi razveze zakona.³¹

1. *Smrt*. Če je en zakonec umrl, je preživeli zakonec postal prost zakonske vezi in je lahko sklenil nov zakon. Medtem ko za moža ni bilo nobenih časovnih omejitev, je vdova morala čakati, in sicer po klasičnem pravu devet mesecev, po postklasičnem pravu eno leto, da se je namreč pokazalo, ali ni bila morda noseča od pokojnega moža, in bi tako nastal dvom glede očetovstva.³² Ker je

²⁸ V starem Rimu so vozila smeli uporabljati le magistrati in matrone. Oba prevrata civilne dobe (izgon kralja Tarkvinija Ošabnega in upor zoper druge decemvire) se utemeljujeta kot reakcija na nasilje nad žensko. — Glede položaja atenske žene prim. F. Engels, Izvor družine, privatne lastnine in države, slov. prevod, 1947, str. 51: »Dekleta (v Atenah) ... so bila tako rekoč zaprta, družile so se samo z drugimi ženskami. Prostor za žene je bil posebej oddeljeni del hiše v gornjem nadstropju ali v zahišju, ... kamor so se umikale, če so bili možki na obisku. Iz hiše niso šle brez spremstva sužnje; doma so bile dobesedno zastražene. Aristofan govori o moloških psih, ki so jih imeli v zastrah prešuštnikom, v azijskih mestih pa so bili ženam za stražo evnuhi, ... Evripid označuje ženo kot oikurema, kot stvar za oskrbovanje hiše...«

²⁹ Ulp. D. 43, 30, 1 pr.: *Ait praetor: »Qui quaeve in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est dolove malo tuo factum est, quo minus apud te esset, ita eum eamve exhibeas«*. — Prim. Lenel, EP³, str. 488.

³⁰ Paul. 5, 6, 15: *Bene concordans matrimonium separari a patre divus Pius prohibuit*. — Ulp. D. 43, 30, 1, 5: ... *Et certo iure utimur, ne bene concordantia matrimonia iure patriae potestatis turbentur*.

³¹ Paul. D. 24, 2, 1: *Dirimitur matrimonium divortio, morte, captivitate vel alia contingente servitute utrius eorum*.

³² Ulp. D. 3, 2, 11, 1: *propter turbationem sanguinis*.

žalovanje po pokojnih prednikih in potomcih trajalo devet mesecev, so tudi ženino čakalno dobo imenovali žalno leto (*annus lugendi*). Ta naziv ni bil popolnoma točen. Vdova je namreč morala čakati toliko časa tudi po smrti takega moža, za katerim ni bila dolžna žalovati, ker je bil npr. kot zločinec obsojen na smrt. Vdovi ni bilo več treba čakati takrat, kadar je po moževi smrti rodila otroka, čeprav čakalna doba še ni minila.

Ce se je vdova sicer omožila pred koncem svoje žalne dobe, njen zakon sicer ni bil ničen, zadele so jo pa druge neugodnosti. Po civilnem pravu je morala manom pokojnega moža darovati kot spraven dar brejo kravo (*bovem fetam*). Po pretorskem pravu je zadela infamija njo samo, če je bila že svojepravna, njenega očeta pa, če je bila kot vdova še pod njegovo oblastjo. Postklasična zakonodaja je uvedla različne premoženjske sankcije. Tako je vdova izgubila vse, kar je bila pridobila iz pokojnikovega premoženja; tudi ni mogla prosto razpolagati v prid drugemu možu.

Kakor že povedano, je Avgustova zakonodaja vdovo silila, da se je vsaj čez dve leti po moževi smrti vnovič omožila.

2. *Capitis deminutio*. Če je en zakonec izgubil prostost (*capitis deminutio maxima*), se je pretrgala vsaka zakonska zveza; če je izgubil državljanstvo (*capitis deminutio media*), je njegov zakon nehal biti veljaven po rimskem pravu (kot *matrimonium iustum*). Sprememba v agnatski rodbinski pripadnosti (*capitis deminutio minima*) je povzročila samo, da je nehal veljati zakon, v katerem je bila žena pod moževo oblastjo (*in manu*).

3. *Divortium* — *repudium*. Po rimskem pravu je zakonska zveza lahko prenehala tudi z razvezo (razporoko). Za civilnopravno dobo trdi starinoslovec A. Gellius,³³ da v Rimu prvih petsto let ni bil razvezan noben zakon; šele l. 235 (ali 231 pr. n. št.) da se je neki *vir nobilis Spurius Carvilius Ruga* ločil od svoje žene zato, ker v zakonu ni bilo otrok. Pri tem se je mož skliceval na to, da je cenzorjema moral priseči, da se ženi zato, da se bodo v zakonu rodili otroci. Čeprav verjetno to ni bil prvi zgodovinski primer, so bile nedvomno take razveze spočetka redke. Proti koncu republike pa jih je bilo čedalje več. Pesniki se norčujejo iz žen, češ da štejejo leta po možeh namesto po konzulih; govore o ženah, ki imajo v petih jesenih osem mož.

Za razvezo zakonske skupnosti, do katere pride po volji enega zakonca ali obeh zakoncev, uporabljajo besedi *divortium* in *repudium*. Obeh besed viri strogo dosledno ne razlikujejo. *Divortium* (razhod, ločitev) kaže bolj na razvezo po medsebojnem dogovoru. *Repudium* pa je enostranska odslovitve drugega zakonca; navadno je na tak način mož odslovil svojo ženo.

Po rimskem pravu je bila razveza zakona, prav tako kakor njeno sklepitev, zadeva zakoncev samih; državna oblast v to ni posegala. Vsaj po predklasičnem pravu za razvezo ni bilo treba nobenih določenih razlogov. Nekoliko se je to spremenilo pod vplivom krščanske zahteve po nerazdružljivosti zakonske skupnosti v postklasičnem pravu.

Zakon, v katerem je bila žena pod moževo oblastjo (*manus*), je spočetka mogel razdreti samo mož. V ta namen je moral izpolniti obličnost, ki je bila nasprotna (*contrarius actus*) načinu, po katerem je bila oblast (*manus*) nastala. Zakon, sklenjen s konfariacijo, se je razdril z *diffarreatio*. *Manus*, nastala s ko-

³³ *Noctes Atticae*, 4, 3, 1—3: *Memoriae traditum est quingentis fere annis post Romam conditam ... nullis etiam tunc matrimoniis divertentibus ... quod iurare a censoribus coactus erat, uxorem se liberum quaerendum gratia habiturum.*

empcijo ali s priposestvom (usus), se je ukinila s ponovno navidezno povratno prodajo žene (*remancipatio*).

Zakon brez moške oblasti je mogel razdreti vsak zakonec, mož ali žena, kakor že omenjeno, je tudi nevestin oče lahko to storil, s tem da je z interdiktom *de liberis exhibendis et ducendis* mogel zahtevati hčerko nazaj; od Antonina Pija naprej pa oče ni mogel več razdreti harmoničnega zakona.

Ker je pri zakonu brez moške oblasti bilo mogoče, da je vsak zakonec lahko dosegel razvezo zakonske skupnosti (*repudium*), so sčasoma pripoznavali ženi enako pravico tudi v zakonu, v katerem je bila pod moške oblasti. Mož je mogel biti primoran, da jo je izpustil iz svoje oblasti.

Avgust je najbrž samó določil obliko za razvezo (*lex Iulia de adulteriis*). Zakonec, ki je hotel razdreti svoj zakon, je svojo voljo ustno izjavil pred sedmimi pričami in pred svojim osvobojencem, ki je nato kot sel (*nuntius*) to sporočil drugemu zakoncu. Fraza *nuntium remittere* (>poslati sla<) je zato postala splošen izraz za odslovitev.

V postklasični dobi se je pod vzhodnim vplivom razvila druga oblika. Zakonec, ki se je hotel ločiti, je poslal drugemu odslovilno pismo (*libellus repudiū*). Cesarja Teodozij II. in Valentijan III. sta l. 449 določila, da se mora razveza (ločitev) izvršiti *misso repudio* (C. 5, 17, 8 pr.). Justinijan je obdržal razen te oblike tudi razvezo z izjavo pred sedmimi pričami (Paul. D. 24, 2, 9).

V postklasični dobi je zakonodaja pod vplivom krščanskega pojmovanja skušala omejevati zlasti samovoljne razveze zakona z določanjem, iz katerih razlogov naj bo razveza dovoljena. Konstantin je pripoznaval troje takih razlogov (*iustae causae*), in sicer deloma drugačnih za moža kakor za ženo.³⁴ Razveza iz drugih razlogov je bila kazniva, ni bila pa nična. Njegov nečak Julijan je zopet uvedel neomejeno razvezljivost. Cesarja Teodozij II. in Valentijan III. sta povečala število razveznih razlogov, omilila sta pa kazni, ki jih je bil Konstantin odredil za neupravičeno razvezo. Postavila sta načelo, da se zakon razdere z odslovilnim pismom (*misso repudio*). Poudarjata tudi, da je razveze zakonov treba oteževati v interesu otrok.³⁵

Justinijan je razvezo obravnaval najprej v kodifikaciji, nato jo je še enkrat uredil v 117. noveli leta 542. Po tej ureditvi je bila razveza mogoča:

a) iz utemeljenega razloga (*ex iusta causa*). Justinijan našteva v 117. noveli (cc. 8 in 9) razloge, zaradi katerih sme mož ali pa žena razdreti zakon zato, ker zadeva drugega zakonca neka krivda (veleizdaja, prešuštvo, streženje po življenju idr.);

b) v dobrem namenu (*bona gratia*). Razvezo zahteva en zakonec iz razlogov, ki so podani pri drugem zakoncu, čeprav brez njegove krivde (npr. mož zaradi ženine nerodovitnosti);

c) sporazumno (*communi consensu*). Sporazumno razvezo je Justinijan v 117. noveli prepovedal; dovoljena je le takrat, če naj omogoči, da odide vsaj en zakonec v samostan (*castitatis concupiscentia*, c. 10). Njegov naslednik Justin II. je l. 565 v 140. noveli Justinijanovo prepoved zopet odpravil;

č) brez utemeljenega razloga (*sine iusta causa*). Brez upravičenega razloga izvršena ločitev je kazniva, ni pa nična.

³⁴ C. Th. 3, 16, 1 (l. 331): če mož zagreši uboj, mešanje strupov (čaranje) ali skrunjenje grobov; oz. če žena zagreši uboj, mešanje strupov (čaranje) ali zvodništvo.

³⁵ C. 5, 17, 8 pr. (l. 449): *Solutionem enim matrimonii difficiliorē debere esse favor imperat liberorum.*

§ 130. PREMOŽENJSKOPRAVNE POSLEDICE ZAKONA — SPLOŠNO

Življenjska skupnost med zakoncema ima važne pravne posledice tudi na premoženjskem področju. Nekatere se pojavljajo v vsakem zakonu, druge so deloma različne po tem, ali je v zakonu žena pod moževo oblastjo (*in manu*) ali pa je prosta njegove oblasti (*sine manu*).

I. V vsakem zakonu

1. *Prepoved daril med zakoncema.* — Zakon *lex Cincia* (ok. l. 204), ki je omejeval večja darila, je darila med zakoncema izvzemal od omejitev (prim. § 101, III, 4). V zvezi z Avgustovo zakonodajo je nastalo najbrž običajno pravno pravilo, po katerem so bila darila med zakoncema prepovedana in nična. V spisih klasikov so to utemeljevali tako, da naj bi se s tem preprečevalo medsebojno izsiljevanje in izrabljanje, kar je postalo posebno nevarno zaradi naraščanja zakonskih razvez.

Ker so pa v vsakdanjem življenju taka darila vkljub temu dajali, bi jih darovalčev dedič mogel po splošnih načelih izpodbijati. Senatov sklep, ki je bil sprejet po pobudi Septimija Severa in Karakale (*oratio Severi et Antonini*, leta 206), je določil, da darovalčev dedič ne more zahtevati nazaj darila, če ga darovalec sam do svoje smrti ni zahteval nazaj.¹

Od darilne prepovedi so bila izvzeta nekatera darila, zlasti *donatio ante* (pozneje *propter*) *nuptias*, s čimer naj bi bila zagotovljena ženina preskrba v času vdovstva. O tem izpregovorimo v § 132.

2. **Praesumptio Muciana.* — Po predklasičnem pravniku Kvintu Muciju Scevoli se imenuje posebna pravna domneva glede lastnine na premoženjskih predmetih, ki so v ženini posesti. Če žena ne more dokazati, kje jih je pridobila, se domneva, da jih je dobila od moža ali od osebe, ki je bila pod moževo oblastjo.² Odkar je veljala prepoved daril med zakoncema, so potem sklepali naprej, da je tako premoženje moževa last, razen če more žena dokazati kaj drugega.³

3. *Druge splošne posledice.* Spričo tesnega osebnega razmerja med zakoncema niso bile med njima mogoče penalne tožbe. Pri odškodninskih tožbah, v katerih je obsodba povzročala infamijo, so formulo tako izpremenili (*actio in factum*), da obsojenega zakonca ni zadela infamija. Včasih so uvedli

¹ Ulp. D. 24. 1, 32, 2 (besedilo na str. 309 op. 15). — Po modernih zakonikih se darila med zakoncema presoajo po splošnih načelih. Prim. člena 54 in 66 jugoslovskega zakona o zakonski zvezi (A. Finžgar, Darila med zakonci). ZZR, XXIV, 1954, 21—23. — Prim. tudi § 1246 Odz. — Francoski CC. darila med zakonci načeloma dovoljuje; postavlja pa glede njih posebne predpise (čl. 1091—1100) (preklicljivost v čl. 1096).

² Pomp. D. 24, 1, 51.

³ Od zakonikov iz 19./20. stoletja je francoski CC. to domnevo opustil. Odz. (§ 1237) je uvedel domnevo, da je med zakonom pridobljeno imetje v dvomu pridobljeno od moža (in zato spada v njegovo premoženje). Po § 1247 Odz. pa velja domneva, da so nakit in podobne dragocenosti ženi od moža podarjene, ne posojene. — Nemški BGB. (§ 1362) uvaja v prid moževim upnikom domnevo, da premične stvari (tako tudi denar in prenosljivi vrednostni papirji), ki so v posesti enega zakonca ali obeh, pripadajo možu. Za medsebojno razmerje med zakoncema se domneva, da je žena lastnica predmetov, namenjenih za njeno osebno uporabo (oblek, orožja). — Švicarski ZGB. vsebuje v čl. 196. posredno domnevo, da je premoženje (v posesti) zakoncev moževa last; kdor trdi, da je predmet ženin, mora to dokazati.

posebno nepenalno tožbo. Tako je imel okradeni zakonec zaradi tatvin, izvršenih pred bližnjo ločitvijo, tožbo *actio rerum amotarum* namesto penalne *actio furti*.⁴

Glede vseh medsebojnih zahtevkov je vsak zakonec kot toženec imel pravno dobroto (**beneficium competentiae*), da je mogel biti obsojen le na toliko, da mu je ostalo najpotrebnejše za življenje.⁵

II. V zakonu *in manu*

Premoženjski pravni položaj žene, ki je bila pod moževo oblastjo, je bil enak, kakor položaj otroka pod očetovsko oblastjo: žena ni mogla imeti ničesar svojega, vse, kar je pridobila, je pridobila za moža. Če ob nastanku moževe oblasti žena ni bila več pod oblastjo svojega očeta in je takrat imela svoje premoženje, je vsa aktiva obenem z oblastjo pridobil njen mož (ali njegov *pater familias*), medtem ko za njene dolgove ni jamčil. Pozneje je pretor dovoljeval ženinim upnikom, da so z izvršbo lahko posegli po tistem premoženju, ki bi ga žena imela, če bi ne bila prišla pod moževo oblast.⁶

Kadar je mož umrl brez oporoke, je žena *in manu* dobila ob dedovanju enak delež kakor vsak izmed otrok; šteli so jo kakor hčer (*filiae loco*).

III. V zakonu *sine manu*

Če je žena ostala prosta moževe oblasti, se glede premoženja z omožitvijo ni zanjo nič izpremenilo. Če je bila (po očetovi smrti) svojepravna, je med zakonom obdržala svoje premoženje in je po splošnih načelih z njim sama gospodarila, kolikor je ni pri tem oviral njen varuh (*tutor mulieris*; prim. § 31, IV).

Ker je mož moral skrbeti za vzdrževanje družine,⁷ je od vsega začetka zakona *sine manu* veljalo kot primerno, da je žena ali za njo kdo drug prepustil možu v ta namen v lastnino določene premoženjske predmete. To premoženje se imenuje *dota (dos)*. Ker se je *dota* grško imenovala *μερμή* ali *πρόίση*, so tisto premoženje, ki ga je žena po ustanovitvi dote obdržala, imenovali *parafernalna (parapherna)*. Upravljanje *parafernalnega* premoženja je žena pogosto prepuščala možu kot svojemu mandatarju. Lahko mu ga je pa vsak hip odzela, s tem da je svoj mandat preklicala.

Z razvojem dotalnega prava in z *donatio ante (propter) nuptias* se bomo zaradi obsežnosti bavili v posebnih paragrafih.

§ 131. DOTA (DOS)

I. Pojem in vrste

Kakor že rečeno, so Rimljani imenovali *doto* tisto premoženje, ki ga je — zlasti v prostem zakonu — prepustila žena, ali zanjo kdo drug, možu v lastnino kot prispevek za vzdrževanje rodbine.

⁴ Diocl. C. 5, 21, 2 (290 ali 293): *Divortii gratia rebus uxoris amotis a marito vel ab uxore mariti rerum amotarum, edicto perpetuo permittitur actio. Constante etenim matrimonio neutri eorum neque poenalis neque famosa actio competit, sed de damno in factum datur actio.*

⁵ Prim. § 74, I, str. 224, op. 4.

⁶ Prim. § 29, str. 99, op. 4.

⁷ Tryph. D. 23, 3, 75: *matrimonii onera maritus sustinet.*

Predpogoj za doto je, da pride do veljavnega zakona. Če ni zakona, ni dote.¹ Doto je bil dolžan ustanoviti *pater familias* neveste. Zahtevati je mogla izpolnitev te dolžnosti samo hči, ne tudi zet; od Karakale naprej je mogla izložiti svojo zahtevo v ekstraordinarnem postopku. Možu je bila samo žena, pa tudi ona le naturalno, dolžna dati doto.

Dota, ki jo je nevestin *pater familias* ustanovil, se je imenovala *dos profecticia*; če jo je ustanovila žena sama ali kdo drug razen očeta, je bila to *dos adventicia*. *Dos recepticia* pa so imenovali doto takrat, kadar je mož ob ustanovitvi obljubil s stipulacijo, da bo ustanovitelju doto vrnil, ko bo zakonska vez prenehala.

II. Ustanovitev dote

Doto je bilo mogoče takoj dati (*datio dotis*). Ustanovitelj je prepustil možu dotalne stvari v lastnino (z mancipacijo, *in iure cessio*, izročitvijo), ustanovil zanj užitek, mu cediral terjatev in podobno.

Pogosto so doto ustanovili samo z obljubo.² Predmet dote je bila v tem primeru terjatev, ki jo je ženin pridobil iz dotalne obljube. Doto je bilo mogoče obljubiti na tri načine:

a) z *dictio dotis* (prim. § 71, I). S tem verbalnim kontraktom so mogle ustanoviti doto, in sicer najbrž pred sklenitvijo zakona, le nekatere osebe (nevestin oče ali njegov prednik, nevesta sama ali njen dolžnik). Doto je bila ustanovljena tako, da je ustanovitelj izjavil ženinu, kaj bo dobil za doto.³ Navzoči ženin je najbrž molče izrazil svoje soglasje. Viri ne povedo, s katero tožbo je mož mogel doto izterjati. Justinijan ne pozna več tega načina.

b) s stipulacijo (*promissio dotis*). Mož si je dal s stipulacijo obljubiti doto od ustanovitelja bodisi pred sklenitvijo zakona, bodisi po sklenitvi. Kadar je bila z dotalno stipulacijo obljubljen določena količina nadomestnih stvari, je zavezanec smel izpolniti svojo obljubo v treh enakih zaporednih letnih obrokih (*annua, bima, trima die*).

c) z brezoblično obljubo (*pollicitatio dotis*, prim. § 101, II). Od Teodozija II. (od 438) naprej je bilo mogoče ustanoviti doto z navadno obljubo.^{3a} Iztožljiva je bila z *actio praescriptis verbis*.

III. Pravni položaj dotalnega premoženja

Po mezopotamskih pravilih velja doto kot tisto imetje, ki ga je žena dobila od svojega očeta, da je s tem vsaj nekoliko oskrbljena, če bi ostala sama bodisi kot vdova, bodisi kot odslovljena žena. Po rimskem civilnem pravu pa je bil mož lastnik dote; do Avgusta ni bil prav nič omejen glede razpolaganja z dotalnimi predmeti. Če je zakonska skupnost pozneje prenehala, ni bil mož dolžan ničesar vrniti; tako je lahko odslovil ženo in si obdržal vso doto. Čim več zakonov je bilo razvezanih, tem bolj je javnost občutila, da ne more ostati

¹ Ulp. D. 23, 3, 3: *neque enim dos sine matrimonio esse potest. Ubicumque igitur matrimonii nomen non est, nec dos est.*

² Ulp. 6, 1: *Dos aut datur aut dicitur aut promittitur.*

³ Proc. 50, 16, 125: *Dotis filiae meae tibi erunt sestertium milia centum (= »za doto moje hčere boš imel 100 000 sestercev«).*

^{3a} C. Th. 3, 13, 4 (428) = C. I. 5, 11, 6.

pri takem pojmovanju dote. Kajti v splošni zavesti se je ohranila zavest, da je nastanek tega premoženja tesno povezan z ženo.⁴ Zato so doto večkrat imenovali *res uxoria* (ženina stvar, ženino imetje).

IV. Odsvajanje dotalnih zemljišč

Po Avgustovi pobudi sprejeti zakon *lex Iulia de adulteriis*⁵ je prepovedal, da bi mož brez ženinega dovoljenja odsvojil italsko zemljišče, ki ga je bil dobil za doto;⁶ zastaviti ga pa ni smel niti z ženinim privoljenjem (prepoved intercesije). Justinijan je razširil prepoved odsvajanja na vsa zemljišča; odsvojitve tudi žena ni več mogla možu dovoliti.⁷ Vendar je v 61. noveli (l. 537) dovolil odsvojitve z ženinim privoljenjem pod pogojem, da žena svoje privoljenje čez dve leti pismeno ponovi.

V. Vrnitev dote

Še bolj se je izpremenila civilna pravna ureditev glede vrnitve dote.

Včasih si je ustanovitelj dal obljubiti vrnitev dote s stipulacijo. Tedaj je smel s stipulacijsko tožbo zahtevati (sam ali njegovi dediči) vrnitev dote od moža ali od njegovih dedičev. Kot *actio stricti iuris*, pri kateri ni bilo mogoče upoštevati posebnih okoliščin, je bila *actio ex stipulatu* malo primerna za rodbinske pravne odnose.

Nekako od začetka pretorske dobe naprej je ženin navadno s posebnim paktom (*cautio rei uxoriae*) obljubil ustanovitelju, da bo doto vrnil. Ta dogovor je bilo mogoče iztožiti s pretorsko tožbo *actio rei uxoriae*. Zaradi svoje primernosti se je *cautio rei uxoriae* kmalu tako razširila, da je pretor dovoljeval to tožbo tudi takrat, kadar dogovor ni bil izrečno sklenjen; na ta način je *actio rei uxoriae* prešla v običajno in s tem v civilno pravo. S tem je bilo omajano civilno pojmovanje, da dote ni treba vrniti.

Besedilo tožbenega obrazca⁸ ne odreja vrnitve vse dote in v vsakem primeru, ampak se omejuje na to, kar je v konkretnem primeru »boljše in pravičnejše (*quod melius aequius*). Verjetno gre tu za staro označevanje omejitve na to, kar so pozneje imenovali presojo po dobri veri in poštenju (*ex fide bona*). Pri določanju obsega vrnitve dote so upoštevali, kako se je končala zakonska skupnost, ali so bili otroci iz tega zakona in za kakšno doto je šlo.

1. Kadar je zakon prenehal zaradi ženine smrti, je vdovec moral vrniti tisto doto, ki jo je dobil od ženinega očeta (ali prednika), če je le-ta še takrat živel;⁹ pri tem je vdovec smel za vsakega otroka iz tega zakona obdržati petino dote. Če je pa oče že prej umrl, je možu ostala vsa dota. Vedno pa je možu ostala vsa dota, ki jo je ženi ustanovil kdo drug kakor njen oče (*dos adventicia*).

⁴ Prim. Tryph. D. 23, 3, 75: *Quamvis in bonis mariti dos sit, mulieris tamen est.* (»Čeprav je dota v moževem premoženju, je vendarle ženina.«)

⁵ Poglavlje tega zakona, ki vsebuje to prepoved, se navadno imenuje *lex Iulia de fundo dotali*.

⁶ Paul. 2, 21 b, 2: *ne dotale praedium maritus invita uxore alienet.*

⁷ C. 5, 13, 1, 15 b (530).

⁸ Formula tožbe se je najbrž glasila (Lenel, EP³, str. 305): *S. p. Nm Nm Aae Aae dotem partemve eius reddere oportere, quod eius melius aequius erit, eius iudex Nm Nm Aae Aae condemna. S. n. p. a.* Prevod: »Če se izkaže, da je toženec (mož) tožnici dolžan vrniti doto ali njen del, obsodi sodnik toženca v prid tožnici na toliko, kolikor je (glede) tega boljše in pravičnejše! Če se ne izkaže, oprosti!«

⁹ Ulp. 6, 4: *dos a patre profecta ad patrem revertitur.*

2. Kadar je zakonska skupnost nehala z razvezo, je žena sama potrebovala dotalno imetje. Če je bila žena svojepravna, je lahko sama zahtevala s tožbo povrnitev dote. Drugače je tožbo *actio rei uxoriae* naperil njen oče z njenim soglasjem (*adiuncta filiae persona*). — V tem primeru je bilo treba vrniti vsako doto: adventicijsko in profekcijsko. Mož si je smel iz različnih razlogov pridržati dele dote. — Ako je žena po razvezi umrla, je dota ostala možu, razen če je bil z vrnitvijo že v zamudi. Takrat so namreč lahko zahtevali vrnitev dote ženini dediči.

Pridržati je smel mož za vsakega otroka po šestino dote, toda največ tri šestine; vse to je smel samo tedaj, če je razvezo zakrivila žena ali njen *pater familias*. — Ako je prišlo do razveze zaradi ženinega nenravnega življenja (*mores graviores*): zakonske nezvestobe (*adulterium*), je mož smel pridržati šestino dote, zaradi manjših njenih nerednosti (*mores leviores*) pa osmino. — Mož si je smel pridržati tudi toliko, kolikor je bil za dotalno premoženje potrošil (*propter impensas*); dalje tudi, kolikor je bil ženi podaril (zaradi ničnosti daril med zakoncema) (*propter res donatas*) in končno toliko, kolikor mu je bila žena odnesla njegovih stvari (*propter res amotas*).

3. Kadar je zakon prenehal zaradi moževe smrti, je žena (oziroma zanjo oče *adiuncta filiae persona*) smela zahtevati nazaj vsako doto. Pridržanja tu ni bilo.

Če je mož v oporoki volil ženi kot volilo njeno doto (*legatum dotis* ali *legatum pro dote*), je pretor z ediktom *de alterutro* ženi dal na izbiro, da zahteva volilo, ali pa da toži z *actio rei uxoriae* na vrnitev dote; obojega ni mogla zahtevati. Justinijan je edikt *de alterutro* odpravil. Žena je poslej smela terjati razen dote tudi oporočno naklonitev, razen če je mož drugače določil. Kadar je bila vrnitev dote obljubljena s stipulacijo, je že po klasičnem pravu žena lahko terjala oboje.

Vrniti je bilo treba nenadomestne dotalne predmete (npr. zemljišča) takoj po razvezi zakona, pri nadomestnih stvareh pa stvari iste vrste in količine v treh enakih letnih obrokih. Če je prišlo do razveze po moževi krivdi, je zaradi hujše krivde (*mores graviores*, prešuštvovanje) moral mož vrniti tudi nadomestne stvari takoj, zaradi lažjih prestopkov (*mores leviores*) pa so se vrnitveni roki skrajšali na polovico.

Mož je moral vrniti le dotalne stvari, ne tudi donosov; le-ti so bili uporabljani za vzdrževanje rodbine. To je veljalo pri stipulacijski tožbi in pri *actio rei uxoriae*.

Zaradi uničenja in izgube dotalnih stvari je mož že po predklasičnem pravu odgovarjal pri *actio rei uxoriae*, če je ravnal določno ali pa vsaj kulpozno. Mož, ki je bil s to tožbo tožen, da vrne doto, je imel **beneficium competentiae*.

Actio rei uxoriae je tako v mnogih pogledih upoštevala posebne konkretne razmere, zato je bila primernejša kakor pa stipulacijska tožba. Pozneje si je ustanovitelj lahko zagotovil vrnitev dote s stipulacijo tako, da je ženin obljubil vrniti toliko, kolikor bi žena dosegla z *actio rei uxoriae*.¹⁰

Včasih so ob ustanovitvi doto ocenili (*dos aestimata*). Tedaj je ustanovitev dote obstajala iz dveh pravnih poslov: ustanovitelj je dotalne stvari ženinu prodal in mu je obenem prepustil kupnino za doto (*aestimatio venditionis causa*). V tem primeru so glede odgovornosti za uničenje stvari veljala načela o kupni pogodbi. Ob ocenitvi so lahko sklenili tudi različne pakte, npr. da je treba vrniti stvari ali pa vrednost.¹¹ Včasih se je ocenitev dote izvršila zato,

¹⁰ *quod iudicio rei uxoriae mulier consecutura fuerit.*

¹¹ Ulp. D. 23, 3, 10, 6: *ut aut aestimatio aut res praestentur, C. 5, 12, 5 (l. 226): Quotiens res aestimatae in dotem dantur, maritus dominium consecutus summae velut pretii debitor efficitur ...*

da se je vnaprej določila odškodnina, če dotalnih stvari ne bi bilo več takrat, ko bi jih bilo treba vrniti (**aestimatio taxationis gratia*).¹²

VI. Justinijanove reforme

Justinijan je dotalno pravo uredil l. 530 v obsežnem zakonu, (C. 5, 13, 1), ki odraža znatne spremembe, nastale pretežno pod vzhodnimi vplivi glede pojmovanja dote. Formalno so dotalne stvari še vedno moževa last;¹³ donos dotalnega premoženja naj služi vzdrževanju družine, dokler traja zakonska skupnost. Dejansko pa ima mož med zakonom na dotalnem premoženju samo užitek. Po Justinijanovem pravu je mož še bolj omejen glede pravnega razpolaganja z doto in načeloma je vedno treba doto vrniti, ko zakonska skupnost preneha.

Omenili smo že, da je Justinijan postržil Avgustovo prepoved glede prodaje italških dotalnih zemljišč, tako da jih mož odslej tudi z ženinim privoljenjem ni mogel prodati. Prepoved velja poslej za vsa, tudi za provincialna zemljišča.

Vrnitev dote je poslej mogla zahtevati ne le žena ali (glede profekticijske dote) skupno s hčerjo njen oče, ampak tudi ženini dediči. Odslej je možu dota ostala le takrat, kadar je žena zakrivila razdor zakonske skupnosti in se je brez utemeljenega razloga ločila od moža in če tudi otrok ni bilo,¹⁴ dalje takrat, kadar sta se stranki prej s pogodbo o vrnitvi dote (*pactum de reddenda dote*) tako dogovorili, ali pa če ni bilo nobenega upravičenca (ne žene, ne dediča), ki bi vrnitev zahteval.

Justinijan je odpravil staro *actio rei uxoriae*. Vrnitev dote je bilo mogoče terjati samo z *actio ex stipulatu*, ki pa je bila precej različna od klasične stipulacijske tožbe. Naperiti jo je bilo namreč mogoče tudi takrat, kadar ni bilo prej nobene stipulacije. Dalje naj bi ta tožba omogočala podobno elastično presojo, kakršno so stranke dosegale z odpravljenjo *actio rei uxoriae*. Na ta način je ta *actio ex stipulatu* za povračilo dote postala tožba *bonae fidei*.¹⁵ V digestah se tožba na povrnitev dote imenuje tudi *actio dotis* ali *actio de dote*.¹⁶ Mož ni imel nobenih retencijskih pravic več. Le glede obsodbe je obveljalo, da mu mora ostati najpotrebnejše za življenje (**beneficium competentiae*).

Če je mož postal neplačevit,¹⁷ je smela žena že med zakonom zahtevati vrnitev dote in je lahko dotalne stvari vindicirala kot lastnica. Morala je pa donose tega premoženja uporabljati za vzdrževanje družine. Po moževi smrti je kot nekaka »naravna lastnica« (*ex naturali iure... mulieris res esse*) mogla s stvarnopravno tožbo uveljavljati svojo lastnino.¹⁸

¹² C. 5, 12, 21, (l. 294); Pap. D. 23, 3, 69, 7: *summa declaratur, non venditio contrahitur*. — Prim. B. Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts, II, § 500, op. 7.

¹³ Izrečno to poudarja C. 5, 13, 1, 15 c glede ocenjenih dotalnih stvari: *in quibus dominium et periculum mariti est*.

¹⁴ Prim. Kaser, RPR, II, str. 131 pod I c, op. 1.

¹⁵ C. 5, 13, 1, 2: ... *quia novam naturam de dote stipulatio sibi invenit, accomodetur ei a natura rei uxoriae etiam bonae fidei beneficium*.

¹⁶ Prim. M. Kaser, RPR, II, 1959, 132.

¹⁷ C. 5, 12, 29 (528): *adhuc matrimonio constituto maritus ad inopiam sit deductus et mulier sibi prospicere velit*.

¹⁸ C. 5, 12, 30, pr. § 1 (529).

Doto čedalje bolj obravnavajo kot ženi namenjeno premoženje, ki naj jo kot vdovo ali odslovljeno ženo obvaruje pomanjkanja.¹⁹

Ženino pravico do vrnitve dote je Justinijan zavaroval z zastavno pravico na vsem moževem premoženju. Kadar je terjala vrnitev dote žena sama, je Justinijan pripoznal tej vesoljni hipoteki tudi prednost pred vsemi drugimi upniki, razen pred fiskusom.²⁰ Po drugi strani je možu pripoznal vesoljno zastavno pravico na premoženju ustanovitelja dote, in sicer zaradi izročitve obljubljene dote ter zaradi morebitne poznejše evikcije dotalnih stvari. Zaradi izpolnitvene zamude sme mož terjati donose stvari in od denarja štiriodstotne zamudne obresti.²¹

Vrnitvene roke je Justinijan skrajšal. Nepremičnine je bilo treba vrniti takoj, premičnine pa v enem letu. Za čas, dokler je zakon trajal, so plodovi in drugi donosi dotalnih stvari ostali možu; donose iz tistega leta, ko je zakonska skupnost prenehala, sta si sorazmerno delili obe stranki.

Omenili smo že, da je Justinijan odpravil pretorjev edikt *de alterutro*, tako da je vdova poslej lahko terjala doto in dedni delež.

Iz povedanega se kaže, da velja dota za dejansko ženino lastnino. Poznejša zakonodaja v novelah jo smatra za lastnino otrok, pri čemer ostane očetu užitek na dotalnem premoženju.²²

§ 132. DONATIO ANTE (PROPTER) NUPTIAS

Medtem ko je bila dota potekala iz rimskega civilnega prava in so se vplivi vzhodnih prav pokazali pri njej šele na njeni zadnji razvojni stopnji, se je šele v postklasični dobi pretežno pod vzhodnimi vplivi razvijalo ženitno darilo (*donatio ante* ali *propter nuptias* = »darilo pred zakonom« ali »zaradi zakona«).¹

Prepoved daril med zakoncema, ki je nastala v Avgustovem času, ni veljala za medsebojna darila zaročencev, ki so bila navadno manjše vrednosti (*res simpliciter donatae*). Če se je zaročno razmerje razdrlo, je bilo darila treba vrniti samo takrat, kadar so bila dana pod pogojem, da bo zakon sklenjen.²

V vzhodnih deželah so pa takim darilom, ki so bila tudi relativno dragocenejša, pripisovali večji pomen; z njimi naj bi bila zagotovljena preskrba žene kot vdove (vdovščina) in eventualno tudi otrok. Zato se je za taka darila zanimal tudi zakonodajalec. Tako je Konstantin³ l. 319 odredil, da je zaročna darila načeloma treba vrniti, če zakon ni sklenjen. Vendar je pri tem bilo odločilno vprašanje, zakaj zakon ni bil sklenjen. Če je to zakrivil darovalec (ali njegov *pater familias*), je obdarjenec obdržal prejeto darilo, oziroma ga je smel izterjati, če je bilo samo obljubljeno. Če pa je obdarjenec (ali njegov oče) zakrivil razdor zaroke, je moral prejeto darilo vrniti. Če se je zaročno razmerje razdrlo zaradi smrti enega zaročenca, so smeli samo najožji darovalčevi svojci

¹⁹ da ne ostane v starosti *infelix mulier indotata* (C. 5, 12, 31 pr. iz leta 530).

²⁰ C. 5, 12, 30 pr. § 1 (530); C. 5, 13, 1, 1 b, c (530). C. 8, 17, 12, § 4 (531); I. 4, 6, 29.

²¹ C. 5, 13, 1, 1 b (530) in C. 5, 12, 31, 5—8 (530).

²² Nov. 98, 1 (539). Prim. M. Kaser, RPR, II, str. 132, op. 17.

¹ V naslednjih izvajanjih sledim obravnavanju pri M. Kaser, RPR, II, § 224.

² Iul. D. 35, 5, 11 ... *ut nuptiis non secutis res auferatur*; prim. Pap. Vat. 262.

³ C. Th. 3, 5, 2 (319) = C. I. 5, 3, 15.

(oče, mati, otroci iz prejšnjega zakona) terjati darilo nazaj. Po zakonu iz l. 336⁴ pa so smeli zahtevati vrnitev daril vsi dediči, vendar samo polovico darila takrat, kadar sta se zaročenca že poljubila (*interveniente osculo*), drugače pa celotno darilo. Včasih pojmujejo to darilo kot jutrn (n. Morgengabe) t. i. *premium pudicitiae*, pripoznalno darilo za telesno nedotaknjenost neveste.⁵

Če je omožena žena umrla, je spočetka moral mož vrniti vsa darila iz zaročne dobe. Teodozij II. je to tako izpremenil, da so darila pripadla otrokom, na njih pa je oče imel užitek; če pa je umrla žena bila še pod očetovsko oblastjo, je njen *pater familias*⁶ imel užitek na teh otrokom pripadlih darilih.

Če se je zakon končal zaradi moževe smrti, je darila iz zaročne dobe obdržala žena. Vendar so pozneje pripadla njenim otrokom iz prejšnjega zakona, če se je vdova vnovič omožila.⁷

Če je bil zakon ločen, je krivi zakonec izgubil doto in tudi to predženitno darilo. Nekriva žena je obdržala užitek na podarjenih predmetih, lastniki so pa postali otroci.⁸

Vkljub splošni prepovedi daril med zakoncema je Justin dovolil, da je že pred sklenitvijo zakona sklenjeno podaritev (*donatio ante nuptias*) mož v zakonu povečal. Justinijan je pa sploh dovolil, da se darilo lahko tudi ustanovi med zakonom: zato se poslej imenuje *donatio propter nuptias* (darilo zaradi ženitve) in velja brez sodnega vpisa (*insinuatio*, prim. § 101, III, 3).

V postklasični zakonodaji se kaže tudi težnja, da to predzakonsko darilo povezujejo z doto; govore o neki nasprotni, povratni doti (*antidos*, *antipherna*). Tako to darilo ni smelo biti večje, kakor je bila dota (*antidos*); za obe naj veljajo enaka pravila.

Mož je svoje darilo ženi navadno samo obljubil. Podarjena stvar je ostala še naprej v njegovi lastnini in užitku; vendar ni smel takó podarjenih nepremičnin prodati ali zastaviti. Po moževi smrti naj podarjeno imetje služi vdovi (obenem z doto) za njeno preskrbo. Vendar poznejša zakonodaja v novelah vdovo čedalje bolj omejuje na užitek, zlasti kadar se vnovič omoži, ali pa na enak delež, kakor ga ima vsak otrok.⁹ Če je zakon nehal zato, ker je žena umrla, ali če se je brez razloga ločila, je *donatio propter nuptias* pripadla otrokom (C. 6, 61, 3); če ni bilo otrok, je ostala možu. Če je mož ženo brez razlogov odslovil, je darilo ostalo ženi (Nov. 117, 13 iz l. 542). Za izročitev darila je žena imela po zakonu (neprivilegirano) zastavno pravico na vsem moževem imetju.¹⁰ Med zakonom je mož imel in upravljal dotalno premoženje in ženitovanjsko darilo; vendar ni bil več neomejen lastnik, ampak je moral računati tudi z ženinimi bodočimi pravicami. Tu je začetek upravne skupnosti premoženja zakoncev; le-tà se je bolj razvila v srednjeveškem in poznejšem nemškem pravu.

⁴ C. Th. 3, 5, 6 (336) = C. I. 5, 3, 16.

⁵ C. Th. 9, 42, 1 (321) = C. I. 5, 16, 24, 1; *donatio maritalis... quia pudicitiae praemio cessit*.

⁶ C. 6, 61, 3 (439).

⁷ Podrobneje gl. M. Kaser, RPR, II, str. 137 b.

⁸ C. 5, 17, 8, 7 (449).

⁹ C. 5, 9, 3 (če se vdova vnovič omoži); Nov. 2, 1 (535), Nov. 98, 1 (539); Nov. 127, 3 (548). — Podrobnosti gl. Kaser, RPR, II, str. 140. (III).

¹⁰ C. 8, 17, 12, 8 (531); Nov. 109, 1 (541).

Poslej tudi velja, da je ženinov oče dolžan, da sinu omogoči ustanovitev takega ženitnega darila,¹¹ podobno kakor mora nevestin oče hčeri dati sredstva za doto.

Drugi oddelek

PRAVNO RAZMERJE MED STARŠI IN OTROKI

§ 133. OČETOVSKA OBLAST — OSEBNOPRAVNE POSLEDICE

I. Pojem

Rimska očetovska oblast (*patria potestas*), lik civilnega prava, je oblast rodbinskega očeta (*pater familias*) nad otroki, ki se mu rodijo v veljavnem zakonu (*iustae nuptiae*), ter nad njihovimi agnatskimi potomci in nad osebam, nad katerimi je nastala s posinovitvijo (*arrogatio, adoptio*) ali s pozakonitvijo (*legitimatío*).

Ker je očetovska oblast po civilnem pravu pravzaprav neomejena, se po svoji pravni vsebini komaj razlikuje od gospodarjeve oblasti nad sužnji: otroci (*liberi* = prosti) imajo upanje, da postanejo po očetovi smrti svojepravni. Vsak sin ali vnuk po že umrlem sinu postane takrat *pater familias*, njegovi otroci, vnuki in pravnuki pridejo s tem pod njegovo oblast.

Očetovska oblast je imela osebnopravne in premoženjskopravne posledice. Med osebnopravnimi so bile najvažnejše naslednje.

II. Pravica nad življenjem in smrtjo (*ius vitae ac necis*)

Civilno pravo je pripoznavalo očetu pravico nad življenjem in smrtjo svojih otrok.

Oče je že ob otrokovem rojstvu odločil, ali hoče novorojenčka sprejeti v svojo družino ali ne, ko ga je babica (*obstetrix*) položila predenj na tla (*ut aspiceretur, num rectus esset*). Če ga je oče pobral (*tollere, suscipere*), ga je s tem sprejel v družino; drugače so ga izpostavili na posebnem trgu (*forum olitorium*), pohabljenje pa utopili. Romulu pripisuje tradicija predpis, da oče ni smel zavreči sinov in prve hčere.

Izpostavljanje novorojenčkov zaradi revščine je bil v Grčiji in Egiptu, pa tudi drugod na Vzhodu pogosten pojav. V ugodnih gospodarskih razmerah principata je bilo takih primerov manj, čedalje več pa v težkih gospodarskih razmerah od tretjega stoletja naprej v postklasični dobi. Konstantin dovoljuje tistemu, ki izpostavljenega otroka pobere, da odloči, ali ga vzame za svojega otroka ali za svojega sužnja. Rodni oče otroka, ki ga je bil izpostavil, ne more več zahtevati nazaj (C. Th. 5, 9, 1 s.). Justinijan zagotavlja takemu otroku prostost in položaj svobodno rojenega (*ingenuus*) (C. 8, 51, 3 = C. 1, 4, 24) (529).

Oče je smel obsoditi sina na smrt. Običaj je zahteval, da je prej zaslišal domače sodišče (*iudicium domesticum*), čigar mnenje pa za očeta ni bilo obvezno.

¹¹ C. 5, 11, 7, 2 (531): ... *Neque enim leges incognitae sunt, quibus cautum est omnimodo paternum esse officium dotes vel ante nuptias donationes pro sua dare progenie.*

Konstantin v svoji konstituciji iz leta 323 sicer omenja, da je bilo očetu dovoljeno izvrševati pravico nad življenjem in smrtjo otrok, vendar pa je bil že nekaj let prej (318 ali 319) sam odredil, da se kaznuje s smrtjo tisti, ki ubije starše, otroke ali bližnje sorodnike. Morilca zadene kazen zaradi sorodstvenega umora (*poena parricidii*, t. j. *poena cullei*).¹ Valentinijan I. kaznuje usmrtitev otroka kot navadni umor s smrtjo.² Kot umor velja tudi izpostavitev otroka in odrekanje vzdževanja.³ Očetu ostane umerjena kaznovalna oblast (*correctionis medicina*), medtem ko najstrožje kazni odreja državni sodnik.⁴

III. Pravica prodaje (*ius vendendi*)

Praktično bolj važna je bila pravica prodajanja otrok. V raznih antičnih pravih (v Babiloniji, Egiptu, v Tebah v Grčiji) naletimo na prodajanje otrok, zlasti v gospodarsko težkih obdobjih. V Rimu je po poznejši tradiciji drugi kralj Numa Pompilij prepovedal, da bi oče smel prodati sina, ki mu je dovolil, da se je oženil. Po zakoniku XII plošč je oče izgubil svojo oblast nad sinom, če ga je trikrat prodal; po splošni razlagi jo je nad drugimi potomci izgubil že po prvi prodaji. To, prvotno kazensko določbo so Rimljani pogosto uporabljali za to, da so z navidezno trojno prodajo dosegli, da je po očetovi volji bila njegova oblast nad sinom ukinjena. Na ta način se je razvilo dvoje pravnih poslov: adopcija in emancipacija. Da je v klasični dobi javno mnenje obsojalo resnično prodajanje otrok, priča Karakala, ki ga imenuje »nedovoljeno in nečastno stvar«.⁵

V težkih gospodarskih razmerah od tretjega stoletja naprej je bilo pa najbrž čedalje več primerov resničnega prodajanja otrok. Klasik Pavel zagovarja prodajo v skrajni stiski, zlasti zaradi pomanjkanja hrane; takim otrokom pa varuje ingenuiteto.⁶ Konstantin dovoljuje očetu, da v skrajni bedi proda novorojenčka.⁷ V enakem obsegu je pravico prodajanja otrok oddržal Justinijan. Kupec je odločil, ali bo imel kupljenega otroka za posinovljenca ali za sužnja. Otrok, njegov starši in vsak tretji ima pravico, da odkupi otroka, bodisi za enako kupnino, bodisi s tem, da da zanj enakovrednega sužnja.⁸ Otroku ostane ingenuiteta.

IV. Noksalna izročitev (*noxae datio*)

Ako je sin zagrešil delikt, zaradi katerega je mogel oče biti tožen, da plača kazen (prim. § 118, I), se je oče lahko rešil svojega jamstva s tem, da je krivca prepustil oškodovancu. Otrok je ostal sicer svoboden in državljan, vendar je

¹ Konstantin v C. Th. 4, 8, 6 pr. (323) pravi: *patribus, quibus ius vitae in liberos necisque potestas permissa est* (»je bila dovoljena«), medtem ko Justinijan v C. 8, 46, 10 dostavlja, da je bila ta pravica »nekoč« dovoljena (*olim erat permissa*). — Prim. C. Th. 9, 15, 1 (318/319).

² C. Th. 9, 14, 1 = C. 9, 16, 7 (8) (l. 374).

³ Paul. D. 25, 3, 4 (najbrž interpolirano).

⁴ C. Th. 9, 13, 1 = C. 9, 15, 1, 2 (365).

⁵ C. 7, 16, 1: *rem... illicitam et inhonestam...*

⁶ Sent. 5, 1, 1; *contemplatione extremae necessitatis aut alimentorum gratia*.

⁷ C. Th. 5, 8, 1 (329) = C. 4, 43, 2 pr.: *Si quis propter nimiam paupertatem egestatemque victus causa filium filiamve sanguinolentos vendiderit, venditione in hoc tantummodo casu valente...*

⁸ C. 4, 43, 2, § 1.

bil pod oškodovančevo oblastjo (*in mancipio*), dokler ni z delom odslužil povzročene škode. Justinijan označuje noksalno izročanje otrok kot preživelo in ga prepoveduje.⁹

V. Privolitev očeta v sklenitev zakona

Kakor že omenjeno je bilo za ženitev sina ali možitev hčere potrebno tudi očetovo privoljenje. Kadar je bil *pater familias* ženinov ded, je moral privoliti tudi ženinov rodni oče.

Pod vplivom Avgustove zakonodaje je postalo mogoče, da je oblastvo dovolilo nevesti, da se je omožila, če je njen *pater familias* privoljenje neupravičeno odrekal. Po Justinijanovem pravu je manjkajoče očetovo privoljenje oblastvo lahko nadomestilo tudi za ženina.

VI. Druge omejitve

Potomci smejo tožiti svoje prednike samo z magistratovim dovoljenjem. Onečaščujočih tožb (*actiones famosae*) ne smejo naperiti zoper nje.

VII. Sankcije

Nasproti otrokom je oče uveljavljal svojo oblast z neposredno silo. Če se mu je zdelo potrebno, se je lahko obrnil na oblastvo s prošnjo za pomoč (*extraordinaria cognitio*).

Svojo oblast je mogel nasproti tretjim osebam uveljavljati z *vindicatio filii*, podobno kakor lastninsko pravico. Če je bilo roditeljsko razmerje samo sporno, se je to vprašanje najprej rešilo s posebno ugotovitveno tožbo (*praeiudicium*).

Pretorsko pravo je dajalo očetu *interdictum de liberis exhibendis, item ducendis*. Oče je smel zahtevati, da mu tretji, pri komer se je otrok nahajal, pripelje otroka in da ne ovira očeta, da ne bi odpeljal otroka s seboj.

VII. Očetovske dolžnosti

Spričo skoro neomejene rimskopravne očetovske oblasti je razumljivo, da so očetovske dolžnosti mnogo manj normirane in poudarjene kakor pa njegove pravice.

Ulpijan ugotavlja, da velja med predniki in potomci ne glede na oblastveno razmerje alimentacijska dolžnost.¹⁰ *Pater familias* je moral ustanoviti doto za hčer ali vnukinjo, ki je bila v njegovi oblasti, sinu pa je moral dati sredstva za *donatio propter nuptias*. K temu ga je bilo mogoče prisiliti v ekstraordinarnem postopku.

Najbrž že proti koncu klasične dobe, še bolj pa v postklasični dobi polagoma odmira staro civilno pojmovanje o pravno skoro neomejeni očetovski oblasti; tudi v dednem pravu stopa namesto agnatskega sorodstva v ospredje kognatsko. Idejno so to vplivi helenističnega pravnega pojmovanja, obenem pa tudi krščanske etike. Tako velja, da otrok dolguje očetu in materi spoštovanje

⁹ I. 4, 8, 7 (nasprotje: *veteres — nova hominum conversatio*).

¹⁰ Ulp. D. 25, 3, 5, 1: *Et magis puto, etiamsi non sunt liberi in potestate, alendos a parentibus et vice mutua alere parentes debere.*

in poslušnost (*honor, obsequium, reverentia*), ne glede na to, ali je pod očetovsko oblastjo ali pa ne. Oče je dolžan, da z vso skrbnostjo upravlja imetje nedoraslega otroka.¹¹ Hčere oče ne sme prostituirati.¹² Predniki in potomci so dolžni, da se v potrebi medsebojno vzdržujejo (alimentacijska dolžnost).¹³ Ob ločitvi zakona je treba urediti, kdo bo skrbel in vzgajal otroke.¹⁴ Če se ločena mati zopet omoži, izgubi pravico, da bi ona vzgajala otroke.¹⁵

§ 134. PREMOŽENJSKOPRAVNI POLOŽAJ OSEB POD OČETOVSKO OBLASTJO

I. Splošno¹

Dokler so bili otroci pod očetovsko oblastjo (*in patria potestate*), po civilnem pravu niso bili aktivno premoženjsko sposobni: niso mogli biti ne lastniki ne upniki. Vse, kar je tak otrok pridobil, je pridobil nujno za očeta. Oče mu niti ni mogel podeliti premoženjske sposobnosti. Če mu je prepustil del svojega imetja, da je sin z njim gospodaril, se je to premoženje imenovalo pekulij (*peculium*). Ostalo je še naprej očetova lastnina in je po njegovi smrti spadalo v očetovo zapuščino.

V zvezi z upravljanjem pekuliarnega premoženja je pretor z adjektivskimi tožbami napravil vsaj v nekaterih vrstah primerov očeta za akcesorno soodgovornega za sinove pogodbene obveznosti (prim. § 119). Za sinove delikte je oče odgovarjal noksalno (prim. § 118); po klasičnem pravu se je te odgovornosti lahko rešil s tem, da je krivca prepustil oškodovancu v mancipij.

Dorasli *filius familias* se je lahko veljavno zavezoval, ni se pa mogla po klasičnem pravu zavezati *filia familias*. Singularnopravno omejitev je pod Vespazijanom uvedel *SC. Macedonianum*. Za denarna posojila, ki jih je bil najel *filius familias*, je dolžnik ostal samo naravno (= neiztožljivo) zavezan (prim. str. 225, 267 s.).

Dosledno bi bilo, da bi sin tudi ne smel tožiti. Vendar je že po klasičnem pravu sin lahko tožil z analogno tožbo (*actio utilis*), če je bil oče ali njegov prokurator odsoten ali če prokurator ni hotel tožiti. Tožiti je mogla tudi hči.

Sčasoma pa je cesarsko pravo pripoznavalo v vedno večjem obsegu premoženjsko sposobnost oseb, ki so bile še pod očetovsko oblastjo.

II. *Peculium castrense, quasi castrense*

Cesar Avgust je pripoznal sinu *in potestate* pravico, da je smel z oporoko razpolagati glede premoženja, ki ga je pridobil kot vojak, kakor tudi glede predmetov, ki jih je prejel od svojcev, ko je odhajal k vojakom (*occasione*

¹¹ C. Th. 9, 43, 1, 2 (321) = C. 9, 51, 13, 2 in 2a.

¹² C. Th. 15, 8, 2 (428) = C. 11, 41, 6.

¹³ Glej zgoraj op. 10.

¹⁴ Diocl. C. 5, 24, 1 (294): »sodnik bo odločil, ali bodo po ločitvi zakona otroci imeli bivališče in vzrejo (*morari ac nutriri debeant*) pri očetu ali pri materi«.

¹⁵ Nov. 22, 38 (536).

¹ Prim. spredaj str. 95 s., § 31, X.

militiae). To premoženje so imenovali *peculium castrense*.² Ščasoma so pripoznali sinu pravico, da je tudi med živimi lahko razpolagal s tem imetjem. Če je sin umrl brez oporoke, je to premoženje pripadlo očetu kot pekulij (*iure peculii*); zaradi tega oče za sinove dolgove ni bil odgovoren neomejeno kakor dedič, ampak le za toliko, kolikor je bil pekulij vreden. Po 118. noveli je veljalo tudi v takem primeru redno intestatno dedovanje. — Sin je ohranil ugodnosti vojaškega pekulija tudi potem, ko ni bil več vojak.

Enak položaj so od Dioklecijana naprej pripoznavali premoženju, ki ga je *filius familias* pridobil v civilni uradniški službi, v dvorni službi, kot duhovnik, advokat, ali ki ga je prejel kot cesarjevo ali cesaričino darilo. Imenovali so ga *peculium quasi castrense*.³

III. *Peculium *adventicium*

Načelo, da otrok nujno pridobiva za očeta, je Konstantin omejil glede dediščine, ki je pripadla otroku po materi. Oče je sicer tudi poslej upravljal to premoženje, ni ga pa smel odsvojiti; ko je oče umrl, ni spadalo v njegovo zapuščino, ampak je bilo sinova last. Kmalu je obveljalo mnenje, da otrok sam pridobi lastnino na vsem, kar neodplačno dobi od matere (*bona materna*)⁴ ali od materinih sorodnikov (*bona materni generis*). Vendar do očetove smrti otrok ni mogel s tem imetjem razpolagati ne med živimi, ne z oporoko. Upravo in užitek je imel namreč oče. Če je otrok umrl pred očetom, je po Justinijanovem pravu to premoženje pripadlo očetu kot neoporočnemu dediču kot pekulij.

Načela, ki so veljala za *bona materna*, je Justinijan razširil na vsako premoženje, ki ga sin ni pridobil od drugod, kakor iz očetovega premoženja. Obče pravo je tako premoženje imenovalo **bona adventicia* ali **peculium adventicium*. Semkaj je spadalo vse, kar je *filius familias* pridobil od tretjih oseb ali s svojim lastnim delom. Pri tem so v občem pravu to premoženje imenovali *bona adventicia *regularia*, kadar je imel oče na njem upravo ali užitek, ali pa *bona adventicia *irregularia*, kadar je naklonitelj odredil, da oče nima uprave in užitka.

Tako so po Justinijanovem pravu veljala civilna načela le še glede premoženja, ki ga je otrok pridobil od očeta (**peculium profecticium*). To premoženje je ostalo očetovo; kar je otrok z njim pridobil, je *ipso iure* pridobil za očeta.

Po Justinijanovem pravu tudi niso bila mogoča obligacijska razmerja med očetom in otroki, razen kolikor bi šlo za *peculium castrense*, *quasi castrense* ali *bona *adventicia irregularia*. Darila med očetom in otrokom, ki je bil v njegovi oblasti, so bila nična; postala so pa neizpodbojna že po postklasičnem pravu, če je oče umrl, ne da bi jih bil preklical.

² Paul. 3, 4 a, 3: *Castrense autem peculium est, quod in castris (= vojaški tabor) adquiritur vel quod proficiscenti ad militiam datur.*

³ C. Th. 6, 36, 1 (320) = C. 12, 30, 1; C. Th. 2, 10, 6 a (422) = C. 2, 7, 4; C. 1, 3, 33 (472); C. 12, 16, 5 pr. (497—499).

⁴ C. Th. 8, 18, 1 (319); C. Th. 8, 18, 6 (379); C. Th. 8, 18, 7 (395) = C. 6, 60, 2; C. Th. 8, 18, 9 (426) = C. 6, 60, 3; C. 6, 60, 4 (472).

§ 135. NASTANEK OČETOVSKJE OBLASTI

I. *Rojstvo*

Pater familias je zadobil očetovsko oblast nad otrokom, ko je bil le-ta rojen v veljavnem zakonu (*iustae nuptiae*), ne glede na to, ali je bila otrokova mati pod njegovo oblastjo ali ne. Rodbinski poglavar je zadobil oblast ne le nad lastnimi otroki, ampak tudi nad agnatskimi potomci svojih sinov ali vnukov prej umrlih sinov.

Za zakonskega je veljal otrok, ki je bil rojen najprej 182. dne po sklenitvi zakona, kakor tudi oni, ki se je rodil najkasneje 300. dne po razvezi zakona. Klasiki se pri določitvi teh rokov sklicujejo na Hipokratovo mnenje.¹ — Kot zakonski oče otroka je veljal mož otrokove matere, kar so izražali s pravilom: *pater is est quem nuptiae demonstrant* (Paul. D. 2, 4, 5).

Izjemno je v klasični dobi lahko nastala včasih očetovska oblast, čeprav en zakonec ob sklenitvi zakona ni bil rimski državljan.²

II. *Posinovitev (posvojitev)*

Nad tujimi potomci je očetovska oblast lahko nastala s posebnim pravnim poslom: s posinovitvijo. Rimsko pravo je razlikovalo posinovitev svojepravne osebe od posinovitve osebe *alieni iuris*; prvo je imenovalo *arrogatio*, drugo pa *adoptio*.

1. *Arrogatio* je imela za posledico, da je posinovljenčeva rodbina pravno ugasnila. Zato je bilo zanjo treba sklepa kuriatnih komicijev. Potem ko je pontifikalni kolegij zadevo proučil (*causa cognita*), je pred zbranimi komiciji vrhovni svečenik (*pontifex maximus*) vprašal najprej posinovitelja, ali hoče, da mu bo navzoči posinovljenec zakoniti sin (*an velit eum quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse*); za njim je vprašal posinovljenega, ali mu je to prav (*an id fieri patiatur*). Nato je — podobno kakor magistrat glede kakega zakonskega predloga — slovesno vprašal komicije, ali to potrdijo (Gell. 5, 19, 9).³ S tem da so tudi komiciji to odobrili, je *arrogator* zadobil očetovsko oblast nad arogiranim in nad osebami, ki so bile dotlej v njegovi oblasti. Pridobil je tudi vsa njegova aktiva, medtem ko so dolgovi po civilnem pravu prenehali (*capitis deminutio*). Kako je pretor pomagal posinovljenčevim upnikom, je bilo že povedano (prim. § 29, str. 99).

Ko so kuriatni komiciji izgubili svoj pomen, so arogacijsko slovestnost opravljali pred 30 liktorji, ki so predstavljali rimski narod.

Dokler se je arogacija vršila v komicijih, jo je bilo mogoče opraviti samo v Rimu. Ker ženske in nedorasli niso imeli dostopa v komicije, niso mogli ne aro-

¹ Hippokrátés z otoka Kosa (ok. 460—377) je bil sloveč grški zdravnik in velja kot ustanovitelj medicinske znanosti.

² To je veljalo v cesarski dobi za Latince, ki se je oženil z Rimljanko, da bi pridobil rimsko državljanstvo in očetovsko oblast; oboje je dosegel, potem ko sta zakonca mogla dokazati pred oblastvom (*causae probatio*), da imata iz tega zakona eno leto starega otroka (*anniculus*). — Podobno je bilo, če se je Rimljan oženil z Nerimljanko, ki jo je imel za Rimljanko. Če je pozneje lahko pokazal oblastvu enoletnega otroka in dokazal svojo zmoto, je žena pridobila rimsko državljanstvo, on sam pa očetovsko oblast nad otrokom (*erroris causae probatio*). — Tudi veteranom so cesarji navadno podeljevali očetovsko oblast nad otroki, katere so jim bile priležne dotlej rodile.

³ Prim. Gai. 1, 99: *Et populus rogatur, an id fieri iubeat*. Vprašanje je ohranil Gellius, *Noctes Atticae* 5, 19, 9: *Velitis iubeatis, Quirites, uti L. Valerius L^o Titio tam iure legeque filius siet, quam si ex eo patre matreque familias eius natus esset, utique ei vitae necisque in eum potestas siet, uti patri endo filio est. Haec ita, uti dixi, ita vos, Quirites, rogo*.

girati in tudi ne biti arogirani. Antonin Pij je dovolil arogirati nedoraslega, če je bil za to tehten razlog.⁴ Še pozneje je postalo mogoče arogirati tudi ženske.⁵ Ko je Dioklecijan izjemno dovolil neki ženski, da je posinovila svojega pastorka v tolažbo, ker je izgubila svoje otroke (*in solacium amissorum liberorum*), je izrečno poudaril, da ženska ne more arogirati (C. 8, 47, 5).

Za nedoraslega, ki se je dal arogirati, se je bilo bati, da bi ga njegov posinovitelj pozneje emancipiral in obdržal njegovo imetje. Zato se je *arrogator* moral zavezati s stipulacijo, ki jo je sklenil z državnim sužnjem (*servus publicus*), ali pa v postklasični dobi s tabularijem (*tabularius*), da bo povrnil vse posinovljenčevo premoženje, če bi posinovljenec umrl, preden bi dorastel. Povrniti ga je moral osebam, ki bi dedovale, če bi arogacije ne bilo. *Arrogator* ni smel emancipirati posinovljenca, razen če je ta kaj zakrivil; pa tudi takrat mu je moral vrniti vse njegovo prejšnje imetje. Če ga je neupravičeno emancipiral ali razdedinil, je arogirani imel pravico do četrte posinoviteljve zapuščine (*quarta divi Pii*); razen tega je smel zahtevati še vse premoženje, ki ga je bil ob posinovitvi prepustil ustanovitelju, ali pa ga je pozneje zanj pridobil.

Po postklasičnem in po Justinijanovem pravu se je arogacija izvršila s cesarjevim reskriptom (*imperatoris auctoritate*). Arogirati je smel sedaj moški, ki je bil vsaj 60 let star ali pa hudo bolan. Skopljenji (*castrati*) niso smeli arogirati. Posinovljeni je moral biti vsaj za 18 let (*plena pubertas*) mlajši kakor posinovitelj. Arogirani je obdržal svoje premoženje, posinovitelj pa je imel na njem užitek in upravo (*bona adventicia*).

2. *Adoptio*, posinovitev osebe *alieni iuris*, se je izvršila z zasebnim pravnim poslom, opiraje se na pravilo XII plošč, da oče izgubi očetovsko oblast nad sinom, ko ga je tretjič prodal. Prodaje v zvezi z adopcijsko so bile navidezne. Po prvih dveh je vsakokrat po manumisiji zopet oživila očetovska oblast. Po tretji prodaji je *patria potestas* trajno prenehala. Tedaj je nastopil posinovitelj kot tožnik in je — dogovorno z očetom in kupcem — naperil zoper kupca tožbo *vindicatio in patriam potestatem*. Z njo je dosegel, da mu je pretor otroka addiciral, podobno kakor je pri *in iure* cesiji pridobitelju addiciral stvar (prim. § 48). Z magistratovim sodelovanjem je tako nastala očetovska oblast nad posinovljencem. — Posinovljenca samega spočetka ni nihče vprašal; pozneje pa adopcija ni bila mogoča, če je otrok ugovarjal. Za hčere, ki jih je bilo tudi mogoče adoptirati, je zadoščala enkratna prodaja.

Po Justinijanovem pravu se je adopcija izvršila tako, da je rodni oče izjavil pred sodiščem vpričo posinovitelja in svojega otroka, da otroka daje v adopcijo (*datio in adoptionem*). Zadoščalo je, da adoptant in adoptirani nista ugovarjala. Posinovitelj je moral biti vsaj 18 let starejši kakor posinovljenec (*adoptio imitatur naturam*); ni pa bilo treba, da bi bil star 60 let, kakor pri arogaciji. Adoptirati je smel tudi oče, ki je imel zakonske otroke. Ženske in nedorasle dečke je bilo od vsega početka mogoče adoptirati. Ženske so smele adoptirati le s posebnim cesarjevim dovoljenjem, da se potolažijo zaradi umrlih otrok (I. 1, 11, 10). Svojega nezakonskega otroka oče ni mogel posinoviti, njega je lahko samo pozakonil.

Po Justinijanovem pravu je imela vse civilne učinke posinovitev samo takrat, kadar je (očetov ali materin) prednik (ascendent) posinovil svojega posrednega potomca (**adoptio plena*). Vsaka druga adopcija je dajala posinov-

⁴ Gai. 1, 102.

⁵ Gai. *epit.* 1, 5, 2.

ljencu le intestatno dedno pravico po posinovitelju, posinovljenec pa je ostal še naprej v rodbini svojega rodnega očeta in pod njegovo oblastjo (**adoptio minus plena*).⁶

III. Pozakonitev (*legitimatio*)

V postklasični dobi se je razvila pozakonitev (*legitimatio*). Z njo je oče svojim nezakonskim otrokom, ki so bili rojeni v konkubinatu, dal pravni položaj zakonskih otrok in je obenem zadobil nad njimi očetovsko oblast. Izvršila se je na tri načine.

1. *S poznejšo sklenitvijo zakona (per subsequens matrimonium):*⁷

To ugodnost je kot enkratno uvedel Konstantin za tiste nezakonske otroke, ki so bili dotlej (*ante hanc legem*) v konkubinatu rojeni, da so kot pozakonjeni prišli pod očetovo oblast in pridobili po njem dedno pravico. Cesar Zeno je l. 477 prav tako samo za nazaj omogočil pozakonitev z raznimi omejitvami. Cesar Anastazij je l. 517 tako pozakonitev splošno dovolil tudi za bodoče primere. Zahteval pa je, da je izpričana z listino o doti (*dotalibus instrumentis confectis*). Končno je Justinijan to pozakonitev na splošno vnovič uredil. Če je bilo z dotalno ali z ženitno listino dokazano, da se je otrokov nezakonski oče oženil z njegovo nezakonsko materjo,⁸ je otrok prišel pod očetovo oblast in je imel enak položaj kakor zakonski otroci. Pozakonitve ni oviralo to, da je oče imel že zakonske otroke iz prejšnjega zakona. Preprečil pa jo je otrok, če je ugovarjal. Pozakonitev je bila dovoljena le, če bi se bil oče mogel v času zaroditve otroka oženiti z njegovo materjo. Tako ni bila mogoča, če je bil oče takrat oženjen (*adulterium*), ali če sta bila roditelja ožja sorodnika (krvoskrunstvo) ali če je bila mati takrat sužnja (ni pa bilo ovire pri osvobojenki).

2. *S cesarjevim dovoljenjem (*per rescriptum principis)*⁹.

Justinijan je v 74. noveli predvidel, da je mogel nezakonski oče, ki ni imel zakonskih otrok, pač pa mu je svobodna žena rodila nezakonskega otroka, zaprositi cesarja, da mu je z reskriptom dovolil pozakonitev. Isto je veljalo, če je oče tako svojo prošnjo izrekel v oporoki, ko je nezakonskega otroka postavil za svojega dediča. S cesarjevim reskriptom je otrok dobil vse pravice zakonskega otroka.¹⁰

3. *Pozakonitev kot občinskega svetovalca (legitimatio per oblationem curiae).*¹¹

V postklasični dobi so se posamezna mesta v rimski državi znašla v velikih gospodarskih težavah. Mestno upravo je vršil svet dekurionov, ki so bili izbrani izmed premožnejših meščanov. Ker so dekurioni jamčili za to, da so bili plačani mestu naloženi davki, so se občani tega dostojanstva branili. Da bi se našli novi premožni interesenti za dekurionat, sta cesarja Teodozij II. in Valentinijan III. dovolila,¹² da po očetu intestatno deduje obenem z zakonskimi tudi tisti nezakonski sin, ki mu je oče prepustil toliko premoženja (t. j. 25 ha zemlje), da je postal dekurion,

⁶ Moderna prava ne razlikujejo več med arogacijo, polno in nepopolno adopcijo.

⁷ C. 5, 27, cc. 5 (477), 6 (517), 10 (529), 11 (530), Nov. 89.

⁸ C. 5, 27, 11 pr. (529): *nuptialia instrumenta cum ea fecerit*.

⁹ Nov. 74, 1—2 (l. 538).

¹⁰ Oče je odredil: *velle sibi eos legitimos esse filios successores* (Nov. 74, 2, 1; Nov. 89, 10). Zato se je taka pozakonitev imenovala *legitimatio per testamentum*.

¹¹ C. 5, 27, 3 (443); C. eod. 9, 8 (528).

¹² C. 5, 27, 3 (443).

ali pa če je oče dal hčeri tolikšno doto (25 ha zemlje), da je njen mož postal dekuriion. Očetovska oblast po Teodozijevi ureditvi ni nastala.

Po Justinijanovi ureditvi¹³ je oče dobil očetovsko oblast nad takim nezakonskim otrokom; vendar otrok ni postal član očetove družine in ni prišel v noben pravni odnošaj do očetovih sorodnikov. Zato ni oviralo te pozakonitve to, da je oče imel tudi zakonske otroke. Vendar oče ni smel v svoji oporoki zapustiti takemu pozakonjenemu otroku več, kakor je zapustil tistemu zakonskemu otroku, kateremu je zapustil najmanj. Kadar oče ni imel zakonskih otrok, so se nezakonski otroci lahko sami ponudili za dekurione in so dosegli tako pozakonitev.

§ 136. KONEC OČETOVSKÉ OBLASTI

I. Splošno¹

Po rimskem pravu je očetovska oblast trajala navadno do očetove smrti ne glede na otrokovo starost. Polnoletnosti v modernem smislu rimsko pravo ni poznalo. Prav tako je očetovska oblast prenehala ob sinovi smrti.

Tudi vsaka očetova ali otrokova *capitis deminutio (maxima, media, minima)* (prim § 29) je imela za posledico, da je očetovska oblast prenehala. Tako je prenehala nad hčerjo, ki je v zakonu prišla pod moževo oblast (*manus*), enako nad sinom, ki je zaradi adopcije prišel pod posinoviteljevo očetovsko oblast (*capitis deminutio minima*). Izjemno je brez *capitis deminucije* prenehala očetovska oblast nad sinom, ki je postal *flamen Dialis*, ter nad hčerjo, ki je postala vestalka. Isto je veljalo po Justinijanovem pravu, če je sin postal škof, patricij, konzul, *praefectus praetorio*, *praefectus urbi* ali *magister militum*.

II. Emancipatio

Podobno kakor se je očetovska oblast lahko ustanovila z adopcijo, se je lahko tudi uknila s posebnim pravnim poslom: z emancipacijo.

S trikratno navidezno prodajo je oče najprej dosegel, da je njegova očetovska oblast nad sinom nehala; pri hčeri ali vnuku je za to zadoščala enkratna prodaja. Ako je kupec sina po tretji (vnuka ali hčer po edini) prodaji manumitiral, je sin postal svojepraven in sam poglavar nove rodbine, ki ni imela z očetovsko agnatsko rodbino nobene zveze. Emancipiranega je namreč zadela *capitis deminutio minima*. Manumisor je imel nad njim patronatske pravice. Navadno si je zagotovil te pravice oče sam (*parens manumissor*); zato po tretji prodaji kupec ni sina manumitiral, ampak ga je *in iure* cediral očetu. Sin pri očetu sedaj ni bil pod očetovsko oblastjo, ampak *in mancipio*. Ko ga je oče nato manumitiral, je postal njegov patron in je kot tak imel po njem intestatno dedno pravico.

Cesar Anastazij je l. 502 (C. 8, 48, 5) dovolil emancipacijo z reskriptom (*per rescriptum principis: emancipatio Anastasiana*). Oče je zaprosil cesarja (*supplicatio*), da je z reskriptom dovolil emancipacijo. Nato je cesarjev reskript

¹³ C. 5, 27, 9 (528).

¹ I. 1, 12, 6 s.: *Quibus modis ius potestatis solvitur*. D. 1, 7: *De adoptionibus et emancipationibus et aliis modis quibus potestas solvitur*; C. 8, 47 s.; Gai. 1, 132 ss., Ulp. 10, 5; Paul. 2, 25.

predložil pristojnemu sodniku. Emancipirani je moral izjaviti pred sodnikom, da soglaša; če je bil še otrok (*infans*), soglasja ni bilo treba.

Justinijan je odpravil staro civilno obliko emancipacije. Kot novo obliko je l. 531 dovolil (C. 8, 48, 6: *emancipatio Justiniana*) emancipacijo z izjavo pred sodiščem (*apud acta*) vpricho otroka.

Otrok sam, ne rodni ne adoptivni, ni mogel zahtevati, da bi ga oče emancipiral. Izjemno je iz posebno važnih razlogov mogel to zahtevati tisti otrok, ki je bil kot *impubes* adoptiran; vendar je magistrat prej proučil razloge tega primera (*causa cognita*).

Ker je z emancipacijo otrok postal premoženjsko sposoben in je poslej lahko prosto gospodaril s svojim premoženjem, je Konstantin pripoznal očetu pravico, da si je ob emancipaciji obdržal kot nekako nagrado (*quasi remunerationis gratia*) tretjino otrokovega premoženja, ki ga je bil dotlej zanj varoval. Justinijan je očetu pripoznal užitek na polovici otrokovega premoženja, ni pa imel oče užitka na tem, kar je emancipirani pridobil kot vojak ali uradnik (*peculium castrense — quasi castrense*).

III. Za kazni

Očetovska oblast je prenehala v nekaterih primerih, če je oče zelo slabo ravnal z otrokom.² Rimsko pravo pa ni poznalo izključitve otroka iz družine s tem, da bi oče to izjavil pri sodišču in z razlogi utemeljil. V grških pravih se je taka izključitev imenovala *ἀποκίρσις*.³

§ 137. MANCIPIUM¹

Po splošnem pravnem pojmovanju Rimljan ni smel biti suženj v svoji domovini. Ako je rimski *pater familias* prodal svojega otroka drugemu, je otrok ostal svoboden in rimski državljan, vendar pa se je njegov dejanski položaj, v katerem je bil pri kupcu, komaj razlikoval od suženjstva. Bil je v mancipiju (*in mancipio, in servili condicione*).

Gospodar ga je namreč lahko odsvojil z mancipijo ali z *in iure cessio*; lahko mu je podelil prostost z manumisijo (*vindicta, censu, testamento*). Če je gospodar oprostil takega sina, je po prvi ali po drugi prodaji nad sinom oživela prejšnja očetovska oblast.

Če je oče prepustil otroka v mancipij, da se je rešil noksalne odgovornosti, je smel otrok zahtevati, da ga je gospodar manumitiral, potem ko je otrok odslužil škodo, ki jo je bil povzročil (prim. § 118, I, op. 4).

V klasični dobi so načelno neomejeno gospodarjevo oblast polagoma omejevali z različnimi predpisi. Prepovedali so zapiranje v podzemeljske prostore (*ergastula*); osebi *in mancipio* so pripoznali pravico, da sme zahtevati oprostitev in jo, če treba, izsiliti s tožbo *actio iniuriarum*.

² C. 8, 51, 2 (374) če je otroka izpostavil ali če je hčer prostituiral (C. 11, 41, 6 iz l. 428).

³ Glede nje pravi Dioklecijan (C. 8, 46, 6; leta 287): *Abdicatio, quae Graeco more ad alienandos liberos usurpabatur et epoceryxis dicebatur, Romanis legibus non comprobatur*.

¹ Gai. 1, 138—141.

Sploh so pravni lik mancipija uporabljali v klasični dobi vobče le še imaginarno za to, da je po trojni prodaji nehala očetovska oblast nad sinom (*adoptio, emancipatio*). Resnični mancipij pa je nastal le takrat, kadar je šlo za noksalno izročitev (*noxae datio*).

V Justinijanovem pravu ni več mancipija. To je bilo v zvezi z izpremenjenimi oblikami emancipacije in adopcije ter s tem, da sinov niso več noksalno izročali.

Tretji oddelek

VARUŠTVO IN SKRBNIŠTVO¹

§ 138. VARUŠTVO (*TUTELA*) — POJEM IN VRSTE

Za nedorasle osebe (*impuberes*), ki zaradi očetove smrti niso bile več pod očetovsko oblastjo, ter za ženske, ki niso bile pod moževo oblastjo (*manus*), je poskrbelo rimsko pravo z varuštvom (*tutela*). Za svojepravne umobolne, preklicane zapravljive in za tiste nedoletne (*minores*), ki so za to zaprosili, je bil postavljen skrbnik (*curator*)^{1a}. Ker smo o obeh že precej govorili pri omejitvah poslovne sposobnosti (§ 31) in pri varuštvenem kvazikontraktne razmerju (§ 104), se bomo na tem mestu kolikor mogoče omejevali na potrebne dopolnitve.

Varuštvo (*tutela*) je brez dvoma starejše kakor zakonik XII plošč. Kajti zelo staro je naziranje, da je najbližji agnat po eni strani poklican kot dedič po agnatskih sorodnikih, umrlih brez potomcev in brez oporoke, da pa je po drugi strani tudi njegova dolžnost, da kot varuh (*tutor*) poskrbi za te osebe, če so še nedorasle (*impuberes*), ali pa če gre za ženske, ki niso ne pod očetovsko ne pod moževo oblastjo. Po opredelitvi, ki jo podaja predklasični pravnik *Servius Sulpicius Rufus*,² so še koncem republike pojmovali varuštvo kot civilno »moč in oblast« nad osebo, ki je varstva potrebna. Agnatski, že po zakonu določeni varuh (*tutor legitimus*) je poleg skrbi za varovanca imel pred očmi svoje interese kot morebitni intestatni dedič ter dednopravne interese agnatskega sorodstva. Po Justinijanovem pravu je bil kot tak varuh poklican najbližji kognat. Končno je bil varuh po zakonu tudi tisti, ki je manumitiral kako osebo, ki je bila pri njem v mancipiju.³

Kakor pa je pri dedovanju v oporoki postavljeni dedič imel prednosti pred intestatnim dedičem, je varuh, ki ga je oče ali mož postavil v oporoki (oporočni varuh = *tutor testamentarius*), izpodrinil agnatskega varuha. Kajpak,

¹ D. 26—27; I. 1, 13—26; C. 5, 28—75; Gai. 1, 142—198; Paul. 2, 27—30A; Ulp. 11—12.

^{1a} Po jugoslovanskem pravu poznamo samo skrbnika, medtem ko francosko pravo ima samo varuha (*tuteur*) (prim. § 31, III, str. 104, op. 8).

² Paul. D. 26, 1, 1 pr.: *Tutela est, ut Servius definit, vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem vel sexum sua sponte se defendere nequit, iure civili data ac permissa.*

³ Ker je sin prišel v mancipij navadno v zvezi z navidezno prodajo, kakor sta se stranki dogovorili na poštenje (*pactum fiduciae*), se je tako nastalo varuštvo imenovalo *tutela fiduciaria*. — Agnatski varuh žene je varuštvo lahko odstopil (*cediral*) drugemu, ki je postal *tutor cessicius*, njegovo varuštvo se je imenovalo *tutela cessicia*.

če je oporočni varuh odklonil (*abdicare*) prevzem varuštva, je varuštvo pripadlo agnatskemu varuhu.

Varovancu, ki ni imel ne oporočnega ne agnatskega varuha, je postavil varuha pretor (*tutor dativus*). Pri tem je moral postopati sporazumno z večino ljudskih tribunov. Ker je to določil zakon *lex Atilia* (pred l. 186), se je tako postavljeni varuh imenoval *tutor Atilianus*. V principatski dobi sta v Rimu varuhe postavljala konzula, za Marka Avrelija pa se pojavi že poseben varuški pretor (*praetor tutelaris*). V provinci je bil za postavljanje varuhov pristojen provincialni namestnik (*lex Iulia et Titia*).

Oblastveno postavljeni varuh se ni čutil vezanega po agnatskih interesih; zato se je bolj zavedal, da je smisel varuštva varovati varovančeve koristi. Ta miselnost je sčasoma vplivala tudi na pojmovanje vloge agnatskega in oporočnega varuha.

Po drugi strani je veljalo, da je prevzem varuštva občanska dolžnost (*munus publicum*). Kdor je bil za varuha sposoben, je smel poverjeno funkcijo odkloniti samo iz določenega utemeljenega razloga. Taki ekskuzacijski razlogi so bili: starost nad 70 let, skrb za več (tri do pet) lastnih otrok ipd.

Oblastveno postavljeni varuh je mogel opozoriti oblastvo, da bi bil nekdo drug bolj poklican za varuha tistemu varovancu (*potioris nominatio*). Justinijan takega opozorila ni obdržal.

Varuh je mogel biti po civilnem pravu moški državljan ali Latinec. Moral je biti dorasel (*pubes*), ni pa bilo treba, da bi bil *sui iuris*. Po Justinijanovem pravu niso mogli biti varuhi zlasti: sužnji; ženske, razen matere in stare matere (če sta se s prisego zavezali, da se ne bosta vnovič omožili in sta se obenem odrekli ugodnostim velejskega senatovega sklepa); umobolni, gluhi, nemi, hudo bolni; *minores*; aktivni vojaki, razen glede otrok sovojakov; oni, ki sta jih varovančev oče ali mati v oporoki izključila od varuštva, ter tisti, ki so z očetom živeli v smrtnem sovraštvu; varovančevi upniki in dolžniki; končno tudi škofi in menihi.

§ 139. VARUŠTVO ZA NEDORASLE (*TUTELA IMPUBERUM*)

I. Postavitev varuha

Kot agnatski varuh je poklican tisti, ki bi bil pupilov agnatski intestatni dedič. Kakor smo že omenili, so razen agnatov lahko bili taki varuhi pupilov patron in njegovi otroci ter oče, ki je v zvezi z emancipacijo sina manumitiral (*parens manumissor*).

Oporočni varuh je bila imenoma določena oseba (*certa persona*), ki jo je rodbinski poglavar v svoji oporoki postavil z besedami: *Titium tutorem do* (= Ticija dajem za varuha) ali *Titius tutor esto* (= Ticij bodi varuh!). Od Avgusta naprej je bilo mogoče postaviti varuha tudi v potrjenem kodicilu. Po Justinijanovem pravu ni bilo treba več uporabljati določenih besed. Postavitev je bila lahko pod pogojem, s pričetnim ali s končnim rokom. Oče je lahko postavil sinu varuha tudi takrat, kadar ga je razdedinil. Čeprav je oporočni varuh splošno imel prednost pred varuhom po zakonu, vendar ni mogel oče z oporočno odredbo preprečiti patronovega varuštva. — Kadar je bila očetova postavitev pomanjkljiva (npr. ker je uporabil napačne besede, ali je postavitev

odredil v nepotrjenem kodicilu), je pretor redno imel tako odredbo za očetov predlog. Uveljavil jo je s tem, da jo je potrdil (*confirmatio*).

Tutela dativa je bila magistratova zadeva. Tak varuh ni smel biti postavljen ne pod pogojem ne do določenega roka (*in diem*). Za postavitev je smel zaprositi vsak varovančev sorodnik ali prijatelj. Nekatere osebe so bile naravnost dolžne, da to store, npr. osvobodenci (*liberti*) za patronove otroke, mati za svoje otroke.

Varuštvo se je začelo *ipso iure*, brž ko je varuhu pripadlo. Pri oporočnem varuhu je to nastopilo, ko je oporočni dedič pridobil dediščino.

II. Varuhove funkcije

1. Upravljanje (*administratio, gestio*)

Za vzgojo varovanca varuh, vsaj po klasičnem pravu, redno ni skrbel, ampak je bilo to navadno prepuščeno pupilovi materi. Varuh je moral predvsem upravljati varovančevo premoženje in z njim dobro gospodariti.¹

Pri upravljanju varovančevega imetja, zlasti na področju pogodbenih odnošajev je varuh posloval kot posredni zastopnik. Le glede pridobivanja posesti in (kolikor je bilo to mogoče) s posestjo tudi lastnine, je nastopal varuh kot direktni zastopnik. Varovanec, ki je bil še otrok, je mogel pridobivati po svojem sužnju. Ker je bil najstarejši varuh najbližji agnat, je po civilnem pravu lahko precej prostó razpolagal z varovančevim imetjem: s tradicijo (ne pa z mancipacijo ali z *in iure* cesijo) je lahko odsvajal varovančeve stvari. Terjatve je moral varuh izterjati, ni pa smel dajati daril iz varovančevega imetja. Za varovanca je lahko zaprosil tudi za pretorsko dediščino (*bonorum possessio*), v postklasični dobi pa vsaj za otroka (*infans*) tudi za civilno dediščino.

Od Severov naprej so precej omejevali varuhovo odsvajanje varovančevega imetja. Na pobudo Septimija Severa je l. 195 poseben senatov sklep (*oratio divi Severi*) varuhom prepovedal, da bi odsvajali varovančeva poljska in suburbanalna (vrtna, nezazidana mestna) zemljišča, razen če so to v oporoki ali v kodicilu naročili otrokovi starši.² V nujnih primerih, zlasti za poplačilo dolgov, je prodajo dovolil magistrat. Pozneje je obveljalo, da mora varuh prodati nedonosne premičnine, zlasti take, ki se utegnejo pokvariti,³ hiše v mestu in mestne sužnje. Te stvari je smel prodati celo takrat, kadar mu je bilo to v oporoki izrečno prepovedano. Konstantin je prepovedal, da bi varuh prodajal mestno in suburbanalno zemljišče ali dragocenejše premičnine, razen če je bil varuh (po sodnikovi odobritvi) upravičen, prodajati poljska zemljišča. Pač pa je smel varuh sam prodati odvišno živino in staro obleko.⁴

2. *Auctoritatis interpositio*

Omenili smo že (§ 31, III, A, 2), da je varuh s svojo osebno navzočnostjo in avtorizacijo dopolnil manjkajočo poslovno sposobnost starejšega nedoraslega pupila pri sklepanju tistih pravnih poslov, s katerimi je pupil nekaj odsvojil

¹ Prim. spredaj str. 101, 314 ss.

² Ulp. D. 27, 9, 1, 2.

³ Ulp. D. 26, 7, 7, 1 (besedilo gl. str. 315, op. 9).

⁴ C. 5, 37, 22, 6 s.

ali se zavezal. Ni pa mogel varuh avtorizirati pravnih poslov, pri katerih je bil sam udeležen (npr. če je varuh dal varovancu posojilo, mu je bil varovanec le naturalno dolžan).

III. Varuhova odgovornost

Civilno pravo varuje pupila samo zoper izrečno nepoštenega varuha. Zakonik XII plošč pozna obtožbo zoper nepoštenega oporočnega varuha (*accusatio suspecti tutoris*). Z njo je lahko vsak državljan (tudi ženska), razen varovanca, zahteval njegovo odstavitev (*remotio*), če je dokazal, da varuh razsipa varovančevo premoženje. Pretor v Rimu, v provinci namestnik (*praeses*), je nepoštenega varuha odstavil. — Zoper nepoštenega agnatskega varuha je zakonik XII plošč poznal tožbo *actio rationibus distrahendis*⁵ (dobesedno zaradi obračuna, dejansko pa) zaradi povračila utajenega varovančevega imetja; obsojeni je moral povrniti dvojno. Po končanem varuštvu je mogel varovanec zahtevati od varuha obračun.

Odkar je proti koncu republike prodrlo pojmovanje, da je varuštvo samo zaradi varovanca, je bila najbrž v zvezi z novim formularnim postopkom uvedena tožba *actio tutelae*.⁶ Med tožbami *bonae fidei* jo pozna že predklasičnik *Quintus Mucius Scaevola*. S to tožbo se iztožuje terjatev iz kvazikontraktnega razmerja. Varuh odgovarja po Justinijanovem pravu za tisto skrbnost, ki jo kaže v lastnih zadevah; v nekaterih določbah se mu pa nalaga odgovornost za vsako krivdo. Obsojenega varuha zadene infamija. Kot kvazikontraktna tožba je po varuhovi smrti mogoča zoper njegove dediče. Z nasprotno tožbo (*actio tutelae contraria*) je varuh mogel zahtevati, da mu je varovanec povrnil v zvezi z varuštvom nastale izdatke (*impensae*) in da mu je odvzel obveznosti, ki jih je bil varuh v varovančev prid prevzel.

O delovanju dozdevnega varuha (*protutor*) in o ustrezni *actio protutelae*, direktni in kontrarni, smo že govorili (§ 104, IV).

Sčasoma so skušali varovančeve koristi varovati s podrobnimi odredbami.

Razen oporočnega varuha se je moral vsak varuh s stipulacijo in s poroki zavezati, da bo opravljal svojo dolžnost po dobri veri in poštenju tako, da varovančevo premoženje ne bo trpelo škode (*satisfactio rem pupilli salvam fore*).⁷ Tako se je varuh zavezal varovancu samemu; če je bil pa še otrok, tedaj njegovemu sužnju, ali državnemu sužnju, ali magistratu ali osebi, ki jo je magistrat določil. — Po Justinijanovem pravu je načeloma moral vsak varuh dati to varščino.

V začetku svojega poslovanja je varuh moral popisati (napraviti inventar) vse varovančevo premoženje, razen če je bil te dolžnosti izrečno oproščen.

Za svoje zahteve je varovanec imel na varuhovem imetju vesoljno zastavno pravico, ki je bila privilegirana (veljala je najbrž od takrat naprej, ko je varuhova obveznost nastala). Vrh tega je že po klasičnem pravu imel varovanec specialno zastavno pravico na stvareh, ki jih je varuh kupil za varovančev denar.

⁵ D. 27, 3: *De tutelae et rationibus distrahendis et utili curationis causa actione*; C. 5, 51: *Arbitrium tutelae*, I. 3, 27, 2.

⁶ Prim. § 104, III, str. 315 s.

⁷ Lenel, EP³, str. 541 domneva, da se je glasila: *Quidquid quod tu tutelam meam gesseris, te mihi dare facere oportebit ex fide bona, ob id rem meam salvam fore spondesne? Spondeo*.

IV. Konec varuštva

Varuštvo je prenehalo predvsem, ko je varovanec dorasel (*pubes*). Končalo se je tudi, če je varovanec umrl ali če ga je zadela *capitis deminutio* ali če se je izpolnil rok ali pogoj, pod katerim je bil varuh postavljen. Prav tako je varuštvo prenehalo, če je varuh umrl ali če ga je zadela *capitis deminutio maxima* ali *media*; varuhova *capitis deminutio minima* je povzročila konec varuštva le, če je bil to agnatski varuh (*tutor legitimus*).

Odstavitev nepoštenega varuha smo že omenili.

Kadar bi nedorasli zaradi prenehanja varuštva (npr. zaradi varuhove smrti) ostal brez varuha, mu je pretor postavil drugega.

§ 140. VARUŠTVO ZA ŽENSKÉ (TUTELA MULIERUM)¹

I. Zgodovina

Varuštvo nad dorašlimi svojepravnimi ženskami je imelo svoj zadnji razlog v gospodarskih interesih agnatske rodbine. Cicero ga je opravičeval z žensko *infirmitas consilii*. Gaj (1, 190) odklanja utemeljevanje varuštva z domnevno žensko lahkomišelnostjo.²

Drugače kakor *tutela impuberum* je varuštvo nad ženskami trajalo redno do varovankine smrti, če ni morda prišla pod moževo oblast (*manus*).

Varuh je bil predvsem oporočni. *Pater familias* je svoji ženi *in manu* lahko v oporoki dovolil, da si sama izbere varuha (*optio tutoris: Titiae uxori meae tutoris optionem do*. Gai. 1, 150). Izbiro ji je lahko dovolil neomejeno, ali pa jo je omejil na enkratno ali večkratno (*dumtaxat semel, bis*).

Ženin agnatski varuh je imel nasproti drugim njenim varuhom privilegiran položaj; on je namreč smel prenesti izvrševanje varuštva z *in iure* cesijo na drugo osebo (*tutor cessicius*). Agnatskega varuha včasih ni bilo mogoče prisiliti, da bi moral avtorizirati ženino ravnanje v nekaterih primerih (za napravo oporoke); le iz važnega razloga je bilo to mogoče npr. za odsvojitve kake *res Mancipi* ali za pogodbo, s katero se je varovanka zavezala. Druge varuhe je na ženino prošnjo pretor lahko prisilil k avtorizaciji.

Nevšečnega agnatskega varuha se je žena znebila s *coemptio in manum tutelae evitandae causa*. Žena je sklenila s svojim zaupnikom navidezen koempcijski zakon in je prišla pod njegovo oblast (*manus*). Mož jo je mancipiral drugemu njegovemu zaupniku, ki jo je nato manumitiral in je s tem postal njen *tutor legitimus*, ne da bi bil njen agnatski varuh. Njega je žena lahko s pretorjevo pomočjo prisilila, da je moral avtorizirati njene pravne posle.

Kadar ni bilo ne oporočnega ne po zakonu določenega varuha, je imenovalo varuha oblastvo.

¹ Prim. Gai. 1, 144 s., 190 s.; Ulp. 11, 24 ss.

² Gai. 1, 190: običajno utemeljevanje (*quia levitate animi plerumque decipiuntur*) označuje kot bolj dozdevno kakor pa resnično (*magis speciosa videtur quam vera*).

II. Varuhove funkcije

Ženin varuh je sodeloval z *auctoritatis interpositio* pri važnejših ženinih civilnih pravnih poslih. Taki so bili npr.:³ naprava oporoke, mancipacija, *in iure cessio*, civilna manumisija, ustanovitev dote z oblubo, nastop dediščine, akceptilacija, sklenitev civilne obligacije.

Ženinega premoženja varuh ni upravljal. Zato ni bil z ženo v nobenem obligacijskem razmerju in *actio tutelae* (prim. § 104) pri tem varuštvu ni bila uporabna.

Razumljivo je, da pri varuštvu za ženske pozneje ni prišlo do izprememb glede njegovega pomena, kakor smo to ugotovili za varuštvo nedoraslih, ampak da je čedalje bolj odmiralo.

III. Konec varuštva nad ženskami

Avgustova zakonodaja je oprostila varuštva žene, ki so rodile kot svobodno rojene (*ingenuae*) tri, kot osvobojenke štiri otroke (*ius liberorum*). Pod Klavdijem je poseben zakon *lex Claudia* (med leti 44 in 49) odpravil agnatsko varuštvo nad ženskami.

V zvezi s temi oprostitvami je varuštvo žensk vedno bolj izginjalo. Cesar Honorij ga je končno odpravil, ko je l. 410 za vse čase vsem ženskam⁴ podelil *ius liberorum*. Zato se žensko varuštvo že v Teodozijevem kodeksu več ne omenja.

§ 141. SKRBNIŠTVO (*CURA*)¹

I. Pojem

Skrbnništvo (*cura*) ni bilo notranje tako dognan pravni lik, kakor je bilo civilnopravno varuštvo. Nekateri primeri skrbništva segajo nazaj v najstarejšo civilno dobo: skrbništvo za umobolne (*cura furiosi*) in zapravlјivce (*cura prodigi*). Pri obojih upošteva pravni red poleg oskrbovanca tudi morebitne dedovalne interese njegovih agnatskih sorodnikov. Poznejši razvoj je postavil oskrbovančeve koristi na prvo mesto: pri mlajšem skrbništvu za nedoletne (*cura minorum*) pa je že skraja odločal le oskrbovančev interes.

Skrbnik za umobolnega (morda tudi za zapravlјivca) je bil redno njegov najbližji agnat (*curator legitimus*), če takega ni bilo, gentil. Če ni bilo nikogar, je skrbnika postavil pretor (*curator honorarius, dativus*). Ni pa bilo mogoče skrbnika postaviti z oporoko. Vendar je oblastvo (pretor, provincialni namestnik) navadno imenovalo za skrbnika tistega, ki ga je oče (pomotoma) v oporoki postavil za skrbnika. — Za nedoletne je skrbnika vedno imenoval pretor.

Ker rimsko pravo nima posebne tožbe, s katero bi skrbnik in oskrbovanec uveljavljala medsebojne zahtevke, so v ta namen uporabljali tožbi iz poslovodstva brez naročila, direktno in kontrarno (*actio negotiorum gestorum: directa — contraria*; § 103, III).

³ Ulp. 11, 27: *Tutoris auctoritas necessaria est mulieribus quidem in his rebus: si lege aut legitimo iudicio agant, si se obligent, si civile negotium gerant, si libertae suae permittant in contubernio alieni serui morari, si rem mancipii alienent.*

⁴ C. Th. 8, 17, 3 (410) = C. 8, 58, 1: *Nemo post haec a nobis ius liberorum petat, quod simul hac lege omnibus concedimus.*

¹ I. 1, 23: *de curatoribus*, D. 27, 10: *De curatoribus furioso et aliis extra minores dandis*; C. 5, 70: *De curatore furiosi vel prodigi*; Gai. 1, 197 — 20; Paul. 3, 4 a, 7; Ulp. 12.

II. *Cura furiosi*

Glede umobolnih oseb je določal zakon XII plošč: *Si furiosus escit, ast ei custos nec escit, adgnatum gentiliumque in eo pecuniaque eius potestas esto* (V, 7) (= »Če je [kdo] umobolen, če nima varuha, naj imajo nad njim in nad njegovim imetjem oblast agnati in gentili!«)

Umobolni je imel skrbnika, če ni bil več ne pod očetovsko oblastjo ne pod varuštvom. Vsaj spočetka se je skrbnik moral brigati tudi za oskrbovančevo osebo; predvsem pa je moral skrbeti za njegovo premoženje. Ker je bil umobolni poslovno popolnoma nesposoben, ni imel skrbnik ničesar avtorizirati, ampak je moral poslovati sam kot *negotiorum gestor*. Že po civilnem pravu je smel odsvajati oskrbovančeve *res mancipi* z mancipacijo (prim. § 21, II). Ni pa smel osvobajati kurandovih sužnjev, poklanjati njegovih stvari v sakralne namene ali jih podarjati (*quod ea res in administratione non est*). Po poznejšem, zlasti Justinijanovem pravu je smel sicer še odsvajati oskrbovančeve stvari, toda le toliko, kolikor je to bilo kurandu v prid. — Kadar je imel oskrbovanec svetle trenutke, je skrbništvo prenehalo; po Justinijanovem pravu je samo mirovalo.

III. *Cura prodigi*

Kakor poroča Ulpijan (12, 2), je že zakon XII plošč urejal skrbništvo nad preklicanimi zapravljevci, *qui bonis interdicti sunt*. Celotni institut je pozneje izpopolnil pretor, ki je tudi opravil preklic. Po besedilu preklica je pretor skušal preprečiti, da ne bi oskrbovanec zapravljal instestatno podedovanega premoženja; poznejša praksa je razširila preklic na zapravljanje vsakega, ne le podedovanega, imetja.

V klasični dobi je skrbnik upravljal oskrbovančevo premoženje, v post-klasični dobi pa je sodeloval samo s konsenzom. Zapravljevec je bil v podobnem položaju kakor starejši nedorasli (*impubes infantia maior*). Popolnoma je bil izključen od poslov *per aes et libram*. S skrbnikovim soglasjem (*consensus*) je svoj položaj lahko izboljšal, ni ga pa smel poslabšati. Veljavne oporoke ni mogel napraviti.

IV. *Cura minorum*

Varstvo, ki ga je zakon *lex Plaetoria* (prim. § 31, III, str. 102) zagotovil svojepravnim osebam izpod 25 let (*minores XXV annis*), je spravljal sopogodbenika v neprijeten položaj. Pri vsakem pravnem poslu se je moral bati, da bo nedoletni (*minor*) opiraje se na pletorijski zakon izpodbijal pravni posel. Na ugodnosti pletorijskega zakona se ni mogel več sklicevati nedoletnik, ki je imel svojega skrbnika (*curator minoris*), ki mu ga je pretor na prošnjo postavil. Čeprav se je skrbništvo vedno bolj uporabljalo, vendar tudi v Justinijanovem pravu ni bilo splošno obvezno (prim. str. 104, op. 7).

Minor, ki je bil po civilnem pravu poslovno popolnoma sposoben, to ni bil več, odkar je imel skrbnika, Le-tá mu je s svojim konsenzom omogočal poslovanje. Soglasje je skrbnik lahko izrazil ne le osebno in ustno pri pravnem poslu, ampak lahko tudi pismeno, vnaprej ali naknadno. — Zakonodaja post-klasične dobe je v mnogih pogledih izenačila skrbnikov pravni položaj s položajem, ki ga je imel varuh nedoraslega (*tutor impuberis*). To je veljalo zlasti

glede odsvojitve nepremičnin in glede kavcije, da bo nedoletnikovo imetje varovano (*rem minoris salvam fore*).

Skrbnika je imenoval pretor na nedoletnikov predlog. Včasih je tak predlog stavil nedoletnikov nasprotnik, ki je želel začeti pravdo zoper njega.

Predčasno je lahko nehalo to skrbništvo, če je *minor* dosegel *veniam aetatis*. Po Konstantinovi konstituciji je bilo to mogoče za ženske z 18 leti, za moške pa z 20 leti. Vendar tak *minor* ni smel ne dajati daril ne odsvajati ali zastavljati svojih zemljišč (§ 31, III, str. 104).

V. *Cura bonorum, etc.*

Honorarno pravo je uvedlo tudi različna skrbništva, pri katerih je bilo skrbniku poverjeno redno samo varovanje (*custodia*) določenih interesov. Tako je varoval *curator ventris* interese še nerojenega postuma (*nasciturus*). *Curator bonorum* je skrbel npr. za imetje vojnega ujetnika ali odsotnega; *curator bonis distrahendis* je razprodajal prezadolženčevo konkurzno premoženje (gl. § 187, III). *Curator debilium personarum* je podpiral pri oskrbovanju pravnih poslov neme, gluhe in bolne osebe, ne da bi bila zato njihova poslovna sposobnost omejena.

F. DEDNO PRAVO

Prvi oddelek

UVOD

§ 142. DEDNO PRAVO

I. Splošno

S smrtjo ugasne človekova pravna osebnost. Njegovo dotedanje premoženje se poslej imenuje zapuščina, pokojnik sam pa zapustnik (*defunctus*). Pravna pravila, ki urejajo prehod zapuščine na druge osebe, zlasti na dediče, imenujemo dedno pravo. Rimski pravni izraz za dediča po civilnem pravu je *heres*, za zapuščino in za dediščino pa *hereditas*.

Po rimskem pravu je dedovanje najvažnejši primer vesoljnega nasledovanja (*successio in universum ius*). Kot vesoljni naslednik vstopi dedič popolnoma v zapustnikov pravni položaj (*succedit in ius, in locum defuncti*). Vesoljni značaj nasledovanja se kaže v tem, da dedič pridobi vso dediščino naenkrat, ne da bi moral pridobivati posamezne stvari ali pravice; kaže se pa tudi v obsegu pridobitve. Vsaj od pretorske dobe naprej preidejo na dediča načeloma vsi zapustnikovi premoženjskopравни odnošaji: dedič postane lastnik zapustnikovih stvari, upnik njegovih terjatev, dolžnik njegovih dolgov. Dedič odgovarja načeloma za vse zapustnikove dolgove, ne glede na to, ali je vrednost zapuščine večja ali manjša kakor dolgovi. Vkljub vesoljnemu dedovanju ugasnejo nekatere zapustnikove pravice ob njegovi smrti. Razen javnopravnih odnošajev (npr. magistratska funkcija) so nepodedljivi tisti premoženjskopравни odnošaji, ki so že pojmovno vezani na zapustnikovo osebo, kakor so to: osebne služnosti, mandatno in družbeno (*societas*) razmerje ter porokova obveznost, ki je bila ustanovljena s sponzijo ali s fidepromisijo. Po klasičnem pravu so bile pasivno nepodedljive vse penalne tožbe, tudi aktivno so bile nepodedljive *actiones vindictam spirantes* (npr. *actio iniuriarum*).

Rimsko dedno pravo označuje dedovanje kot *successio in universum ius, quod defunctus habuerit* (Iul. D. 50, 17, 62) in se s tem znatno razlikuje od drugih antičnih prav, zlasti pa od germanskega prava. S svojim sistemom je močno vplivalo ne le na kontinentalna evropska prava, ampak tudi na angleško pravo.

Klasiki marksizma¹ poudarjajo, da se je dedno pravo razvilo šele z nastankom zasebne lastnine na produkcijskih sredstvih. V njegovem razvoju se

¹ Prim. Fr. Engels, Izvor družine, privatne lastnine in države, slovenski prevod, Cankarjeva založba 1947, str. 44 ss., 98 s., 138. Fr. Jansen-G. Langrich, Leitfaden des Erbrechts der Deutschen Demokratischen Republik, (Deutscher Zentralverlag) Berlin 1959, št. 1—37.

posebno očitno odražajo produkcijski odnosi v posameznih družbeno-gospodarskih formacijah. Karel Marx je l. 1869. označil pomen dednega prava v takratni kapitalistični družbi takole: »Dedno pravo ima socialen pomen le toliko, da prepušča dediču tisto moč, ki jo je imel pokojnik za časa svojega življenja, in sicer moč, da si s pomočjo svoje lastnine priladi tujake produkte tujega dela.« Medtem ko je Bakunin takrat zahteval, da se socialna preosnova začne s takojšnjo odpravo dednega prava, je K. Marx poudarjal, da »zakoni o dedovanju niso vzrok, ampak posledica, juristična konsekvence obstoječe ekonomske organizacije družbe, ki je osnovana na zasebni lastnini na produkcijskih sredstvih.« Zato bo »odprava dednega prava naravni uspeh tiste socialne preosnove, ki odpravi zasebno lastnino na produkcijskih sredstvih; toda odprava dednega prava ne more biti nikoli začetek take socialne preosnove«.

Sovjetska zveza je uredila dedno pravo v členih 416—436 Graždanskega kodeksa (okr. GZ.) PSFSR, ki velja od 1. januarja 1923, oz. v členih 527—561 GZ. iz l. 1964. Republika Poljska je poenotila dotedanje pokrajinsko različne dednopravne določbe z dekretoma od 8. X. 1946 (Dziennik Ustaw R. P. Nr. 60; dne 20. XI. 1946, poz. 328, 329), ki sta v veljavi od 1. I. 1947. Postopek pa je uredil zakonski dekret od 8. novembra 1946 (Dziennik Ustaw R. P. Nr. 63 od 28. XI. 1946), ki velja od 8. novembra 1946.

Jugoslovanski zakon o dedovanju (okrajšano ZD.)², sprejet na seji Zveznega zbora ljudske skupščine dne 23. IV. 1955, objavljen v Uradnem listu FLRJ, št. 20, z dne 11. V. 1955, velja od 11. VII. 1955. Njegovo prečiščeno besedilo, sprejeto na seji Zakonodajno-pravne komisije zvezne skupščine dne 12. VII. 1965, objavljeno v U. l. SFRJ, št. 42, z dne 15. IX. 1965, velja od 23. IX. 1965.

II. Delacijski razlogi

Delacijski razlogi so tista pravna dejstva, zaradi katerih neka dediščina pripade (*defertur*) določenemu dediču, da jo potem more pridobiti (*acquisitio*).

Rimsko pravo pozna dvoje delacijskih razlogov: oporoko (*testamentum*) in zakon.³ Zvesto svoji individualistični miselnosti je rimsko pravo dajalo prednost oporoki; z njo si je Rimljan lahko po svoji volji določil dediča. Kadar tega ni storil, je dediščina pripadla osebam, ki jih je zakon v določenem zaporedju naznačil za dediče. Tako dedovanje so imenovali neoporočno, latinsko: *ab intestato*. Že s tem imenovanjem so pokazali, da jim je veljalo kot redno le oporočno dedovanje; do intestatnega dedovanja je prišlo samo, kadar ni bilo oporoke, ali če vkljub oporoki ni prišlo do oporočnega dedovanja. Razen v ne-

² Prim. Al. Finžgar, Dedno pravo Ljubljana, 1953; Nekaj uvodnih misli k zakonu o dedovanju, Pravnik, 1955, 101—111.

³ Tudi po ZD. (čl. 6) sovjetskem (GZ. čl. 527) in poljskem (čl. 15, 1) dednem pravu je mogoče dedovanje po zakonu in po oporoki. — Meščanske kodifikacije so ohranile kot tretji delacijski razlog tudi dedno pogodbo, bodisi samo med zakoncema (Odz. §§ 533, 602, 1249 ss.; CC. čl. 1082, 1093), bodisi neomejeno (BGB. §§ 1941, 2274 ss.; ZGB. čl. 494 ss., 512 ss.).

Po francoskem pravu je dedič (*héritier*) samo intestatni dedič. Oporočni dedič velja samo kot vesoljni legatar, bodisi da mu pripade vsa dediščina (*légataire universel*) ali pa le določen delež dediščine (*légataire à titre particulier*). Vendar je praksa večino razlik zabilasala. Voliljojemnik v rimskem smislu je *légataire à titre particulier* (CC. čl. 1002 s., 1010, 1014). To razlikovanje je francoski zakonik prevzel iz domačega običajnega prava (Coutumes). — Tudi angleško pravo imenuje samo intestatnega dediča *heir*, medtem ko je oporočni *devisee*.

katerih malenkostnih primerih ni bilo mogoče, da bi bili po istem zapustniku dedovali hkrati obojni dediči, oporočni in intestatni.⁴ To izraža pravilo: *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*.

Rimsko pravo ne pozna dedne pogodbe⁵, s katero bi dvoje oseb s pogodbo za primer smrti uredilo medsebojno dedovanje. Tako ureditev bi mogla pogodbenika izpremeniti le z novim sporazumom, ne pa več enostransko. Rimsko pravo pa hoče zagotoviti oporočniku, da more svojo oporoko kot poslednjo voljo izpreminjati, kakor hoče, zato ni nikoli sprejelo dedne pogodbe.

III. Dedič

Omenili smo že, da je bil po rimskem pravu dedič zapustnikov vesoljni naslednik.

Dediščina je pripadla predvsem tistemu, ki je bil v oporoki postavljen za dediča. S samo postavitvijo v oporoki ni dedič pridobil še nobene pravice; — dedno pravico je imel šele, ko je zapustnik umrl (*viventis non datur hereditas*). V oporoki postavljeni dedič je dedoval samo, če je bil ob oporočnikovi smrti še živ, ali pa če je takrat živel, vsaj kot še nerojeni embrio (*nasciturus*). Kadar ni bilo oporočnega dediča, je dediščina pripadla neoporočnim ali intestatnim dedičem, ali kakor jih moderno pravo imenuje: zakonitim dedičem.

Po rodbinskem položaju, v katerem je bil dedič do zapustnika ob njegovi smrti, je rimsko pravo razlikovalo domače in zunanje dediče (*heredes domestici — extranei*).⁶ Osebe, ki so bile takrat pod zapustnikovo oblastjo (otroci pod očetovsko, žena pod moževo oblastjo, osebe *in mancipio* ter sužnji), so bili njegovi domači dediči. Vsi drugi dediči so bili zunanji, bodisi da so to bili njegovi agnatski ali kognatski sorodniki, bodisi da so to bile njemu popolnoma tuje osebe. To razlikovanje je imelo velik pomen pri pridobitvi pripadle dediščine. Domači dedič jo je namreč pridobil v istem hipu, ko mu je pripadla: *delatio* in *acquisitio* sta nastopili istočasno. Zunanji dedič pa je moral pripadlo dediščino še pridobiti. To razlikovanje je bilo utemeljeno v kmečkih razmerah civilne dobe. Domači dediči, predvsem otroci, so bili za očetovega življenja na njegovem domu; po očetovi smrti so tam kar naprej gospodarili. Zunanji dedič (brat, bratranec; prijatelj) je pa moral šele priti (*adire*) na podedovano domačijo in si jo vzeti v posest.

Ker so domači dediči pridobivali pripadlo dediščino ne glede na to, ali jim je bilo to prav ali ne (*sive velint sive nolint heredes fiunt*), so jih imenovali nujne dediče (*heredes necessarii*). Med njimi sta bili dve skupini. *Heredes sui et necessarii* so bili tisti, ki so bili do zapustnikove smrti pod njegovo očetovsko ali moževo oblastjo in so z njegovo smrtjo postali svojepravni (otroci, vnuki po prej umrlih sinovih, žena *in manu*). Samo *heres necessarius* pa je bil suženj, ki ga je gospodar postavil za oporočnega dediča in mu je obenem podelil prostost (*manumissio testamenti*). — Zunanje dediče so imenovali prostovoljne dediče (*heredes voluntarii*), ker so sami po svoji volji odločali, ali bodo pripadlo dediščino pridobili ali ne. — Obojni, domači in zunanji dediči so bili lahko oporočni ali neoporočni dediči, razen osvobojenega sužnja, ki je mogel dedovati le kot oporočni dedič.

⁴ To ne velja več po modernem dednem pravu.

⁵ Prim. op. 3. Prav tako je ne pripoznava naš ZD.; prim. čl. 108—110.

⁶ Gai. 2, 152 ss.

IV. *Hereditas iacens*

Zunanji dedič, oporočni ali intestatni (npr. brat), je moral dediščino, ki mu je pripadla, šele pridobiti. Od njegove volje je bilo odvisno, ali in kdaj je to storil. Dokler je ni pridobil, je ostala dediščina brez gospodarja (*hereditas iacet; bona hereditaria sine domino iacent*); občepravna doktrina jo je imenovala ležečo zapuščino (*hereditas iacens*).

Ker je tako stanje utegnilo dolgo trajati, se je ležeča zapuščina sama povečevala in zmanjševala, kolikor za to ni bilo treba osebnega lastnikovega sodelovanja. Po zapuščinskih sužnjih je ležeča zapuščina pridobivala lastnino na plodovih zapuščinskih stvari, na naplavljeni (*alluvio*) in na (od hudournika) donešeni zemlji (*avulsio*); izgubljala je zaradi priposestovanja zapuščinskih stvari po drugih osebah. Če je zapustnik začel priposestovati neko stvar, se je priposestovanje nadaljevalo v prid ležeče zapuščine, razen če je prišla stvar medtem v posest druge osebe. Ko je bila priposestovalna doba končana, je priposestovana stvar spadala k ležeči zapuščini.

Glede ležeče zapuščine je rimsko pravo uporabljalo dve fikciji: reprezentacijsko in retroaktivno. Po prvi je ležeča zapuščina nadaljevala zapustnikovo osebnost (*personae defuncti vicem sustinet, defuncti locum obtinet*). Po retroaktivni fikciji naj bi se zagotovila zveza med zapustnikom in dedičem: ko je dedič pridobil dediščino, je veljalo, kakor da bi jo bil pridobil že ob zapustnikovi smrti.⁷

Pravna narava ležeče zapuščine je sporna. Civilno pravo jo je deloma štel med ničije stvari; vendar si je ni bilo mogoče prilastiti z okupacijo, ampak s priposestovanjem. Kasneje je prevladovalo mnenje, da je zapuščina sama lastnica. Florentin jo vzporeja z mestnimi občinami in ji pripozna pravo osebnost.⁸ Najbrž je to mnenje sprejel tudi Justinijan. Vendar je zaradi retroaktivne fikcije nemogoče pojmovanje, kakor da bi za zapustnikom dedovala pravna oseba (= *hereditas iacens*), za njo pa šele dedič; dedič je po retroaktivni fikciji neposredni zapustnikov vesoljni naslednik.⁹

§ 143. ZGODOVINSKI RAZVOJ RIMSKEGA DEDNEGA PRAVA

I. Splošno

V dednem pravu se nazorno odraža notranji razvoj rimskega prava. Poleg civilne ureditve je postopoma nastajala posebna pretorska. Pozneje sta senatova in cesarska zakonodaja še marsikaj reformirali. Iz tako različnih virov nastalo dedno pravo je Justinijan v svoji kodifikaciji le deloma poenotil, nekaj važnih vprašanj (intestatno in nujno dedovanje) pa je posebej uredil v posameznih novelah.

⁷ Tako pravi Florentin, D. 29. 2, 54: *heres quandoque adeundo hereditatem iam tunc a morte successisse defuncto intellegitur*. Prim. tudi Celzov izrek, D. 50. 17, 193; *Omnia fere iura heredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis heredes exstitissent*.

⁸ Flor. D. 46, 1, 22: *quia hereditas personae vice fungitur, sicuti municipium et decuria et societas*.

⁹ Po našem zakonu o dedovanju (čl. 135) »preide zapuščina po samem zakonu« na dediče v trenutku zapustnikove smrti. Dedič se pa do konca zapuščinske obravnave dediščini lahko odpove zase in za svoje potomce (čl. 136, odst. 1).

II. Civilno pravo

Dedovanje po civilnem pravu (*hereditas*) je bilo urejeno delno v zakoniku XII plošč, delno po nezapisanih običajnopравnih pravilih.

Že v najstarejši zgodovinski dobi je rimsko pravo dajalo prednost oporočnemu dedovanju pred instatnim. Z oporoko si je svojepravni dorasli Rimljan mogel po svoji volji določiti dediča, kakor tudi varuha ženi in otrokom. Če ni zapustil veljavne oporoke, je določal zakon, kdo naj bo dedič. Pri tem se je zakonik XII plošč orientiral še popolnoma po agnatski rodbini: dediči so bili predvsem zapustnikov *sui heredes*, t. j. osebe, ki so z njegovo smrtjo postali svojepravni. Če takih ni bilo, je najbližji agnat vzel dediščino, če tudi takega ni bilo, so jo vzeli gentili.

Pri tem je bilo značilno, da za najbližjega agnata in za gentila ni bilo nobenega roka, v katerem bi moral pridobiti pripadlo mu dediščino. Enkrat pripadla dediščina ni mogla nikomur več pripasti (*in legitimis hereditatibus successio non est*). Če je delat ni pridobil, je ostala brez gospodarja kot ležeča zapuščina. Po običajnem pravu je bilo vsakomur mogoče v enem letu priposestvovati spočetka celotno ležečo zapuščino, pozneje pa vsaj posamezne dediščinske stvari, nepremične in premične. To priposestvovanje (*usucapio hereditatis*) je izgubilo svoj pomen, ko je pretor začel uvajati svoje reforme, po katerih je bilo več razredov dedičev. Zato so priposestvovanje tujih zapuščinskih stvari čedalje bolj omejevali, dokler ga ni Mark Avrelij proglasil naravnost za zločin (*crimen expilatae hereditatis*).

III. *Bonorum possessio*¹

Togo civilnopravno dedovanje (*hereditas*) je ustrezalo malim kmečkim razmeram, v katerih je nastalo, ni pa več zadoščalo za precej drugačne razmere v zadnjih dveh stoletjih rimske republike. Zato je pretor skušal v svojem ediktu uveljaviti nova načela. Polagoma je izgradil svoj honorarnopravni red dedovanja, ki se imenuje *bonorum possessio*. Razlikovanje med civilnim in pretorskim dedovanjem se je ohranilo še v Justinijanovi kodifikaciji, izginilo pa je v novelah.

Zgodovina pretorjevih reform podrobno ni znana. Domnevamo, da je pretor najprej skušal olajšati dedovanje dediču, ki je bil postavljen v veljavni oporoki (*iuris civilis adiuvandi gratia*). To je storil tudi takrat, kadar niso bili pri napravi oporoke izpolnjeni vsi civilni obličnostni predpisi. Pretor je takemu postavljenemu dediču dovolil, da je dediščino vzel v posest, čeprav ta oporoka zaradi pomanjkljivosti v obličnosti ni bila po civilnem pravu veljavna. O taki možnosti dedovanja (*bonorum possessio secundum tabulas* = »skladno z oporoko«) govori že Cicero.² Včasih je pretor omogočil pridobitev dediščine celo osebam, ki jih oporočnik ni postavil za dediče, ampak jih je v svoji oporoki prezrl (*bonorum possessio contra tabulas* = »v nasprotju z oporoko«).

Najbolj pomembne so postale pretorjeve reforme glede instatnega dedovanja (*bonorum possessio intestati*). V svoji ureditvi neoporočnega dedovanja,

¹ Prim. Ulp. 28; I. 3, 9 in D. 37, 1: *De bonorum possessionibus*; prim. dalje D. 37, 11 in C. 6, 11 (*contra tabulas*); D. 37, 4 in C. 6, 12 (*secundum tabulas*).

² Cicero in Verrem, II, c. 45, § 117: *Si de hereditate ambigitur et tabulae testamenti obsignatae non minus multis signis, quam e lege oportet, ad me profferrentur, secundum tabulas testamenti potissimum possessionem dabo.*

ki se kratko označuje kot *edictum successorium*, je opustil civilno načelo, da se delacija ne nadaljuje. V svojem ediktu je namreč določil, katere osebe in po katerem vrstnem redu ter v katerem roku smejo zaprositi za *bonorum possessio*³. Če noben upravičenec iz prve skupine ni pravočasno zaprosil za dediščino, je pretor omogočil to naslednji skupini v nadaljnjem roku. Za drugo skupino (ali razredom) je prišla na vrsto tretja, za njo četrta skupina. Spočetka se je tudi tu pretorjeva reforma držala civilne ureditve dedovanja. Kmalu pa je pretor poklical k dedovanju kognatske sorodnike, če agnati niso zaprosili za dediščino. Nazadnje je omogočil dedovanje preživelemu zakoncu in emancipatu.

Po starem civilnem pravu je oče (*pater familias*) mogel napraviti oporoko popolnoma po svoji volji. Če je hotel, je mogel svoje otroke brez vsake utemeljitve razdediniti; dovolj je bilo, da je v oporoki to odredil. Še pred koncem republike je v praksi centumviralnega sodišča obveljalo načelo, da smejo najbližji svojci, ki niso po oporoki dobili niti nujnega deleža, izpodbijati veljavnost oporoke. Ker taki upravičenci uveljavljajo svojo dedno pravico zoper izrečno oporočnikovo voljo, jih imenujemo tudi v modernem pravu nujne dediče.

IV. Senatova in cesarska zakonodaja

Senatova in cesarska zakonodaja sta zlasti razširili dedne pravice v prid kognatom. V Justinijanovi kodifikaciji, še bolj pa v njegovih novelah, je kognatsko načelo popolnoma obveljalo. Senatova in cesarska zakonodaja je izpopolnila tudi določbo o legatih in fideikomisih.

Drugi oddelek

INTESTATNO DEDOVANJE¹

§ 144. INTESTATNO DEDOVANJE — SPLOŠNO

Do intestatnega (neoporočnega) dedovanja je prišlo, če zapustnik ni napravil veljavne oporoke, ali pa če je to sicer storil, pa oporoka ni obveljala. Pozitivno pravo določa, katerim osebam naj dediščina pripade in v katerem razmerju. Že ime *ab intestato* kaže na to, da je dedovanje po zakonu prihajalo na vrsto le, če ni prišlo do oporočnega dedovanja.

Delatu je dediščina pripadla navadno takoj ob zapustnikovi smrti. Izjemno mu je utegnila pripasti šele pozneje; npr. če je bil dedič v oporoki postavljen pod odložnim pogojem, ki se pozneje ni izpolnil. Tedaj je dediščina pripadla intestatnemu dediču šele, ko je bilo gotovo, da se pogoj ni izpolnil.

Za pridobitev dediščine je bilo odločilno, kdo je bil dedič po zakonu takrat, ko je nastopilo intestatno dedovanje. Seveda je moral dedič eksistirati že ob zapustnikovi smrti vsaj kot *nasciturus*².

³ Prim. D. 38, 9 in C. 6, 16; *De successorio edicto*.

¹ I. 3, 1; *De hereditatibus quae ab intestato deferuntur*; Gai 2, 99; 3, 1—38; Paul. 4, 8; Ulp. 26.

² Enako po čl. 130, odst. 1 in 2 ZD.: Otrok, ki je že spočet ob uvedbi dedovanja, velja za rojenega, če se rodi živ.

§ 145. INTESTATNO DEDOVANJE PO CIVILNEM PRAVU

I. Zakon XII plošč

Glede intestatnega dedovanja določa zakon XII plošč: *Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto. Si adgnatus nec escit, gentiles familiam habento* (Brun s Fontes, I⁷, str. 23, tab. 5, 4—5).

Po zakonu XII plošč velja kot samoumevno, da intestatno dedujejo najprej zapustnikovi *sui heredes*; kadar teh ni, naj ima najbližji zapustnikov agnat njegovo zapuščino (*familia*); kadar nobenega agnata ni, naj jo imajo gentili.

II. *Sui heredes*

Sui heredes so osebe, ki postanejo ob zapustnikovi smrti *sui iuris*. To so: žena *in manu*, otroci, arogirani in adoptirani, vnuki (po prej umrlih ali emancipiranih sinovih), kolikor so bili ob zapustnikovi smrti pod njegovo očetovsko oblastjo. Ne dedujejo pa potomci, ki jih je bil oče emancipiral, ali ki so bili od drugega rodbinskega očeta adoptirani; prav tako ne deduje vdova, ki ni bila pod zapustnikovo oblastjo.

Zapuščina se je razdelila po enakih delih med otroke (*in capita*). Vdova, ki je bila v zakonu *in manu*, je štela nasproti otrokom kakor sestra (*sororis loco*) in je dobila enak dedni delež. Vnuki po prej umrlem zapustnikovem sinu so dobili skupno delež, ki bi pripadel njihovemu očetu. Delež so si po enakih delih delili med seboj. To njihovo pravico do deleža prej umrlega prednika (*parentis praedefuncti*) imenujemo reprezentacijsko ali vstopno pravico², tako delitev pa delitev po deblih (*in stirpes*).

Kot domači dediči so bili *sui heredes* vedno *heredes necessarii*. Dediščino so pridobili *ipso iure* v trenutku, ko jim je pripadla.

III. *Proximus agnatus*

Kadar ni bilo oseb, ki bi bile zapustnikovi *sui heredes*, je po civilnem pravu dediščina pripadla najbližjemu agnatu. Kdo je bil najbližji agnat, so presojali po stopnji sorodstva; reprezentacijska pravica tu ni veljala. Zato je preživeči zapustnikov stric — kot agnat tretjega kolena — izključeval zapustnikove bratrance — agnate četrtega kolena —, ki so bili sinovi drugega zapustnikovega strica, ki pa je umrl že pred zapustnikom. Kadar je bilo več enako oddaljenih najbližjih agnatov, se je dediščina med njimi delila na enake dele (*in capita*). Ker ni bilo vstopne pravice, se je dediščina delila na enake dele tudi takrat, kadar so dedovali npr. bratrance po različnih zapustnikovih stricih (npr. dva od enega, pet od drugega strica), ali če je dedoval stric obenem z dvema zapustnikovima nečakoma.

Kot zunanji dedič je bil agnat *heres voluntarius*, ki je moral pripadlo dediščino šele pridobiti. Dokler se to ni zgodilo, je dediščina bila ležeča zapuščina, ki je bila dolgo časa lahko predmet priposestovanja.³

Zakon XII plošč ne dela nobene razlike med moškimi in ženskimi agnati. Z varuštvom nad svojepравnimi ženskami (*tutela mulierum*) je bilo že precej poskrbljeno, da ne bi podedovano imetje prešlo iz rok agnatske dedinje v tuje

² Člen 11 ZD.

³ Prim. § 52, II, str. 164, in § 143, II.

roke. Šele odkar je bila z zakonom *lex Voconia* omejena pasivna oporočna sposobnost žensk (prim. § 150, III), je polagoma nastala običajnoppravna norma, ki je omejevala dedno pravico sorodnic na najbližje agnatinje. Tako so dedovale le še sestre, ki so imele istega očeta (*sorores consanguineae*), mati in tudi mačeha, če je bila pod oblastjo zapustnikovega očeta; ni pa več dedovala teta po očetu.

Za ženskami niso bili mogoči *sui heredes*, ker žena ni mogla imeti očetovske oblasti. Zato je po ženski dedoval intestatno samo najbližji agnat.

Za osvobojeenci so dedovali najprej njihovi *sui heredes*; ker niso imeli agnatov, je v drugi vrsti dediščina pripadla patronu.

IV. *Gentiles*

Če zapustnik ni imel oseb, ki bi bile njegovi *sui heredes*, in tudi ne agnatov, je dediščina pripadla gentilom, članom istega rodu (*gens*).

§ 146. INTESTATNO DEDOVANJE PO PRETORSKEM PRAVU¹

I. Splošno

Pretorsko intestatno dedovanje (*bonorum possessio intestati*) se v marsičem razlikuje od civilnega. Po civilnem pripade dediščina le enkrat, bodisi enemu dediču, bodisi skupno več sodedičem. Po pretorskem pravu utegne pripasti dediščina zaporedoma različnim skupinam (razredom) dednih upravičencev (*edictum successorium*) — poznejši skupini le takrat, kadar prejšnja dediščine ni pridobila. Medtem ko je po civilnem pravu redno prepuščeno zunanjemu dediču, ali in kdaj pridobi pripadlo mu dediščino, dovoljuje pretor svojo *bonorum possessio* na delatovo prošnjo (*petere, agnoscere bonorum possessionem*), ki mora biti podana v določenem roku. Za potomce in prednike znaša ta rok leto dni (*annus utilis*), za druge pa sto dni (*dies utiles: quibus scierit potueritque*). Če dedni upravičenci enega razreda ne zaprosijo v tem roku za dediščino, omogoči pretor v novem roku pripadnikom naslednjega razreda, da to store. Nekatere osebe (npr. otroci) pripadajo več razredom in imajo tako večkrat možnost, da zaprosijo za dediščino.

V Julijanovi redakciji ima pretorski edikt štiri razrede dednopravnih upravičencev, kadar je bil zapustnik rojen kot svoboden (*ingenuus*), sedem razredov pa, kadar je bil osvobojenec. Posamezne razrede navajajo viri z besedico *unde* (od koder), npr. *unde legitimi*, kar je okrajšano iz prvotnega besedila: *ex illa parte edicti, unde legitimi vocantur*.

V naslednjih izvajanjih bomo podrobneje obravnavali le dedovanje po zapustniku, ki je bil *ingenuus*. Zanj določa pretorski edikt naslednje štiri razrede: *unde liberi; unde legitimi; unde cognati; unde vir et uxor*. V Ciceronovi dobi sta bila v pretorjevem ediktu le dva razreda: *unde legitimi* in *unde cognati*.

Pretor pokliče pripadnike naslednjega razreda k dedovanju šele, če prejšnji v svojem roku niso zaprosili za dedovanje. To zaporednost razredov imenujejo viri *successio ordinum*. V razredu *unde cognati*, v katerem pridejo na

¹ Prim. Gai. 3, 25—38.

vrsto kognati do 6. in celo 7. kolena, si sledijo zaporedoma krvni sorodniki posameznih sorodstvenih stopenj (*successio graduum*).

Agnatsko načelo je načelno ostalo izhodišče tudi za novo dednopravno ureditev. Vendar je pretor deloma dopolnil civilno ureditev s tem, da je v razredu *unde liberi* zagotovil svojo *bonorum possessio* tudi emancipatu kot bivšemu zapustnikovemu agnatu, v tretjem razredu pa kognatom sploh. Za kognati je omogočil dedovanje preživelemu zakoncu, čeprav je bil zakon *sine manu*.

Po pretorjevi zamisli naj bi pretorski dedič (*bonorum possessor*) imel podoben pravni položaj, kakor ga je imel civilni dedič (*heres*) po civilnem pravu. To prizadevanje je pretorju v veliki meri uspelo. Pretorski dedič je na zapustnikovih stvarah pridobil bonitarno lastnino, ki se je s priposestvovanjem polagoma spremenila v civilno. Za iztoževanje zapustnikovih terjatev mu je pretor dovoljeval ustrezne tožbe kot fikticijske (*actiones ficticiae*). V tožbenem obrazcu je pretor naložil sodniku, naj fingira, da je tožnik civilni dedič (*heres*), čeprav je bil samo pretorski. Z enako fikcijo je omogočal dediščinskim upnikom, da so lahko tožili zaradi zapuščinskih dolgov pretorskega dediča.

Pretorska ureditev dedovanja je prišla včasih navzkriž s civilno ureditvijo. Zato je bilo treba odločiti, ali naj zapuščino obdrži pretorski dedič, ki je zanj prvi zaprosil in jo dobil, ali pa civilni dedič, ki je šele pozneje uveljavil svojo pravico. Redno je zmagal civilni dedič. Že dovoljena *bonorum possessio* pretorskega dediča je takrat postala *sine re* (= brez premoženja). Sčasoma so pa v več primerih pretorskemu dediču pripoznavali trdnejši položaj kakor civilnemu dediču. *Bonorum possessio* je bila takrat *cum re* (s premoženjem).

Pretor je navadno dovoljeval dedovanje po splošnih svojih ediktih predpisih (*bonorum possessio edictalis*). V zamotanih primerih pa je prej proučil še posebne okoliščine posameznega dedovanja, preden je dedovanje izrecno dovolil (*bonorum possessio decretalis*).

II. *Unde liberi*

Pretor pokliče k dedovanju najprej osebe, ki so zapustnikov *sui heredes*, naravni ali adoptirani. Obenem z njimi pokliče tiste naravne potomce — ne pa bivših posinovljencev — ki bi bili *sui heredes*, če jih ne bi zadel *capitis deminutio minima*, in ki niso ob zapustnikovi smrti presumptivni *sui heredes* druge osebe. Tako pretor omogoča dedovanje sinu, ki ga je bil zapustnik emancipiral, kakor tudi sinu, ki ga je bil zapustnik prepustil drugemu v adopteijo, pa ga je adoptant pozneje emancipiral.

Med sinovi se deli dediščina na enake dele »po glavah« (*in capita*). Namesto prej umrlega sina dobe isti delež skupno njegovi otroci (reprezentacijska pravica), ki si ga med seboj delijo *in capita*. Ako je emancipirani sin umrl pred zapustnikom, dobijo njegov delež otroci, ki so se mu rodili po emancipaciji in so prišli pod njegovo oblast.

Kolikor pretor pripoznava dedno pravico civilnim *sui heredes*, je ta *bonorum possessio* zamišljena kot *iuris civilis adiuvandi gratia*. Kolikor pa dedujejo naravni potomci, ki niso več *sui heredes* in imajo prednost pred agnati, ki pridejo na vrsto šele v drugem razredu, je za take otroke (*liberi*) to dedovanje *iuris civilis corrigendi gratia*.

Ker žena ni mogla imeti očetovske oblasti in zato nobenih *sui heredes*, ni po njej nikoli prišlo do dedovanja v razredu *unde liberi*.

Z dedovanjem emancipata so se načela nova vprašanja. Emancipat je po osamosvojitvi pridobival premoženje zase, medtem ko so drugi *sui heredes*, ki so ostali pod očetovsko oblastjo, še naprej pridobivali za očeta in s tem posredno večali tudi emancipatov intestatni delež. Zato se je pretorju zdelo pravično, da naj tudi emancipat deli z drugimi dediči svoje pridobljeno premoženje, če naj oni dele z njim dediščino.² Tako vštetje emancipatovega imetja imenujemo kolacijo (*collatio emancipati*).

Predmet kolacijske dolžnosti je bilo premoženje, ki ga emancipat ne bi bil imel ob zapustnikovi smrti, če bi ne bil emancipiran. Semkaj zato niso spadala *bona castrensia* in *quasi castrensia*. — Kolacijo so opravili navadno tako, da je emancipirani sin obljubil s stipulacijo (*cautione*) sodedičem, da bo *arbitratu boni viri* vnesel svoje premoženje v zapuščino. Isti pravni učinek je imela dejansko (*re*) izvršena kolacija. Končno so jo lahko opravili na ta način, da si je emancipirani dal od svojega povečanega deleža odšteti to, kar bi moral prispevati (*conferendum*), in je dobil samo presežek.

Kolacijo so smeli zahtevati *sui heredes*. Če je emancipat ni hotel izvršiti, mu je pretor odrekel dedno pravico in je dodelil *bonorum possessio* ostalim *sui heredes*. Emancipat se je kolacijski dolžnosti lahko izognil s tem, da ni dedoval. Če *sui heredes* niso zahtevali kolacije, je pretor emancipatu dovolil *bonorum possessio* brez kolacije. Kadar so dedovali sami emancipati, ni mogel nihče zahtevati kolacije.

Hči, ki je od očeta dobila doto in je zato imela upanje, da jo bo mogla zahtevati nazaj, je podobno morala trpeti, da so ji doto vračunali v intestatni delež (*collatio dotis*). Nadaljnji razvoj kolacije bomo obravnavali v zvezi s pridobitvijo dediščine (prim. § 164).

Včasih se je zgodilo, da je emancipat zaprosil za dediščino obenem s svojimi otroki, ki so po njegovi emancipaciji ostali naprej pod zapustnikovo oblastjo in so bili zato zapustnikovi *sui heredes*. Spočetka je emancipat, ki je dedoval, izključeval svoje otroke od dedovanja. Po Julijanovi zaslugi se je to izpremenilo tako, da je emancipat dobil polovico ustreznega deleža, drugo polovico pa tisti njegovi otroci, ki so bili zapustnikovi *sui heredes* (*edictum de coniungendis cum emancipato liberis suis*).

III. *Unde legitimi*

Kadar ni bilo oseb, ki bi bile mogle zaprositi za *bonorum possessio* v razredu *unde liberi*, ali če so sicer bile, toda niso zaprosile v svojem roku, tedaj je poklical pretor k dedovanju osebe, ki bi bile dediči po civilnem pravu.³ Zato so ta razred imenovali *unde legitimi*. V njem so dedovali *sui heredes*, ki se jim je dedovanje odprlo drugič, dalje *proximus agnatus* in končno *gentiles*. Zaradi reform, ki sta jih v drugem stoletju uvedla SC. *Tertullianum* in SC.

² Ulp. D. 37, 6, 1 pr.: *ut sua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna*.

³ Jul. D. 38, 7, 1: *tum quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset*. — Za časa Cicerona (in Verr. II, 44, 114) se je ediktno določilo glasilo: *si tabulae testamenti non proferrentur, tum, uti quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestatus mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur*.

Orfitianum, je poslej v tem razredu dedovala tudi neagnatska mati po otrocih in otroci po njej (prim. § 147).

Dedovanje v razredu *unde legitimi* se je od civilnega dedovanja razlikovalo po tem, da je najbližji agnat lahko zaprosil za *bonorum possessio*, če tega ni storil *suus heres*. Agnatova *bonorum possessio* pa je postala *sine re*, če je pozneje civilni dedič vendarle uveljavljal svojo pravico s civilno tožbo.

Razred *unde legitimi* je bil zgodovinsko najstarejši razred. Večinoma je bil samo *iuris civilis adiuvandi gratia*; le kolikor je izboljšal agnatov položaj, je bil *iuris civilis supplendi gratia*.

IV. *Unde cognati*

V tretjem razredu pokliče pretor k dedovanju krvne sorodnike splošno do šestega kolena; kolikor gre za *sobrino, sobrina nati* (po sinu enega bratranca deduje vnuk drugega bratranca), pa še v sedmem kolenu. Kdo izmed kognatov deduje, se določa po stopnji sorodstva, pri tem izključuje bližnja stopnja oddaljenejšo.⁴ Za kognati bližje stopnje slede kognati naslednje stopnje (*successio graduum*). Za delacijo je odločilno krvno sorodstvo, ne agnatska skupnost. Izmed agnatov in agnatinj dedujejo samo tisti, ki so zapustnikov krvni sorodniki. Omejitev, ki je glede na *lex Voconia* veljala po civilnem običajnem pravu za agnatinje, tu ni veljala: dedovale so lahko vse kognatinje, ne samo sestre, ki so imele istega očeta (*sorores consanguineae*). V tem razredu so pred Tertulijevim in Orficijevim senatovim sklepom dedovali otroci iz zakona brez *manus* po svoji materi in mati po njih. Dedovali so vsi kognati, ki jih je zadela *capitis deminutio minima*, ne le emancipat, ampak tudi bivši *suus*, ki ga je drug Rimljan posinovil. Kot kognati so v tem razredu dedovali otroci, ki so bili z zapustnikom v rodu po ženskah (npr. nečaki po materinem bratu); po materi in njenih sorodnikih so dedovali tudi nezakonski otroci. Ker niso bili kognati, niso dedovali: žena in snaha *in manu* kakor tudi ne posinovljeni otroci.

Razred *unde cognati* je bil v ediktu že za Cicerona, čeprav še ni bil jasno opredeljen. Po svojem namenu, da je izpopolnil civilno dedovanje, je bil *iuris civilis supplendi gratia*.

V. *Unde vir et uxor*

Kadar noben upravičenec iz prvih treh razredov ni zaprosil za *bonorum possessio*, je pretor omogočil dedovanje še živečemu zakoncu, če je do zapustnikove smrti živel z njim v veljavnem zakonu (*iustum matrimonium*); seveda je bil to zakon *sine manu*. Zakonca je tako izključeval vsak kognat do šestega ali celo sedmega kolena.

Razred *unde vir et uxor* je bil pripoznan najbrž šele v Julijanovem ediktu.

VI. *Dedovanje po osvobojencu*

Za dedovanje po osvobojencu je pretor določil sedem razredov. Pri tem je treba upoštevati, da *libertus* kot bivši suženj ni mogel imeti agnatov. Za njegovimi *liberi* so dedovali zaporedoma: patron; osvobojenčevi kognati; patronovi agnati; patronov patron; osvobojenčev preživeči zakonec in nazadnje patronovi kognati.

⁴ Enako čl. 9, odst. 3 ZD.

§ 147. POZNEJŠE ZAKONODAJNE REFORME¹I. SC. *Tertullianum*

Precej pozno je senatova zakonodaja posegla v ureditev intestatnega dedovanja in je omogočila dedovanje kognatske matere po otrokih in kognatskih otrok po materi. Ta reforma je postala potrebna zlasti zato, ker so v klasični dobi žene živele večinoma v zakonih *sine manu*. Še po pretorskem pravu namreč je bila otrokova in materina dedna pravica pripoznana šele v razredu *unde cognati* in zato jo je lahko izključil še tako oddaljeni »najbližji« agnat.

Za časa Hadrijana je SC. *Tertullianum*² pripoznal neagnatski materi, zakonski in nezakonski, dedno pravico po otroku vsaj tedaj, če je imela *ius liberorum*. Ta privilegij je imela, če je kot svobodno rojena trikrat, kot osvobojenka štirikrat rodila žive otroke, ali če ji je cesar privilegij izrečno podelil.

Mati je dedovala le, če njen otrok ni zapustil potomcev (*liberi*) in če ni več živel ne njegov agnatski oče ne kak brat po očetu (*frater consanguineus*). Medtem ko so te osebe mater izključevale od dedovanja, je mati delila dediščino z zapustnikovimi sestrami, ki so bile *sorores consanguineae* in z očetom, če je dedoval le kot otrokov kognat (npr. če je bil sina emancipiral). Kadar je mati dedovala samo poleg zapustnikovih sester, je polovica dediščine pripadla njej, druga polovica sestram. Pač pa je mati izključevala vse druge otrokove agnate.

S tem, da je SC. *Tertullianum* civilno dedovanje zagotovil materi, ki ni bila agnatinja, je v civilnem dedovanju opustil agnatsko načelo. Ko je pripoznal, da zapustnikovi *liberi* izključujejo mater, torej civilno dedinjo, je za ta primer dal prednost pretorskemu dedovanju pred civilnim.

SC. *Tertullianum* je bil po svoji zamisli še pod vplivom Avgustovih rodbinskih reform. Zato je dal dedno pravico le materi, ki ima *ius liberorum*. V postklasični dobi je ta težnja polagoma izginjala, dedno pravico so v vedno večji meri pripoznavali materi kot taki, čeprav ni imela *ius liberorum*.

Justinijan je pripoznal dedno pravico po osvobojencu tudi materi, ki ga je rodila v suženjstvu, ako je le medtem postala prosta.

II. SC. *Orfitianum*

Dedovanje po materi je otrokom zagotovil SC. *Orfitianum* (iz l. 178). Po tem senatovem sklepu dedujejo otroci pred vsemi materinimi agnati; sporno je, ali tudi pred njenim patronom. Dedno pravico imajo otroci, ki so rimski državljani in *ingenui*. Brez pomena je, če so *sui* ali *alieni iuris*, če so zakonski ali nezakonski (*vulgo quaesiti*). *Capitis deminutio* ne vpliva na to dedno pravico. Postklasična cesarska zakonodaja je v omejenem obsegu razširila dedovanje na oddaljenejše potomce.³ Anastazij je razširil dedno pravico v prid sorodnikom v stranski črti in emancipiranim bratom in sestram.⁴

¹ Prim. D. 38, 17: *Ad SC. Tertullianum et Orfitianum*; C. 6, 56: *Ad SC. Tertullianum*; I. 3, 3; *De SC. Tertulliano*. C. 6, 57: *Ad SC. Orfitianum*. Paul, 4, 9, Ulp. 26, 8.

² Prim. Ulp. 26, 8: (*mater*)... *legitima heres fit ex senatus consulto Tertulliano, si tamen ei filio neque suus heres sit quive inter suos heredes ad bonorum possessio nem a praetore vocatur, neque pater, ad quem lege hereditas bonorumve possessio cum re pertinet, neque frater consanguineus*...

³ C. Th. 5, 1, 4.

⁴ C. 6, 58, 15, 1 b.

III. Justinijanova kodifikacija

Justinijan je sprejel v svojo kodifikacijo po večini dotedanjo ureditev intestatnega dedovanja. Z nekaterimi predpisi jo je skušal izpopolniti.

Odpravil je omejevanje ženskih dedičev na sestre (*Voconiana ratio*). Zaporednost sorodstvenih stopenj (*successio graduum*) velja odslej tudi glede agnatov.

Upošteval je v suženjstvu nastalo sorodstvo (*cognatio servilis*). Osvobojenčevi otroci, najsi so bili oproščeni pred očetom, obenem z njim ali za njim, so poslej izključevali od zakonitega dedovanja patrona; tudi med seboj so imeli dedno pravico.

Vkljub mnogim dopolnitvam je ostalo intestatno dedovanje v kodifikaciji tako nepregledno in nedovršeno, da ga je Justinijan v letih 543 in 548 vnovič uredil v 118. in 127. noveli.

§ 148. INTESTATNO DEDOVANJE PO JUSTINIJANOVIH NOVELAH

V 118. noveli je Justinijan uveljavil ne le nov vrstni red dedičev, ampak tudi nov sistem intestatnega dedovanja. Izrečno določa (c. 4), da preneha razlikovanje med agnatskim in kognatskim dedovanjem. Vsepovsod velja kognatsko načelo. Ni več razlike, ali je bil dedič pod očetovsko oblastjo ali ne, ali gre za sorodstvo po moških ali ženskah.

Po Justinijanovi ureditvi so štirje razredi dedičev. Pripadniki bližjega razreda izključujejo od dedovanja oddaljenejše. Med razredi in v razredih samih je uveljavljeno nasledovanje (*successio ordinum et graduum*). Vrstni red Justinijanove ureditve povzemajo naslednji stihi neznanega avtorja:

1. *Descendens omnis succedit in ordine primo.*
2. *Ascendens propior germanus, filius eius.*
3. *Tunc latere ex uno frater quoque filius eius.*
4. *Denique proximior reliquorum quisque superstes.*

I. *Descendenti*

V prvem razredu dedujejo zapustnikovi potomci: sinovi in hčere, vnuki po prej umrlih sinovih in hčerah; prav tako dedujejo arogirani in adoptirani kakor tudi tisti, ki jih je oče prepustil drugemu v adopcijo. Ker velja kognatsko načelo, dedujejo v tem razredu potomci po materi prav tako kot po očetu. Pri dedovanju ni več nobene razlike glede na to, ali so potomci *sui iuris* ali *alieni iuris*. Dediči, ki so *heredes sui*, pridobe dediščino *ipso iure*; drugače nimajo glede dedne pravice nobene prednosti pred emancipiranimi. Prav tako dedujejo v tem razredu pozakonjeni otroci. Nezakonski dedujejo samo po materi in po njenih sorodnikih; *incesti* nimajo niti te pravice. Adoptirani obdrži dedno pravico v rodbini svojega rodnega očeta.

Med otroki se vrši delitev po glavah (*in capita*); glede oddaljenejših potomcev velja reprezentacijska pravica (*in stirpes*). Vnuki po enem otroku dobe skupno delež, ki bi ga dobil njihov oče (*parens praedefunctus*). Vendar ne

dedujejo njegovega deleža (*ex iure parentis*), ampak po svoji dedni pravici (*ex iure proprio*). Zato dedujejo tudi, če njihov vmesni prednik ni dedno sposoben.¹

II. *Ascendenti, pravi bratje in sestre*

Kadar ni potomcev, dedujejo najbližji zapustnikovi predniki, njegovi pravi bratje in sestre ter otroci (ne pa tudi vnuki) prej umrlih bratov in sester. Vsi ti upravičenci dedujejo hkrati, drug poleg drugega. Po zapustniku, ki je bil nezakonsko rojen, deduje le mati in njeni predniki.

Kolikor gre za zapustnikove prednike, izključujejo bližji oddaljenejše; npr. mati preprečuje, da bi dedovali stari starši po zapustnikovem očetu. Kadar dedujejo samo (enako oddaljeni) predniki, brez zapustnikovih bratov in sester, se dediščina deli *in lineas*. Polovico dediščine dobe očetovi, drugo polovico materini predniki — seveda le tisti, ki so dediči. Med očetovimi predniki na eni strani, ali med materinimi na drugi strani se vsaka polovica razdeli na enake deleže.

Dediščina se deli po glavah, če dedujejo zapustnikovi predniki obenem z njegovimi pravnimi brati ali sestrami, kakor tudi takrat, če dedujejo samo pravi bratje in sestre brez prednikov. Za otroke prej umrlih bratov ali sester velja reprezentacijska pravica. Glede njih se uporablja delitev po deblih (*in stirpes*), in sicer ne glede na to, ali dedujejo skupno z zapustnikovimi predniki ter brati in sestrami, ali pa samo z brati in sestrami. Med seboj si delijo po enakih delih.

Otrokom umrlih bratov in sester je pripoznala dedno pravico šele 127. novela in sicer (c. 1) tedaj, če dedujejo obenem s predniki in brati ali sestrami zapustnika ali vsaj z brati in sestrami. Praksa je razlagala normo tako, da jo je uporabljala tudi tedaj, če so otroci bratov ali sester dedovali obenem s predniki.

Bratje in sestre dedujejo samo, kolikor gre za zakonsko sorodstvo.

V tem razredu dedujeta *arrogator* in adoptant, če je bila posinovitev *adoptio plena*.

Justinijan ni uredil vprašanja, kako naj se deli dediščina, če dedujejo samo otroci različnih zapustnikov bratov in sester. *Accursius* je zastopal edino dosledno mnenje, da naj velja dedovanje *in stirpes*. S sklepom državnega zbora (Reichsabschied) v Speiru l. 1529 je za recipirano pravo v Nemčiji zmagalo nasprotno Azovo mnenje, da naj velja delitev *in capita*.

III. *Polbratje in polsestre*

V tretjem razredu dedujejo osebe, ki imajo z zapustnikom skupnega le enega prednika, bodisi očeta (*consanguinei*), bodisi mater (*uterini*); med slednjimi dedujejo tudi nezakonski. Namesto umrlih polbratov ali polsester dedujejo njihovi otroci, ne pa oddaljenejši potomci.

Polbratje in polsestre si dele dediščino *in capita*, otroci umrlih polbratov in polsester pa *in stirpes*, med seboj zopet *in capita*. Kadar dedujejo samo otroci polbratov in polsester, se dediščina deli *in capita*.

¹ Prim. čl. 11 in 49 ZD.

IV. *Ostali kognati*

Kadar ni doslej naštetih dedičev, dedujejo ostali kognati. Justinijan jih ne omejuje več na šesto ali sedmo koleno. Odloča stopnja sorodstva; bližja izključuje oddaljenejšo. Brez pomena je, ali gre za polno ali enostransko sorodstvo.

Enako oddaljeni sorodniki dedujejo po enakih delih.

V. *Unde vir et uxor*

V novelah Justinijan ne omenja pretorskega dedovanja *unde vir et uxor*. Verjetno je hotel, da naj velja še naprej, toda samo tedaj, če niti najoddaljenejši sorodnik ne bi dedoval.²

VI. *Izredna dedovanja*1. *Vidua inops*

Ker je bilo intestatno dedovanje preživečega zakonca zelo negotovo, je Justinijan zagotovil preživeči vdovi, ki je bila *inops et indotata*, da je dobila po možu četrtino zapuščine, če so obenem z njo dedovali največ trije zapustnikovi otroci. Kadar je bilo več kakor troje otrok, je vdova dobila enak delež po glavah (*partem virilem*). Nikoli pa ni mogla dobiti več kakor sto funtov zlata. Vdova je imela na dednem deležu užitek, če je dedovala obenem z zapustnikovimi otroki, ki so bili tudi njeni; drugače je na deležu pridobila last-

² Po čl. 9 (odst. 1) našega zakona o dedovanju so zakoniti (intestatni) dediči pokojnikov potomci, njegovi posvojenci in njihovi potomci, njegov zakonec, pokojnikov starši in njihovi potomci, stari starši in njihovi potomci ter nadaljnji njegovi predniki. Te osebe dedujejo po dednih redih ali parentelah, tako da pripadniki bližjega dednega reda izključujejo osebe oddaljenejšega.

Prvi dedni red sestavljajo zapustnikovi potomci s posvojenci vred ter njegov zakonec; dedujejo načeloma po enakih delih. Glede prej umrlih potomcev ali posvojenca velja vstopna pravica (čl. 10—12, 25).

Kadar ni potomcev, dedujejo v drugi parenteli zapustnikovi starši in njegov zakonec (čl. 13). Namesto katerega izmed umrlih zapustnikovih staršev dedujejo zapustnikovi bratje in sestre, namesto umrlih bratov in sester, po vstopni pravici njihovi potomci (čl. 14). Izjemno deduje samo drugi izmed staršev ali njegovi potomci ali pokojnikov zakonec (čl. 15—16). Polbratje in polsestre dedujejo po skupnem predniku.

V tretjem dednem redu dedujejo predvsem zapustnikovi dedi in babice. Če je kdo izmed njih prej umrl, dedujejo njegovi potomci; kadar potomcev ni, dedujejo ostali živeči stari starši, subsidiarno njihovi potomci (čl. 17—19).

Kadar ni oseb tretjega dednega reda, dedujejo starši pokojnikovih dedov in babic. Načelno velja delitev *in lineas*, med njimi pa po glavah. Če enega para prednikov ni več, priraste delež drugemu paru iste strani, subsidiarno prednikom druge strani ali njegovemu zakoncu. Ne dedujejo pa več potomci pradedov in prababic (čl. 20—21).

Za tem četrtnim dednim redom dedujejo lahko še nadaljnji predniki, ne pa njihovi potomci (čl. 22).

Justinijan je s svojo razporeditvijo intestatnih dedičev izmed meščanskih kodifikacij vplival najbolj na francosko, čeprav se kažejo tu tudi močni vplivi germanškega prava (čl. 731 ss., 733, 747, 358 ss., 766 CC.).

Druge kodifikacije (Odz., BGB., ZGB.) so sprejele parentelni red, ki poteka iz srednjeveškega nemškega dednega prava. Tudi angleško intestatno dedovanje sloni na treh parentelah, čeprav z različnimi posebnostmi.

nino. Svojo pravico je mogla vdova uveljavljati ne le zoper intestatnega, ampak tudi zoper oporočnega dediča. — Vdovec ni mogel po ženini smrti ničesar zahtevati.³

2. *Liberi naturales*

V konkubinatu rojeni otroci, ki jih je oče pripoznal, dobe šestino dediščine, kadar nezakonski oče ni zapustil zakonske žene ali zakonskih otrok. Svoj dedni delež delijo nezakonski otroci z nezakonsko materjo, ki pri tem dobi *partem virilem*. Sama zase nima nobene dedne pravice po nezakonskem očetu svojih otrok.

Pod enakimi pogoji deduje nezakonski oče po svojem nezakonskem otroku.⁴

3. *Quarta divi Pii* (Pijeva četrtina)

Ako je arogator brez zadostnega razloga emancipiral nedoraslega posinovljenca, je le-tá smel zahtevati četrtino arogatorjeve dediščine. To ni bila dediščina, ampak volilo, ki je bilo določeno z zakonom (prim. spredaj § 135, II, 1).

4. *Filius familias*

Po 118. noveli se tudi po otroku, ki je bil še ob smrti pod očetovo oblastjo, izvrši dedovanje po splošnih načelih. To velja za *bona castrensia* in *quasi castrensia*, ki so dotlej pripadala očetu *iure peculii*.

Kadar dedujejo po otroku otrokovi potomci, obdrži otrokov oče užitek na *bona *adventicia regularia*. Kadar pa deduje oče obenem z zapustnikovimi brati ali sestrami, nima užitka na njihovih dediščinskih deležih, čeprav so morda ti zapustnikovi bratje in sestre še pod njegovo očetovsko oblastjo.

5. *Osvobojenec; emancipat*

Če osvobojenec nima potomcev, deduje po njem patron in njegovi sorodniki.

Po emancipatu velja od 118. novele naprej redno dedovanje. *Manumissor* nima dedne pravice.

³ Po našem ZD. deduje preživeli zakonec intestatno po enakih delih skupaj z zapustnikovimi otroki in po polovicah s starši (ter njihovimi potomci), medtem ko izključuje od dedovanja dede in babice ter njihove potomce (čl. 10, 13, 16).

⁴ Po čl. 23 ZD. je nezakonski otrok nasproti očetu, materi in njenim sorodnikom popolnoma izenačen z zakonskimi glede dedovanja; nasproti očetovim sorodnikom in obratno pa velja isto takrat, kadar ga je oče uradno ali vsaj dejansko pripoznal za svojega otroka.

Zakonodaje meščanskih držav pripoznavajo nezakonskim otrokom dedno pravico po materi in njenih sorodnikih kakor tudi obratno (Odz. § 754, BGB. § 1705), švicarski ZGB. (čl. 461) razen tega vsaj pripoznanim zakonskim otrokom dedno pravico tudi po očetu in njegovih sorodnikih. Kadar konkurirajo nezakonski z zakonskimi otroki, so njihovi deleži za polovico manjši. — Po francoskem zakonu iz leta 1896 imajo pripoznani nezakonski otroci dedno pravico po očetu in materi, ne pa po njunih sorodnikih. Kadar nezakonski otrok konkurira z zakonskimi, se njegov delež zmanjša za polovico, za tretjino pa, kadar konkurira z zapustnikovimi predniki, brati in sestrami ali njihovimi potomci; kadar tudi takih ni, dobi nezakonski otrok vso dediščino. Te dedne pravice pa nimajo nezakonski otroci, ki so rojeni v prešuštvu ali iz zvez med bližnjimi sorodniki (čl. 756 ss. CC.).

6. *Fiscus*

Dediščina, ki je ni pridobil ne oporočni ne intestatni dedič, je kot *bona vacantia* pripadla fiskusu.⁵ Fiskus ni bil *heres*, ampak samo *iustus successor*, ki je *extra ordinem* lahko v štirih letih uveljavljal *vindicatio bonorum*.⁶ Priposestvovanje zoper njega ni veljalo.

Tretji oddelek

OPOROČNO DEDOVANJE¹

§ 149. POJEM OPOROKE

Oporoka (*testamentum*) je enostranski pravni posel za primer smrti, s katerim si zapustnik postavi enega ali več dedičev. Rimske definicije oporoke niso posrečene.²

Ker je oporoka enostranski pravni posel, je za njeno napravo potrebna le zapustnikova volja. Glede na svojo oporoko se zapustnik imenuje oporočnik (*testator*). Pravno se domneva, da izraža oporoka tisto njegovo voljo, ki jo je imel v zadnjem trenutku svojega življenja (*ultima, suprema voluntas*). Že napravljeno oporoko lahko oporočnik vsak hip izpremeni s tem, da napravi novo.³

Postavitev dediča je bistven predpogoj za vsako rimsko oporoko; Gaj jo imenuje »glavo in temelj celotne oporoke«.⁴

⁵ Zapuščina brez dedičev postane družbena lastnina (po čl. 8 ZD. iz l. 1965, Ul. SFRJ, 42/65). Prim. čl. 527 GZ. (pripade državi).

⁶ Prim. § 169, I.

¹ Prim. Gai. 2, 101 ss.; Paul. 3, 4; Ulp. 20; I. 2, 10; *De testamentis ordinandis*; C. 6, 23; *De testamentis: quemadmodum testamenta ordinantur*; D. 28, 1: *Qui testamenta facere possunt et quemadmodum testamenta fiant*.

² Ulpijan podaja zgrešeno etimologijo testamenta (Reg. 20, 1): *Testamentum est mentis nostrae iusta contestatio, in id sollemniter facta, ut post mortem nostram valeat*. — Postavitve dediča tudi ne omenja Modestinova v D. 28, 1, 1: *Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo quod quis post mortem suam fieri velit*.

³ Prim. Ulp. D. 34, 4, 4: *... ambulatoria enim est voluntas defuncti usque ad vitae supremum exitum*.

⁴ Gai. 2, 229: *quia testamenta vim ex institutione heredis accipiunt, et ob id velut caput et fundamentum intellegitur totius testamenti heredis institutio*. — Gai. 2, 248: *inutile est testamentum, in quo nemo recto iure instituitur*.

Po modernem dednem pravu za oporoko ni več potrebna izrecna postavitve dediča. Tako je po našem ZD. (čl. 84, odst. 2 in 3) oporočni dedič — tudi če ni izrečno kot tak določen (odst. 1) — tisti, ki mu je oporočnik zapustil vse svoje premoženje ali njegov miselni del. Končno se po (čl. 84, odst. 3) ZD. šteje za oporočnega dediča tudi tisti, ki mu je oporočnik zapustil eno ali več stvari ali pravic in se ugotovi, da je pri tem hotel, da naj mu bo dedič. Isto stališče zavzemata § 2087 BGB. in čl. 483 ZGB. Po § 1938 BGB. bi bila veljavna oporoka, v kateri bi oporočnik razdedinil sorodnike ali drugega zakonca, ne da bi postavil dediča. Code civil, ki mu je oporočni dedič samo vesoljni legatar, vidi bistvo oporoke v obveznih, hkrati pa preključljivih oporočnikovih odredbah (čl. 895). Tudi po angleškem oporočnem pravu, ki je bilo močno pod vplivom rimskega prava, za veljavno oporoko (will) ni bistveno potrebna postavitve dediča (devisee).

Še po klasičnem pravu⁴ je veljalo, da so bile nične vse oporočne odredbe, ki so bile v oporočni listini napisane pred imenovanjem dediča. Postavitvi dediča je namreč oporočnik lahko dodal še druge odredbe, kakor volila, postavitev varuha, prostitev sužnjev. Take odredbe so obveljale samo, če je oporočni dedič pridobil dediščino; če se to ni zgodilo (npr. če je oporočni dedič umrl pred oporočnikom), so ostale brezuspešne.

Po drugi strani je treba ugotoviti, da je bilo samo z oporoko mogoče določeno osebo postaviti za dediča.

Kot pravni posel *mortis causa* določa oporoaka, kaj naj se zgodi z oporočnikovim premoženjem po njegovi smrti. Takrat pripade oporočnemu dediču dediščina, če je le oporoaka še veljavna. Prej ne pridobi v oporoki postavljeni dedič nobenih pravic ne zase ne za svoje dediče. Le-ti nimajo po oporočniku nobene dedne pravice samo zato, ker je bil njihov zapustnik v oporoki postavljen za dediča.

Rimsko pravo, ki je oporočnemu dedovanju dajalo očitno prednost pred dedovanjem po zakonu, je skušalo z ugodnim razlaganjem pogodbenih odredb kolikor mogoče ohraniti veljavnost oporok (*favor testamenti*).⁵ S favoriziranjem oporoke zavzema rimsko pravo edinstveno mesto med drugimi antičnimi pravi, ki oporoke ali sploh ne poznajo (egiptovsko, sumersko, babilonsko, asirsko in hetitsko pravo) ali pa jo dovoljujejo le izjemno (Solonovo atensko pravo, če oče ni imel sina).

§ 150. TESTAMENTI FACTIO¹

I. Pojem

Oporoka je izrazit civilni pravni posel. Napraviti jo more le Rimljan; samo Rimljan more biti postavljen za oporočnega dediča; celo priče smejo načelno biti le rimski državljani. S tem ni rečeno, da sme vsak rimski državljan napraviti oporoko in da sme vsakega državljana postaviti za dediča. Rimski viri poznajo v tej zvezi pojem *testamenti factio*.

Testamenti factio pomeni včasih: napraviti oporoko. Navadno pa pomeni sposobnost testatorja, da more napraviti veljavno oporoko, lahko pa tudi sposobnost neke osebe, da jo določen testator more postaviti za svojega dediča, legatarja ali oporočnega varuha (*qui testamenti factionem cum testatore habent*; Ulp. 22, 1), ali tudi sposobnost neke osebe, da sodeluje pri določeni oporoki kot priča ali kot tehtničar. Pod vplivom občeppravne doktrine govorimo o aktivni in o pasivni *testamenti factio*.

II. *Testamenti factio* *activa

Aktivna *testamenti factio* je bila sposobnost določene osebe, da je lahko sama veljavno testirala.

⁵ Po ZD. (čl. 90, 2. odst.) je v dvomu treba varovati zakonitega dediča ali pa tistega, ki mu je z oporoko naložena kakšna obveznost. Splošno pa naj razlaga oporočnih določb skuša dognati pravi oporočnikov namen (1. odst.).

¹ I. 2, 12: *Quibus non est permissum testamenta facere*; I. 2, 14 in D. 28, 5: *De heredibus instituendis*; D. 28, 1: *Qui testamenta facere possunt et quemadmodum testamenta fiant*; C. 6, 22: *Qui testamentum facere possunt vel non possunt*; C. 6, 24: *De heredibus instituendis et quae personae heredes institui non possunt*; Gai. 2, 114; Paul. 4, 4 B; Ulp. 22.

Veljavno je mogel testirati vsak dorasli in svojepravni rimski državlján, vsak dorasli *pater familias*. Niso pa mogli napraviti veljavne oporoke nedorasli (*impuberes*), umobolni in preklicani zapravljevci; po klasičnem pravu tudi ne nemi in gluhi, kar je Justinijan omejil na tiste, ki so bili rojeni gluhonemi. Izmed žensk so po civilnem pravu smele testirati vestalke; drugim je agnatski varuh s svojim ugovorom lahko to preprečil. Že v Ciceronovem času si je ženska pogosto pomagala tako, da je sklenila navidezen zakon, da se je oprostila agnatskega varuštva in je nato novi neagnatski varuh ni več oviral pri napravi oporoke (*coemptio in manum testamenti faciendi gratia*). Na Hadrijanovo pobudo je poseben senatov sklep dovolil, da so ženske smele brez koempcijskega zakona napraviti oporoke z varuhovim sodelovanjem (*auctoritatis interpositio*). Ženske, ki so imele *ius liberorum*, so lahko testirale brez varuha. Po Justinijanovem pravu veljajo glede naprave oporok iste določbe za ženske kakor za moške. Sin, ki je bil še pod očetovsko oblastjo, je mogel testirati samo o *bona castrensia* in *quasi castrensia*. Tujec ni mogel napraviti rimske oporoke. Enako so bili izključeni sužnji, na smrt obsojeni (*capite damnati* kot *servi poenae*) in deportirani, ki so izgubili državljanstvo. Izjemno so po klasičnem pravu smeli testirati o polovici svojega pekulija državni sužnji (*servi publici*), kar so pozneje dovoljevali tudi različnim cesarjevim sužnjem. *Latini Iuniani*, ki so bili oproščeni z manumisijo, ki jo je pripoznaval samo pretor, niso mogli napraviti oporoke; njihova zapuščina je pripadla osvoboditelju kot nekak pekulij. Lahko pa so bili postavljeni za dediče.

Kot kazen je veljalo, da niso mogli testirati *intestabiles* (32, II) po civilnem pravu; postklasične konstitucije so uvedle nekaj nadaljnjih izjem.

Aktivno *testamenti factio* je moral oporočnik imeti ob napravi oporoke in se je moral tudi zavedati. Kot pravna sposobnost je morala trajati naprej do oporočnikove smrti. Če je testator pozneje izgubil poslovno sposobnost zaradi umobolnosti, je oporoaka kljub temu ostala veljavna; neveljavna (*testamentum irritum*) pa je postala, če je oporočnik utrpel kako *capitis deminucio*. Izjemo so dovoljevali samo glede vojnih ujetnikov.

Če je Rimljan prišel v vojno ujetništvo in je tam kot suženj umrl, bi morala njegova oporoaka, ki jo je bil napravil še kot svoboden državlján, izgubiti veljavo. Da je oporoaka vendarle obveljala, je neki zakon iz Sulove dobe (*lex Cornelia*, Iav. D. 28, 3, 15) uvedel fikcijo (*fictionis legis Corneliae*), da je Rimljan takrat umrl, ko je prišel v vojno ujetništvo.

III. *Testamenti factio *passiva*

Pasivna *testamenti factio* je bila sposobnost osebe, da jo je mogel določen oporočnik postaviti za dediča, volilobjemnika ali varuha (*qui testamenti factio-nem cum testatore habent*). Ta sposobnost je manjkala tujcem, na smrt obsojenim, deportiranim in po postklasičnem pravu nekaterim heretikom.

Mnoge osebe, ki same niso mogle napraviti oporoke, so bile lahko v tuji oporoki postavljene za dediče ali za volilobjemnike. Tako je navadno sin dedoval po svojem očetu. Tujega sina, ki je bil še pod očetovsko oblastjo, je bilo mogoče postaviti za dediča, če je bil njegov oče pasivno oporočno sposoben, kajti sin je pozneje dediščino pridobil po očetovem ukazu (*iussu patris*).

Ženske so po zakonu XII plošč in pozneje po Justinijanovem pravu mogle biti oporočne dedinje. Pač pa je v predzadnjem stoletju republike (l. 169) zakon

lex Voconia določil, da oporočnik, ki je pripadal prvemu cenzusovemu razredu, ni mogel v svoji oporoki postaviti za dediča žensk, razen vestalk, svoje žene ali hčere. V principatski dobi je ta zakon *via facti* polagoma izgubil veljavo.

Sužnja je mogel gospodar postaviti za svojega dediča, če mu je v oporoki obenem podelil prostost. To je pogosto storil zato, ker je bil prezadolžen in je računal s konkurzom zapuščine; ker je namreč tako osvobojenec nujno pridobil pripadlo dediščino, je eventualno prišlo do osvobojenčevega, ne pa zapuštnikovega konkurza. Po Justinijanovem pravu se domneva, da sama postavitev sužnja za dediča vsebuje tudi njegovo oprostitev. — Če je bil za oporočnega dediča postavljen tuj suženj, je bilo odločilno, ali bi sužnjev gospodar mogel biti postavljen za dediča ali ne.

Rimsko pravo, ki je oporočniku dovoljevalo, da si je po svoji volji izbral oporočnega dediča, je pri tem domnevalo, da oporočnik ravna po tehtnem preudarku (*certum consilium debet esse testantis*). Zato ni pripoznavalo za veljavne postavitve nedoločenih oseb (*personae incertae*), to je oseb, o katerih oporočnik ni mogel imeti dovolj jasne predstave. Kot take primere našteva Gaj (2, 238): »kdor bo (prvi) prišel k oporočnikovemu pogrebu«, »prva konzula po napravi oporoke« ipd. Po klasičnem pravu je bila tudi neveljavna postavitev nedoločene skupine ljudi, npr. revežev ali bolnikov nekega kraja.

Med nedoločene osebe² so prištevali tudi postume, pravne osebe in božanstva.

Postumi so osebe, ki ob napravi oporoke še niso bile rojene. *Postumi sui* so tisti, ki z rojstvom pridejo pod oporočnikovo oblast; *postumorum loco* (v pravnem položaju postumov) pa se imenujejo, če so prišli pod njegovo oblast s posinovitvijo (*arrogatio* ali *adoptio*), s pozakonevijo, sklenitvijo zakona *cum manu* ali z *erroris causae probatio*. *Postumi alieni* so pa (predvsem) z rojstvom po napravi oporoke prišli pod oblast drugega družinskega očeta.³

Postumov po civilnem pravu dolgo časa ni bilo mogoče ne postaviti za dediče ne razdediniti. Ščasoma so dovoljevali razne izjeme. Končno je bilo po klasičnem pravu mogoče, da je oporočnik svoje postume vnaprej postavil za dediče ali pa da jih je razdedinil. Tuje postume je bilo mogoče postaviti za dediče šele po Justinijanovem pravu, vendar Justinijanove reforme ne poznamo podrobno, ker nam je ohranjena samo v izvlečku (C. 6, 48). Po klasičnem pravu niso mogli biti civilni dediči, pač pa jim je pretor dovoljeval pretorsko dedovanje po oporoki (*bonorum possessio secundum tabulas*).

Za dediče načelno tudi niso mogle biti postavljene pravne osebe. Po javnem pravu so presojali podedovanje celih držav, ki jih je na tak način pridobila rimska republika (*populus Romanus*) tako npr. kraljestvo Pergamon (l. 133). Mestnim občinam je šele za časa Hadrijana neki senatov sklep omogočil, da so mogle pridobivati volila; drug senatov sklep pa, da so mogle dedovati vsaj po svojih osvobojenecih. L. 469 so s konstitucijo Leona I. mesta dobila splošno oporočno sposobnost (C. 6, 24, 12). Zasebnim korporacijam je Mark Avrelij dovolil, da so smeje oproščati svoje sužnje in po svojih osvobojenecih dedovati. Po Justinijanovem pravu so imele vse javnopravne korporacije pasivno oporočno

² Po ZD. (čl. 89) so dediči, volilojemniki in druge osebe, ki jim je v oporoki naklonjena kakšna korist, zadostno določeni, če so v oporoki podatki, na podlagi katerih se da ugotoviti, kdo so.

³ Sin že emancipiranega oporočnikovega sina je *postumus alienus* svojega deda.

spособnost; zasebnopravne pa le takrat, kadar jim je bil tak privilegij izrečno podeljen.

Med poganskimi božanstvi jih je bilo po klasičnem pravu osem, ki jih je bilo po senatovih sklepih mogoče postaviti za dediče (npr. Jupiter v Rimu, Diana v Efezu; Ulp. 22, 6). V postklasični dobi so pripoznavali pasivno oporočno sposobnost krščanski cerkvi. Posamezne konstitucije so pripoznale kot veljavne naklonitve revežem⁴ in za odkup ujetnikov.⁵ Justinijan je izdal še podrobne določbe.⁶

Doslej smo obravnavali primere, da nekatere osebe niso mogle biti postavljene za oporočne dediče od nikogar. Včasih pa je neka oseba sicer splošno mogla biti postavljena za dediča, toda od določene osebe ni mogla biti postavljena, ali vsaj ne preko določene kvote. Tako vsi otroci iz konkubinata niso mogli biti veljavno postavljeni skupno na več kakor dvanajstino, priležnica ne na več kakor štiriindvajsetino dediščine, kadar je imel oporočnik zakonske otroke. Mož, ki se je oženil z vdovo, preden je minulo njeno žalno leto, je mogel biti postavljen največ na tretjino njene dediščine.

Pasivna *testamenti factio* je morala obstajati ob napravi oporoke in trajati neprekinjeno od delacije (t. j. navadno od zapustnikove smrti, za pogojno postavljenega dediča pa od izpolnitve pogoja) do pridobitve dediščine. Ni pa bilo treba, da bi bila obstajala v času naprave oporoke do delacije.

Od pojma *testamenti factio* je treba razlikovati pojma *capacitas* in *indignitas*. O njih spregovorimo v zvezi s pridobitvijo dediščine (§§ 159 in 169).

IV. Sodelovanje pri oporoki

Testamenti factio je bila potrebna tudi za sodelovanje kot oporočna priča. Oporočne priče so mogli biti moški rimski državljani in Latinci (tudi *Latini Iuniani*). Absolutno nesposobni so bili *intestabiles*, ženske (razen vestalk), *impuberes*, umobolni, preklicani zapravljevci; tujci, *dediticii*, deportirani in sužnji. — Relativno nesposobne, to je da le pri določeni oporoki niso mogle sodelovati, so bile osebe, ki so bile pod očetovsko oblastjo oporočnika ali *familiae* emptorja. Postavljeni dedič ali volilobjemnik je mogel biti priča.

Justinijan odreka to sposobnost dediču in njemu podrejenim osebam, ne pa legatarju in fideikomisarju.⁷

§ 151. VSEBINA OPOROKE

I. Postavitev dediča (*heredis institutio*)

Rimljani so se dolgo držali togih obličnostnih predpisov glede postavitve dediča. Oporočnik je to storil predvsem z besedami: *Titius heres esto!* (»Ticij naj bo dedič!«); to besedilo spominja naravnost na zakonodajalčevo izražanje. Po klasičnem pravu je bila veljavna postavitev z besedami: *Titium heredem*

⁴ Valentinijan III in Marcijan, 1, 455: C. 1, 3, 24.

⁵ Leon I, 1, 468: C. 1, 3, 28.

⁶ C. 1, 3, 48; C. 1, 2, 25; Nov. 131, 9.

⁷ Po čl. 73 s. ZD. ne morejo biti priče oporočnikovi najožji svojci, njegov zakonec ali njihovi zakonci. — Neveljavne so oporočne naklonitve sodniku, ki je oporoko sestavil, oporočnim pričam ter prednikom, potomcem, bratom in sestram in zakoncem teh oseb.

esse iubeo (»Velim, da naj bo T. dedič.«), medtem ko nista zadoščali postavitvi: *heredem esse volo* ali *heredem facio* (ali *institulo*)¹ (»hočem, da je dedič, napravim ali postavljam za dediča«). Do Aleksandra Severa je bilo mogoče napraviti po rimskem pravu veljavno oporoko samo v latinskem jeziku, poslej tudi v grškem. Konstantin II. je l. 339 pripoznal kot veljavno oporoko vsako nedvoumno postavitev dediča, ne da bi bilo treba za to uporabiti določene besede.²

Oporočnik je lahko postavil ali samo enega dediča (*heres ex asse*) ali pa več sodedičev (*coheredes*) skupno. Več dedičev je lahko postavil tudi tako, da je določil drugega dediča, če prvi ne bi mogel ali ne bi hotel dedovati (*substitutio*). Dediču je kot zapustnikovemu vesoljnemu pravnemu nasledniku pripadla načeloma vsa dediščina; kadar je bilo več sodedičev, so med njimi nastali miselni deleži (*concurso partes fiunt*). Deleže je oporočnik lahko določil po svoji volji (*ex certis partibus*); če tega ni storil, so bili deleži vseh sodedičev enaki. Če z določitvijo deležev ni izčrpal vse dediščine, ali če kateri izmed postavljenih dedičev ni dedoval, so se deleži sorazmerno povečali;³ zmanjšali so se pa, če je oporočnik pomotoma presegel celotno dediščino. Posamezne miselne dele dediščine imenujejo viri po delih rimskega funta (*as*), ki se je delil na 12 unč (*uncia*).⁴

Ker naj oporoke izraža oporočnikovo voljo, je oporoke nična, če je oporočnik postavil za dediča drugo osebo, kakor pa je zares hotel (*error in persona*). Če se je samo zmotil v označbi (*falsa demonstratio*) ali v nagibu (*falsa causa*), je bila postavitev kljub temu veljavna. Ravno tako je bila veljavna izsiljena ali zvijačno izvabljen postavitev;⁵ le kadar je postavljeni dedič sam zagrešil silo ali zvijačo, mu je fiskus zaradi nevrednosti (*indignitas*) zapuščino odvzel.

Oporočnik je moral dediča postaviti sam. Ne bi bila veljavna oporoke, če bi prepustil drugi osebi, da bi ona zanj določila dediča.⁶ Prav tako ne bi bila veljavna postavitev, ki bi bila odvisna od volje ali odobritve druge osebe.⁷

Oporočnik je dedičevo ime v oporočni listini lahko prikril, če je v njej določil, da naj bo njegov dedič oseba, ki jo bo imenoval v posebni listini,⁸ ki je bila ločena od oporoke in za katero niso veljali oporočni predpisi. Tako oporoko imenujejo mistično, *testamentum mysticum*.⁹

¹ Gai. 2, 117.

² C. 6, 23, 15, 1: *quibuslibet confecta sententiis, quolibet loquendi genere formata institutio valeat, si modo per eam liquebit voluntatis intentio*.

³ Po modernem dednem pravu pripade tak prosti del zakonitim dedičem.

⁴ Edini dedič se je imenoval *heres ex asse*. Deli asa so bili: $\frac{1}{12}$ = *uncia*, $\frac{1}{6}$ = *sexfans*, $\frac{1}{4}$ = *quadrans*, $\frac{1}{3}$ = *triens*, $\frac{5}{12}$ = *quincunx*, $\frac{1}{2}$ = *semis*, $\frac{7}{12}$ = *septunx*, $\frac{2}{3}$ = *bes*, $\frac{3}{4}$ = *dodrans*, $\frac{5}{6}$ = *dextans*, $\frac{11}{12}$ = *deunx* (= *deest uncia*). Dedič, ki je dedoval polovico ali dve tretjini dediščine se je imenoval *heres ex semisse* (ali *semissarius*), *ex besse*.

⁵ Po čl. 65 ZD. je taka oporoke nična.

⁶ Gai. D. 28, 5, 32 pr.: ... *quòs Titius voluerit* = »tisti, ki jih bo Ticij hotel (postaviti) za dediče«.

⁷ Pomp. D. 28, 5, 69: ... *si Titius voluerit, Sempronius heres esto* = »če bo Ticij hotel, bodi Sempronij dedič!«

⁸ Pap. D. 28, 5, 78: *quem heredem codicillis fecero, heres esto*; Ulp. D. 28, 7, 10 pr.: *cuius nomen codicillis scripsero, ille mihi heres esto*.

⁹ Tako oporoko pozna Code civil, čl. 976 ss. (po besedilu zakona iz leta 1950).

II. Postavitev dediča pod pogojem, z rokom, z naročilom

1. *Pogoj.* Po klasičnem in po Justinijanovem pravu je oporočnik lahko postavil dediča pod odložnim pogojem.¹⁰ Pogojno postavljenemu dediču je dediščina pripadla šele takrat, ko se je pogoj izpolnil. Zato je moral doživeti izpolnitev pogoja; če je umrl pred izpolnitvijo pogoja, je bilo prav tako, kakor če bi se pogoj ne bil izpolnil. Ko je dedič pridobil dediščino, je veljalo, kakor da jo je pridobil že ob oporočnikovi smrti (retroaktivna fikcija). Vse to je veljalo le za resnične pogoje. Pod navideznim pogojem (*condicio in praesens*, ali *in praeteritum collata*) odrejena postavitev dediča je bila že spočetka brez-pogojno veljavna ali pa brezpogojno neveljavna.

Pod resolutivnim pogojem ni bilo mogoče postaviti dediča, ker bi izpolnitev pogoja odvzela dediču že pridobljeno dediščino in bi tako nasprotovala pravilu, da kdor je enkrat dedič, ostane trajno dedič (*semel heres, semper heres*).

Nična je bila postavitev pod nesmiselnim (perpleksnim) pogojem, npr. *si Titius heres erit, Seius heres esto* (Marci. D. 28, 7, 16).

Nične so bile tudi postavitve dediča pod kaptatornim pogojem, npr. oporočnik postavi A-ja za dediča pod pogojem, če je tudi A postavil oporočnika ali nekoga drugega za dediča.¹¹

V prizadevanju, da bi kolikor mogoče varovali veljavnost oporok (*favor testamenti*), so Rimljani glede oporok mileje presojali vprašanje, ali je pogoj izpolnjen, kakor pa so to delali v pravnih poslih med živimi.

Nemogoči ali nedovoljeni pogoj, pod katerim je bil dedič postavljen, je veljal za nezapisanega; dedič je lahko pridobil dediščino, kakor da bi pogoja ne bilo.¹² Z nemogočim pogojem je moralo biti določeno nekaj, kar je bilo nemogoče že ob napravi oporoke; če je postalo nemogoče šele pozneje, je veljalo, kakor da se pogoj ni izpolnil.

Kadar je bil dedič postavljen pod pogojem, ki ga je bilo mogoče večkrat izpolniti (npr. *si in Capitolium ascenderit* = »če [dedič] pojde na Kapitol«), je moral za izpolnitev pogoja opraviti to dejanje še po oporočnikovi smrti. — Kadar je bilo za izpolnitev pogoja treba, da je sodelovala z dedičem tretja oseba, je veljal pogoj kot izpolnjen, ako tretji ni hotel sodelovati,¹³ (npr. če ni hotel sprejeti od dediča ponujenega darila, ali če se ni hotel od njega dati posinoviti). V takem primeru je zadoščalo, da je bil dedič pripravljen, pogoj izpolniti. — Kadar je izpolnitev pogoja preprečila tista oseba, ki je bila interesirana na tem, da se pogoj ne bi izpolnil, je veljal pogoj kljub temu za izpolnjen. — Kadar pa je bilo določeno kot pogoj neko dejanje tretje osebe (npr. »če pojde Ticij na Kapitol«¹⁴), je oporočni dedič dedoval le, če se je pogoj izpolnil, t. j. če je Ticij šel na Kapitol.

Posebne težave je povzročala postavitev dediča ali voliljemnika pod negativnim potestativnim pogojem, ki bi se izpolnil šele ob njegovi smrti (npr.

¹⁰ Omejevanje oporočnih odredb po pogoju, roku ali nalogu dovoljuje čl. 88, odst. 2 ZD. — Prim. A. Finžgar, Pogoj, rok in nalog v poslednjevoljnih odredbah. Pravniki, XII. 1957, 486—496.

¹¹ Paul. D. 28, 5, 72, 1: *Titius, si Maevium tabulis testamenti sui heredem a se scriptum ostenderit probaveritque, heres esto.*

¹² Po čl. 88, odst. 3 ZD. veljajo kot nezapisani: nemogoči, nedovoljeni, nerazumljivi kakor tudi taki pogoji, ki so sami s seboj v nasprotju. — Prim. Ulp. D. 35, 1, 3: *Optinuit impossibiles condiciones — testamento adscriptas pro nullis habendas.*

¹³ Paul. D. 28, 7, 3; Iul. D. 28, 7, 11.

¹⁴ Pomp. D. 28, 5, 69.

če se vdova ne bo več omožila). Pogoj se izpolni ob dedičevi smrti, ko od dediščine ali volila ničesar več nima. Zadovoljiv izhod je našel Q. *Mucius Scaevola*, in sicer najprej za legatarja. Proponiral je posebno pogodbo, ki se po njem imenuje *cautio Muciana*. Z njo se je pogojno postavljeni volilojemnik zavezal osebi, ki bi ji voljeni predmet drugače pripadel, da ji bo volilo povrnil, če pogoja ne bi izpolnil. Legatar pridobi volilo dokončno, postane pa obligatorno zavezan, da ga vrne, če pogoja ne bi izpolnil. Kmalu so razširili to rešitev tudi na pogojno postavitev dediča. Le-ta se je moral zavezati, da bo vrnil čisto dediščino.

Pogoj, da se vdova, ki jo je mož postavil za dedinjo, ne bo več omožila, so obravnavali v različnih dobah različno. Ker je taka omejitev nasprotovala težnjam Avgustove zakonodaje, se je v klasični dobi smela vdova vnovič omožiti, če je prisegla, da stori to zato, da bo rodila otroke (C. 6, 40, 2). Justinijan je l. 531 tako prisego odpravil (l. c.). V 22. noveli (cc. 43, 44) je l. 535 zavzel nasprotno stališče in je določil, da vdova mora pogoj izpolniti, če hoče dedovati. Tudi v tem primeru pa se je morala zavezati morebitnim dednim upravičencem, da bo dediščinsko naklonitev vrnila, če bi se pozneje vendarle omožila.

Pogojno postavljenemu dediču je pretor začasno podelil *bonorum possessio secundum tabulas*. Tak pogojno postavljeni dedič je moral dati varščino (*cautio*) osebam, ki so mu bile substituirane. Z njo jim je zagotovil, da jim bo vrnil dediščino, če se pogoj ne bi izpolnil, ali če bi instituirani umrl pred izpolnitvijo pogoja, ali če bi ob izpolnitvi ne bil dedno sposoben. Intestatnim dedičem ni bil dolžan dati take varščine.

2. *Rok*. Kadar je bil dedič postavljen s pričetnim (*dies a quo*) ali s končnim (*dies ad quem*), je rok veljal kot nezapisan; dedič je dedoval, kakor da bi postavljen brez roka.¹⁵ Če je bil stavljeni rok negotov (*dies incertus an: B* naj bo moj dedič, ko umrje A), je bila to pogojna postavitev.

3. *Nalog (modus)*. Pogosto je oporočnik dediču ali volilojemniku naložil kako dajatev ali storitev¹⁶ (npr. postavitev nagrobnega spomenika). Če je bila vsebina naloga nemogoča ali nedovoljena, je naročilo veljalo za nezapisano. Po Justinijanovem pravu je izpolnitev naloga bila iztožljiva z *actio praescriptis verbis*.

§ 152. POSTAVITEV DEDIČA NA DOLOČENO STVAR

Ker je dedič oporočnikov vesoljni naslednik, ne more biti postavljen na določeno dediščinsko stvar (npr. *Titius heres esto fundi Corneliani* = »Ticij bodi dedič Kornelijevega zemljišča!«). Take postavitve (*institutio ex re certa*) bi morale biti same po sebi neveljavne, vendar je klasično pravo skušalo z različnimi interpretacijami rešiti njihovo uresničenje.

Če je bil samo en dedič postavljen v oporoki, in sicer na določeno stvar (*ex re certa*), so imeli tako omejitev za nezapisano. Postavljenemu je pripadla vsa dediščina.¹

¹⁵ Pap. D. 23, 5, 34: *Hereditas ex die vel ad diem non recte datur, sed vitio temporis sublato manet institutio.*

¹⁶ Prim. čl. 88, odst. 1 ZD.

¹ Ulp. D. 28, 5, 1, 4: *valet institutio detracta fundi mentione; Marci. D. 36, 1, 30: Testamentum ... iure valere, perinde, ac si rerum mentio facta non esset.*

Če je bilo več dedičev postavljenih, bodisi na isto določeno stvar, bodisi na različne stvari,² je po zgodnjem klasičnem pravu veljalo, da so vsi na določene stvari postavljeni dediči postavljeni brez omejitev. Po Papinijanovi zaslugi je obveljalo nekoliko drugačno naziranje. Če je oporočnik z izrečno omenjenimi določenimi stvarmi (*certae res*) izčrpal vso zapuščino, je vsak postavljeni dedič dobil to, kar mu je oporočnik naklonil. Če *certae res* niso izčrpale zapuščine, se je le-ta še naprej delila tako, kakor da bi omejitev na določene stvari ne bilo. Po Justinijanovem pravu, ki je želelo kar najbolj izpolniti oporočnikovo voljo, velja, naj vsak dedič dobi predvsem to, kar mu je oporočnik izrečno naklonil.

Najbolj zamotan je bil položaj, če je oporočnik postavil nekatere dediče na določeno stvar, druge pa brez omejitve. S tem vprašanjem se je bavil neki reskript cesarja Gordijana (C. Greg, 3, 4, 1) iz l. 243. Reskript poudarja sicer, da je treba dediča *ex re certa* smatrati za dediča brez omejitve, vendar mora sodnik (*iudex familiae erciscundae*) poskrbeti, da tak dedič ne dobi več, kakor bi dobil, če bi mogel biti veljavno postavljen za dediča na določeno stvar. Določeno stvar dobi le, če s tem ne prikrajša pravice dedičev do čiste četrtine (*quarta Falcidia*). Justinijan je l. 529 s konstitucijo C. 6, 24, 13 vprašanje uredil tako, da je smatral dediče, ki so bili postavljeni *ex re certa*, za vilolijemnike, ki niso bili odgovorni za zapustnikove dolgove in tudi niso mogli iztožiti njegovih terjatev. Kljub temu je na določeno stvar postavljeni dedič (*heres ex re certa*) še vedno preprečil, da ni prišlo do intestatnega dedovanja.

§ 153. SUBSTITUCIJA¹

I. Vulgarna substitucija

V želji, da kar najbolj uspešno zagotovi oporočno dedovanje, je rimski testator lahko določil, kdo naj bo njegov oporočni dedič, če bi primarno postavljeni dedič ne hotel (*casus noluntatis*) ali ne mogel (*casus impotentiae*) dedovati. Za tak primer imenovani dedič je bil *heres substitutus*, primarno postavljeni pa *heres institutus*. Taka določitev dediča se je imenovala substitucija,² in sicer navadna ali vulgarna (npr. *Titius heres esto; si heres non erit, Seius heres esto* = »Ticij bodi dedič! Če ne bo dedič, bodi dedič Sej!«).³

Po svojem bistvu je vulgarna substitucija pogojna postavitev dediča, namreč pod pogojem, da *heres institutus* ne bo dedoval. Brž ko primarno postavljeni dedič pridobi dediščino, izgubi substitucija svoj pomen. Le izjemno je upoštevana še pozneje, kadar *heres institutus* doseže glede pridobitve dediščine po-

² na isto stvar: Ulp. D. 28, 5, 9, 13: *unus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex besse eiusdem fundi*; na različne stvari: Iav. D. 28, 5, 11: *Attius fundi Corneliani heres esto mihi; duo Titii illius insulae heredes sunt*.

¹ Prim. Gai. 2, 174—184; Paul. 4, 4 b, 4 s.; Ulp. 22, 33; I. 2, 15: *De vulgari substitutione*; I. 2, 16; *De pupillari substitutione*; D. 28, 6: *De vulgari et pupillari substitutione*; C. 6, 26: *De impuberum et de aliis substitutionibus*.

² Po občem pravu so domnevali, da substitucija, odrejena za en primer, velja v dvomu tudi za drugega.

³ Po čl. 85, odst. 1 ZD. oporočnik lahko določi osebo, ki naj ji gre dediščina, če postavljeni dedič umrje pred oporočnikom, če se dediščini odpove, ali če postane nevreden, da bi dedoval.

stavitev v prejšnje stanje, ali kadar *heres suus et necessarius* uveljavlja *beneficium abstinendi* (prim. § 166, I).

Vulgarno substitucijo je bilo mogoče odrediti le v oporoki. Oporočnik je lahko določil toliko substitutov, kolikor je hotel. Lahko je substituiral enega sodediča drugemu, ali je določil vsakemu sodediču posebnega substituta, ali vsem iste substitute. S substitucijo, zlasti z medsebojno (*substitutio reciproca*) je oporočnik želel preprečiti intestatno dedovanje. Na zadnjem mestu je Rimljan navadno substituiral sužnja in mu je podelil prostost.

Substitutu pripade dediščina, ko postane gotovo, da je na prvem mestu postavljeni (instituirani) dedič ni pridobil. Substitut mora biti takrat živ in *capax*. Če oporočnik ni drugače določil, pridobi substitut isto, kar bi naj bil pridobil instituirani dedič.

Kadar je substitutu substituiran nadaljnji substitut, pa prvi substitut ne prihaja v poštev (npr. ker je že umrl), velja, da je njegov substitut substituiran tudi instituiranemu dediču (*substitutus substituto, substitutus instituto*).

II. Pupilarna substitucija

V običajnem pravu se je razvila pupilarna substitucija, *Pater familias* določi otroku, ki bo njegov *suus heres*, dediča za primer, da bo otrok umrl šele za očetom, vendar še kot nedorasel (*impubes*); kot *impubes* namreč še ne bo mogel napraviti oporoke. *Suus heres*, ki mu oče odredi pupilarno substitucijo utegne takrat že živeti, ali pa bo rojen šele kot *postumus*. Na ta način napravi oče oporoko za otroka, preden bo le-ta sam mogel napraviti oporoko. Oče hoče s substitucijo preprečiti, da bi po otroku dedovali intestatni dediči.

Včasih je oče odredil v svoji oporoki obe substituciji: vulgarno (*substitutio in primum casum*) in pupilarno (*substitutio in secundum casum*), npr. »Moj sin Ticij mi bodi dedič! Če moj sin ne bo dedič (vulgarna subst.) ali če mi bo dedič, pa (če) le-ta umrje prej, preden je sam svoj varuh (pupil. subst.), tedaj bodi dedič Sej!«⁴ Včasih je oče določil pupilarno substitucijo v posebni listini, da je prikril substitutovo ime, ker se je bal, da ne bi substitut nedoraslemu dediču stregel po življenju.

Pupilarni substitut je mogla biti le določena oseba. Veljavna pa je bila pupilarna substitucija v splošni obliki: npr. »kdor koli bo moj dedič« (*quisquis mihi heres erit*). S tem je bil postavljen za substituta tisti, ki bo očetov oporočni dedič, če bo pridobil dediščino ter preživel pupila.

Pupilarna substitucija je izgubila veljavo, ko je pupil dorastel (*pubes*). Lahko je bila odrejena pod pogojem, kakor postavitev dediča. Substitut, ki je vedel za substitucijo, je moral v enem letu poskrbeti, da je pupil dobil varuha. Če tega ni storil, je vsaj po poznejšem pravu postala substitucija neveljavna.

Prvotno je oče najbrž odredil substitucijo samo glede premoženja, ki ga je otroku sam zapustil. Ker pravo ni določalo nobenih omejitev, je oče pozneje lahko imenoval otroku substituta tudi glede premoženja, ki ga otrok ni dobil od očeta (*bona adventicia*). Oče je lahko določil pupilarnega substituta celó takrat, če je sina razdedinil; moral je pa napraviti tudi svojo oporoko.

⁴ Gai. 2, 179: *Titius filius meus mihi heres esto. Si filius meus mihi heres non erit (vulg.), sive heres erit et prius moriatur quam in suam tutelam venerit (pupil.), tunc Seius heres esto.*

Sploh sta substitucija in očetova oporoka med seboj tesno povezani.⁵ Pupilarna substitucija velja samo, če obvelja očetova oporoka (*sequella est paterni testamenti*). Če je pupilarni substitut hkrati očetov dedič, in sicer njegov *heres necessarius* (npr. pupilov brat; suženj *cum libertate institutus*), postane substitut tudi nasproti pupilu *heres necessarius*. Če pa je substitut očetov zunanji dedič (ki mora dediščino šele pridobiti), velja pridobitev ali odklonitev očetove dediščine tudi za substitucijo. Če je substitut, ki je hkrati zunanji dedič, odklonil sinovo dediščino, ne more pridobiti očetove.

Po zgodnjem klasičnem pravu je pupilarna substitucija obveljala tudi takrat, kadar je pupilarni substitut umrl pred pupilom, toda potem ko je že pridobil očetovo dediščino; po smrti nedoraslega otroka so njegovo zapuščino pridobili substitutovi dediči. Po Ulpijanovem mnenju (D. 28, 6, 8, 1) pa substitucija ne velja v prid substitutovim dedičem.

Že zgodaj je obveljalo pravilo, da pupilarna substitucija vsebuje tudi vulgarno (*causa Curiana*). Neki *Coponius* je v svoji oporoki postavil za dediča pričakovanega postuma, njemu pa je bil pupilarno substituiran *M. Curius*. Ker pričakovani postum ni bil rojen, je nastal spor, ali naj deduje pupilarni substitut ali intestatni dediči. *Q. Mucius Scaevola* je zagovarjal mnenje, da gre zapuščina intestatnim dedičem, toda obveljalo je nasprotno mnenje, ki ga je zastopal *L. Lic. Crassus*, da deduje pupilarni substitut. Od Marka Avrelija naprej je veljalo, da tudi vulgarna substitucija vsebuje pupilarno.

III. Kvazipupilarna substitucija

Na prošnjo strank so cesarji večkrat dovoljevali, da je oče smel določiti substituta svojemu umobolnemu ali nememu otroku, ki sam ni mogel napraviti oporoke. Če je bolezen prenehala, je substitucija izgubila veljavo.

Justinijan je l. 528 uredil in splošno, brez posebne prošnje, dovolil substitucijo glede umobolnih potomcev (*substitutio quasi pupillaris, exemplaris*). Odredil jo je lahko vsak prednik, tudi mati. Predpogoj ni bila več očetovska oblast, pač pa to, da je prednik naklonil umobolnemu *mortis causa* zakoniti delež (*legitimam portionem*). Glede svoje naklonitve je testator smel določiti substituta. Izbrati ga je moral predvsem izmed potomcev umobolnega; če takih ni bilo, pa izmed svojih zdravih potomcev. Šele če tudi teh ni bilo, ga je lahko prosto izbral. Sporno je, komu je pripadlo lastno premoženje umobolnega.

Taka substitucija je izgubila veljavo, če je umobolni ozdravel in s tem postal sposoben, da sam napravi oporoko.

Kvazipupilarna (ali *ad exemplar pupillaris substitutionis*) se imenuje ta substitucija, ker jo je Justinijan uredil deloma po pupilarni.

§ 154. OBLIKA OPOROKE

I. Civilno pravo

1. *Comitiis calatis; in procinctu* (Gai. 2, 101)

Umljivo je, da je za oporoko kot izjavo poslednje volje imela obličnost velik pomen, tako da je kršitev obličnosti povzročila ničnost oporoke.

⁵ Gai. 2, 179: *certe unum est testamentum duarum hereditatum.*

V najstarejši dobi rimske pravne zgodovine pozna civilno pravo dve oporočni obliki. V mirnem času so delali oporoke pred komiciji, najbrž pred kuriatnimi, ki so bili pristojni tudi za arogacije. Komiciji so se shajali le dvakrat na leto, dne 24. marca in 24. maja. Pred njimi napravljena oporoka se je imenovala *testamentum comitiis calatis*. Verjetno je, da je bila v zvezi s posilovitvijo bodočega dediča, ki so jo komiciji s svojim sklepom potrdili. Ker je sodeloval zakonodajni organ, je imela ta oporoka javnopravni značaj.

V vojni je Rimljan napravil oporoko tako, da je pred bitko vpricho tovarišev vojakov izjavil svojo poslednjo voljo.

Obe obliki nista bili nikoli izrečno ukinjeni. Vendar jih že v Gajevem času niso več uporabljali.¹

To se je zgodilo posebno zato, ker se je po zaslugi kavtelarne jurisprudence razvila nova zasebnopravna oporočna oblika, ki je bila vsak hip uporabna.

2. Mancipacijska oporoka (Gai. 2, 102)

Nova oblika oporoke je bila potrebna predvsem za nenadno obolelega testatorja. Oporočnik je z mancipacijo prodal vse svoje premoženje svojemu zapupniku, ki se je imenoval *familiae emptor*. Obenem mu je naročil, kako naj ga porazdeli po njegovi smrti. *Familiae emptor* je bil pri tej oporoki oporočnikov vesoljni naslednik (*heredis locum optinebat*). Oporočnikova navodila zanj sicer niso bila obvezna, vendar sta ga zvestoba in poštenje (*fides*) silila, da je izpolnil oporočnikovo voljo. Ker dediščina ni bila namenjena njemu samemu, je bila oporoka dejansko legatna oporoka. — Glavna njena slabost je bila v tem, da oporočnik ni mogel zahtevati od svojega zapupnika, da mu vrne premoženje, če je po napravi oporoke zopet ozdravel.

3. Oporoka per aes et libram (Gai. 2, 102 ss.)

Zaradi naštetih nevšečnosti mancipacijske oporoke se je v praksi polagoma razvila nova oporočna oblika. Le-ta se je še vedno opravljala *per aes et libram*, toda *familiae emptor* pri njej ni več postal testatorjev vesoljni naslednik, ampak je bil poslej le še slovesna oseba, ki sodeluje zato, da more oporočnik napraviti oporoko. V njej oporočnik sam postavi dediča, ki je zapupnikov vesoljni naslednik, toda šele po zapupnikovi smrti. Mancipacija je odslej imaginarna (*dicis gratia*), kar izraža izjava *familiae emptorja*². »Trdim, da je vse tvoje dedno in pridobljeno imetje moje, po tvojem naročilu in v mojem varstvu, in to (imetje) bodi zame kupljeno za toliko bakra po tej bronasti tehtnici, zato da ti moreš pravno (uspešno) napraviti oporoko po veljavnem zakonskem pravu.« *Familiae emptor* tu jasno poudarja, da mora po zapupnikovi smrti varovati zapuščino (*custodela*) in da ta njegova funkcija poteka iz oporočnikove oblasti (*mandatela*). Ko je *familiae emptor* to izrekel, je potrkal z novcem po tehtnici in izročil novc kot simbolično kupnino (*pretii loco*) oporočniku, ki je nato imenoval dediča in morda odredil legate, postavil varuha, odredil oprostivne sužnjeve.

¹ Gai. 2, 103: *Sed illa quidem duo genera testamentorum in desuetudinem abierunt.*

² Gai. 2, 104: *Familiam pecuniamque tuam endo mandatela tua custodelaque mea esse aio, eaque, quo tu iure testamentum facere possis secundum legem publicam, hoc aere aeneaque libra esto mihi empti.*

V tej oporočni obliki je bilo zelo lahko mogoče napraviti pismeno oporoko. V ta namen je zadoščalo, da je takoj za navedeno izjavo *familiae* emptorja oporočnik pokazal pričam napisano oporoko in izjavil, da je to njegova oporoka.³ »To tako, kakor je na teh povoščenih ploščah napisano, tako dajem, tako volim, tako testiram, in tako mi vi, Kviriti, o tem pričajte!« Ta njegova izjava se je imenovala *nuncupatio*. Imela je isti učinek, kakor če bi bil oporočnik ustno izrekel vse tisto, kar je odredil v zapisani oporoki.⁴

Pismena oporoka je imela več prednosti pred ustno. Predvsem je bolje varovala oporočno vsebino pozabljenja, kar je bilo zelo važno zlasti tedaj, če so vse priče umrle prej kakor oporočnik. Tudi točnost oporočne vsebine je bila z listino boljše varovana kakor s samim spominom prič. Ugodna je bila pismena oporoka za oporočnika, ki je le tako lahko ohranil vso vsebino oporoke tajno, kajti pričam je moral pokazati samo oporočno listino, ne da bi jim moral povedati njeno vsebino. Slabost pismene oporoke je bila v tem, da je usoda oporoke postala odvisna od usode oporočne listine; če se je lista izgubila, ni bilo mogoče oporoke uveljaviti.

Z ozirom na vse to je umljivo, da je oporoka *per aes et libram* kmalu izpodrinila komicialno. Hkrati je pismena oporoka močno izpodrivala ustno libralno; vendar pa so ustne oporoke delali še v dobi Severov.

V zvezi s pismeno oporoko so nastajali novi oblični predpisi. Besedila rimske oporoke niso podpisali ne oporočnik ne priče. Pač pa je petero prič pritrsnilo na oporočno listino svoje pečate (*obsignatio*) in poleg pečatov pripisalo svoja imena (*superscriptio*). Ko sta navadno isto storila tudi *libripens* in *familiae emptor*, je bilo vseh pečatov sedem. — Sulov zakon *lex Cornelia de falsis* je določil kazenske sankcije za tistega, ki bi podtaknil, ponaredil, odstrani¹ ali neupravičeno odprl oporoko, kakor tudi za tistega, ki bi zapečatil ponarejeno oporoko, ali bi ponaredil ali uporabljal ponarejene pečatnike. Neki senatov sklep iz Neronove dobe (*SC. Neronianum*) je izpopolnil oblične predpise glede listine.⁵ Notranjo pisavo (*scriptura interior*) triptiha so zaprli in povezali s trojno vrstico. Na vrstico je pritrsnilo svoje pečate po sedem prič. V zunanji pisavi (*scriptura exterior*), ki je ostala odprta in dostopna, so napisali vsaj testatorjevo ime ter datum oporoke. Listino so hranili bodisi v svetišču (*in sacro*), bodisi pri oblastvu (*in publico*), bodisi pri kakem zasebniku (*in privato*).

Na napisih in papirih je ohranjenih več libralnih oporok. Najbolj znana je oporoka, ki jo je napravil vojak *C. Longinus Castor* (= *Brun s*, *Fontes*⁷, I, str. 311 ss.). Ohranjen nam je grški prevod latinskega izvornika.⁶

³ Gai. 2, 104: *Haec ita ut in his tabulis cerisque scripta sunt, ita do ita lego ita testor, itaque vos. Quirites, testimonium mihi perhibetote.*

⁴ Gai. 2, 104: *quae testator specialiter in tabulis testamenti scripserit, ea videtur generali sermone nominare atque confirmare.*

⁵ Paul. 5, 25, 6.

⁶ Glej sedaj Mario Amelotti, *Il testamento romano attraverso la prassi documentale*. I. *Le forme classiche di testamento* (Firenze 1966). Tu so povzeti (na str. 10—30) ohranjeni literarni in epigrafski podatki o znanih 40 oporokah iz zapadne polovice Rimske države ter o 77 (83?) oporokah iz vzhodne polovice (str. 30—71 [74]). V dodatku je celotno besedilo 20 oporok, ohranjenih v napisih ali na papirih.

Tudi v *Brun s*, *Fontes*⁷, I, 304 ss. in v *FIRA*, III², 129 ss. je ponatisnjenih 6 oporok in 3 odlomki iz oporočne vsebine.

Iz mancipacijske oporoke je ostal predpis, da pri liberalni oporoki kot pričeno niso mogle biti osebe, nad katerimi je imel oporočnik ali *familiae emptor* očetovsko oblast.

II. Pretorsko pravo

Pretorsko pravo ni neposredno uvedlo nobene nove oporočne oblike, pač pa se je to zgodilo indirektno. Pretor je v svojem ediktu obetal svojo *bonorum possessio secundum tabulas* tistemu, ki bo predložil oporočno listino, opremljeno z zadostnim številom pečatov.⁷ S tem je pretor pripoznal za svoje območje veljavnost oporoki, ki po civilnem pravu ni bila veljavna zato, ker ni bilo mancipacije in nunkupacije. To je samo po pretorskem pravu veljavna oporoka (*iure praetorio factum testamentum*; Paul. 4, 8, 2).

V taki oporoki postavljeni pretorski dedič se je moral umakniti (postal je *sine re*), če je intestatni dedič (najbližji agnat) pravočasno uveljavil svojo dedno pravico. Antonin Pij je v nekem reskriptu (Gai. 2, 120) dovolil, da se je tak oporočni dedič z *exceptio doli* branil zoper agnatovo dediščinsko tožbo.

Podobno je ravnal pretor, če je svojepravna žena napravila oporoko brez varuhovega sodelovanja (*auctoritatis interpositio*).

Po oporoki, ki je bila veljavna samo po pretorskem pravu, je oporočni dedič dedoval le, če je pravočasno zaprosil za *bonorum possessio*. Če tega ni storil, je pretor omogočil dedovanje intestatnim dedičem.

Pretor je na ta način pripoznal oporoko, ki je bila izpričana z oporočno listino in sedmimi pričami, v nasprotju s civilno, za katero je bilo treba mancipacije in petih prič. Nesporna je postala pretorska oporoka šele po omenjenem Pijevev reskriptu.

III. Postklasično pravo

V postklasični dobi so cesarske konstitucije izpremenile dotedanje oporočne oblike v več pogledih.

Leta 339 je Konstantin II. za civilno oporoko odpravil mancipacijo in nunkupacijo (C. 6, 23, 15). Obenem je proglasil, da je veljavna postavitvev dediča s katerimi koli besedami (*quibuscumque verbis*), če je le jasno izražena oporočnikova volja.

Honorij in Teodozij II. sta l. 413 uvedla dve javnopravni obliki oporoke: *apud acta conditum* in *principi oblatum* (C. 6, 23, 19). *Testamentum apud acta conditum* se napravi tako, da testator izjavi svojo poslednjo voljo ustno pred sodnim uradnikom⁸ ali mestnim oblastvom (*actis cuiuscumque iudicis aut municipum*), ki jo vzame na zapisnik in jo shrani.⁹ *Testamentum principii oblatum* je oporoka, ki jo stranka v pismeni vlogi predloži cesarju s prošnjo, da jo vzame v varstvo. Oporoka je veljavna, ko jo cesar sprejme v svoj arhiv (*scrinia*).¹⁰

⁷ Glej citat spredaj v § 143, III, op. 1.

⁸ Sestavitev sodne oporoke urejajo člani 70—71, 161—166 ZD.

⁹ Kanonsko pravo (c. 10. X *de testam.* 3, 26) je uvedlo kot oporočno obliko izjavo poslednje volje pred župnikom in dvema pričama. Ob recepciji se je razširila in so jo v Nemčiji zelo uporabljali do leta 1512, ko je takrat izdani notarski red ni potrdil.

¹⁰ O izročitvi oporoke sodišču prim. čl. 72, 167 s. ZD.

Valentinijan III. je l. 446 določil (Nov. Val. 21, 2, 1), da je veljavna oporoka, ki jo oporočnik sam napiše in podpiše (holografna oporoka).¹¹ Justinijan je to obliko obdržal le za *testamentum parentum inter liberos*, to je za tako oporoko, s katero oče ali mati razdeli zapuščino samo med svoje otroke.

Vnovič je uredil obličnost pri testiranju zakon Teodozija II. in Valentinijana III. iz l. 439 (C. 6, 23, 21). Konstitucija je prevzela deloma civilne, deloma pretorske in deloma cesarske predpise (*testamentum tripertitum*). Iz civilnega prava je prevzeto načelo, da je treba oporoko napraviti neprekinjeno, z enotnim dejanjem (*unitas actus*); iz pretorskega prava število sedmih prič in pečatenje ter pripisanje imen prič k ustreznim pečatom (*obsignatio et adscriptio*); iz cesarskega prava je podpis (*subscriptio*) oporočnika in prič na oporočni listini.

Oporoka je lahko ustna (*testamentum per nuncupationem*) ali pa pismena (*per scripturam*). Pri vsaki oporoki je treba sedem prič, ki morajo biti dorasli moški rimski državljani in zaproseni za to (*testes rogati*).

Ustno oporoko mora oporočnik povedati pričam, ki morajo biti istočasno navzoče. Pri pismeni oporoki oporočnik lahko prikrije pričam njeno vsebino. Zadošča, da vsem hkrati navzočim pričam pokaže zaprto oporočno listino ter izjavi, da le-ta vsebuje njegovo oporoko, in jo nato pred njimi podpiše. Nato pritisnejo priče nanjo svoje pečate in jo podpišejo. Kadar oporočnik ne zna pisati, jo podpiše zanj osma priča (*octavo subscriptore . . . adhibito*). Justinijan je določil, da testatorjev podpis ni potreben, če je oporočnik sam napisal vso oporoko in je to v listini izrečno ugotovil (C. 6, 23, 8, 6). Oporoko samo je testator lahko napisal ali narekoval že prej, preden je poklical priče.¹²

IV. Justinijanove reforme

Justinijan je z nekaterimi nebistvenimi izpremembami prevzel Teodozijevo ureditev. Vendar je z ozirom na posebne razmere postrožil predpise za nekatere vrste oporok, za nekatere jih pa omilil.

1. Kadar dela oporoko slepec, mora poleg sedmih prič sodelovati notar (*tabularius*). Notar prebere zaradi kontrole oporoko vsem navzočim in jo nato sopedpiše; tajnosti pri tej oporoki ni mogoče varovati, da je zagotovljena kontrola. Kadar ni mogoče dobiti notarja, stopi na njegovo mesto osma priča.

2. Od rojstva gluhonemi ne morejo napraviti oporoke. Če so postali gluhonemi šele zaradi bolezni, so lahko napravili holografno oporoko.

V nekaterih drugih primerih je Justinijan olajšal dotedanje obličnostne predpise.

3. *Testamentum ruri conditum*. Na deželi, kjer je bilo često težko dobiti potrebno število prič, je bila oporoka veljavna, če je pri njej sodelovalo vsaj

¹¹ Nov. Val. 21, 2, 1: . . . *si holografa manu testamenta condantur, testes necessarios non putamus*. Prim. čl. 68 ZD.

¹² Po ZD. je oporoka redno pismena. Ustna oporoka (čl. 78) je mogoča samo v izrednih razmerah; trideset dni potem, ko te nehajo, izgubi ustna oporoka veljavo.

Pismena oblika je ali lastnoročna (čl. 68) ali pa napravljena pred dvema pričama (čl. 69). Javni oporoki sta sodna (čl. 70 s., 161 ss.) in sodišču izročena oporoka (čl. 72, 167 s.). Izredne oporočne oblike so: oporoka, sestavljena pred jugoslovanskim diplomatskim ali konzularnim predstavništvom v tujini (čl. 75), na jugoslovanski ladji (čl. 76), med mobilizacijo ali vojno (čl. 77) ter oporoka, napravljena v tujini (čl. 158).

pet prič. Zato pa je moral oporočnik oporočno vsebino tudi ustno povedati, da so jo priče mogle po njegovi smrti pod prisego izjaviti na zapisnik.¹³

4. *Testamentum tempore pestis conditum*. V času epidemije napravljena oporoča je bila veljavna, čeprav niso bile priče v neposredni oporočnikovi bližini. Najbrž ni bilo treba, da bi bilo vseh sedem prič hkrati navzočih. Glede te oporoče je marsikaj nejasno (C. 6, 23, 8 iz 1. 290).

5. *Testamentum parentum inter liberos*. Pod vplivom vzhodnega pravnega pojmovanja so v postklasični dobi favorizirali oporoče, s katerimi so očetje ali matere postavili za dediče samo svoje otroke. Konstantin je l. 321 določil, da je brez prič in drugih obličnosti veljavna oporoča, ki je z njo ded ali oče razdelil zapuščino med svoje otroke (C. Th. 2, 24, 1, 2). Isto ugodnost je pripoznal l. 327 materi (C. Th. 2, 24, 2). Justinijan je ta določila izpopolnil v 107. noveli. Če želi kdo zapustiti vso zapuščino otrokom, ni treba prič. Oporoko mora datirati; lastnoročno mora napisati imena otrok in z besedami izpisati njihove deleže. — Če pa je testator hotel nakloniti volila ženi ali drugim osebam, je moral pritegniti priče.

V. Vojaška oporoča

Testamentum in procinctu, ki so ga rimski vojaki delali pred začetkom bitke, dokazuje, da so Rimljani že v najstarejši civilni dobi olajšali obličnostne predpise za oporoče vojakov.

Nove olajšave je prinesla cesarska doba. Cezar, Tit, Domicijan so izdali začasne olajšave; od Nerve dalje so te postale splošne. Ulpijan (D. 29, 1, 1) nam je ohranil o tem Trajanovo odredbo iz mandatorov. Cesar dovoljuje vojakom, da delajo oporoče kakor morejo in kakor hočejo; odloča naj samo njihova volja.¹⁴ Razlog za ta privilegij vidi Trajan v njihovi pravni neizkušenosti.

Vojak je lahko napravil oporočo ustno ali pismeno. Prič ni bilo treba. Za dediče je smel postaviti tudi osebe, ki jim je manjkala pasivna *testamenti factio*. Zapustil je lahko več veljavnih oporok. Omejeval ga tudi ni stavek: *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*.

Vojak je imel te privilegije tudi v mirni dobi. Justinijan je pravico omejil na čas vojnega pohoda (C. 6, 21, 17; *his solis, qui in expeditionibus occupati sunt*). Oporoča, napravljena *beneficio militari*, je veljala še eno leto, odkar je vojak častno zapustil vojaško službo. Če je bil nečastno odpuščen, je oporoča takoj izgubila veljavo.

VI. Odprtje oporoče

Kdaj in kako se oporoča odpre, je bila dolgo časa zasebna zadeva. Javno pa so se morale oporoče odpirati, odkar je Avgust uvedel petodstotni dediščinski davek (*lex Iulia vicesimaria*) na oporočne naklonitve. Poslej so čez tri ali pet dni po oporočnikovi smrti odprli oporočo pred pretorjem ali provincialnim namestnikom; od Hadrijana naprej se je to zgodilo v krajevnem dediščinskem uradu (*statio vicesimae hereditatum*). Priče so morale biti navzoče in potrdati, da so pečati njihovi. Nato je magistrat odprl in prebral oporočo. Za

¹³ C. 6, 23, 31 (534).

¹⁴ Ulp. D. 29, 1, 1 pr.: *... ut quoquomodo testati fuissent, rata esset eorum voluntas. Faciant igitur testamenta quo modo volent, faciant quo modo poterint sufficiatque ad bonorum divisionem faciendam nuda voluntas testatoris.*

svoj arhiv je o tem sestavil zapisnik. — Original oporočne listine je ostal v dedičevih rokah. Pokazati pa ga je moral interesiranim osebam. Če ne bi hotel, so ga le-te lahko prisilile, da to stori, in sicer z interdiktom *de tabulis exhibendis*.

Dokler oporoka ni bila odprta, dedič ni mogel pridobiti dediščine. SC. *Silanianum* (9 po n. št.) je določal, da je bilo treba dati na natezalnico vse zapustnikove sužnje, ki so živeli z njim pod skupno streho, če so gospodarja našli umorjenega. Dedič, ki bi namreč prej odprl oporoko, bi tako rešil natezalnice sužnje, ki jim je oporoka dala prostost, in bi morda s tem zabrisal sled za morilcem. Zato tak dedič kot nevreden ni smel obdržati pridobljene dediščine. To je veljalo tudi po Justinijanovem pravu.

Odprtje oporoke je ostalo v Justinijanovi kodifikaciji, čeprav ni bilo več dediščinskega davka.¹⁵

§ 155. NEVELJAVNE OPOROKE

I. *Testamentum nullum — infirmatum*

Oporočnikova poslednja volja utegne biti iz različnih razlogov neveljavna.¹

Včasih je oporoka od vsega početka nična (*testamentum nullum*). To se zgodi, če ni ustrezno vsem obličnostim (npr. nezadostno število prič) ali pa materialnim pravnim predpogojem (npr. glede *testamenti factio activa*). Med temi je značilna rimska zahteva, da mora oporočnik postaviti za dediče ali razdediniti vse osebe, ki bi bile pri intestatnem dedovanju njegovi *sui heredes* (prim. § 156).

Včasih je oporoka spočetka veljavna; neveljavna postane šele pozneje (*testamentum infirmatum*). Pri tem so Rimljani razlikovali tri primere: *testamentum ruptum, irritum in destitutum*.

II. *Testamentum ruptum*

V dveh primerih imenujejo viri razveljavljeno oporoko *testamentum ruptum: adgnatione postumi* in tedaj, če oporočnik napravi novo oporoko.

Predvsem je oporoka izgubila veljavo takrat, če je potem, ko je napravljena, prišla neka oseba v tako razmerje do oporočnika, da bi bila po njegovi smrti njegov intestatni *suus heres*. Tako je bilo, če se je po napravi oporoke oporočniku rodil otrok, morda šele kot *postumus*, ali ker je oporočnik posinovil določeno osebo, ali pridobil nad ženo oblast (*manus*) (prim. § 156).

Rimska oporoka je bila tudi ob veljavo, če je oporočnik napravil novo oporoko (*novae tabulae*). Poznejša oporoka je vedno razveljavila prejšnjo; to tudi takrat, če so bila določila obeh združljiva.² Če je druga oporoka pozneje postala neveljavna, zato prva ni oživila.³ Oporočnik se niti ni mogel odreči

¹⁵ Natančno poročilo o odprtju oporoke l. 474 je ohranjeno na papiru iz Ravenne — Besedilo glej v Bruns, Fontes⁷, I, št. 123, Girard, Textes², str. 815 ss.; FIRA, III², št. 58.

¹ Pap. D. 28, 3, 1: *Testamentum aut non iure factum dicitur, ubi sollemnia iuris defuerunt: aut nullius esse momenti, cum filius qui fuit in patris potestate praeteritus est: aut rumpitur alio testamento, ex quo heres existere poterit, vel adgnatione sui heredis: aut in irritum constituitur non adita hereditate.*

² Drugače po čl. 106, odst. 1 ZD.

³ Drugače čl. 106, odst. 2 ZD.

pravici, da sme svojo sedanjo oporoko razveljaviti s poznejšo. Na ta način je rimsko pravo skušalo zagotoviti, da bi oporoka zares bila vsebovala oporočnikovo poslednjo voljo.

Dolgo je oporočnik mogel razveljaviti staro oporoko le tako, da je napravil novo. Tu je veljalo civilno načelo o nasprotnem dejanju (*contrarius actus*): liberalno oporoko je mogel razveljaviti le z novo liberalno oporoko. Če je oporočnik odtrgal pečate, prečrtal dedičevo ime ali uničil oporočno listino,⁴ je oporoka vkljub temu ostala veljavna, kolikor je oporočni dedič mogel dokazati njeno vsebino. Drugačno stališče je zavzel pretor. V takem primeru je namreč dovolil intestatnemu dediču *bonorum possessio intestati*; vendar je moral tak intestatni dedič izpolniti ostalo vsebino oporoke (volila, osvoboditve sužnjevi, prelegate izbrisanemu dediču). Njegova *bonorum possessio* je bila nasproti oporočnemu dediču *sine re*, od Antonina Pija naprej *cum re*. Po Justinijanovem pravu ima uničenje oporočne listine za posledico rázveljavljenje oporoke. Prečrtanje drugih odredb (npr. osvoboditev) je po klasičnem in po Justinijanovem pravu povzročilo, da so samo te izgubile veljavo.

Kadar je oporočnik uničil drugo oporoko z namenom, da bi s tem oživila prva, ta po civilnem pravu vendarle ni postala veljavna.⁵ Pač pa je pretor pri poznal prvo oporoko za veljavno, če je bila od početka veljavna vsaj po pretorskem pravu. V njej postavljenemu oporočnemu dediču je dovolil *bonorum possessio secundum tabulas*. Le-ta je bila *cum re* takrat, kadar je bil v prvi oporoki postavljen za oporočnega dediča zakoniti dedič, kasneje pa je bila vedno *cum re*.

Slučajno uničenje oporočne listine samo pu sebi ni preprečilo oporočnega dedovanja, ampak je le otežkočilo dokazovanje.

Postklasično pravo je favoriziralo preklicanje oporoke, ne da bi moral testator napraviti novo oporoko. Honorij in Teodozij II. sta l. 418 (C. Th. 4, 4, 6) določila, da oporoka izgubi veljavo po desetih letih, odkar je napravljena, češ da tako stare oporoke ni mogoče več imeti za oporočnikovo poslednjo voljo (*nefas est, ut antiquae deliberationis ordinatio voluntas postrema dicatur*). Justinijan je to določbo tako izpremenil, da je oporočnik po desetih letih lahko preklical svojo oporoko pred sodiščem ali tremi pričami (C. 6, 23, 27, 2).⁶

Justinijan je ohranil tudi določbo, ki jo je bil l. 439 uveljavil Teodozij II. v posebni noveli.⁷ Le-ta je določil, da nepopolna oporoka (*testamentum imperfectum*), ki ni ne podpisana in ne zapečatená, lahko razveljavi starejšo oporoko, če je pri njej sodelovalo vsaj pet prič, ki s prisego potrdijo svojo izpoved. Vrh tega so morale biti v novi, nepopolni oporoki za dediče postavljene osebe, ki bi bile zakoniti dediči, medtem ko so bile te osebe v prvi oporoki prezrte.

Če je oporočnik v drugi oporoki določil, da naj ostane prva še naprej v veljavi, je bila vkljub temu prva oporoka neveljavna kot oporoka. Oporočni dedič je bil samo tisti, ki je bil postavljen v drugi oporoki. Vendar je moral prepustiti dediščino ali njen del kot fideikomis osebi, ki je bila v prvi oporoki postavljena za oporočnega dediča.

Za izpremembo volil so odslej zadoščali kodicili, medtem ko je bilo prej za to treba nove oporoke.

⁴ Drugače čl. 105, odst. 2 ZD.

⁵ Glej op. 3.

⁶ Preklic brez nove oporoke obravnavajo čl. 105, odst. 1 in čl. 170—172 ZD.

⁷ Nov. Theod. 16, 1, 2—5; C. 6, 23, 5—5 a.

III. *Testamentum irritum*

Oporoka je postala neveljavna (*irritum*), če je zadela oporočnika po napravi oporoke kaka *capitis deminutio*. Po posebni zakonski normi to ni veljalo za oporoko vojnega ujetnika, ki je umrl v ujetništvu (*fictio legis Corneliae*).

Po civilnem pravu je oporoka ostala neveljavna tudi takrat, kadar je oporočnik pozneje zopet zadobil aktivno *testamenti factio*. Npr. oporočnika je zadela *capitis deminutio minima*, ko se je dal arogirati. Po arogatorjevi smrti — če ne že prej zaradi emancipacije — je postal zopet *sui iuris*. Po pretorskem pravu je bila taka oporoka veljavna, če je nastopila *capitis deminutio* brez oporočnikovega sodelovanja, ali če je sicer nastopila po njegovi volji (*arrogatio*), pa je pozneje sam izrazil željo, da razveljavljena oporoka oživi. V teh primerih je pretor dovolil postavljenemu dediču *bonorum possessio secundum tabulas*, ki je bila še za Ulpijana *sine re*, po Justinijanovem pravu *cum re*.

IV. *Testamentum destitutum*

Ker je bistvo rimske oporoke v postavitvi dediča, postane oporoka neučinkovita, če postavljeni dedič, oziroma nobeden izmed postavljenih (ali substituiranih) dedičev ne pridobi dediščine. To se zgodi, če so vsi umrli že pred oporočnikom; če nobeden izmed njih noče pridobiti dediščine, ali če nima dedne sposobnosti (pasivne *testamenti factio*) ob zapustnikovi smrti; končno tudi tedaj, če se ne izpolni pogoj, pod katerim so bili postavljeni. Oporoko, ki je postala neučinkovita iz enega od teh razlogov, imenujejo viri *testamentum destitutum* ali *desertum*.

V. Izpodbojne oporoke

Od dosedaj naštetih primerov je treba razlikovati izpodbijanje oporoke, za kar so po poznejšem pravu upravičeni najbližji svojci, ki niso dobili v oporoki primerne naklonitve (*querela inofficiosi, testamenti*). O tem bomo govorili pri materialnem nujnem dedovanju (prim. § 157).

Četrty oddelek

NUJNO DEDOVANJE

§ 156. FORMALNO NUJNO DEDOVANJE

I. *Civilno pravo*

Rimsko civilno pravo daje oporočniku načelno neomejeno oporočno prostost. On lahko postavi za svojega oporočnega dediča, kogar hoče. Čeprav ima morda otroke ali bližnje sorodnike, sme vendar določiti za dediča tujo osebo, kolikor seveda ta more dedovati po splošnih načelih.

Druga antična prava mnogo bolj utesnjujejo oporočnikovo prostost. Po atiškem pravu ni smel oče napraviti oporoke, če je imel zakonske otroke. Po Hammurabijevem zakoniku je smel oče razdediniti sina samo s sodnikovim odobrenjem in šele, če se je sin večkrat hudo pregrešil.

1. *Praeteritio* (prezrtje)

Naravna vez med oporočnikom in njegovimi najbližjimi, vsaj agnatskimi svojci, tudi v rimskem pravu ni izginila brez sledu. Če je oporočnik že smel namesto najbližjih svojcev postaviti za oporočnega dediča popolnoma tujo osebo, je moralo biti že formalno, iz oporoke same razvidno, da je ravnal pri tem zavestno. Izključena je morala biti možnost, da bi bil na najbližje svojce pozabil, jih prezrl (*praeterire*). Kot taki najbližji svojci so po agnatski presoji veljali tisti, ki bi bili zapustnikovi intestatni *sui heredes* (otroci [rodni in adoptirani ali arogirani] *in potestate*, vnuki [po prej umrlih sinovih] *in potestate*; žena ali snaha *in manu*). Pravica teh oseb do upoštevanja se imenuje formalna nujna dedna pravica.

Glede naštetih oseb je veljalo, da morajo biti ali postavljene za dediče ali pa razdedinjene.¹ Oporočnik je moral te osebe v svoji oporoki omeniti, bodisi da jih je postavil za dediče, čeprav na še tako neznamen dedni delež, bodisi da jih je razdedinil. Za razdedinjenje mu ni bilo treba navesti nobenega razloga; zadoščalo je, da je uporabil določene besede: »razdedinjen bodi« (*exheres esto*)! Sina je bilo treba razdediniti imenoma (*nominatim*) in brezpogojno. *Nominatim* ne pomeni, da ga je vedno moral imenovati z imenom (*Titius exheres esto*), ampak le, da je moral biti individualno določen (npr. za edinega sina je zadoščalo: *filius meus exheres esto*, Ulp. D. 28, 2, 2) Za druge (ženo, hčere, vnukinje, vnuke) je bilo veljavno že »razdedinjenje med drugimi« (*exhereditio inter ceteros: ceteri exheredes sunt*).

Kadar je oporočnik prezrl osebo, ki bi utegnila biti njegov intestatni *suus heres* (*praeteritio*), so bile pravne posledice različne po tem, ali je prezrl sina ali koga drugega. Če je bil prezrt sin, je bila zaradi tega oporoka neveljavna in nična. Ako je prezrti sin umrl še pred očetom, je bila po nauku prokulijančev oporoka veljavna; končno pa je obveljalo nasprotno sabinijansko mnenje, da oporoka tudi v takem primeru ni veljavna. Če je bila prezrta kaka druga oseba izmed *sui heredes*, zaradi tega oporoka ni bila neveljavna. Prezrta oseba (hči, žena *in manu*, vnuk, vnukinja) je dobila primeren delež. Če so bili v oporoki postavljeni za dediče drugi *sui*, je prezrta oseba dobila obenem z njimi enak delež (*pars virilis*). Če so bili postavljeni *extranei*, je dobila polovico dediščine; če so bili postavljeni oboji, je dobila enak delež s postavljenimi *sui*, polovico pa s postavljenimi zunanji dediči. To ureditev v prid prezrtim osebam imenujejo viri *ius adcrendi*.

2. *Adgnatio* — družinski prirastek

Še strože je civilno pravo presoјalo primer, ko je neka oseba po napravi oporoke postala član testatorjeve rodbine in s tem njegov presumptivni *suus heres*. To se je utegnilo zgoditi z rojstvom (*postumus*), s posinovitvijo, s pozakornitvijo, z *anniculi probatio*, s sklenitvijo zakona *cum manu*. Vsaka taka izprememba je povzročila, da je postala oporoka neveljavna (*adgnatione postumi rumpitur testamentum*; cf. Ulp. 22, 18). Pri tem je bilo brez pomena, ali ni bil upoštevan (*omissus*) sin ali hči ali kak drug *suus heres*.

To načelo je bilo tem bolj važno, ker testator naštetih oseb, ki so bile zanj *personae incertae*, načelno ni mogel vnaprej ne postaviti ne razdediniti.

¹ Ulp. 22, 14: *sui heredes instituendi sunt vel exheredandi*.

Kakor že omenjeno, je po klasičnem pravu testator lastne postume lahko vnaprej postavil za dediče, ali jih je razdedinil, in sicer sinove poimensko, druge potomce *inter ceteros*. Npr.: *quicumque filius aut filia mihi natus natave fuerit, heres mihi esto, ali pa exheres esto.*² Žena ni imela nobenih *sui heredes*, zato ji ni bilo treba nikogar ne postaviti za dediča ne razdediniti.

Omenjeni izhod je bil mogoč samo glede naravnih potomcev. Zaradi drugih oseb, ki so po napravi oporoke postale testatorjevi *sui* s posebnim pravnim poslom (s posinovitvijo, *anniculi probatio*, možitvijo *in manum mariti*), je še v Gajevi dobi postala oporoka rodbinskega očeta neveljavna zaradi agnacije. Oporoka je postala *testamentum ruptum* tudi takrat, kadar je bil novi rodbinski član v oporoki že kot *extraneus* postavljen za dediča ali razdedinjen (Gai. 2, 141). Prvo izjemo od tega pravila je dovolil neki senatov sklep, ki je bil izdan na Hadrijanovo pobudo (Gai. 2, 143), in sicer za primer, ko je šlo za *erroris causae probatio*, kadar se je le-ta izvršila po očetovi smrti. Če je bil tak novi *suus*, ki se je rodil po očetovi smrti, v oporoki postavljen ali razdedinjen, je ostala oporoka veljavna. Poznejši klasiki so to načelo razširili tudi na druge primere, vendar tako, da je oporoka ostala veljavna, če je bil tak *suus heres* še kot nečlan družine postavljen za dediča; ni pa obveljala (*testamentum ruptum*), kadar ga je testator razdedinil.

II. Pretorsko pravo

Pretor je razširil načela civilnega formalnega nujnega dedovanja na nekatere kognate in jim dovoljeval *bonorum possessio contra tabulas*. Njegove najvažnejše reforme so bile naslednje:

Pretor je zahteval, da mora biti razdedinjenje vseh moških potomcev, tudi vnukov, odrejeno poimensko; za ženske je zadoščalo razdedinjenje med drugimi (*inter ceteros*).

Pretor je pripoznaval formalno nujno dedno pravico ne le osebam, ki bi bile ob dednem pripadu oporočnikovi intestatni dediči, ampak tudi tistim njegovim naravnim potomcem (*liberi*), ki bi bili brez *capitis* deminucije njegovi *sui heredes* (npr. emancipat).

Če kdo izmed *liberi* (moški ali ženska) ni bil v oporoki ne postavljen ne razdedinjen, to po pretorskem pravu ni povzročilo, da bi bila oporoka postala neveljavna. Ali je bila morda neveljavna po civilnem pravu, se je presojalo po civilnih vidikih. Prezrti je po pretorskem pravu lahko zaprosil za *bonorum possessio contra tabulas*. Potem ko je prezrti zanjo zaprosil, so smeli isto storiti tudi tisti *liberi*, ki so bili v oporoki postavljeni za dediče; niso pa mogli tega storiti razdedinjeni. Hkrati so bili s tem izključeni od dedovanja tisti oporočni dediči, ki so bili *extranei*. Nasproti njim je *bonorum possessio contra tabulas* bila *cum re*, medtem ko so oni postali *heredes sine re*.

V takem primeru so si dediči delili dediščino kakor ob intestatnem dedovanju, samo da pri določitvi deleža niso upoštevali razdedinjenega. Vsak dedič je dedoval tako, kakor če bi bil testator umrl brez oporoke in zapustil samo tiste *liberi*, ki jih je postavil, in tiste, ki jih je prezrl. *Bonorum possessio contra tabulas* je sicer preprečila, da bi bila oporoka obveljala na škodo prezrtih *liberi*, ni pa popolnoma razveljavila civilne oporoke. Zato so ostale v veljavi nekatere oporočne odredbe, zlasti tiste, ki niso škodovala ne postavljenim ne prezrtim dedičem, npr.: razdedinjenje; pupilarna substitucija; imenovanje varuha; volila in fideikomisi v korist najbližjim oporočnikovim svojcem (ženi, snahi, staršem, otrokom), če skupno niso presegali dednega deleža vsakega izmed dedujočih *liberi*. Dedovanje je bilo v tem primeru delno po oporoki, delno intestatno.

² »Kateri koli sin ali hči mi bo rojen (ali) rojena, mi bodi dedič!« ali pa »bodi razdedinjen!« — Prim. Gai. 2, 132 in Gai. epit. 2, 3, 2.

Če preterirani ni pravočasno zaprosil za *bonorum possessio contra tabulas*, je pretor dovolil postavljenim dedičem *bonorum possessio secundum tabulas*. Iz tega jasno razvidimo, da je oporoka ostala v veljavi. — Če so tudi oporočni dediči zamudili svoj rok, je pretor dovolil *bonorum possessio intestati*. Šele sedaj je med zakonitimi dediči (*liberi*) dedoval tudi razdedinjeni.

III. Justinijanovo pravo

Justinijan zahteva, da mora biti vsako razdedinjenje poimensko (*nomina-tim*); splošno (*inter ceteros*) ni več mogoče. Odpravil je tudi civilni *ius ad cres-cendi*; vsaka *praeteritio* razveljavlja poslej oporoko, najsi je bil prezrt moški ali ženski dedič. V kodifikaciji se kaže razlika med civilno in pretorsko ure-ditvijo le v tem, da prezrti *suus* uveljavlja svojo pravico s *hereditatis petitio*, medtem ko je prezrtju kake osebe izmed *liberi* sledila *bonorum possessio contra tabulas*.

§ 157. MATERIALNO NUJNO DEDOVANJE

I. Pojem

Civilno pravo je oporočno prostost omejevalo samo formalno: oporoka je bila veljavna, če so bili *sui heredes* postavljeni za dediče ali pa razdedinjeni. Oporočnik ni bil po civilnem pravu dolžan, da bi moral komur koli kaj zapustiti.

V nasprotju s to formalno ureditvijo imenujemo materialno nujno dedo-vanje tisto, ki pripoznava določenim osebam pravico, da smejo izpodbijati oporoko, če se jih ni testator spomnil s primerno naklonitvijo.

V klasičnem pravu je namreč pričelo zmagovati prepričanje, da ne ravna tako, kakor je treba (*non ex officio pietatis*), oporočnik, ki brez važnega razloga nakloni z oporoko svojo dediščino tujim osebam, medtem ko svojcem ne za-pusti ničesar. Tako oporoko so imenovali *testamentum inofficiosum*. Svojcem, ki je nasproti njim testator na tak način kršil svojo dolžnost, je postklasično pravo dovoljevalo posebno tožbo: *querela inofficiosi testamenti*. Njena zgodov-ina nam ni podrobneje znana. Gajeve institucije in Ulpijanove regule je ne omenjajo, pač pa jo obravnavajo Pavlove sentence (4, 5). Na njeno uvedbo je idejno najbrž vplivalo tudi atensko pravo. To je za tak primer dovoljevalo tožbo, češ da ni mogel biti pri zdravi pameti oporočnik, ki je v oporoki izključil od dedovanja svoje najbližje svojce. Tudi fragmenti klasikov poudarjajo isto misel: *quasi non sanae mentis fuerunt* (Marci. D. 5, 2, 2).

V literaturi je ostalo sporno, ali so klasiki razlikovali dve tožbi, prvo ino-ficiozno, drugo *colore insaniae* (pod vtisom blaznosti), ali pa samo eno.

II. *Querela inofficiosi testamenti*

Tožba *querela inofficiosi testamenti* se je razvila v praksi centumviralnega sodišča, brez zakonodajalčevega ali pretorjevega sodelovanja. Zato je ostalo glede nje dolgo časa marsikaj nejasno in prepuščeno sodniku, da je odločal po svojem preudarku.

Predvsem je bilo negotovo, kateri svojci smejo izpodbijati veljavnost oporoke, češ da je testator prekršil nasproti njim svojo dolžnost. V Ulpijanovem času so to pravico imeli oporočnikovi potomci, predniki, bratje in sestre. Glede

bratov in sester je Konstantin omejil to pravico na tiste, ki so imeli z oporočnikom skupnega očeta (*consanguinei*), in tudi nanje le takrat, kadar je bila namesto njih za dediča postavljena kaka oporečna oseba (*turpis persona*).¹

Od naštetih upravičencev je smel naperiti inoficiozno tožbo samo tisti, ki bi dedoval kot intestatni dedič — bodisi civilni, bodisi pretorski (*bonorum possessio litis ordinandae gratia*)², ako bi bil testator umrl brez oporoke. Zato niso imeli te tožbe predniki, kadar so ob testatorjevi smrti še živeli njegovi potomci. Med potomci so bili moški enako upravičeni kakor ženske, po materi njeni zakonski in nezakonski otroci. Tako so imeli *sui* in *liberi* formalno in materialno nujno dedno pravico, drugi svoji (predniki, bratje in sestre, otroci po materi) pa samo materialno nujno dedno pravico.

S to tožbo je tožnik zahteval, naj se oporoaka razveljavi v celoti ali vsaj, kolikor zadeva njegovo pravico, in naj se namesto oporočnega dedovanja uveljavi intestatno. Svoj tožbeni zahtev je tožnik utemeljeval s krivično žalitvijo (*iniuria*), ki mu jo je oporočnik prizadejal s tem, da mu ni zapustil primerne naklonitve. Ni treba, da bi naklonitev bila odrejena kot dedni delež, ampak je bila lahko volilo, fideikomis, darilo za primer smrti. Po zgledu zakona *lex Falcidia*, ki je določal četrtinsko minimalno kvoto v prid dediču nasproti legatarjem, je praksa polagoma sprejela pravilo, da ni mogoče več uspešno izpodbijati oporoke, če je oporočnik naklonil upravičencu vsaj četrtino tega, kar bi bil prejel kot intestatni delež (*quarta legitimae partis*).

Tolikšna naklonitev se imenuje nujni ali dolžni delež (*portio debita*) in je morala biti brez vsake omejitve. Po Justinijanovem pravu so morebitno obremenitev črtali. V nujni delež so razen legatov, fideikomisov in daril za primer smrti vračunali tudi nekatera darila, ki jih je bil oporočnik še za svojega življenja tej osebi naklonil: *donatio propter nuptias*, *dotis causa* ter *ad emendam militiam*³ prav tako tudi vsa darila, ki so bila dana s pridržkom, da jih je treba vračunati v dolžni delež.⁴

Justinijan je v 18. noveli zvišal nujni delež na tretjino in na polovico intestatnega deleža; na polovico, če je oporočnik zapustil več kakor štiri otroke (oz. druge nujne dediče), drugače na tretjino.⁵

Kadar nujni dedič ni dobil ničesar ali pa manj kakor dolžni delež, je smel uveljavljati izpodbojno tožbo *querela inofficiosi testamenti*. Tožba je šla zoper postavljene dediče. Tožnik je z njo zahteval, naj sodnik oporočo razveljavi tako, da bo on dobil svoj intestatni delež. Če je bil tožnik edina oseba, ki bi prihajala ob intestatnem dedovanju v poštev (npr. edini očetov sin), je sodnik razveljavil oporočo v celoti. Kadar tožnik ni bil edini intestatni dedni upravičenec po zakonu, je oporoča ostala v veljavi, kolikor je presegala njegov intestatni delež. Npr. brat izpodbija oporočo, s katero sta postavljena dva oporočna dediča, izmed katerih je eden *persona turpis*. Brat bo uspel le zoper zadnjega. Dedovanje bo v tem primeru deloma oporočno, deloma intestatno.

¹ ZD. našteva nujne dediče v svojem čl. 30. Prim. A. Finžgar, Nujni delež, Pravniki 1956, 3—16.

² Tako se je imenovala *bonorum possessio*, ki jo je bilo treba samo teoretično ugotoviti zaradi aktivne legitimacije v izpodbojni tožbi.

³ S tem je bil mišljen denar, ki ga je bil oče plačal, da je sin kupil donosno uradniško službo.

⁴ Prim. čl. 33. odst. 4 in 5 in čl. 34 ss. ZD.

⁵ Po čl. 31 ZD. znaša nujni delež potomcev, posvojenec in njihovih potomcev ter zakonca polovico, nujni delež drugih dedičev pa tretjino intestatnega deleža.

Kadar je nujni dedič uspel z izpodbojno tožbo, so izgubila veljavo volila, ki bi obremenjevala njegov delež, v veljavi so pa ostale oprostitev sužnjev.

Querela inofficiosi testamenti je bila subsidiarna tožba. Uporabna je bila samo, če dedič ni imel nobene druge tožbe.

Ta tožba naj nudi tožniku osebno zadoščenje zaradi žalitve (*iniuria*), ki mu jo je prizadejal oporočnik. Zato je po klasičnem pravu strogo osebna in spada med *actiones vindictam spirantes*. Če je nujni dedič ni naperil do svoje smrti, je njegovi dediči ne morejo več uveljavljati. Nujni dedič je ne more uveljavljati, če je oporoko pripoznal npr. s tem, da je zahteval izpolnitev volil, ki so v oporoki zanj odrejena.

Zastarala je ta tožba v dveh letih, po Justinijanovem pravu pa v petih. Zastaralna doba se je štela po Ulpijanovem mnenju, ki ga je sprejel tudi Justinijan, od trenutka, ko je oporočni dedič pridobil dediščino, medtem ko je Modestin zagovarjal štetje od oporočnikove smrti.

Kadar je tožnik izgubil to tožbo, je bil nevreden (*indignus*), da bi obdržal katero koli oporočno naklonitev. Le nedoraslega ni zadela ta stroga posledica, če je varuh zanj naperil izpodbojno tožbo.

III. Postklasično pravo

V postklasični dobi je skušala cesarska zakonodaja omejiti neupravičeno uporabljanje te tožbe. Leta 361 je Konstancij (C. Th. 2, 19, 4) odločil, da ni mogoča *querela inofficiosi testamenti*, če je oporočnik določil za nujnega dediča kako naklonitev in dodal, naj se le-ta *arbitratu boni viri* (»po presoji dobrega moža«) v denarju poveča, kolikor ji manjka do dolžnega deleža.

Justinijan je splošno določil, da sme nujni dedič izpodbijati oporoko s *querela inofficiosi testamenti* samo takrat, če mu ni oporočnik ničesar naklonil. V tem primeru je po uspešni tožbi dobil svoj intestatni delež. Kadar je nujni dedič prejel manj, kakor je znašal njegov dolžni delež, je smel zahtevati le toliko, kolikor je manjkalo do dolžnega deleža (C. 3, 28, 30 pr.). To je mogel storiti z dopolnilno tožbo (z *actio ad supplendam legitimam*).

§ 158. NUJNO DEDOVANJE PO 115. NOVELI

I. Splošno

Tudi nujno dedovanje je Justinijan uredil l. 542 še v posebni, 115. noveli.

V njej pripoznava formalno in materialno nujno dedno pravico potomcem, prednikom pa, kadar ni potomcev. Postavljeni morajo biti za dediče in dobiti vsaj dolžni delež; ni pa treba, da bi celotni dolžni delež prejeli kot dediščino, ampak je ta delno lahko naklonjen kot volilo. Dolžni delež mora ostati neobremenjen.¹ Bratov in sester 115. novela ne omenja; najbrž je glede njih ostalo vse pri starem.

Stare neomejene oporočne prostosti ni več. Oporočnik sme razdediniti svoje potomce (ali če teh ni, prednike) samo takrat, kadar ima za to zadosten

¹ Italijanski jurist *Marianus Socinus* iz Siene (umrl 1556) je pokazal način, kako je mogoče vendarle obremeniti dolžni delež. Oporočnik zapusti nujnemu dediču več kakor dolžni delež, toda z določeno obremenitvijo. Če dedič tega ne sprejme, dobi le neobremenjeni dolžni delež. Taka odredba se imenuje *cautela Socini*.

razlog. Kateri razlogi so zadostni, je Justinijan v noveli izrečno povedal. Za razdedinjenje potomcev jih je določil štirinajst, za razdedinjenje prednikov osem. Med skupnimi razlogi so: streženje po življenju, grdo ravnanje, oviranje pri napravi oporoke.

Razlog razdedinjenja mora biti v oporoki naveden. Če mu razdedinjeni oporeka, ga mora postavljeno dedič dokazati. Razdedinjenje se ne pojmuje več kot izvrševanje oporočne prostosti, ampak kot kazen za nepravilno ravnanje. Vendar ni 115. novela prepovedala razdedinjenja v dobrem namenu (*exhereditatio bona mente*), ki ga sicer izrečno nikjer ne omenja. Gre za to, da oporočnik formalno razdedini nujnega dediča, imetje mu pa nakloni v kaki drugi obliki. Tako so ravnali pogosto z zapravljevici.

II. Sankcije

115. novela se nejasno izraža o sankcijah, ki naj nastopijo, če je nujni dedič prezrt ali neupravičeno razdedinjen. Novela pravi, da oporoka nima nobene moči, da postane neveljavna, da pade. Zaradi netočne terminologije so v literaturi nastale tri teorije.

Po inoficiozni teoriji (glosator *Bulgarus*) postanejo zaradi kršitve določb 115. novele druge postavitve le izpodbojne, ne pa nične. Nujni dedič jih namreč lahko izpodbija s *querela inofficiosi testamenti*; zanjo veljajo splošne omejitve (nepodedljivost, petletno zastaranje i. dr.).

Ničnostna teorija (glosator *Martinus*) trdi, da kršitev teh predpisov povzroča, da so vse postavitve nične. Ničnost je po mnenju nekaterih absolutna, to je, da nastopi tudi takrat, kadar nujni dedič umrje pred oporočnikom, toda po napravi oporoke. Po mnenju drugih je le relativna in nastopi samo, če nujni dedič preživi oporočnika, ali celo šele tedaj, če nujni dedič izjavi, da hoče uporabiti svojo pravico.

Accursius je zastopal posredovalno mnenje. Nična naj bo oporoka, če razlog razdedinjenja v njej ni naveden; izpodbojna pa, če je razlog sicer naveden, toda ni resničen.

Najbolj utemeljena se zdi inoficiozna teorija. Nujni dedič, ki v oporoki ni bil postavljen za dediča, lahko izpodbija oporoko, čeprav mu je testator morda naklonil kako volilo. Delež postavljenih oporočnih dedičev se zmanjšajo za toliko, da dobi prezrti svoj intestatni delež. Legati, fideikomisi, oprostitve sužnjevi in postavitve varuhov ostanejo v veljavi.

Če je nujni dedič v oporoki postavljen za dediča, toda na manj kakor na dolžni delež, sme z dopolnilno tožbo (*actio ad supplendam legitimam*) zahtevati, da se naklonitev poviša do vrednosti dolžnega deleža.^{2, 3}

III. *Querela inofficiosae donationis*

Querela inofficiosi testamenti ni zadela daril med živimi, ki so prav tako utegnili zmanjšati dolžni delež nujnega dediča. Zato so od tretjega stoletja naprej cesarji dovoljevali drugo tožbo, ki je z njo nujni dedič lahko izpodbija neupravičena zapustnikova darila. Uporabna je bila tudi ob intestatnem dedovanju. Po mnenju večine ni povzročala ničnosti, ampak le zmanjšanje daril. Uveljavljati jo je bilo mogoče pet let. Tožnik je moral dokazati, da je bil zaradi daril prikrajšan njegov delež in da sam ni razdedinjen ali prezrt.

² O prikrajšanju nujnega deleža prim. čl. 39—42 ZD.

³ Za naše pravo prim. A. Finžgar, Nujni delež, Pravniki, 1956, 3—16.

IV. *Actio Fabiana* — *actio Calvisiana*

S tožbo *actio Fabiana* je patron lahko izpodbijal darila svojega osvobojenca, ki jih je bil izvršil med živimi. Ta tožba je bila uporabna, če je osvobojenec zapustil oporoko. Če pa je umrl brez oporoke, je patron imel tožbo *actio Calvisiana*.

Peti oddelek

PRIDOBITEV DEDIŠČINE

§ 159. PRIDOBITEV DEDIŠČINE PO CIVILNEM PRAVU¹

I. Splošni predpogoji

Razliko med domačimi (*heredes domestici*) in zunanjimi dediči (*heredes extranei*) že poznamo. Prvi so pridobili dediščino v hipu, ko jim je pripadla, če jim je bilo to prav ali ne (*heredes necessarii*). Zunanji dediči so pa imeli na izbiro, ali hočejo dediščino, ki jim je pripadla (deferirana), pridobiti ali pa ne (*heredes voluntarii*). Le izjemno je bil izmed domačih dedičev v oporoki postavljeni *suus heres* v enakem položaju kakor zunanji, če ga je namreč oporočnik postavil v oporoki za dediča pod pogojem, da sam hoče dedovati (*si volet, heres esto*); ni pa mogel imeti te ugodnosti intestatni *suus heres*. Zato zadevajo določila o pridobitvi dediščine predvsem zunanje dediče.

Prvi predpogoj za pridobitev je delacija, t. j. da dediščina dediču pripade. Navadno se to zgodi ob zapustnikovi smrti. Kadar je oporočni dedič postavljen pogojno, mu dediščina pripade šele, ko se pogoj izpolni. Substitutu pripade takrat, ko postane gotovo, da je postavljeni dedič (ali morebitni prejšnji substitut) ne bo pridobil.

Dedič mora biti ob pripadu dedno sposoben (pasivna *testamenti factio*). Intestatni dedič mora biti dedno sposoben od pripada do pridobitve dediščine. Oporočni dedič mora razen tega imeti enako sposobnost tudi ob napravi oporoke.

Glede oporočnega dediča je Avgustova reformna zakonodaja uvedla nov pojem: *capacitas*. S tem je mišljena sposobnost oporočnega dediča, da lahko pridobi dediščino ali volilo, ki mu je pripadlo na podlagi oporoke. *Capax* mora biti, ko naj pridobi dedno naklonitev; ni pa treba, da bi bil to, ne ob napravi oporoke, ne ob pripadu dediščine. Popolnoma nesposobni so bili neporočeni moški med 25. in 60. letom in neporočene ženske med 20. in 50. letom starosti. Zanje je veljalo: *coelebs nihil capit*. Dedič se je rešil teh omejitev, če je sklenil veljaven zakon, in sicer v sto dneh, odkar je zvedel, da mu je dediščina pripadla. Zakonci, ki niso imeli otrok (*orbi*), so mogli pridobiti le polovico naklonitve (*orbis dimidium capit*). Taka zakonca sama sta drug po drugem lahko pridobila največ desetino zapuščine in užitek na tretjini. — Te omejitve niso veljale za najbližje kognatske sorodnike in za svake; prav tako niso veljale

¹ Prim. Paul. 4, 4; D. 29, 2: *De acquirenda vel omittenda hereditate*; C. 6, 30: *De iure deliberandi et de aedeunda vel acquirenda hereditate*; C. 6, 31: *De repudianda vel abstinenda hereditate*.

za osebe, ki so bile izpod ali iznad navedenih starostnih mej. — *Incapaces* so bili tudi *Latini Iuniani*, razen če so pridobili rimsko državljanstvo v sto dneh, odkar so zvedeli, da jim je dediščina pripadla. — V postklasičnem pravu je *capacitas* vedno bolj izgubljala svoj pomen. Justinijan je ne pozna več.

II. Oblika pridobitve

1. *Cretio*

Civilno pravo ni za pridobitev dediščine predpisovalo nobene splošno obvezne oblike.

V določeni obliki je bilo treba pridobiti dediščino samo takrat, kadar je oporočnik postavil oporočnega dediča pod pogojem, da pridobi dediščino s *cretio*. *Cretio* se je izvršila tako, da je postavljeni dedič pred pričami izjavil: »Ker me je Publij Mevij v svoji oporoki postavil za dediča, to dediščino nastopam in opravljam (glede nje) krecijo.«² Prič ni bilo treba, pač pa je bilo zaradi dokazljivosti smotrno, da je dedič opravil krecijo pred pričami, najbrž oporočniki.

Krecijo je oporočnik naložil dediču tako, da mu jo je v oporoki ukazal in hkrati določil rok, v katerem jo je bilo treba opraviti. Rok je bil lahko ali *tempus continuum* (*cretio certorum dierum*) ali pa *tempus utile* (*quibus sciet poteritque; cretio vulgaris*). Oporočnik je navadno dodal: »če ne bo tako opravil krecije, naj bo razdedinjen« (*ni ita creverit, exheres esto; cretio perfecta*). Ako dedič, ki je bil v oporoki na ta način postavljen, ni krecije pravočasno opravil, je dediščino izgubil (*praetermittere hereditatem*). On ni mogel dediščine drugače pridobiti, kakor da je v določenem roku opravil krecijo; odrekel se ji pa je, če v tem roku ni opravil krecije. Krecijski rok je bil navadno sto dni. Dediču je bilo s tem omogočeno, da si je lahko premislil, ali naj dediščino pridobi ali ne.

Arkadij in Honorij sta l. 407 krecijo odpravila, zato je tudi v Justinijanovi kodifikaciji ni več.

2. *Pro herede gestio*

Kolikor ni bila oporočnemu dediču naložena krecija, je zunanji dedič pridobil pripadlo dediščino že s tem, da je jasno pokazal svojo voljo, da hoče dediščino pridobiti. Zadoščala je samo njegova volja (*nuda voluntas*), da je bila le navzven zaznavna.

Dedič je lahko brezoblično izjavil, da hoče dedovati. Svojo voljo, da pridobi pripadlo mu dediščino, je lahko izrazil tudi s sklepčnimi dejanji, z dejanskim ravnanjem kot dedič (*pro herede gestio*), npr. če je prodajal dediščinske stvari, poskrbel za hrano zapuščinskih sužnjev in podobno.

Kakor že omenjeno, civilno pravo ni določalo nobenega roka, ki bi se bil v njem delat moral izjaviti, ali bo dediščino pridobil ali odklonil. Izjema je veljala le za tistega oporočnega dediča, ki je moral opraviti krecijo v določenem roku.

² Gai. 2, 166: *Quod me P. Maevius testamento suo heredem instituit, eam hereditatem adeo cernoque.*

III. *Interrogatio in iure — spatium deliberandi*

Negotovost, ali bo delat pridobil deferirano dediščino, je bila posebno neprijetna zapustnikovim upnikom, vsaj odkar je bila podedljivost dolgov splošno pripoznana. Za upnike se je zavzel pretor tako, da jim je dovoljeval t. i. *interrogatio in iure*.

Upnik je smel pred pretorjem vprašati delata, ali je dedič, oz. glede katerega deleža je dedič (*an heres vel quota ex parte sit*; Gai. D. 11, 1, 5). Če je delat pritrdil, je s tem dediščino pridobil nepreklicno, če je zanikal, jo je nepreklicno odklonil.

Za delata je bilo večkrat težavno takoj odgovoriti. Zato mu je pretor na prošnjo dovolil primeren rok za preudarek.³ Rok je znašal vsaj sto dni (*dies utiles*). Če se dedič v dovoljenem roku ni izjavil, da je dedič, je veljalo, da je dediščino odklonil. Nato je pretor dovolil upnikom, da so podobno vprašali naslednjega dednopravnega upravičenca. Ko je dedič upniku končno pritrdilno odgovoril, je upnik lahko naperil zoper dediča tožbo, da plača zapustnikov dolg.

Po Justinijanovem pravu je sodišče delatu lahko dovolilo rok za preudarek do devetih mesecev, cesar sam pa do enega leta. Justinijan temu pravnemu liku ni bil naklonjen. Zato velja, da je dedič dediščino pridobil, če je ni odklonil v roku, ki mu je bil dovoljen za preudarek.

IV. *In iure cessio hereditatis*

Večkrat smo že omenili, da velja po civilnem pravu, da se delacija ne nadaljuje (*in legitimis hereditatibus successio non est*). Če najbližji agnat pripadle dediščine ni hotel pridobiti, je dediščina ostala brez dediča in ni morda pozneje naprej pripadla oddaljenejšemu agnatu. Preveč enostranske posledice take ureditve je civilno pravo nekoliko omililo s tem, da je dovoljevalo *in iure cessio* pripadle, pa še ne pridobljene dediščine (*hereditatis delatae, nondum aditae*).

Z *in iure cessio* je mogel intestatni dedič, ki je bil zunanji dedič (*heres extraneus*), prenesti svojo delacijo na drugega občana. S tem je dosegel, da je bil pridobitelj v enakem položaju, kakor če bi bila dediščina že spočetka njemu pripadla;⁴ pripadlo dediščino je poslej lahko pridobil.

Tako je mogel prenesti delacijo le najbližji agnat, seveda samo dotlej, dokler ni dediščine pridobil. Ni je mogel opraviti ne *suus heres*, ker je dediščino pridobil že ob pripadu, ne oporočni dedič, ker bi v tem primeru oporočnega dediča določil on, ne pa oporočnik.

In iure cessio pripadle in (že) pridobljene dediščine (*hereditatis delatae et acquisitae*), ki jo je intestatni dedič opravil potem, ko je dediščino pridobil, je imela le ta pomen, da je samo ena *in iure cessio* zadoščala za prenos lastnine na vseh dediščinskih stvareh na pridobitelja. Za dolgove je odgovarjal še naprej dedič, medtem ko so terjatve ugasnile. V enaki meri je mogel oporočni dedič *in iure cedirati* (kajpak le) pridobljeno dediščino.

Heredes sui po sabinijskem mnenju sploh niso mogli cedirati dediščine. Po prokuljanskem nauku je njihova *in iure cessio hereditatis* imela enake

³ Ulp. D. 28, 8, 1, 1: *Si tempus ad deliberandum petet, dabo.*

⁴ Gai. 2, 35: *ac si ipse per legem ad hereditatem vocatus esset.*

pravne posledice, kakor če je intestatni zunanji dedič cediral že pridobljeno dediščino.

Od *in iure* cesije je treba razlikovati prodajo dediščine, ki se sklene s samim sporazumom med dedičem in kupcem in ima samo obligacijskopravne učinke. Prodajalec (dedič) je moral kupcu odstopiti tudi tožbe zaradi zapuščin-skih terjatev. Ker je dedič še vedno ostal vesoljni naslednik zapustnika, sta stranki sklenili *stipulationes emptae et venditae hereditatis*. Kupec se je zavezal, da bo povrnil dediču to, kar bo kot dedič obsojen ali kar bo v dobri veri dal, in da bo zanj vstopil v take pravde.⁵ Prodajalec pa mu je z drugo stipulacijo obljubil, da mu bo izročil vse, kar bo še prejel iz dediščine kot dedič, ter da mu bo omogočil, da bo (kupec) mogel naperiti dediščinske tožbe kot prokurator ali kognitor.⁵

§ 160. PRIDOBITEV DEDIŠČINE PO HONORARNEM IN PO POSTKLASIČNEM PRAVU

I. Honorarno pravo

Omenili smo že, da je bilo za pretorsko dediščino (*bonorum possessio*) treba zaprositi (*petere, agnoscere*). Prosilec je moral v svoji prošnji omeniti, na kaj opira svojo zahtevo. Rok za pridobitev dediščine je bil za potomce in prednike eno leto, za druge pa sto dni (*dies utiles*). Rok so šteli od delacije.

Kadar ni bilo konkurentov, je pretor podelil prosilcu *bonorum possessio*. Odslej je *bonorum possessor* smel vzeti zapuščinske stvari v posest; če je bilo treba, je posest izsilil z *interdictum quorum bonorum*. Pridobljene stvari (tudi zemljišča) je priposestvoval v enem letu (*usucapio pro herede*). Terjatve je izterjal s fikcijskimi tožbami; enako je bil lahko tudi tožen za podedovani dolg.

II. Postklasično pravo

Od Konstantina II. naprej ni bilo več potrebno, da bi oblastvo podelilo *bonorum possessio*. Zadoščalo je, da je delat izjavil pred sodnikom ali občinskim oblastvom, da hoče pridobiti dediščino.¹ S svojo izjavo je dediščino pridobil.²

§ 161. ODKLONITEV DEDIŠČINE

Dedič je dediščino, ki mu je pripadla (deferirana), a je še ni pridobil, lahko tudi odklonil (*repudiare, omittere hereditatem*), ni se ji pa mogel vnaprej odreči, dokler je zapustnik še živel; pogodba o bodoči dediščini je bila namreč nična.¹

Kakor za pridobitev dediščine tako tudi za odklonitev ni civilno pravo zahtevalo nobene določene oblike. Če je bila za pridobitev zahtevana krecija,

⁵ Gai. 2, 252.

¹ C. 6, 9, 9 (leta 339): *ut apud quemlibet iudicem vel etiam apud duumviros qualiscumque testatio amplectendae hereditatis ostendatur*.

² Za naše pravo prim. A. Finžgar, Pridobitev dediščine, Pravniki, XI. 1956, 145—157.

¹ Prim. čl. 136—141 ZD.

je delat dediščino odklonil s tem, da krecije ni opravil. V drugih primerih je zadoščala tiha odklonitev dediščine. Za odklonitev so tudi šteli, če delat ni pridobil dediščine v deliberacijskem roku.

Odklonitev je bila vedno dokončna. Izpodbijati je niso mogli niti delatovi upniki (prim. str. 336, op. 8).

Včasih je bila postavljena za oporočnega dediča ista oseba, ki bi bila tudi intestatni dedič po oporočniku. Če je oporočni dedič odklonil oporočno dediščino zato, da bi sam dedoval intestatno, bi bili volilojemniki ob svoja volila. V takem primeru je pretor na njihovo prošnjo fingiral, da je dedič pridobil dediščino kot oporočno.

Pretorski dedič je dediščino odklonil s tem, da ni v ediktnelem roku zaprosil za *bonorum possessio* v določenem razredu. Kolikor ga je pretor klical k dedovanju še v kakem poznejšem razredu, je lahko tudi tam zaprosil za *bonorum possessio*.

§ 162. TRANSMISIJA

I. Pojem

V neposredni zvezi s pridobitvijo dediščine srečujemo transmisijo in akrescenco.

Transmisija je podedovanje delacije, dednega pripada. Zunanji dedič, ki mu je bila deferirana določena dediščina, je umrl, preden jo je pridobil. Ali smejo delatovi dediči pridobiti dediščino, ki je njihov zapustnik še ni pridobil? Kolikor pravni red to dovoljuje, toliko pripoznava transmisijo.

O transmisiji ne moremo govoriti, če je bil zapustnik že pridobil deferirano dediščino in je le-ta tako postala del njegovega imetja in nato tudi zapuščine. — Transmisije prav tako ni, kadar delatov dedič ima kot tak (npr. kot potomec) sam (*iure proprio*) pravico do dedovanja tudi glede prve dediščine.

II. Civilno in pretorsko pravo

Civilno pravo, ki je pri dedovanju povsod naglašalo osebno dedičevo pridobitev, ni dovoljevalo transmisije. Občepravna doktrina je formulirala pravilo: **hereditas delata quidem, sed nondum adquisita, non transmittitur ad heredes*¹. Načelno poudarja to še Justinijan.²

Kljub tej načelni strogi odklonitvi je rimsko pravo vendar sčasoma dovoljevalo transmisijo v nekaterih primerih.

Predvsem je bilo to tedaj, če je delat umrl pred pridobitvijo in če ni bil mogel — brez svoje krivde (npr. zaradi odsotnosti po državnih poslih) — do svoje smrti pridobiti dediščine. Ako bi bil delat zamudil rok za *bonorum possessio*, bi mu pretor dovolil postavitev v prejšnje stanje. Enako ugodnost je dovolil sedaj njegovim dedičem in jim je tako omogočil transmisijo, ki se imenuje *transmissio ex capite in integrum restitutionis*.

Včasih je tako transmisijo omogočil cesar s svojim reskriptom.

¹ »Pripadla, pa še ne pridobljena dediščina, se ne prenaša na dediče.«

² C. § 51, 1, 5: *hereditatem etenim, nisi fuerit adita, transmitti nec veteres concedebant nec nos patimur* = »Niti stari (pravniki) niso dovoljevali in tudi mi ne trpimo, da bi se namreč dediščina, če še ni bila nastopljena, prenašala (naprej).«

III. Postklasično pravo

Več izjem je uvedlo postklasično pravo.

Teodozij II. je l. 450 (C. 6, 52, 1) dovolil transmisijo, ki se po njem imenuje *transmissio Theodosiana* (ali *ex iure sanguinis*). Veljala je, kadar je testator postavil za oporočnega dediča svojega potomca (agnatskega ali neagnatskega) in če je ta umrl po testatorjevi smrti, toda še preden so odprli oporoko. Tedaj je dediščina pripadla otrokom oporočnega dediča. — Justinijan je to transmisijo obdržal (C. 6, 51, 1, 5). Občepravna doktrina jo je z razlago raztegnila tudi na primer, da postavljeni potomec umrje po otvoritvi oporoke.

Transmisijo *ex capite infantiae* sta l. 426 uvedla Teodozij II. in Valentijan III. (C. 6, 30, 18). Dediščino, ki je pripadla infantu, ki je bil pod očetovsko oblastjo, je mogel zanj pridobiti njegov oče. To je lahko storil še po otrokovi smrti. Otrokov varuh jo je za otroka lahko pridobil le pred otrokovo smrtjo; če tega dotlej ni storil, je nepridobljena dediščina pripadla tistemu, ki bi mu bila pripadla, če bi otroka sploh ne bilo.

Transmissio ex iure patrio (C. 6, 61, 8, 1). Leta 531 je Justinijan določil, da more oče pridobiti dediščino, ki je sinu pripadla, pa jo sin odklanja.

V še večjem obsegu je l. 529 Justinijan dovolil transmisijo (C. 6, 30, 19), ki se zato imenuje *transmissio Iustiniana* ali tudi *transmissio ex iure deliberandi*. Če dedič (oporočni ali intestatni), ki mu je bila dediščina deferirana, umrje, preden je minilo leto dni (*intra annale tempus*), lahko njegovi dediči pridobe v preostalem delu leta dediščino, ki je bila pokojnemu deferirana. Nejasno je, od kdaj naj se leto dni šteje; najbolj verjetno je, da odkar je delat zvedel za delacijo.

§ 163. AKRESCENCA

I. Pojem

Kadar je v oporoki postavljenih več dedičev, je po rimskem pojmovanju načelno vsak poklican na vso dediščino; ker jih je več, nastanejo med njimi miselni deleži (*in concursu partes fiunt*).

Utegne se zgoditi, da postane prost delež, ki je bil določen enemu izmed sodedičev. Razlogov zato je več: sodedič ni bil veljavno postavljen; sodedič je umrl pred oporočnikom; sodedič je bil postavljen pod pogojem, ki se pa ni izpolnil; sodedič je odklonil dediščino in podobno. Usoda izpraznjenega dediščinskega dela ni vedno ista. Kolikor je v določeni dobi mogoča, obvelja predvsem transmisija. Kadar ne pride do transmisije, se uveljavi substitucija, če je testator določil substituta. Šele če tudi substitucija ne obvelja, pride do akrescence.

Akrescenca obstoji v tem, da prosti dedni delež sorazmerno priraste ostalim sodedičem. To obvelja zlasti takrat, če oporočnik v oporoki ni izčrpal celotne dediščine. O akrescenci govorimo tudi pri intestatnem dedovanju, če eden izmed sodedičev ne deduje.

II. Načela

Akrescenca nastopi *ipso iure*, brez prošnje ali predloga drugih sodedičev; niti ni potrebno, da bi sodedič sam doživel akrescenco. Izpraznjeni delež priraste drugim deležem z vsemi obremenitvami, ki ga zmanjšujejo (*portio portioni ad crescit cum onere suo*). Če je drugi sodedič svoj prvotni delež že pridobil,

mu prirastka ni treba posebej pridobiti, ampak mu pripade *ipso iure*. Če ga še ni pridobil, lahko pridobi le povečani delež ali pa odkloni vse; ne more pa pridobiti prvotnega svojega deleža brez prirastka. Tudi oporočnik ne more preprečiti akrescenca, razen če odredi substitucijo.

Prosti delež priraste splošno vsem sodedičem, in sicer sorazmerno z njihovimi deleži. Od tega načela pozna rimsko pravo dve izjemi.

Včasih je že oporočnik spojil deleže nekaterih sodedičev ožje kakor deleže drugih. Viri razlikujejo tri primere. Prvi primer: *Titius et Maevius ex parte dimidia heredes sunt; Sempronius ex parte dimidia heres esto*¹ Tu sta Tacij in Mevij stvarno in besedno povezana (*re et verbis coniuncti*). Oba dobita vsak po četrtino; če eden izmed njih ne deduje, priraste njegova četrtina drugemu, ne pa tudi Semproniju. Po klasičnem pravu je isto veljalo že tedaj, če sta bila vsaj stvarno povezana (*coniunctio re*). Taka postavitev se je glasila npr.: *Titius ex parte dimidia heres esto; Seius ex parte, qua Titium heredem institui, heres esto; Sempronius ex parte dimidia heres esto*² — Ni pa ožje akrescenca, če so dediči samo besedno povezani (*verbis coniuncti*), le po skupinah naštetih, npr. *Titius heres esto, Gaius et Maevius aequis ex partibus heredes sunt*³

Drugi primer za ožjo akrescenca srečamo pri intestatnem dedovanju. Kadar se je dediščina delila po deblih (*in stirpes*) (npr. med zapustnikovimi vnuki), tedaj je vsak prosti delež prirastel najprej v prid sodedičem istega debela (vnukom po istem zapustnikovem sinu); če bi teh ne bilo, pa v prid pripadnikom ostalih debel.

III. Caduca

Avgustova reformna zakonodaja je znatno zmanjšala pomen akrescenca. Prirastli namreč niso odslej več dedni deleži, ki so bili *caduca* ali *in causa caduci*, izvzemši v prid postavljenim oporočnikovim potomcem ali prednikom do tretje stopnje. *Caduca* so bile poslednjevoljne naklonitve, ki bi morale pripasti osebam, ki so bile nesposobne (*incapaces*) v smislu Avgustove zakonodaje, kakor tudi tiste, ki so postale neučinkovite šele po oporočnikovi smrti (npr. pogoj, pod katerim je dedič postavljen, se ne izpolni). *In causa caduci* so imenovali naklonitve, ki so postale neučinkovite po napravi oporoke, toda še pred oporočnikovo smrtjo (npr. postavljeni dedič umrje pred oporočnikom). — Tak prosti delež so mogli vindicirati (*caducorum vindicatio*) tisti sodediči, ki so imeli vsaj enega otroka; tudi oni so pridobili tak delež z vsemi obremenitvami (*cum suo onere*): z osvoboditvami, legati in fideikomisi, ki so bili z njim združeni. Če med sodediči ni bilo takih očetov z otroki, pač pa taki legatarji, so prosti delež lahko pridobili legatarji. Če tudi teh ni bilo, je prosti delež pripadel fiskusu. Od Karakale dalje je *caducorum vindicatio* smel uveljavljati le fiskus.

Navedene omejitve niso veljale glede oporočnih odredb, ki so bile že spčetka nične. Glede njih je še naprej ostalo pri starih določilih. Prosti delež je prirastel v prid sodedičem, razen če je bil oporočnik odredil glede njega substitucijo.

IV. Justinijanovo pravo

Justinijan je l. 534 s konstitucijo C. 6, 51, 1 ukinil *caducorum vindicatio*. Stara določila o akrescenci, kakor so veljala pred Avgustom, so postala zopet veljavna.

§ 164. COLLATIO (VŠTETJE)

Collatio je vštetje premoženjskih pridobitev enega izmed sodedičev v prid drugim sodedičem, ki so tudi zapustnikovim potomci.

¹ »Tacij in Mevij naj bosta dediča glede polovice, Sempronij bodi dedič glede (druge) polovice.«

² »Tacij bodi dedič po polovici (dediščine); Sej bodi dedič iz deleža, na katerega sem Tacija postavil za dediča; Sempronij bodi dedič po (drugi) polovici!«

³ »Tacij bodi dedič; Gaj in Mevij naj bosta dediča po enakih delih!«

I. *Collatio emancipati (emancipatova)*

Kolacijo je predvsem moral opraviti emancipat, ki mu je pretor zagotovil dedovanje v razredu *unde liberi* ali pa *contra tabulas* (§ 146, II); zahtevati so jo mogli zapustnikov *sui*. Predmet kolacije je bilo premoženje, ki bi ga emancipat ne bil pridobil, če bi bil ostal pod zapustnikovo očetovsko oblastjo. Niso je pa mogli zahtevati drugi emancipati; izključena je bila tudi pri oporočnem dedovanju. Kadar pa je emancipirani dedoval obenem s *sui*, ki so bili njegovi potomci (*nova clausula Iuliani de coniungendis cum emancipato liberis eius*), so smeli samo ti, ne pa tudi drugi *sui*, zahtevati kolacijo.

II. *Collatio dotis (dote)*

Pretor je kolacijsko dolžnost razširil na hčer, za katero je bila ustanovljena dota; hči, ki je spadala med *sui heredes* rodbinskega poglavarja, je po njegovi smrti edina imela upanje, da bo kdaj (ob moževi poprejšnji smrti ali ob razvezi zakona) smela terjati doto nazaj. Zato je morala glede tega svojega morebitnega zahtevka opraviti kolacijo; kako se je to podrobneje izvedlo, ni znano. Hči je morala opraviti kolacijo po pretorskem pravu v prid svojim bratom, ki so bili zapustnikov *sui heredes*. Kolacijska dolžnost je nastopila, če je hči zaprosila za *bonorum possessio*, bodisi *intestati*, bodisi *contra tabulas*. Že za časa Antonina Pija ni bilo več potrebno, da bi bila zaprosila za *bonorum possessio* (Ulp. D. 37, 7, 1 pr.); dovolj je bilo, da se je kot civilna dedinja (*suis heres*) vtikala v dediščinske zadeve. Predmet kolacije je bila profekcijska in adventicijska dota.

Korak naprej je šel Gordijan, ko je l. 239 (C. 6, 20, 4) določil, da mora hči opraviti kolacijo tudi v prid tistim svojim bratom, ki so bili emancipirani. Toda v tem primeru je bila predmet kolacije samo profekcijska dota.

III. *Collatio descendantium (med potomci)*

Omenjena Gordijanova reforma kaže jasno stremljenje, naj po smrti rodbinskega poglavarja prejmejo vsi njegovi otroci enako, bodisi da so *sui* ali pa *emancipati*. To načelo sta koncem postklasične dobe še bolj uveljavila Leon I. in Justinijan.

Po Justinijanovem pravu je vračunanje smel zahtevati vsak dedič, ki je dedoval po očetovem ali materinem predniku obenem z drugimi zapustnikovimi potomci. Kolacija je bila dovoljena ne glede na to, če je šlo za dediča *sui iuris* ali *in potestate*, za pretorskega ali za civilnega dediča. Kolacijo je lahko zahteval intestatni in oporočni dedič; vendar jo je oporočni smel terjati samo, če je oporočnik ni izrečno prepovedal.

Predmet kolacije so bile naslednje premoženjske naklonitve, ki jih je bil sodedič prejel od zapustnika:

1. dota,
2. *donatio ante (propter) nuptias* (prim. § 132),
3. kar je dedič dobil, da si je kupil donosno javno službo (C. 3, 28, 30, 2).

Navadna darila (*simplices donationes*) so bila predmet kolacije le izjemno, predvsem takrat, kadar je zapustnik ob podaritvi tako določil. Dalje je isto

veljalo takrat, kadar so drugemu sodediču naložili kolacijo glede dote ali glede *donatio ante (propter) nuptias*; ta podaritev pa je bila mišljena kot ekvivalent za naklonitve, ki jih je prejel prvi sodedič.¹

§ 165. PRAVNE POSLEDICE PRIDOBITVE DEDIŠČINE

I. *Heres ex asse* (edini dedič)

Kakor smo že ugotovili (§ 142, I), stopi dedič kot zapustnikov vesoljni naslednik popolnoma v njegov premoženjskopравни položaj (*successio in ius, in locum defuncti*).

Zapuščina neha biti posebno premoženje in postane dedičeva last. Dedič pridobi lastninsko pravico na vseh zapustnikovih stvareh. Kot lastnik podedovanega gospodujočega zemljišča postane služnostni upravičenec, kot lastnik služječega zemljišča mora trpeti zemljiško služnost. Zastavno pravico pridobi na stvari, ki je bila zastavljena zapustniku; dedič bo poslej tožen s hipotekarno tožbo kot lastnik podedovane stvari, ki jo je bil zapustnik hipotečno zastavil. Vse te pravice pridobi *per universitatem* naenkrat, brez posebnih pridobitnih načinov, v hipu, ko veljavno pridobi dediščino. Takrat *confusione* prenehajo medsebojne služnosti, ki so obstajale v prid zapustnikovemu zemljišču na dedičevem zemljišču in narobe. Posest na posameznih dediščinskih stvareh mora dedič sam pridobiti; zoper tistega, ki bi mu to branil, ima *interdictum unde vi*.

Najkasneje po pravu pretorske dobe, po mnenju večine módernih piscev pa že od prvih početkov, so bile podedljive tudi oporočnikove terjatve in dolgovi.¹ Pri tem so bile podedljive aktivno in pasivno le kontraktne in kvazikontraktne obligacije. Od kontraktov nista bila podedljiva *societas* in mandat; vendar je tudi tu dedič lahko izterjal terjatve in moral plačati dolgove, nastale do zapustnikove smrti. — Penalne tožbe niso bile pasivno podedljive. Po Justinijanovem pravu je iz deliktних obligacij bilo mogoče od dediča izterjati samo toliko, kolikor je bil še obogaten. *Actiones vindictam spirantes*, ki naj bi žaljenemu zagotovile osebno zadoščenje (npr. *actio iniuriarum*), pa tudi aktivno niso bile podedljive.

¹ V ZD. veljajo glede vračunanja daril in volil v dedni delež člani 51—63.

¹ V knjigi »Dio Erbenhaftung nach römischem Recht«, Leipzig 1927, sem skušal zbrati dokaze, ki govore za to, da so bile po civilnem pravu prvotno nepodedljive vse obligacije: 1. rimska, zlasti civilna obligacija je imela strogo osebni značaj; 2. spričo malo razvitega menjalnega gospodarstva taka pravna ureditev ni bila neverjetna; 3. *sponsio* in *fidepromissio* sta še po klasičnem pravu nepodedljivi; 4. *actio familiae erciscundae* vodi do delitve stvari, ne pa tudi terjatev in dolgov; 5. *capitis deminutio*, je prenesla na določene dejanske stane tiste pravne posledice, ki so redno nastopale ob smrti (*morti coaequatur*, Gai. 3, 153, cfr. 3, 101); 6. najstarejša mancipacijska oporoka kaže na nepodedljivost obligacij; 7. glede aktivne nepodedljivosti obligacij imamo vsaj za nekaj primerov pozitivne dokaze. — V literaturi sta sprejela mojo tezo H. Siber, *Römisches Recht: II. Römisches Privatrecht*, 1928, str. 331 et passim; W. W. Buckland, *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian*, Cambridge 1932, str. 408. Odklanjajo jo P. Bonfante, *Corso di diritto romano*, VI, *Le successioni*, 1930, str. 158 ss.; E. Rabel, *Zeitschrift d. Sav.-Stiftung*, 49, 1929, 580 ss.; A. Segrè, *Ricerche di diritto ereditario romano*, Roma 1930, str. 112 ss.; S. Solazzi, *Diritto ereditario romano*, II, str. 262 ss., Napoli 1933; W. Kunkel, *Römisches Recht*, 2. izd. str. 344, Berlin 1935; M. Kaser, *RPR.*, I, str. 133.

Po rimskem pravu je dedič neomejeno jamčil za zapustnikove dolgove, ne glede na vrednost pridobljene dediščine.³ Kadar je bila dediščina pasivna, je neomejeno (*ultra vires*) jamčeči dedič moral pri poplačilu zapustnikovih dolgov dodajati iz svojega prejšnjega premoženja. Za vojake je Gordijanov reskript³ določil, da jamčijo za zapustnikove dolgove le *intra vires*, s tem kar so podedovali.⁴

Dediščino je moral pridobiti dedič sam. Posebnega izvršilca oporoke, kakor je bil to za mancipacijsko oporoško *familiae emptor*, klasično in postklasično pravo ni poznalo.

II. Več sodedičev

Kadar je dedovalo več sodedičev, je bil načeloma vsak izmed njih zapustnikov vesoljni naslednik; ker jih je bilo več, so nastali med njimi miselni deleži (*concurso partes fiunt*).

Na zapuščinskih stvareh je nastala solastnina,⁵ in sicer v istem razmerju, kakor so bili njihovi dediščinski deleži. Zato je smel vsak izmed njih zahtevati delitev⁶ z *actio familiae erciscundae*. Predmet delitve niso bile: zemljiške služnosti, oporočne listine in rodbinski grobovi. Razen tega ta tožba ni bila uporabna glede zapuščinskih terjatev in dolgov; glede njih je namreč veljalo, da se namreč *ipso iure* porazdelijo med sodediče po njihovih dediščinskih deležih (*nomina ipso iure divisa sunt*). Vsak sodedič je postal takoj upravičen, izterjati sorazmeren delež zapuščinskih terjatev; hkrati pa je bil tudi dolžan plačati sorazmeren del zapuščinskih dolgov.⁷

L. 1933 najdeni odlomki Gajevih institucij kažejo, da so sodediči, zlasti bratje, prvotno večkrat ohranili dediščinsko skupnost, imenovano *ercto non cito* (ali morda *erctum non citum*). To skupnost so vsak hip lahko razdrli in si premoženje razdelili. V tem olajšanju delitve je bil temelj za nadaljnji razvoj v smeri izrazitega individualizma.

² Po germanskih pravih (nemškem, angleškem) jamči dedič največ za toliko dolgov, kolikor je vredna podedovana dediščina. Prim. za nemško pravo Hermann Conrad, *Deutsche Rechtsgeschichte*, Band I: Frühzeit und Mittelalter, 2. izd., Karlsruhe 1962, str. 416. Za angleško pravo prim. W. S. Holdsworth, *A History of English Law*. Vol. III. 3rd ed., 1923, str. 586: Similarly the representative must pay the debts of the deceased; but he is only liable to pay out of the property of the deceased. str. 587: If we turn to the liabilities of the representatives we find that so long as they duly administered the estate, a judgement against them could only be »de bonis testatoris«.

³ C. 6, 30, 22 pr.: ... *pro tantummodo rebus convenientur, quas in hereditate defuncti invenerint, ipsorum autem bona a creditoribus hereditariis non inquietentur*.

⁴ Po čl. 145, odst. 1 ZD. je dedič odgovoren za zapustnikove dolgove do vrednosti podedovanega premoženja. Če se je dedič dediščini odpovedal, ne odgovarja za zapustnikove dolgove (odst. 2).

⁵ Po ZD. obstoji med sodediči kolektivna skupnost, to je iz nemškega prava prevzeta (rimskemu pravu nepoznana) skupnost na skupno roko. — Prim. A. Finžgar, *Sodediči*. Pravnik, XII, 1957, 373—385.

⁶ O delitvi dediščine govore členi 147—152 ZD.

⁷ Po čl. 145, odst. 3 ZD. so sodediči nerazdelno odgovorni za zapustnikove dolgove, in sicer vsak do višine svojega vrednostnega deleža.

§ 166. OMEJITVE DEDIČEVE ODGOVORNOSTI ZA DOLGOVE

Ker je bil dedič neomejeno (*ultra vires*) odgovoren za zapustnikove dolgove, je zašel lahko v težaven položaj, če je prevzel pasivno dediščino. Nevarnost je grozila tudi zapuščinskim upnikom, kadar je hudo zadolženi dedič pridobil aktivno zapuščino. Njihov položaj je bil toliko bolj neugoden, ker so bili sklepalni pogodbe z gospodarsko trdnim zapustnikom, sedaj so pa naenkrat imeli za dolžnika zadolženega dediča.

Zato je že pretorsko pravo uvedlo različne reforme, s katerimi je skušalo omiliti najhujše ostrine neomejene dedičeve odgovornosti.

I. *Beneficium abstinendi*

Heredes sui so dediščino pridobili v hipu, ko jim je pripadla. Če je bila dediščina prezadolžena in je prišlo do konkurznega postopka, jih je zadela infamija. — Pretor jim je pomagal s posebno pravno dobroto: s pravico, da se vzdrže dediščine (*beneficium abstinendi*). Če se je namreč *suus heres* vzdržal vsakega vtikanja v dediščinske zadeve,¹ ni pretor odobril zapuščinskim upnikom njihovih tožb (*denegare actionem*) zoper takega dediča. Za pravno dobroto ni bilo treba zaprositi; dovolj je bilo, da se je dedič pred pretorjem skliceval na to, da se v dediščinske stvari ni vtikal. — Kadar je bil *suus heres* še nedorasel (*impubes*), mu je pretor dovolil to pravno dobroto, čeprav se je že vtikal v zapuščinske zadeve. Kadar je bil dedič nedoleten (*minor*), mu je pretor lahko dovolil postavitev v prejšnje stanje.²

Posledica te pravne dobrote je bila, da je nastopilo pravno stanje, kakor da bi tisti dedič nikoli ne bil pridobil dediščine. Na vrsto je prišel najprej morebitni substitut, če nobenega ni bilo, je končno prišlo do zapuščinskega konkurza.

Kdor se je enkrat abstiniral, je lahko še pozneje pridobil dediščino, če si je premislil; Justinijan je to možnost omejil na tri leta.

Prav tako kakor *suus heres* je uporabil to pravno dobroto lahko tudi tisti oporočni dedič, ki je bil pri oporočniku *in mancipio*.

Dedič, ki se je vzdržal dediščine, ni mogel uveljavljati dediščinskih pravic, pač pa je smel terjati morebitno volilo. — Kadar se je vzdržal oporočni dedič, je oporoka vendarle ostala v veljavi in s tem tudi manumisije, kolikor niso bile morda v škodo upnikov (*in fraudem creditorum*, Ulp. D. 40, 4, 32).

Ta pravna dobrota je bila znana že v Ciceronovem času; on namreč očita triumviru Antoniju, da jo je uporabil (*cum ipse hereditatem patris non adiisses*; Cic. Phil. II, 16, 42).

II. *Commodum separationis*

Beneficium abstinendi obvaruje dediča odgovornosti za zapustnikove dolgove, navadno pa tudi tega, da bi prišlo do konkurza njegovega, čeprav podedo-

¹ Gai. D. 29, 2, 57 pr.: *abstinendi se ab hereditate... potestatem ut quamvis creditoribus hereditariis iure civili teneantur, tamen in eos actio non detur, si velint derelinquere hereditatem.*

² Gai. D. 29, 2, 57, 1.

vanega premoženja. Taka pravna dobrota ni veljala za sužnja, ki ga je oporočnik postavil za dediča in mu je hkrati podelil prostost (*manumissio testamento*). Oporočnik je navadno tako ravnal v želji, da ne bi bil zapuščinski konkurz (*venditio bonorum*) opravljen v njegovem imenu, ampak da bi šlo za konkurz dedujočega osvobojenca. Pač pa je pretor varoval dediča na ta način, da za zapustnikove dolgove ni bil odgovoren s tistim premoženjem, ki si ga je sam pridobil po oprostivti. Tudi pri tej pravni dobroti je bilo potrebno, da se dedič ni vtikal v dediščinske zadeve.³

Kdaj je bila ta pravna dobrota uvedena, ne vemo. Verjetno je, da je za Sabina še ni bilo; Sabin namreč zagovarja mnenje, naj tudi osvobojenca ne zadene sramota konkurza (*ignominia*), kar pa ni obveljalo (Gai. 2, 154).

III. *Beneficium separationis*^{3a}

Pretor se je končno zavzel tudi za zapustnikove upnike in za legatarje, ki so bili ogroženi zaradi tega, ker je dediščino pridobil dedič, ki je bil prezadolžen. Zato je pretor iz utemeljenih razlogov (*causa cognita*) na zahtevo zapuščinskih upnikov ali legatarjev z dekretom dovolil, da se je dediščina ločila od prejšnjega dedičevega premoženja (*separatio bonorum*). Zaradi te ločitve se je zapuščina uporabila predvsem za pokritje terjatev tistih zapuščinskih upnikov, ki so zahtevali ločitev. Ko so bili le-ti v celoti poplačani, so prišli na vrsto legatarji, ki so bili tudi zahtevali separacijo. Za njimi šele je morebitni presežek prišel v prid vsem drugim upnikom skupaj, to je tistim zapustnikovim upnikom, ki niso zahtevali ločitve, in prejšnjim dedičevim.

Ločitev zapuščine je imela to neugodno posledico, da tisti, ki so jo zahtevali, niso mogli od dediča ničesar več terjati, če so se uračunali in niso bili iz zapuščine popolnoma poplačani. Papinijan je sicer zagovarjal milejše mnenje. Taki upniki naj bi smeli terjati primanjkljaj iz dedičevega premoženja vsaj potem, ko bi bili dedičevi upniki popolnoma poplačani. Zoper Papinijanovo mnenje sta se izrekla Ulpijan in Pavel.⁴

Separacije ni mogel zahtevati tisti zapuščinski upnik, ki je z dedičem sklenil kako novacijo, od njega sprejel poroke ali kako stvar v zastavo (*secuti sunt nomen heredis*). — Če sta se zapuščina in prvotno dedičevo premoženje že popolnoma pomešala, ni bilo mogoče več zahtevati ločitve; pač pa še vedno dotlej, dokler je bila ločitev vsaj deloma mogoča. — Končno je bilo po Justinijanovem pravu mogoče zahtevati ločitev samo pet let po pridobitvi dediščine.

Ločitev dediščine je bila v tesni zvezi s konkurzom. Podrobnosti niso še dovolj raziskane.⁵

IV. *Beneficium inventarii*

V dedičevem interesu je Justinijan I. 531 uvedel pravno dobroto popisa (*beneficium inventarii*; C. 6, 30, 22). Z njo je Justinijan omogočil dediču, da je

³ Ulp. D. 42, 6, 1, 18: *si non attigerit bona patroni*.

^{3a} D. 42, 6: *De separationibus*; prim. C. 7, 72.

⁴ Pap. D. 42, 6, 3, 2; Ulp. a. eod. 1, 17; Paul. D. eod. 5.

⁵ Po čl. 146 ZD smejo zapustnikovi upniki v treh mesecih po uvedbi dedovanja zahtevati ločitev zapuščine. Taki upniki smejo zahtevati poplačilo terjatev samo iz zapuščine. — Od starejših zakonikov imata pravno dobroto ločitve CC. (čl. 878) in Odz. (§ 812); nista je pa obdržala nemško in švicarsko pravo.

svojo odgovornost za zapustnikove dolgove omejil na toliko, kolikor je bila vredna zapuščina. Hkrati je nudil zapuščinskim upnikom garancijo, da se zapuščinsko premoženje ne bo porazgubilo.

Za to pravno dobroto dediču ni bilo treba posebej zaprositi, pač pa je moral napraviti popis (inventar) vse zapuščine (*inventarium super his rebus, quas defunctus mortis tempore habebat*). S popisovanjem je moral pričeti v tridesetih dneh, odkar je zvedel, da mu je dediščina pripadla, oziroma odkar je bila oporoka odprta. Popis je moral dovršiti v nadaljnjih šestdesetih dneh; kadar je bilo dediščinsko premoženje zelo oddaljeno od dedičevega bivališča, je imel rok enega leta. — Popisovanje je moralo biti opravljeno vpričo notarja (*tabularius*) in prič. Volilojemniki so bili povabljeni k popisovanju; če se niso mogli ali hoteli odzvati, je bilo treba poklicati tri priče. — Sestavljeni popis je moral dedič podpisati in priseči, da je ravnal pošteno. Če je zagrešil pri tem kako nepoštenost, je moral povrniti dvojno.

Med popisovanjem niso mogli ne upniki ne volilojemniki od dediča ničesar terjati. Ko je bil popis končan, je dedič izplačeval dolgove upnikom, legatarjem pa dajal volila, in sicer tako, kakor so se javljali.⁶ Ko je dedič poplačal toliko dolgov ali volil, kolikor je bilo vredno v popisu obseženo dediščinsko premoženje (*pro viribus hereditatis*),⁷ ni mogel nobeden od ostalih upnikov in volilojemnikov od njega ničesar več terjati; dotlej je pa jamčil za zapustnikove dolgove tudi s prejšnjim svojim imetjem.

Dedič naj na ta način nima sicer nobene koristi od prezadolžene dediščine, nima naj pa tudi nobene izgube.⁸ Zato si sme sam pridržati toliko, kolikor ima sam terjati, stroške za popisovanje, pogrebne stroške in podobno. Hkrati pa mora vplačati svoje dolgove v dediščinsko premoženje.

Beneficium inventarii ne more uporabiti tisti dedič, ki je zaprosil za rok za preudarek (*spatium deliberandi*).

Tudi po Justinijanovem pravu je bil še vedno neomejeno odgovoren za zapustnikove dolgove tisti dedič, ki ni napravil pravočasno inventarja.⁹

V. Sporazum z upniki

Večkrat se je zunanji dedič, ki mu je pripadla sumljiva dediščina, obvaroval škode na ta način, da je dediščino pridobil kot mandatar zapustnikovih upnikov. Kot mandatar ni mogel biti tožen za več, kakor je bila dediščina vredna; če bi plačal več, bi imel zoper zapuščinske upnike tožbo *actio mandati contraria* na povračilo presežka.

⁶ C. 6, 30, 22 § 4a: *Et eis satisfaciant, qui primi veniant creditores, et, si nihil reliquum est, posteriores venientes repellantur... Sed si legatarii interea, venerint, et eis satisfaciant ex hereditate defuncti vel ex ipsis rebus vel ex earum forsitan venditione.*

⁷ Pod vplivom kanonskega prava je namesto jamstva *pro viribus* (do vrednosti dediščinskih aktiv) obveljalo jamstvo *cum viribus* (jamstvo s podedovanimi predmeti, tako da so upniki mogli poseči samo po zapuščinskih predmetih, ne več po dedičevem premoženju).

V občepravni praksi je popis zapuščine opravilo sodišče; dedič je poslej samo izjavil, da dediščino nastopa *sub beneficio inventarii*.

⁸ C. 6, 30, 22 § 10, cf. § 4a: *ut... neque lucrum neque damnum aliquod heres ex huiusmodi sentiat hereditate.*

⁹ Ker ZD. splošno omejuje dedičevo odgovornost (čl. 145), te pravne dobrote ni prevzel.

Včasih je dedič pred pridobitvijo dediščine sklenil z upniki pogodbo, da ne bodo svojih terjatev v celotnem znesku izterjali (*ut minus solvatur*, Ulp. D. 2, 14, 7, 17). Taka pogodba je bila že po klasičnem pravu veljavna glede vseh upnikov, čeprav jo je sklenila le večina njih. Večino so pri tem presojali po zneskih terjatev, ne po številu upnikov.

Šesti oddelek

PRAVDNO VARSTVO DEDIČA

§ 167. HEREDITATIS PETITIO¹

I. Obrazec

Tožba, s katero je civilni dedič uveljavljal svojo dedno pravico, se je imenovala *hereditatis petitio*. Bila je to nekaka vesoljna lastninska tožba (*vindicatio generalis*), ki se je že v legisakcijskem in v formularnem postopku tesno naslanjala na *rei vindicatio*. Vendar se ni vršila pred posameznim sodnikom, ampak pred centumviralnim sodiščem.

Njena formula se je najbrž glasila:² *Si paret hereditatem P. Maevii (ev. pro parte illa) ex iure Quiritium Aⁱ Aⁱ esse, si arbitrato tuo res A^o A^o non restituetur, quanti ea res est, tantam pecuniam N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.*

II. Aktivna in pasivna legitimacija

Aktivno legitimiran je bil civilni dedič, ki ni imel v svoji posesti dediščine ali kakega njenega dela. Sodedič je lahko tožil samo glede svojega deleža (*pro parte*). Tožnik je moral dokazati, da je civilni dedič (*heres*). Da je dediščino pridobil, je moral samo tedaj dokazati, kadar mu je bilo naloženo, da mora opraviti krecijo (*cretio*).

Pasivno je bil legitimiran, kdor je posedoval vso dediščino ali kake dele zapuščinskega premoženja in sicer tako, da glede tega ni pripoznaval tožnikove dedne pravice.

Kadar je toženec npr. trdil, da stvar, ki jo ima v svoji posesti, zato ni dedičeva, ker ni bila nikoli zapustnikova, takrat je moral tožnik naperiti zoper toženca lastninsko tožbo (*rei vindicatio*). Če toženec ni hotel dediču plačati dolga, češ da mu zapustnik ni ničesar posodil, je moral tožnik uporabiti posojilno tožbo (*condictio mutui*). V obeh primerih toženec namreč ni oporekal, da

¹ Prim. D. 5, 3: *De hereditatis petitione*; C. 3, 31: *De petitione hereditatis*.

² Glede rekonstrukcije formule prim. Lenel, EP³, str. 177 ss. — Prevod: »Če se izkaže, da je dediščina (zapuščina) Publija Mevija (ev. v tem deležu) po kviritiskem pravu tožnikova, (in) če po tvojem (= sodnikovem) pozivu ne bo tožniku vrnjena, obsodi (sodnik) toženca v prid tožniku na toliko denarja, kolikor je ta stvar vredna! Če se ne izkaže, oprosti!«

tožnik ne bi bil civilni dedič, ampak je samo trdil, da zapustnik ni bil lastnik ali upnik, in da zato tudi dedič ni pridobil te pravice. Drugače je bilo, če je toženec priznal, da ima zapuščinsko stvar v svoji posesti ali da je od zapustnika prejel določeno posojilo, toda ni hotel tožniku izročiti stvari ali pa mu plačati dolga, češ da tožnik ni dedič. V takem primeru je moral dedič nastopiti s *hereditatis petitio*. Ako bi bil tožnik sedaj naperil lastninsko ali posojilno tožbo, bi bil toženec zaprosil pretorja, da formulo omeji z ekscepcijo (prvotno s *praescriptio*) *quod praeiudicium hereditati non fiat* (prim. § 183, II, 5).

Kot toženec je bil legitimiran tisti, ki je posedoval vso dediščino ali posamezne dediščinske stvari ali je zapuščini kaj dolgoval (*iuris possessor*) ali je vsaj posedoval stvar, ki sicer ni bila zapustnikova, vendar pa je bil zapustnik zanjo odgovoren. Semkaj so spadale stvari, ki jih je zapustnik vzel na posodo, v hrambo ali v prekarij. Kot vesoljni naslednik zapustnikov je namreč dedič odgovarjal tudi za take stvari.

Toženec je predvsem hotel biti sam dedič in je v tem prepričanju imel v posesti dediščino ali dediščinske stvari. Viri imenujejo njegovo posest *pro herede*.³ Medtem ko Gaj priznava tako posest le dobrovernemu priposestvalcu, jo Ulpijan priznava tudi zlovernemu (*vel per mendacium*, D. 5, 3, 12), kadar hoče veljati za dediča. Včasih toženec ni utemeljeval svoje posesti s tem, da bi bil on sam dedič, ampak se je skliceval le na to, da poseduje⁴; viri imenujejo njegovo posest *pro possessore*. Na tak način je posedoval npr. priposestvovalec nepridobljene zapuščinske stvari (prim. § 52, II).

Izjemno je bil pasivno legitimiran tudi, kdor je pred litiskontestacijo dolžno opustil na stvari posest.⁵ To novost je uvedel SC. *Iuventianum*, ki se imenuje po takratnem (l. 129) konzulu, klasiku P. Juvenciju Celzu. — Po Justinijanovem pravu je bil pasivno legitimiran tudi tisti, ki se je spustil v pravdo, kakor da ima sporno stvar v svoji posesti (*qui liti se obtulit quasi possideret*).

Hereditatis petitio je bila *actio in rem*. Zato toženec ni bil dolžan spustiti se v pravdo, ampak je lahko prepustil tožniku dediščino ali sporno dediščinsko stvar. Če tega ni sam storil, ga je pretor k temu prisilil z interdiktom *quam hereditatem*. Besedilo interdikta ni ohranjeno.

III. Namen tožbe

S *hereditatis petitio* je tožnik zahteval, da ga toženec prizna za dediča in mu prepusti dediščino, oz. dediščinske stvari, ki jih je imel, ali da plača (izpolni) to, kar je bil zapustniku dolžan. Obsodba je bila tudi tokrat denarna. Restitutorna klavzula je omogočala, da je toženec po sodnikovem pozivu lahko prepustil zapuščinske stvari tožniku prostovoljno in se je tako rešil obsodbe.

³ Gai. 4, 144: *Pro herede autem possidere videtur tam is, qui heres est, quam is qui putat se heredem esse*:

⁴ Ulp. D. 5, 3, 11, 1 — D. eod. 13 pr.: *Pro possessore vero possidet praedo, qui interrogatus, cur possideat, responsurus sit, »quia possideo« nec contendet se heredem vel per mendacium nec ullam causam possessionis possit dicere, et ideo fur et raptor ... tenentur.* — Gai. 4, 144; *pro possessore is possidet, qui sine causa aliquam rem hereditariam vel etiam totam hereditatem sciens ad se non pertinere possidet.*

⁵ Ulp. D. 5, 3, 25, 8: *nam is qui dolo fecit, quo minus possideret, ut possessor condemnatur.*

Toženec je moral izročiti, kar je izterjal od zapuščinskih terjatev; stvari, ki jih je nakupil za zapuščinski denar; izkupiček za prodane zapuščinske stvari (*res succedit in locum pretii et pretium in locum rei*).⁶ Po tem splošnem obsegu, ki je zajel celotno dediščino in se ni omejeval na posamezne stvari, se je *hereditatis petitio* razlikovala od reivindikacije.⁷

IV. Toženčeva odgovornost

Toženčevo odgovornost za dediščinske stvari so presojali pred Juvencijevim senatovim sklepom po načelih, ki so veljala za poslovodjo brez naročila. *SC. Iuventianum* je deloma uvedel še nove vidike, ki jih je poznejša praksa izpopolnila.

Dobroverni posestnik je načelno moral vrniti to, za kar je bil obogaten, zloverni pa vse. Važen je bil pri tem trenutek litiskontestacije; zakaj posledj je tudi dobroverni posestnik moral računati z možnostjo, da bo zapuščino morebiti izgubil.

Kako je dobroverni posestnik ravnal z dediščino ali dediščinskimi stvarmi do litiskontestacije, koliko plodov je pridobil in dotlej porabil, za vse to ni odgovarjal. Vrniti je moral tožniku le to, za kar je bil obogaten. Semkaj so spadali obstoječi plodovi (*fructus exstantes*), kupnina za prodane dediščinske stvari, izterjane dediščinske terjatve, za dediščinski denar nabavljene stvari⁶ — kolikor jih je ob litiskontestaciji še imel.

Zloverni posestnik, zlasti ropar (*praedo*), ki je samolastno vzel v posest zapuščinske stvari, je bil odgovoren za vsako zmanjšanje dediščinske vrednosti tudi v času pred litiskontestacijo. Zato je moral povrniti ne le plodove, ki jih je v resnici pridobil (*fructus percepti*), ampak je moral dati odškodnino tudi za tiste, ki bi jih bil mogel pridobiti (*fructus percipiendi*). Za prodane dediščinske stvari je moral povrniti polno vrednost, čeprav jih je bil morda ceneje prodal. Pri dobrovernem je zadoščalo, da je povrnil kupnino, ki jo je zares prejel.

Po litiskontestaciji je tudi dobroverni toženec odgovarjal strože, tako namreč, kakor je odgovarjal zloverni pred litiskontestacijo. Zloverni je bil posledj odgovoren celo za naključno škodo (*casus*). Hadrijanova *oratio* je postavila načelo, da bi moral tožnik prejeti s sodbo to, kar bi dobil, če bi bila sodba izrečena takoj ob litiskontestaciji. Po tem besedilu naj bi tudi dobroverni toženec odgovarjal za naključno uničenje dediščinskih stvari (npr. za pogin živine). Poznejše klasično pravo ni za dobrovernega posestnika obdržalo tega strogega stališča, tako da ni odgovarjal za naključje, kakor je to moral zloverni.

V. Potroški (*impensae*)

Dobroverni posestnik sme zahtevati povračilo vseh potroškov, ki jih je imel do litiskontestacije. Zloverni posestnik sme zahtevati povračilo potrebnih potroškov; za koristne potroške sme zahtevati povračilo le v toliko, kolikor je zapuščina še obogatena; za *impensae voluptuariiae* ima pravico odvzema (*ius tollendi*). Po litiskontestaciji sme tudi dobroverni posestnik zahtevati le povračilo enakih potroškov kakor zloverni posestnik. Zaradi povračila potroškov je

⁶ »(Kupljena) stvar stopi namesto kupnine in (izkupljeni) denar namesto (prodane) stvari.« — To imenujemo nadomestno ali surogacijsko načelo.

⁷ ZD. ureja zapuščinski postopek v členih 173—190.

toženec smel pridržati dediščinske stvari dotlej, dokler mu ni dedič potroškov povrnil.

Potroške, ki jih je toženec imel s pridobivanjem plodov (*fructuum quaerendorum causa*), so odšteli od vrednosti plodov, ki jih je bilo treba vrniti.

Dejstvo, da je imel toženec dediščino morda dolgo časa v posesti, je imelo za posledico, da je toženec medtem razpolagal z različnimi dediščinskimi stvarmi. Pravično je bilo, da je moral tožnik vsaj dobrovernemu posestniku odobriti (*ratihibitio*) tiste pravne posle, ki jih je bil sklenil pred litiskontestacijo. Ako je toženec poplačal zapuščinske dolgove, ni s tem oprostil dediča. Če je dedič-tožnik pozneje plačilo odobril, mu je toženec smel pri obračunavanju enak znesek odtegniti; moral pa je dati tožniku varščino, da ga ne bodo upniki vnovič terjali. To bi se zgodilo zlasti takrat, kadar bi toženec zahteval s *condictio indebiti* od upnikov vrnitev plačanega zneska. Po Justinijanovem pravu dobroverni posestnik ni bil dolžan dati varščine.

VI. *Missio in possessionem ex edicto divi Hadriani*

Oporočni dedič, ki je dal pravilno odpreti oporoko, je imel posebno pravdo sredstvo: *missio in possessionem*; uvedel jo je Hadrijan. Podrobnosti ne poznamo, razen te (Paul. Sent. 3, 5, 14—18), da je dedič imel to ugodnost tudi takrat, ko je bila oporoka *testamentum irritum* ali *ruptum*. Najbrž je pretor dovolil dediču, da je vzel oporočnikove stvari v posest.

VII. *Hereditatis petitio possessoria*

Postklasična je bila *hereditatis petitio possessoria*, ki jo je lahko uporabljal honorarni dedič (prim. § 168, III).

§ 168. PRAVDNO VARSTVO PRETORSKEGA DEDIČA

I. *Interdictum quorum bonorum*

Bonorum possessor ni mogel uporabiti civilne *hereditatis petitio*, ker ne bi mogel dokazati, da je civilni dedič. Namesto nje mu je pretor dovolil poseben interdikt *quorum bonorum*, ki spada med *interdicta adipiscendae possessionis*. Glasil se je (Lenel, EP³, 452):

*Quorum bonorum ex edicto meo illi possessio data est,
quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides possideresve si
nihil usucaptum esset,
quodque dolo malo fecisti, uti desineres possidere,
id illi restituas.*¹

Aktivno legitimiran je bil tisti pretorski dedič, ki je dosegel *bonorum possessio*; to je moral dokazati.

¹ »Kar poseduješ od tistega imetja, ki je njegova posest bila po mojem ediktu dana njemu (= tožniku),

bodi da (poseduješ) kot dedič ali kot posestnik ali bi posedoval, če ne bi bilo nič priposestovano,

in kar si z nepoštenim ravnanjem povzročil, da več ne poseduješ, to njemu povrni!«

Pasivno legitimiran je bil, kdor je imel v svoji posesti dediščinske stvari, bodisi da jih je posedoval *pro herede* ali *pro possessore*; prav tako je bil legitimiran, kdor je dolozno opustil posest na dediščinskih stvareh. Drugače kakor pri civilni *hereditatis petitio*, pa tu ni bil pasivno legitimiran *iuris possessor*, npr. zapustnikov dolžnik. Honorarnemu dediču je pomagal pretor s fikticijskimi tožbami, v katerih je naročil sodniku, naj smatra, da je tožnik civilni dedič. Na ta način je *bonorum possessor* mogel iztožiti tudi posamezne podedovane pravice (npr. užitek). Enako je pretor pomagal zapustnikovim upnikom.

Namen interdikta je, da si tožnik zagotovi posest in s tem bonitarno lastnino na dediščinskih stvareh, ki jih je doslej posedoval toženec. Iz besedila izhaja, da se bo toženec brez uspeha skliceval na priposestevanje dediščinskih stvari. Pri tem interdikt niso razlikovali med dobrovernim in zlovernim posestnikom.

II. *Interdictum quod legatorum*

Nasproti volilojemniku, ki je samolastno vzel v posest določeno volilo, je *bonorum possessor* lahko nastopil z interdiktom *quod legatorum*. Po Justinijanovem pravu je to lahko storil vsak dedič.

III. *Hereditatis petitio possessoria*²

Najbrž so šele kompilatorji pripoznali pretorskemu dediču posebno tožbo *hereditatis petitio possessoria* (ali *hereditatis petitio utilis*). Drugače kakor z interdiktom *quorum bonorum* je *bonorum possessor* z njo lahko zahteval celotno dediščino: ne le stvari, ampak tudi pravice.

Sedmi oddelek

BONA VACANTIA — BONA EREPTORIA

§ 169. DEDIŠČINA BREZ DEDIČA. DEDIČEVA NEVREDNOST¹

I. *Bona vacantia*

Kadar je zapuščina navsezadnje ostala brez dediča (*cui heres non extabit*), je pretor že v Ciceronovi dobi na zahtevo upnikov uvedel zapuščinski konkurz (*venditio bonorum*).

Avgustov zakon *lex Iulia de maritandis ordinibus* je določil, da taka zapuščina pripade kot *caducum* (= brez lastnika) državnim blagajni (*aerarium*, na njegovo mesto je pozneje stopil *fiscus*). Erar ali *fiscus* ni bil dedič, ampak le namesto dediča (*heredis loco*). Svojo pravico je uveljavljal z *vindicatio bonorum*, ki je ustrezala pridobitvi dediščine; to je smel storiti v štirih letih po zapustnikovi smrti. Državna blagajna je poplačala dolgove upnikom in izvršila more-

² D. 5, 5: *De possessoria hereditatis petitione*.

¹ *vacare* = biti prazen, biti brez gospodarja; *eripere* = iztrgati, odvezati, odtegniti.

bitna volila, kadar je bila dediščina aktivna. Kadar je bila dediščina pasivna, je erar prepustil upnikom, da so zaprosili za uvedbo konkurznega postopka, čeprav je dediščina že pripadla erarju. Na ta način je erar obdržal le aktivne zapuščine; odklanjal pa je prezadolžene zapuščine.²

Ako bi zaradi tega izgubile veljavo oporočne oprostitive sužnjev, se je po reskriptu Marka Avrelija (I. 3, 11) lahko ponudil suženj ali kdor koli, da je dal upnikom varščino za poplačilo njihovih terjatev in nato pridobil dediščino (*addictio bonorum libertatum servandarum causa*).

Od četrtega stoletja naprej so v tem oziru imele glede svojih članov prednost pred fiskom nekatere korporacije: kurije glede dekurionov, legije glede vojakov, ter še nekatere druge.

II. *Bona ereptoria*

Bona ereptoria imenujejo viri tisto dediščino, ki je dediču pripadla in jo je tudi že pridobil, toda je ne more obdržati, ker je iz določenega razloga nevreden (*indignus*). Nevrednemu dediču se odvzame in jo z vsemi obremenitvami (volili, oprostivami) vred pridobi fiskus.

Dedič je utegnil postati nevreden iz različnih razlogov: bodisi da se je hudo pregrešil zoper zapustnikovo osebo; bodisi da je kaj zagrešil zoper njegovo oporoko ali zoper določene pravne predpise. Našteli bomo le najvažnejše primere.

Zoper zapustnika se je tako pregrešil dedič, ki je zakrivil dolozno ali z veliko malomarnostjo (Marci. D. 34, 9, 3: *per negligentiam et culpam*) zapustnikovo smrt; ali če je prenačljeno nastopil dediščino in s tem morda preprečil, da ni bilo mogoče izslediti morilca med zapustnikovimi sužnji (*SC. Silanianum*); dalje, če je še za zapustnikovega življenja brez njegove vednosti bodočo dediščino drugemu podaril; končno tedaj, če se ni pobrigal za zapustnika, če je bil ta umobolen ali v ujetništvu (*captivus*).³

Glede oporočne volje se je pregrešil dedič tako, da je postal nevreden zlasti, kadar jo je neupravičeno izpodbijal s *querela inofficiosi testamenti* ali če je zahteval kot prezrti pretorsko *bonorum possessio*; kadar je intestatni dedič prikrival oporoko; kadar je dedič zvijačno ali nasilno pripravil oporočnika do testiranja; kadar je zvijačno ali nasilno oviral zapustnika, da ni napravil oporoke ali da ni izpremenil že napravljene oporoke.

Tudi kršitev nekaterih pravnih norm je povzročala dedičevo nevrednost. To je bilo zlasti, če je dedič svojo dediščino po pridobitvi prepustil taki osebi, ki je bila po Avgustovi zakonodaji *incapax*. Ista posledica je nastopila glede medsebojnih poslednjevoljnih naklonitev med zakoncema, katerih zakon je bil prepovedan iz določenega razloga: zakon varuha z varovanko, prešuštnika s prešuštnico, provincialnega namestnika z ženo iz njegove province.

² Po čl. 233 našega ZD. izroči sodišče zapuščino pristojnemu ljudskemu odboru, če ugotovi, da ni dedičev, ali "kadar se neznani dediči v enoletnem oklicnem roku (čl. 219) ne zglasijo.— Po čl. 433 sovj. GZ. pripade zapuščina državi, če ni dedičev, ne intestatnih, ne oporočnih. Tudi po meščanskih zakonikih pripade zapuščina, ki je ostala brez dediča, državi, bodisi kot dediču (§ 1936 BGB., čl. 466 ZGB.), bodisi le kot vesoljnemu nasledniku (§ 760 Odz.), medtem ko čl. 768 CC. govori samo o »pridobitvi« po državi.

³ Ne postane nevreden tisti ujetnikov dedič, ki še ni star 18 let.

Iz istih razlogov kakor dedič, je postal nevreden tudi legatar. Pri dediču je veljala nevrednost ne le glede dediščine, ampak tudi glede legatov in fideikomisov.⁴

Osmi oddelek

LEGATI IN FIDEIKOMISI¹

§ 170. LEGATI

I. Pojem

Legat (*legatum*) ali civilnopravno volilo je enostranska poslednjevoljna oporočnikova odredba, ki z njo nakloni določeni osebi, volilobjemniku (legatarju), neko premoženjsko korist v breme oporočnemu dediču.² Volilobjemnik je zapustnikov singularni pravni naslednik in kot tak ne jamči za dediščinske dolgove.³

Rimsko pravo je razvilo dve skupini takih poslednjevoljnih singularnih naklonitev: legate in fideikomise. Civilno pravo je poznalo samo legate, v cesarski dobi so se v praksi vedno bolj pojavljali tudi fideikomisi, v Justinijanovem pravu so obojni izenačeni.

Najprej bomo obravnavali legate, nato fideikomise.

II. Splošni predpogoji

Legat (*legatum*) je bil mogoč le pri oporočnem dedovanju. Oporočnik ga je lahko odredil v oporoki ali v kodicilu, to je v posebni listini, ki je bila v oporoki potrjena (*codicilli testamento confirmati*), bodisi za nazaj (*in praeteritum*), bodisi vnaprej (*in futurum*). Glede volilobjemnika je civilno pravo načelno zahtevalo isto kakor glede dediča: predvsem je moral imeti pasivno *testamenti factio* nasproti oporočniku.

Še po klasičnem pravu je testator mogel obremeniti z legatom samo oporočnega dediča.⁴ Kadar je bilo več sodedičev, so bili redno vsi obremenjeni, in sicer po svojih dednih deležih; če je oporočnik le nekatere obremenil z volilom, so ti volilo dolgovali po enakih delih (Ner. D. 30, 124).⁵ Oporočnik je lahko odredil volilo tudi v prid enemu ali več sodedičem v breme vseh ali le nekaterih kot vnaprejšnje volilo (*praelegatum*).

Legatarju je oporočnik lahko določil substituta.⁶ V tem primeru so veljala načela o vulgarni substituciji.

⁴ Razloge dedne nevrednosti za oporočnega in zakonitega dediča kakor tudi za volilobjemnika, našteva čl. 131 ZD. Prim. tudi čl. 132.

¹ Prim. Gai. 2, 192 ss.; Paul. 3, 6; Ulp. 24; I. 2, 20 in C. 6, 37; *De legatis*; C. 6, 43; *Communia de legatis et fideicommissis* ...; D. 30—32; *De legatis et fideicommissis*.

² Pojem volila opredeljuje čl. 91 ZD.

³ Isto načelo je uzakonjeno v 98. čl. odst. 1. ZD. Oporočnik pa more odrediti, da legatar odgovarja v mejah vrednosti volila za njegove dolgove bodisi v celoti, bodisi deloma (odst. 2).

⁴ Po čl. 91. odst. 1 ZD. oporočnik lahko obremeni z volilom ne le dediča, ampak vsakogar, komur kaj zapušča.

⁵ Prim. čl. 92, odst. 2—3 ZD.

⁶ Prim. čl. 85 ZD.

Kakor za postavitev dediča je veljala tudi za odreditev volila stroga obličnost. Volilo je moglo biti odrejeno šele po imenovanju dediča. Po besedah, ki jih je oporočnik pri tem uporabil, so razlikovali štiri vrste legatov.

III. Vrste legatov

1. *Legatum per vindicationem*

Vindikacijski legat (prim. § 51) je oporočnik odredil z besedami *do lego*, v Gajevi dobi tudi: *sumito, capito, sibi habeto*⁷ (Gai. 2, 193). V tej pač najstarejši obliki je oporočnik lahko volil legatarju lastnino ali kako drugo civilno stvarno pravico (užitek, zemljiško služnost) na neki svoji stvari. Stvar je morala biti njegova ob napravi oporoke in ob smrti; le glede nadomestnih stvari (npr. olja, vina, žita) je zadoščalo, da so bile oporočnikove vsaj ob njegovi smrti.

Pravico, ki mu je bila voljena, je legatar pridobil v tistem trenutku, ko je oporočni dedič pridobil dediščino. Brez dedičevega sodelovanja je voliljemenik takoj postal lastnik ali užitkar ali služnostni upravičenec. Svojo pravico je smel takoj vindicirati z *rei vindicatio, vindicatio ususfructus ali servitutis*.

Med sabinijanci in prokulijanci je bilo sporno vprašanje, ali je treba, da legatar ve, da je pridobil pravico, ki mu je bila voljena. Omenili smo že (§ 51, str. 161), da je v Justinijanovem pravu obveljal nauk sabinijancev, da postane legatar lastnik (užitkar, služnostni upravičenec), čeprav za to ne ve. Ako pozneje, ko izve, odkloni, velja, kakor da ni nikoli pridobil tiste pravice.

2. *Legatum per damnationem*

Za damnacijski legat (prim. § 107) je oporočnik uporabil besede *damnas esto* (t. j. obsojen, zavezan⁸) (npr. *heres meus damnas esto dare*),⁹ v klasični dobi tudi *dato, dare iubeo, facito, facere iubeo*.¹⁰ Drugače kakor pri vindikacijskem legatu, stvar ni postala *ipso iure* voliljemenikova, ampak je bil oporočni dedič, ki je dediščino pridobil, legatarju obligatorno (*quasi ex contractu*) zavezan, da volilo izpolni (prim. § 107).

Če je bila voljena kaka stvar, jo je moral dedič legatarju prepustiti v lastnino z mancipacijo ali z *in iure cessio*, če je bila *res Mancipi*; s tradicijo, če je bila *res nec Mancipi*. Če je bil voljen denar, ga je moral dedič plačati *per aes et libram* (§ 124, I, str. 353).

Predmet damnacijskega volila je bila lahko ne le oporočnikova stvar, ampak tudi dedičeva ali celo stvar, ki je bila v lastnini tretjega. Tedaj je moral dedič od lastnika stvar kupiti; če je lastnik ni hotel prodati ali je zahteval zanjo nezmogljivo ceno, je dedič postal prost, s tem da je plačal legatarju njeno vrednost. Ako je voljeno stvar oporočnik pomotoma imel za svojo, je bil dedič prost. Če je oporočnik po napravi oporoke prodal voljeno stvar, so domnevali, da je s tem izpremenil svojo voljo,¹¹ dedič je imel zoper legatarjevo tožbo *exceptio doli*.

⁷ *do lego* = dam, volim; *sumito, capito, sibi habeto* = vzemi, prisvoji si, imej zase!

⁸ Wiesthaller, Veliki latinski slovar, s. v.

⁹ »Moj dedič bodi zavezan dati!«

¹⁰ »Daj! Velim dati. Stori! Velim storiti.«

¹¹ Prim. čl. 97 ZD.

Po klasičnem pravu je bil zaradi uničenja ali poslabšanja voljene stvari dedič odgovoren za vsako krivdo.

Predmet damnacijskega volila je utegnilo biti nekaj nedoločnega, kak *incertum*, zlasti bodoča stvar (*fructus qui in fundo Corneliano nati erunt*).¹² Predmet je bila lahko tudi določena storitev ali opustitev. *Legatum nominis* je bilo volilo terjatve, ki jo je imel oporočnik zoper tretjega. Dedič je moral legatarju terjatev odstopiti (*actionem praestare*). *Liberatio legata* je bilo volilo, s katerim je upnik volil svojemu dolžniku terjatev, ki jo je imel zoper njega. Dedič je moral izbrisati morebitno literalno terjatev (*acceptum ferre*); če terjatev ni bila literalna, je bil dedič le dolžan, da je ni izterjal (*non petere*). *Debitum legatum*, volilo dolga, ki ga je dolžnik volil upniku,¹³ je bilo veljavno takrat, kadar je za volilojemnika imelo kako korist (*si plus est in legato quam in debito*),¹⁴ npr. če se je dolžnik s tem odrekel kakemu pogoju ali ekscipiji.

Damnacijsko volilo je bilo lahko določeno tudi kot del dediščine: *heres meus cum Titio hereditatem meam partitor*^{14a} (particijski legat). Dasi je dobil tak legatar ravno toliko kakor dedič, je bil particijski legatar le singularni oporočnikov naslednik. Kot tak ni jamčil za zapustnikove dolgove. Ker je bil zanje le dedič odgovoren, je sklenil z volilojemnikom dve posebni pogodbi. S *stipulatio partis* se je dedič zavezal, da bo delil z legatarjem to, kar bo še izterjal od dediščinskih dolžnikov. S *stipulatio pro parte* se je legatar zavezal, da bo dediču sorazmerno prispeval za poplačilo dediščinskih dolgov. — Glede vprašanja, ali sme particijski legatar zahtevati realno delitev zapuščine, kakor so to učili prokulijanci, ali pa le delitev po vrednosti, kakor so trdili sabinijanci, prepušča Justinijanovo pravo izbiro dediču. Vendar sme dedič naravno deliti le, če legatar nima zaradi tega škode.

Damnacijski legatar je mogel uveljavljati svojo pravico z *actio ex testamento*,¹⁵ po določenosti ali nedoločenosti predmeta volila je bila *actio certi* ali *actio incerti* (*ex testamento*). V legisakcijskem postopanju je bila zaradi nje takoj mogoča *manus iniectio*. Ako je toženec neupravičeno oporekal tožnikovemu zahtevku, je bil obsojen na dvojni znesek (*infitiando crescit in duplum*).¹⁶ Tako je ostalo tudi po klasičnem pravu.

Zaradi prožne vsebine so damnacijsko volilo radi uporabljali. V Neronovem času je neki senatov sklep (*SC. Neronianum*) določil, da velja volilo, ki je zanj oporočnik uporabil napačno obliko, kakor da bi bilo odrejeno po najugodnejših določbah (*atque si optimo iure relictum esset*), torej kot damnacijski legat.

3. *Legatum sinendi modo*

Legat *sinendi modo* (prim. § 107) je oporočnik odredil npr. takole: *heres meus damnas esto sinere L. Titium hominem Stichum sumere sibi que habere*.¹⁷ Pri tem volilu dedič ni bil dolžan, da bi kaj storil, ampak je moral le trpeti, da si je legatar vzel voljeno stvar. Zato je predmet volila mogla biti samo

¹² »sadeži, ki bodo zrasli na Kornelijeve zemljišču.«

¹³ Prim. čl. 99 ZD. Kolikor ni iz oporoke razviden drugačen oporočnikov namen, sme upnik poleg volila terjati tudi izpolnitev svoje terjatve.

¹⁴ »če je več voljeno, kakor (pa) je dolgovano.«

^{14a} »Moj dedič naj s Ticijem mojo zapuščino (dediščino) deli!«

¹⁵ Prim. § 107, str. 321.

¹⁶ Citat na str. 321, op. 2 a.

¹⁷ »Moj dedič bodi zavezan, da pusti, da Lucij Tacij vzame sužnja Stiha in ga ima zase.«

stvar, ki je ob zapustnikovi smrti bila zapustnikova ali pa dedičeva; pravice niso mogle biti predmet tega volila.

Legatar *sinendi modo* je postal lastnik stvari, ko jo je vzel v posest. Svojo pravico je lahko uveljavil s tožbo *actio (incerti) ex testamento*, ki nikoli ni šla na dvojni znesek.

Pozneje se je razlika med damnacijskim in legatom *sinendi modo* precej zabrisala s tem, da je tudi pri tem legatu moral dedič na voljeni stvari prenesti lastnino z mancipacijo ali z *in iure cessio* na legatarja.

4. Legatum per praeceptionem

Precepcijski legat je bil naložen z besedami: *L. Titius hominem Stichum praecipito*, in sicer v prid enemu izmed sodedičev. Predmet je mogla biti le zapustnikova stvar. O posebnostih tega volila si že zgodnji klasiki niso bili na jasnem.¹⁸ Sabinijanci so učili, da je tako volilo lahko naklonjeno le sodediču. Na njem pridobi lastnino, ko mu v dediščinski delitveni pravdi (*actio familiae erciscundae*) sodnik voljeno stvar prisodi. Stvar dobi torej vnaprej odtod ime. Prokulijanci so istovetili izraz *praecipito s capito* (*supervacuo adiecta prae syl-laba*) in imeli to volilo za vindikacijsko, ki ga je mogoče nakloniti tudi nedediču. Zdi se, da je Hadrijan potrdil prokulijansko mnenje (Gai. 2, 221).

IV. Predmet volila

Predmet volila¹⁹ je bil nekoliko določen že po vrsti volila. Voljena je bila lahko posamezna stvar, skupnost stvari (pekulij, čreda, nakit); pa tudi pravice, zlasti terjatve. Kadar je bila voljena skupnost stvari, jo je legatar smel terjati takšno, kakršna je bila ob zapustnikovi smrti. Če se je čreda skrčila na eno samo ovco, se je moral zadovoljiti z njo; po drugi strani je imel pravico do prirasti in prireje. Če je bil voljen pekulij, so bile predmet volila vse stvari, ki so ob oporočnikovi smrti spadale v pekulij. Pri tem volilojemnik ni smel izbirati med posameznimi stvarmi, ampak je moral ali vse sprejeti ali vse odkloniti.²⁰

Voljena stvar je bila lahko določena samo generično. Tedaj je pri damnacijskem legatu dedič smel izbrati stvar;²¹ obenem je tudi jamčil za izročeno stvar. Pri vindikacijskem legatu pa je imel pravico izbire legatar.

Včasih je oporočnik izbiro izrečno pridržal legatarju, npr. *hominem optato, elegito*²² (Ulp. 24, 14). Volilojemnik je mogel izbrati volilo izmed določenih stvari. Izbira je bila pogoj za volilo. Do Justinijana je mogel samo legatar izbirati, poslej so imeli to pravico tudi njegovi dediči. Če niso izbrali, je odločil žreb. Včasih je bila izbira prepuščena tretjemu. Če ta ni hotel izbrati, je smel izbirati legatar, ki pa ni smel vzeti najboljše stvari, ampak le stvar srednje vrednosti.²³

Predmet volila so bile lahko tudi stvarne pravice (zlasti užitek) in terjatve.

¹⁸ O tem podrobneje Gaj v svojih institucijah 2, 216—222.

¹⁹ Prim. čl. 91, odst. 1 ZD. ..

²⁰ Paul. D. 31, 6: *non potest (possunt?) quaedam sperni, quaedam vindicari*. Kot primere omenja čredo, obleko, srebro.

²¹ D. 30, 71 pr.: *cogentur heredes quam vellent domum ex his, quas testator habebat, legatario dare*.

²² »Sužnja naj izbere, naj izvoli!«

²³ C. 6, 43, 3, 1 b: *non optimum ex servis vel aliis rebus quicquam eligat, sed mediae aestimationis*.

V. Praelegatum

Kadar je dedovalo več dedičev, je oporočnik lahko odredil legat v prid enemu izmed njih. Tako volilo se je imenovalo prelegat (vnaprejšnje volilo).

Če je bil prelegat naložen v breme samo legatarjevim sodedičem, vsem ali nekaterim, so zanj veljali splošni predpisi (prelegat v širšem smislu).

Prelegat v ožjem smislu pa je bilo tisto volilo, ki je bilo naloženo vsem sodedičem, torej deloma tudi v breme legatarja samega. Po pravilu: *heredi a semet ipso legatum dari non potest*,²⁴ je bilo tako volilo za toliko nično kot volilo, kolikor mu je pripadlo kot sodediču. Vprašanje nastane, komu naj pripade nični del volila.

1. Kadar je bil prelegat odrejen samo v prid enemu sodediču, je ta dobil sicer celotno volilo, toda v mejah svojega dednega deleža le kot dedič (*iure hereditario*), presežek pa kot legat.²⁵ Če se je prelegatar odrekel dediščini, mu je ostalo celotno volilo kot legat.

2. Kadar je bilo volilo odrejeno v prid enemu izmed sodedičev in v prid osebi, ki ni bila dedič, je prirastlo nedediču to, kar bi bil prelegatar dobil *iure hereditario*.²⁶

3. Kadar je bilo predvolilo namenjeno sodedičem, ki niso dedovali po enakih deležih, tedaj je sodediču, ki je bil hkrati prelegatar, prirastel tisti delež prelegata ki je drugemu sodediču-solegatarju pripadel kot dediču. Zato sta oba pridobila končni prelegat v nasprotnem razmerju, kakor pa sta bila od oporočnika postavljena kot sodediča.²⁷

VI. Kodicili

Legate je oporočnik lahko odredil ne le v oporoki, ampak tudi v kodicilu, ki je bil v oporoki potrjen, bodisi vnaprej,²⁸ bodisi za nazaj.

Kodicil je bila brezoblična, navadno v obliki pisma sestavljena poslednjevoljna odredba, s katero je oporočnik lahko razpolagal z različnimi stvarmi. Ni pa mogel s kodicilom ne postaviti dediča ne koga razdediniti.²⁹ Prav tako ni mogel testator na ta način dodati postavitvi dediča nobenega pogoja ali substitucije. Kodicil je veljal kot del oporoke; ko ga je napravil, je moral biti oporočnik oporočno sposoben.³⁰

²⁴ »Dediču ne more biti dano volilo (na račun) njega samega.«

²⁵ To razlikovanje je postalo pomembno, kadar je moral tak sodedič pozneje prepustiti dediščino vesoljnemu fideikomisarju; dalje tudi pri določitvi falcidijske četrte (prim. § 175; 171, III).

²⁶ Npr. sodediči po enakih delih so A, B, C (vsak $\frac{1}{3}$). Določeno zemljišče je prelegat v prid C-ja in D-ja. C-ju pripade samo po sebi $\frac{1}{2}$, od katere se odšteje $\frac{1}{6}$, ki jo pri tem pridobi kot sodedič. Tako dobi C končno $\frac{1}{3}$, D pa $\frac{2}{3}$ zemljišča.

²⁷ Npr. A in B dedujeta v razmerju 1 : 6; hkrati sta kolegatarja glede določenega zemljišča. Ker pridobita *iure hereditario* to zemljišče v istem razmerju, zato jima prirastejo te kvote v nasprotnem razmerju 6 : 1.

²⁸ Prim. Pap. Hamburg (ed. P. M. Meyer, Griechische Papyrusurkunden der Hamburger Staats-u. Universitätsbibliothek, 1911—1924) Nr. 72, v. 9 ss.: *Si quid ego post hoc testamentum meum nuncupatum codicillis charta membrana aliove quo genere scriptum signatumque reliquero . . . , ratum esto, ac si in hoc testamento cautum comprehensumve esset.*

²⁹ I. 2, 25, 2: *hereditas codicillis neque dari neque adimi potest.*

³⁰ Nemški, švicarski in francoski zakonik kakor tudi naš ZD. kodicilov ne omenjajo. Odz. razlikuje od oporoke, v kateri je postavljen dedič, kodicil, ki obsega le druge odredbe (§ 553).

VII. Poznejši razvoj

Že SC. *Neronianum* je legatno pravo oprostil najstrožjega formalizma. Še dalje je šla zakonodaja Konstantina in njegovih sinov, ki je l. 339 odpravila besedne obličnosti pri odrejanju volil.³¹

§ 171. OMEJEVANJE LEGATOV

Kakor je bilo rimsko pravo nezaupno presojalno darila med živimi, je tudi omejevalo preštevilne legate. Razen že obravnavanih obličnostnih ter splošnih predpisov, ki so veljali tudi za postavitev dediča (npr. aktivna oporočnikova *testamenti factio*, pasivna legatarjeva) je rimsko pravo uveljavilo nekaj posebnih predpisov samo za legate. Po teh določbah so bila volila ali že od začetka neveljavna, ali so postala neveljavna pozneje, ali pa so bila izpodbojna zaradi svojega obsega.

I. Spočetka neveljavna volila

1. *Regula Catoniana*

Neveljavno je bilo volilo, ki bi bilo neveljavno, če bi bil oporočnik umrl takoj potem, ko je napravil oporoko; neupoštevno je bilo, da je bilo volilo mogoče in da bi bilo samo ob sebi veljavno, če bi bilo odrejeno ob zapustnikovi smrti.¹ To pravilo pripisujejo sinu Katona starejšega; zato se imenuje Katonovo pravilo (*regula Catoniana*). Tako je bil neveljaven vindikacijski legat stvari, ki ni bila ob napravi oporoke oporočnikova, postala pa je to še pred njegovo smrtjo. Za legate, ki so bili odrejeni pod pogojem (npr. Paul. D. 34, 7, 2: *si filia mea Titio nupta erit*),² praksa Katonovega pravila ni upoštevala; tako je ostalo tudi po Justinijanovem pravu.

2. *Legata poenae nomine relicta* (kot kazen odrejena volila)

Vsak legat zmanjšuje dediščinsko vrednost, ki naj pripade dediču. Za tako obremenitev se testator odloči, ker hoče tudi legatarju nakloniti neko premoženjsko korist. Včasih pa je iz vseh okolišnosti razvidno, da oporočnik ni odredil volila v legatarjevem interesu, ampak da je imel pri tem drug namen. Indirektno je hotel prisiliti dediča, da nekaj stori ali opusti; kolikor bi dedič tej oporočnikovi volji nasprotoval, naj bi bil gospodarsko kaznovan s tem, da bi moral izpolniti določeno volilo.³ Taka volila imenujejo viri *legata poenae nomine relicta*. Gaj (2, 235) našteva kot primere: če bo moj dedič dal Ticiju svojo hčer v zakon (oz. če je ne bo dal), naj plača Seju (ali Ticiju) 10 000 sestercev; ali da naj dedič izplača kot volilo Ticiju 10 000, če ne bo v dveh letih po oporočnikovi smrti oskrbel nagrobnega spomenika.

³¹ C. 6, 37, 21: *in legatis vel fideicommissis verborum necessaria non sit observantia*.

¹ Cels. D. 34, 7, 1 pr. *quod, si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum quandocumque decesserit, non valere*. — Katonovo pravilo ni prešlo v moderna prava.

² »Če bo moja hči omožena s Ticijem.« — Prim. Ulp. D. 34, 7, 4.

³ Gai. 2, 235 (prim. Ulp. 24, 17): *Poenae autem nomine legari videtur quod coercedi heredis causa relinquitur, quo magis heres aliquid faciat aut non faciat*.

Taka volila so bila po klasičnem pravu neveljavna. Justinijan pa je načeloma pripoznal taka volila za veljavna, razen če bi bil oporočnik hotel s tem naložiti dediču kaj nemogočega, pravno nedovoljenega ali sramotnega (I. 2, 20, 36).

3. *Legata incertis personis*

Neveljavna so bila volila nedoločnim osebam, npr. *qui primus ad funus meum venerit, ei heres meus X milia dato* (= Kdor bo prvi prišel k mojemu pogrebu, njemu naj moj dedič da 10 000 sestercev! Gai. 2, 238).

II. *Naknadno neveljavna volila*

Prvotno veljavno volilo utegne iz različnih razlogov pozneje postati neveljavno.⁴

Predvsem se to lahko zgodi iz splošnih razlogov: oporoka postane naknadno neveljavna (*testamentum infirmatum*); voljena stvar je uničena; legatar ne doživi pripada (*dies cedens*) ali pa takrat ni dedno sposoben; volilobjemnik je že prejel od oporočnika isto stvar neodplačno (*concursum duarum causarum lucrativarum*).⁵

Isto velja, če je oporočnik volilo preklical (*ademptio legati*). Po civilnem pravu je moral to storiti oblično z določenimi besedami (npr. *non do, non lego*), in sicer v novi oporoki ali pa vsaj v posebnem kodicilu. V takem primeru je bil legat preklican *ipso iure*. Po pretorskem pravu,⁶ ki je pripoznavalo dediču *exceptio doli*, je postalo volilo neveljavno že s tem, da je oporočnik v oporoki prečrtal legatarjevo ime; dalje tudi tedaj, če je med oporočnikom in legatarjem pozneje nastalo sovraštvo, ki se do smrti ni poravnalo; končno celo, če je oporočnik že voljeno stvar odsvojil; po Celzovem mnenju pa le, če je stvar odsvojil v namenu, da s tem razveljavi volilo. — Oporočnik je volilo lahko preklical tudi le pogojno ali pa samo delno.

Volilo je dalje postalo neveljavno, če je testator določil namesto starega volila drugo, ki je bilo od prvega različno bodisi po vsebini, bodisi po osebi upravičenca ali obremenjenca (*translatio legati*). Prvotno volilo je bilo *ipso iure* razveljavljeno, če je bilo razvidno, da naj novo volilo velja namesto starega, ne morda poleg njega.

Končno je postalo volilo neučinkovito, ako je bilo toliko dediščinskih dolgov, kolikor so znašala dediščinska aktiva. Dedič je sicer moral poplačati iz svojega zapustnikove dolgove, kolikor so presegali zapuščinska aktiva, ni bil pa dolžan dajati volil iz svojega premoženja.⁷

III. *Zakonske omejitve veljavnih volil*

Oporočnik je lahko odredil toliko volil, kolikor je hotel; to je bila posledica njegove neomejene oporočne prostosti. Utegnilo se je zgoditi, da je z volili izčrpal vso zapuščinó; dediču je takrat ostala samo skrb za razdelitev zapuščine

⁴ Prim. čl. 96 in 97 ZD.

⁵ Prim. § 125, VII, str. 355 s.

⁶ Prim. § 153, II.

⁷ Ulp. D. 36, 1, 1, 17: *neminem enim oportere plus legati nomine praestare, quam ad eum ex hereditate pervenit*. Isto načelo velja po čl. 94 ZD. za vsakega obremenjenca ali volilobjemnika. Čl. 93 ZD. daje oporočnikovim upnikom prednost pred volilobjemniki.

ter prazno ime (*inane nomen heredis*). Pri tem je bilo posebno usodno, da je bil samo dedič odgovoren za zapustnikove dolgove. Da ne bi prevelika radodarnost z legati navsezadnje izpodkopala celotnega dednega sistema, je zakonodaja skušala na različne načine omejevati preobilna volila.

Najprej je zakon *lex Furia testamentaria* določil, da legati in darila *mortis causa* ne smejo presegati tisoč asov; izvzete so pa bile naklonitve nekaterim osebam. Legatar, ki bi zahteval večje volilo, bi moral vrniti *quadruplum*. Ker število legatov ni bilo omejeno, ta reforma ni zadoščala.

Zakon *lex Voconia* je določil, da noben legatar ne sme prejeti več, kakor dobi dedič ali vsi sodediči skupaj. Kljub temu je bilo mogoče, da je testator razdobil dediščino na mnogo majhnih legatov in s tem zmanjšal tudi dedičev delež.

Resnično uspešna je bila šele *lex Falcidia*. Po tem zakonu je odslej morala dediču ostati vsaj čista četrtnina dediščine (*quarta Falcidia*); vsakemu sodediču pa vsaj čista četrtnina dediščinskega deleža, na katerega je bil postavljen. Če so legati skupno presegali tri četrtnine vrednosti zapuščine, izračunane na dan oporočnikove smrti, so se volila *ipso iure* sorazmerno za toliko zmanjšala, da je dediču ostala čista četrtnina.⁸ Justinijan je dovolil, da je oporočnik lahko izrečno prepovedal dediču, da bi to pravico uveljavljal. Odrekel jo je tudi dediču, ki ni napravil inventarja (Nov. 1, 2, 2).

§ 172. PRIDOBITEV LEGATOV

I. *Dies cedens* — *dies veniens*

Da je legatar mogel pridobiti volilo, je bilo predvsem potrebno, da je dediščina pripadla oporočnemu dediču in da jo je dedič pridobil.

Za legatarja sta bila pomembna dva termina: *dies cedens* in *dies veniens*.

Dies cedens je nastopil navadno, ko je zapustnik umrl, po zakonu *lex Papia Poppaea* pa takrat, ko so odprli oporoko. S tem terminom je legatar dobil pravno utemeljeno in podedljivo upanje, da bo legat dobil. — Če pa je bilo volilo odrejeno pod suspenzivnim pogojem, je moral legatar doživeti izpolnitev pogoja; drugače tako upanje ni bilo podedljivo.¹ Če je bilo volilo vezano na določen rok (*dies certus quando*), je nastopil *dies cedens* takoj ob zapustnikovi smrti; če pa je bil rok nedoločen (*dies incertus quando*), je *dies cedens* napočil šele, ko se je termin izpolnil.

Dies veniens je nastopil navadno takrat, ko je dedič pridobil dediščino. Če pa je bilo volilo omejeno po odložnem pogoju, ali po roku, določenem ali nedoločenem, je *dies veniens* nastopil šele, ko se je pogoj izpolnil, ali ko je rok napočil.

II. *Pridobitev*

Vindikacijski legat je volilojemnik pridobil kot oporočnikov singularni naslednik (prim. § 51). Damnacijski legat je kot terjatev pridobil takoj in brez

⁸ Zmanjšanje prevelikih volil ureja čl. 94, odst. 3 ZD. — Določbe o falcidijski četrti ni sprejela nobena izmed kodifikacij 19./20. stoletja.

¹ Po čl. 95 ZD. sme volilojemnik zahtevati izpolnitev volila tudi takrat, kadar tisti, ki naj bi po oporoki volilo izpolnil, ne deduje, bodisi da je prej umrl, ali da se je dediščini odpovedal, ali da je nevređen.

svojega sodelovanja. Ako se mu je hotel odpovedati, je to lahko storil z navidezno *solutio per aes et libram* (prim. § 124, I) ali pa s tem, da ni naperil tožbe *actio ex testamento*.

III. Kolegatarji

Pravni položaj je postal lahko zamotan, kadar je bila ista stvar voljena več osebam skupno.

Če je šlo za vindikacijski legat, so pridobili sovolilojemniki (kolegatarji) na voljeni stvari solastnino, ali pa so skupno pridobili užitek ali zemljiško služnost. Delež, ki ga eden izmed njih ni pridobil, je prirastel ostalim. Pri tem je bilo brez pomena, ali je oporočnik postavil kolegatarje skupaj (*coniunctim*: Gai. 2, 199: *Titio et Seio hominem Stichum do lego*) ali ločeno (*disiunctim*: *Lucio Titio hominem Stichum do lego. Seio eundem hominem do lego*. Gai. l. c.). Ožja akrescenca je veljala samo toliko, kolikor je oporočnik nekatere legatarje postavil kot ožjo skupino, ločeno od drugih (npr.: *Maevio et Seio hominem Stichum do lego, Titio eundem hominem do lego*).²

Pri damnacijskem legatu po klasičnem pravu ni bilo akrescenca. Kadar je bil legat določen skupno (*coniunctim*), je smel vsak sovolilojemnik terjati enak delež (Gai. 2, 205: *singulis partes debentur*); če ga eden izmed njih ni pridobil, je bilo to v prid dediču. Kadar je bilo volilo odrejeno ločeno (*disiunctim*), je smel vsak zase zahtevati celotno volilo. Dedič je enemu izročil stvar, drugemu je plačal njeno vrednost.

Justinijan je razširil na vse legate načela, ki so po klasičnem pravu veljala za vindikacijski legat.

IV. *Interdictum quod legatorum*

Ta interdikt smo že omenili, ko smo razpravljali o pretorskem dedovanju (§ 168).

§ 173. FIDEIKOMISI¹ — ZGODOVINA

I. Pojem

Fideikomis² je bila spočetka brezoblična oporočnikova prošnja s katero je zaupno (*fides*) zaprosil dediča, legatarja ali fideikomisarja, naj določeni osebi nakloni določeno dajatev ali storitev. Oseba, ki ji je bil fideikomis namenjen, je bila fideikomisar; oseba, ki ji je bil naložen, pa fiduciar.

Taki fideikomisi v predklasični dobi niso bili iztožljivi, zlasti če so bili odrejeni v navadnem, nepotrjenem kodicilu. To se je izpremenilo za Avgusta. Njemu je namreč neki *Lucius Lentulus* naložil v kodicilih različne fideikomise (I, 2, 25 pr.). Avgust je zaradi tega sklical na posvetovanje najuglednejše juriste. Med njimi je zlasti Trebacij zagovarjal, da se take odredbe pripoznajo

² »Meviju in Seju dajem (in) volim sužnja Stiha; Ticiju dajem (in) volim istega sužnja.«

¹ Prim. Gai. 2, 246 ss.; Paul. 4, 1; Ulp. 25; I, 2, 23; *De fideicommissariis hereditibus*; C. 6, 42; *De fideicommissis*; D. 30—32; *De legatis et fideicommissis*.

² Pisava fideikomis se mi zdi bolj pravilna, kakor fidejkomis. Saj pišemo tudi npr. reivindikacija, reipersekutoren, socialen, materialen.

za obvezne. Potem ko je Avgust izpolnil fideikomise, so imeli fideikomise splošno za iztožljive, ne sicer v rednem, pač pa v izrednem postopku. Za take pravde sta bila prvotno pristojna oba konzula; cesar Klavdij je postavil v ta namen dva *praetores fideicommissarii*; Tit je namesto dveh določil le enega. V provincah so o tem sodili provincialni namestniki.

II. Legati in fideikomisi

Po svojem gospodarskem namenu so bili fideikomisi zelo sorodni legatom. Vendar je bilo zlasti spočetka med legati in fideikomisi precej razlik.

Fideikomis je mogel odrediti le tisti, ki bi takrat lahko napravil oporoko; imeti je moral *testamenti factio*. Ni pa bilo treba, da bi bil oporoko zares napravil, kajti fideikomis je bil mogoč tudi ob intestatnem dedovanju.

Obremeniti je bilo mogoče s fideikomisom vsakogar, ki je iz oporoke kaj dobil: dediča, legatarja, fideikomisarja; naložiti ga je bilo mogoče tudi intestatnemu dediču, obdarjencu za primer smrti in celo fiskusu.

Glede osebe, ki naj ji bo fideikomis naklonjen, ni bilo spočetka nobenih omejitev. Polagoma so pa uvajali glede fideikomisarjev različne omejitve. Tako je senatov sklep *SC. Pegasianum* (pod Vespazijanom) razširil nanje omejitve Avgustove zakonodaje glede neporočenih in zakoncev brez otrok (*caelibes in orbi*). V Hadrijanovem času je neki senatov sklep določil, da fideikomisi v prid peregrinom pripadejo fiskusu. Drug senatov sklep iz Hadrijanove dobe je razširil na fideikomise določbe glede poslednjevoljnih naklonitev postumom in nedoločnim osebam. V Gajevem času so veljali za neiztožljive fideikomisi, ki so bili naloženi kot kazen (*poenae nomine*: Gai. 2, 284—288).

Kakor pri legatih je bila tudi pri fideikomisih mogoča vulgarna substitucija. Mogoča je bila celo fideikomisarna (**substitutio fideicommissaria*), kakor so jo imenovali v občepravni doktrini.³ Prvemu fideikomisarju je bilo naloženo, naj v določenem trenutku prepusti predmet fideikomisa nekemu drugemu, npr.: (Scaev. D. 32, 39 pr.) *Pamphilo liberto hoc amplius, quam codicillis reliqui, dari volo centum. Scio omnia, quae tibi, Pamphile, relinquo, ad filios meos perventura*. Tu ni veljalo pravilo, ki velja za dediča: *semel heres, semper heres*. Prav tako ni veljalo za fideikomisarno substitucijo pravilo: *substitutus substituto, substitutus instituto*. Če je umrl vmesni substitut, preden mu je pripadel fideikomis, se nadaljnja substitucija ni uveljavljala; fideikomis je ostal dosedanjemu prvemu upravičencu.

Poseben primer fideikomisarne substitucije je bil *fideicommissum familiae relictum*. Oporočnik je naložil dediču fideikomis tako, da naj določeno premoženje ostane v isti rodbini. Vsak naslednji fideikomisar je moral to premoženje zapustiti članu iste rodbine; osebo je fiduciar sam izbral. Za rodbinske člane so šteli ne le vse sorodnike, ampak če teh ne bi bilo, tudi zakonca, zeta in snaho (C. 6, 38, 5). Če ne bi bilo več rodbinskih članov ali če bi se vsi odrekli, tedaj je fideikomis ugasnil in za to premoženje je zopet veljalo splošno dedovanje. Justinijan je vrh tega v 159. noveli omejil ta fideikomis z določbo, da je tako premoženje postalo zopet prosto v rokah četrtega imetnika in rodu.

³ Po našem ZD. (čl. 85, odst. 3) fideikomisarna substitucija ni mogoča.

III. Predmet

Predmet fideikomisa je mogla biti posamezna (lastna ali tuja) stvar (*speciale fideicommissum*), oprostitev sužnja, ali pa prepustitev celotne dediščine ali njenega dela (vesoljni ali univerzalni fideikomis).

Po klasičnem pravu je fideikomisar pridobil le terjatev, nikoli ne stvarne pravice, kakor je to pridobil vindikacijski legatar. Pač pa je oblastvo dovoljevalo fideikomisarju, da je voljeno stvar vzel v posest (*missio in possessionem*), ako jo je bil fiduciar prodal osebi, ki je vedela za ta fideikomis.

Če je obremenjenec bil v zamudi z izročitvijo, je fideikomisar smel terjati zamudne obresti in plodove. Izmed legatarjev je od Julijana dalje imel to pravico legatar *sinendi modo* (Gai. 2, 280); drugi je niso imeli.

SC. *Pegasianum* je pripoznal ugodnosti falcidijskega zakona obremenjenemu dediču, ne pa tudi obremenjenemu nadaljnjemu fideikomisarju.

IV. Oblika

Za fideikomise ni veljala stroga obličnost. Medtem ko so bila pri legatih potrebna *verba imperativa* (velevanje), so tu zadoščala *verba precativa* (prošnje), kakor: *fidei tuae committo*, ali *rogo, peto, volo, mando, deprecor, cupio, iniungo desidero, impero*; ni pa zadoščalo: *relinquo* ali *commendo* (Paul. 4, 1, 6). Fideikomis je bilo mogoče odrediti tudi v drugem jeziku kakor v latinščini. Odrejen je bil lahko v oporoki, v kodicilu (v potrjenem ali v nepotrjenem). Mogoč je bil intestatni kodicil. Veljaven je bil po Justinijanovem pravu tudi ustni ali oralni fideikomis, ki ga je zapustnik samo z besedami odredil. Pri takem fideikomisu je moral fideikomisar najprej priseči, da ne ravna nagajivo (*iusiurandum calumniae*). Nato je pozval obremenjenca, naj on priseže, da ni ničesar takega slišal, (*quod nihil tale a testatore audivit*, I. 2, 23, 12). Če je le-ta prisegel, je bil prost; če ni prisegel, je moral izpolniti fideikomis. — Podobno je bilo mogoče fideikomis brezoblično ukiniti.

Glede pridobitve fideikomisov velja isto kakor glede legatov (*dies cedens, dies veniens*).

§ 174. IZENAČENJE LEGATOV IN FIDEIKOMISOV

I. Pred Justinijanom

Že v klasični dobi so začeli izenačevati legate s fideikomisi na ta način, da so mnogo predpisov, ki so dotlej veljali le za legate, razširili tudi na fideikomise (falcidijsko četrt, naklonitev peregrinom ali kaki nedoločeni osebi).¹ Vendar so v klasični dobi še razlikovali med legati, ki jih je bilo treba odrediti z določenimi besedami (*verbis civilibus*) in ki je zanje veljalo strogo pravo (*rigor iuris*), ter med fideikomisi, ki jih je zapustnik odrejal brezoblično po svoji volji (*voluntas*).

Izenačenje je zlasti napredovalo, odkar so bile l. 339 odpravljene (C. 6, 37, 21) obličnosti pri odrejanju legatov. Pač pa so poslej tudi pri kodicilu bile potrebne priče; Justinijan jih zahteva pet.²

¹ Prim. § 150, III.

² Zato je oporočnik večkrat določil, naj velja oporoka vsaj kot kodicil, če bi bila iz kakega obličnega razloga neveljavna kot oporoka (prim. Scaev. D. 31, 88, 17) (kodicilna klavzula). V občem pravu so to določbo po uvodnih besedah imenovali: *clausula ceterata*, ker so jo notarji redno okrajševali: »Kolikor pa *et cet*«.

II. Justinijanovo pravo

Justinijan je končno spojil legate in fideikomise. Leta 529 (C. 6, 43, 1) je določil, da ima tako legatar kakor fideikomisar kvazikontraktno *actio ex testamento*, da z njo terjaja volilo od obremenjenca. V zavarovanje svoje terjatve ima volilojemnik zastavno pravico na zapuščinskih stvareh, ki so pripadle fiduciarju.³ Poleg omenjene kvazikontraktne tožbe sta imela legatar in fideikomisar tudi stvarnopravno tožbo, ki je bila praktično uporabna le, če jima je bila voljena stvar (ali stvarna pravica), ki je bila zapustnikova ob njegovi smrti.

Popolnoma je Justinijan izenačil legate in fideikomise l. 531 z zakonom C. 6, 43, 2.⁴ Kolikor si določila nasprotujejo, veljajo kot milejša določila o fideikomisih.

§ 175. VESOLJNI FIDEIKOMIS¹

I. Pojem

Univerzalni ali vesoljni fideikomis je imel za predmet vso zapuščino ali njen (miselni) del. Zapustnik je naročil dediču (*heres fiduciarius*), naj vso dediščino, ali njen del (polovico), prepusti (restituira) vesoljnemu fideikomisarju. Prepustil naj bi jo ali takoj po pridobitvi ali pa šele v določenem roku (*ex die certa*) ali pod suspenzivnim pogojem. Taka odredba se je glasila npr.: »Lucij Ticij bodi dedič! Tebe, Lucij Ticij, prosim, da brž ko moreš pridobiti mojo dediščino, jo vrneš in prepustiš Gaju Seju.«²

Vesoljni fideikomis je bilo mogoče naložiti dediču ali fideikomisarju, ne pa legatarju.

Vesoljni fideikomisar je na ta način dejansko dedoval, bodisi takoj, bodisi po preteku določenega roka. Pravno je bil dedič le fiduciar in samo on odgovoren za zapustnikove dolgove.

Dedič je izpolnil naloženi vesoljni fideikomis tako, da je za en novčič (*nummo uno*) prodal fideikomisarju celotno dediščino. Glede še neizterjanih zapuščinskih terjatev in dolgov sta oba sklenila *stipulationes emptae et venditae hereditatis*. Fideikomisar se je zavezal, da bo nastopil kot *cognitor* ali *procurator* v tožbah, ki bi utegnile biti naperjene zoper dediča zaradi zapustnikovih dolgov. Fiduciar pa je z drugo stipulacijo zagotovil fideikomisarju, da mu bo omogočil uveljavljanje zapustnikovih terjatev. Stvarne pravice na tujih stvareh (npr. zemljiške služnosti), ki so ugasnile zato, ker je dedič pridobil dediščino, sta po izročitvi fideikomisa zopet obnovila. Podobno je bilo mogoče uveljavljati medsebojne terjatve in dolgove, ki so zaradi dedovanja ugasnili.

³ C. 6, 43, 1, 4: *in rebus, quas a testatore consecutus est*.

⁴ To ugotavlja nedvomno z interpolacijo spremenjeni Ulpijanov fragment v D. 30. 1: *Per omnia exaequata sunt legata fideicommissis*. (»V vsem so legati izenačeni s fideikomisi.«)

¹ Prim. D. 30—32: *De legatis et fideicommissis*; C. 6, 42: *De fideicommissis*; I. 2, 23 s.: *De fideicommissariis hereditatibus*; Gai. 2, 246—289.

² I. 2, 23, 2: *Lucius Titius heres esto. Rogo te, Luci Titi, ut, cum primum possis hereditatem meam adire, eam Gaio Seio reddas restituas*.

II. *SC. Trebellianum*³

Pri navedeni pravni ureditvi dedič ni imel od pridobitve dediščine nobene koristi, pač pa je s tem prevzel odgovornost za zapustnikove dolgove. S stipulacijami *emptae et venditae hereditatis* je bilo sicer obljubljeni, da bo vesoljni fideikomisar sam vstopil v dedičeve pravde kot njegov zastopnik,⁴ vendar je bil dedič še vedno odgovoren, če je bil fideikomisar neplačevit ali upnikom nedosegljiv. Zato pač marsikateri dedič ni maral pridobiti take dediščine; če je pa oporočni dedič ni pridobil, je s tem propadel tudi vesoljni fideikomisar.

Zato je *SC. Trebellianum* v Neronovi dobi napravil vesoljnega fideikomisarja za oporočnikovega vesoljnega naslednika (*heredis loco*).⁵ Ko je bil namreč dedič restituiral dediščino vesoljnemu fideikomisarju, so dediščinski upniki mogli izterjati svoje terjatve z analognimi tožbami (*actiones utiles*) samo od vesoljnega fideikomisarja. Od istega trenutka naprej je tudi vesoljni fideikomisar lahko sam izterjal z *actiones utiles* zapustnikove terjatve. Stipulacij ni bilo treba nobenih.

Ta reforma je uspešno rešila dediča jamstva za zapustnikove dolgove, še vedno mu pa ni obetala nobene koristi, zaradi katere naj bi pridobil dediščino.

III. *SC. Pegasianum*⁶

Nadaljnji korak naprej je v Vespazijanovem času napravil drug senatov sklep, *SC. Pegasianum*, ki je pripoznal dediču pravico do falcidijske četrtnine tudi nasproti vesoljnemu fideikomisarju. Dediča, ki ne bi hotel pridobiti dediščine in bi s tem preprečil fideikomisar, je pretor lahko prisilil, da jo pridobi. V tem primeru ni bil dedič odgovoren za zapustnikove dolgove, imel pa tudi ni pravice do falcidijske četrtnine.

Kadar je oporočnik naklonil oporočnemu dediču vsaj četrtnino in je dedič dediščino prostovoljno pridobil, sta bila po Trebelijevem senatovem sklepu odgovorna za zapustnikove dolgove dedič in vesoljni fideikomisar, in sicer sorazmerno po svojih dednih deležih.

Kadar je pretor dediča prisilil, da je pridobil dediščino, je popolnoma obveljala ureditev, kakor jo je določal *SC. Trebellianum*. Univerzalni fideikomisar je bil sam neposredno odgovoren za zapustnikove dolgove; upniki so ga tožili z analognimi tožbami (*actiones utiles*).

Kadar je dedič, ki mu oporočnik ni zapustil četrtnine, dediščino prostovoljno pridobil in je zahteval zase falcidijsko četrtnino, tedaj je bil samo on zapustnikov vesoljni naslednik, fideikomisar pa je bil v položaju legatarja (*legatarii loco*). Dedič in vesoljni fideikomisar sta sklenila *stipulationes partis et pro parte*. — Če je dedič, ki ni dobil četrtnine, dediščino pridobil, ne da bi bil zahteval četrtnino, je ostal sam odgovoren za dolgove; z vesoljnim fideikomisarjem pa je sklenil stipulaciji *emptae et venditae hereditatis*.

³ Prim. D. 36, 1; C. 6, 49: *Ad SC^m Trebellianum*; I. 2, 23, 4 ss.; Gai. 2, 253; Paul. 4, 2.

⁴ Za toliko je bil dedičev položaj tokrat boljši, kakor pa je bil njegov položaj nasproti particijskemu legatarju. Tam je bil namreč le dedič tožen in je moral sorazmerno del plačanega zneska izterjati od legatarja (*stipulatio pro parte*).

⁵ Gai. 2, 253: ... *Trebellio Maximo et Annaeo Seneca consulibus* (l. 56 ali 57) *senatus consultum factum est, quo cautum est, ut si cui hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, actiones, quae iure civili heredi et in heredem competere, (ei) et in eum darentur, cui ex fideicommissio restituta esset hereditas.*

⁶ Gai. 2, 254 ss.; Paul. 4, 3; I. 2, 23, 5 ss.

Vesoljni fideikomisar, ki je moral po določenem času prepustiti fideikomis naslednjemu vesoljnemu fideikomisarju, ni imel pravice do falcidijske četrtnine. Glede odgovornosti za dolgove je med njima veljalo to, da je prvi fideikomisar restituiral po istih načelih, po katerih je bil sam pridobil. Če je bil pridobil op Trebelijevem senatovem sklepu, je to veljalo tudi za njegovega naslednika; drugače pa je veljala ureditev, kakor jo je normiral Pegazov senatov sklep.

IV. Justinijanovo pravo

Justinijan je navedeno ureditev poenostavil tako, da je vesoljni fideikomisar vedno zapustnikov vesoljni naslednik. Kadar dedič ničesar ni pridobil, bodisi da je le prisiljen pridobil dediščino, bodisi da mu ni bilo v oporoki nič naklonjeno in tudi ni zahteval falcidijske četrtnine, takrat je bil odgovoren za dolgove samo vesoljni fideikomisar. Kadar je dedič pridobil kako oporočno naklonitev ali če je zahteval falcidijsko četrto, sta jamčila oba, dedič in vesoljni fideikomisar sorazmerno po svojih dednih deležih. Razlika je bila le še v tem, da je dedič zapustnikov neposredni vesoljni naslednik, univerzalni fideikomisar pa posredni.

Justinijan je l. 530 (C. 6, 49, 7, 1) dovolil, da se v treh primerih lahko fingira, da je fiduciar dediščino pridobil in restituiral. To velja, če se fiduciar skriva, ali če je umrl, ne da bi zapustil dediča, ali končno če je fideikomisarju naloženo, naj prepusti fideikomis drugemu.

Justinijan je tudi določil, da fiduciar odgovarja za *culpa in concreto*. Odsvojitev dediščinskih stvari je proglasil za nično.⁷

Deveti oddelek

MORTIS CAUSA DONATIO — MORTIS CAUSA CAPIO¹

§ 176. DARILO ZA PRIMER SMRTI

I. Pojem

Darilo za primer smrti (*donatio mortis causa*) je pravna dvoživka: zanjo veljajo deloma določila o legatih, deloma o pogodbah.

Klasiki (Julijan in Ulpijan, D. 39, 6, 2) razlikujejo tri primere: darovalec ustanovi darilo glede na splošno človeško umrljivost, ne da bi bil sam v neposredni smrtni nevarnosti; lahko pa ustanovi darilo v neposredni nevarnosti tako, da podarjena stvar takoj postane obdarjenčeva; končno je mogoče ustanoviti darilo zaradi nevarnosti tako, da obvelja šele po darovalčevi smrti, čeprav je darovalec takoj prepustil stvar obdarjencu v posest.

Za taka darila je bistveno, da so ustanovljena glede na darovalčevo smrt. Marcijan poudarja, da želi darovalec podarjeni predmet nakloniti raje ob-

⁷ Vesoljnega fideikomisa ni več ne v našem ZD., ne v kodifikacijah 19. in 20. stoletja.

¹ Prim.: D. 39, 6; *De mortis causa donationibus et capionibus*; C. 8, 56; *De mortis causa donationibus*; I. 2, 7, 1; Paul. 3, 7.

⁸ Rimsko pravo

darjencu kakor pa svojemu dediču, toda raje ga hoče obdržati sam, kakor da bi ga prepustil obdarjencu.² Če je bilo darilo ustanovljeno glede na določeno neposredno nevarnost, je postalo neveljavno, če je darovalec nevarnost srečno prebil. Vedno je tudi postalo neveljavno, če je obdarjenec umrl pred darovalcem. Navadno ga je darovalec smel preklicati.

Predmet darila je lahko prepustitev stvari v lastnino, obljuba dajatve, *delegatio nominis* in odpust dolga.

II. Pravna ureditev

Po Justinijanovem pravu so darila za primer smrti v mnogih določbah izenačena z volili. To velja glede akrescence, glede falcidijske četrti, dolžnega deleža in glede *cautio Muciana*; darilo za primer smrti je mogoče obremeniti s fideikomisi; obdarjenec pride na vrsto šele za zapuščinskimi (oz. dedičevimi) upniki. Ne glede na višino zneska za to darilo ni treba sodne insinuacije (prim. § 102, III. 3, str. 308), pač pa zahteva Justinijan pet prič kakor pri koščilu.

Vkljub temu veljajo za darilo za primer smrti nekatere določbe pogodbenega prava. Tako se od strank zahteva pogodbeno sposobnost, ne pa *testamenti factio*.³

Dalje velja podaritev le, če jo obdarjenec sprejme. Neodvisna je od dedovanja in obvelja, čeprav noben dedič ne pridobi dediščine. Predmet darila je pridobljen od zapustnika, ne iz zapuščine; lastnina preide neposredno od zapustnika na obdarjenca. Zato zoper njega nima dedič interdikta *quod legatorum. Regula Catoniana* ne velja za *donatio mortis causa*. Obdarjenec ne postane nevreden (*indignus*) glede darila, čeprav neupravičeno izpodbija oporoko s *querela inofficiosi testamenti*.

Darovalec je lahko zahteval podarjeno stvar nazaj s *condictio ob causam datorum*, če je stvar prepustil obdarjencu v lastnino. Če mu je prepustil pod odložnim pogojem, je ostal lastnik in je lahko uveljavljal ustrezno stvarno-pravno tožbo.

§ 177. MORTIS CAUSA CAPIO

Mortis causa donatio je z obdarjenčeve strani neka vrsta pridobitev (*capiones mortis causa*).

V ožjem pomenu pa uporabljajo klasiki besedo *mortis causa capio* za tiste pridobitve *mortis causa*, za katere ni bilo posebnega imena, kakor so za dediščino, legate, fideikomise in darilo za primer smrti.

Taka pridobitev je npr. nastala iz oporočnikove odredbe: Ticij naj bo moj dedič, če bo Seju dal deset.¹ Teh deset zlatnikov, ki naj jih Ticij da Seju (*condicionis implendae causa datum*), so za Seja *mortis causa capio*. Sej tako

² Marci. D. 39, 6, 1, pr.: *cum quis habere se vult quam eum cui donat magisque eum cui donat quam heredem suum.*

³ Z očetovim privoljenjem tako darilo lahko ustanovi *filius familias*, medtem ko bi tudi z očetovim dovoljenjem ne mogel napraviti oporoke. Marci. D. 39, 6, 25, 1.

¹ *Titius heres esto, si Seio decem dederit.*

naloženih deset ne bo mogel iztožiti, vendar ne bo pretor izročil dediščine dediču, preden dedič ne ob izpolnil oporočnega pogoja.

V tej obliki so skušali Rimljani včasih obiti stroge omejitve, ki jih je uvedla Avgustova zakonodaja. Po drugi strani so pa to preprečevali s tem, da so zanje uporabljali načela o volilih.² Tako so nanje razširili določbe o dolžnem deležu, o falcidijski četrtini, o nevrednosti kakor tudi načelo, da je *mortis causa capiones* mogoče obremeniti z legati.

² Tako pravi glede pridobitve Paulus (D. 39, 6, 9): *Omnibus mortis causa capere permittitur, qui scilicet et legata accipere possunt.*

G. CIVILNO PRAVDNO PRAVO¹

§ 178. OD SAMOPOMOČI DO CIVILNEGA PRAVDNEGA PRAVA

I. Samopomoč

Pravice, ki jih doslej obravnavane (osebno in premoženjskopravne) norme zagotavljajo upravičencem, so za nje zares pomembne takrat, kadar so garantirane predvsem po državni avtoriteti in njeni organizaciji. Za upravičenca je namreč zelo važno, da more zaprositi ustrezne državne organe za pomoč, če je njegova pravica kršena. Pravna pravila, ki določajo, na kak način more uspešno braniti ali uveljavljati svoje pravice, na katero oblastvo (sodišče, magistrat) se mora v ta namen obrniti, imenujemo civilno pravdno pravo, po njem urejeno pravdno poslovanje pa civilni pravdni postopek. Ta se seveda v vsakem pravnem redu razvija v skladu s splošnim gospodarskim, družbenim in kulturnim razvojem domače narodne in politične skupnosti.

Najstarejša državna organizacija navadno še ni dovolj razvita, da bi se redno in uspešno zavzemala za vse upravičene zahteve posameznih občanov in da bi mogla reševati vse njihove medsebojne spore.

Samemu sebi prepuščeni občan skuša zato doseči uresničenje svoje pravice s samopomočjo, če je treba, tudi s silo: npr. lastnik odvzame sam neupravičenemu posestniku svojo stvar, ali upnik si sam vzame iz dolžnikovega imetja to (npr. žito), kar mu dolžnik dolguje, ali zoper roparja napadeni brani sebe in svoje imetje. Tako razlikujemo aktivno, napadalno (agresivno) samopomoč, kadar upravičenec skuša s silo uveljaviti svojo pravico, in pasivno, obrambeno samopomoč (t. j. samoobrambo), kadar se občan brani s silo zoper nasprotnikov krivični napad na neko svojo pravno dobrino.

Samopomoč ima veliko pomanjkljivosti. Predvsem jo more uporabljati le močnejši nasproti slabotnemu; slabotni je ne more uveljavljati in tako ostane brezpraven. Vrh tega manjka objektivne presoje, ali ima občan, ki poseže po samopomoči, res tisto pravico, in ali si ne bo s samopomočjo vzel več, kakor mu gre. Izvajanje samopomoči utegne tudi vzbuditi odpor pri osebi, zoper katero uveljavlja upravičenec svojo domnevno pravico; namesto do uveljavljenja pravice vodi samopomoč do kršitve javnega reda in miru, končno do borbe vseh proti vsem.

Zaradi teh pomanjkljivosti skuša vsak pravni red samopomoč kar najbolj omejiti.^{1a} Reševanje zasebnih sporov med državljani naj se vrši ob sodelovanju

¹ Ker ima poglavje o civilnem pravdnem pravu pretežno le historičen pomen, sem tu opustil vzporejanje z modernimi pravi.

^{1a} Prim. V. Korošec, O samopomoči po klinopisnih zakonikih, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Spomenica prof. M. Horvatu, str. 398—407, 1968.

državnih organov po posebnih pravnih predpisih. Prehod od samopomoči do pravno urejenega pravnega postopanja se je vedno izvršil polagoma in postopoma. Spočetka se pravni red zadovoljuje s tem, da stranke še uporabljajo samopomoč, toda samo v določenih legalnih oblikah in pod kontrolo nekega državnega organa (v Rimu pretorja). Kolikor bolj se državni upravni aparat spopolnjuje, toliko intenzivneje jemlje država ureditev civilnega pravnega v svoje roke. Vendar so tu neke meje; tudi najbolj razvito pravo ne more popolnoma pogrešiti samopomoči, ampak jo mora vsaj v izjemnih primerih trpeti.

V Rimu je samopomoč izrečno prepovedala šele razsodba Marka Avrelija (*decretum divi Marci*).² Upnik, ki nasilno (*non per iudicem*) pripravi dolžnika do izpolnitve, izgubi svojo terjatev.³ Glede stvarnih pravic je enako načelo uveljavila l. 389 konstitucija Valentinijana II., Teodozija I. in Arkadija (C. 8, 4, 7). Če je lastnik nasilno odvezel posestniku svojo stvar, je izgubil na njej lastninsko pravico in je moral stvar vrniti nasprotniku; če pa odvzeta stvar sploh ni bila njegova, je moral plačati še njeno denarno vrednost. — Vendar ne smemo misliti, da bi bili v Rimu prav do Marka Avrelija neomejeno uporabljali samopomoč. Kajti rimsko pravo je že za decemvirov poznalo poseben civilni pravni postopek, ki je bil urejen po pretežno običajnih pravnih normah in se je vršil pod nadzorstvom magistrata kot državnega organa.

Še Justinijanovo pravo dovoljuje aktivno samopomoč takrat, kadar bi državna sodna pomoč prišla očitno prepozno, npr. upnik sme nasilno odvzeti denar dolžniku, ki hoče z njim pobegniti in ga odnesti, da bi tako pripravil upnike ob plačilo.⁴

V večjem obsegu dovoljuje pravni red samoobrambo. Glede nje postavlja Paulus načelo⁵: »vsi zakoni in vsa prava dovoljujejo, braniti se s silo zoper silo.« Samoobramba je zlasti važna pri obrambi posesti. Tu sme pregnati celo pregnati nasilnika z zemljišča (*redeiectio*). Vendar mora uporaba sile biti v skladu z namenom: upravičenec ne sme storiti več, kakor je treba za varstvo njegove pravice.

II. Civilni — kazenski — upravni pravni postopek

V civilnem pravnem postopku⁶ naj se rešujejo predvsem premoženjski pa tudi osebni pravni spori med posameznimi fizičnimi ali pravnimi osebami. Navadno je najprej treba ugotoviti, ali zares obstaja pravica, ki jo uveljavlja tožnik nasproti tožencu; ta del postopka, ki se redno konča s sodbo, je razsodbeni postopek. Večkrat je potrebno, da obsojenega toženca sodišče prisili,

² Call. D. 4, 2, 13; D. 48, 7, 7.

³ Po Modestinu (D. 48, 7, 8) je tako ravnanje tudi kaznivo po *lex Iulia de vi privata*.

⁴ Ulp. D. 42, 8, 10, 16: *Si debitorem meum et complurium creditorum consecutus essem fugientem secum ferentem pecuniam et abstulissem ei quod mihi debeatur.*

⁵ Paul. D. 9, 2, 45, 4: *vim enim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt.*

⁶ Jugoslovanski civilni pravni postopek ureja (zvezni) Zakon o civilnem pravnem postopku (Ur. l. FLRJ št. 4/57, str. 63, v prečiščenem besedilu v Ur. l. SFRJ št. 12/65, str. 462). Uvodni zakon k zakonu o pravnem postopku je bil objavljen v Ur. l. FLRJ pod št. 4/57, str. 61. — Prim. Jože Juhart, *Civilno procesno pravo FLR Jugoslavije*. Ljubljana 1960, str. 1 ss.

da izpolni to, kar je po sodnikovi sodbi dolžan izpolniti; ta del postopka se imenuje izvršilni postopek ali izvršba.

Kazenski sodni postopek⁷ se od civilnega razlikuje po tem, da pride do njega takrat, kadar je krivec kršil tako pravno dobrino, ki jo država varuje s svojim kaznovalnim sistemom, navadno celo ne glede na zahtevo ali predlog oškodovanega občana. Takih od države varovanih pravnih dobrin je bilo po rimskem civilnem pravu malo. Po zakonu XII plošč so bili taki zločini: veleizdaja (*perduellio*), sorodstveni umor (*parricidium*), začaranje, požig, krivo pričevanje, podkupovanje sodnikov in ponočno popasenje tujega polja. Pozneje se je število javnih hudodelstev (*crimina publica*) vedno bolj večalo, vendar so nekatere važne kršitve interesov občanov ostale kot zasebni delikti (*delicta privata*) prepuščene zasebnemu zasledovanju s tožbami (*actiones*) v civilnem pravdnem postopku (prim. zgoraj §§ 108 ss.).

Splošni upravni postopek⁸ je »sistem pravnih norm, ki ureja določeno vrsto upravnega delovanja javnih organov«, ki odločajo o upravno pravnih zadevah. V njem nastopa navadno samo ena stranka (fizična ali pravna oseba ali družbena organizacija), odloča pa upravni organ, ki razrešuje konflikte med posebnimi interesi strank in splošnimi družbenimi interesi. Izjemoma je lahko tudi dvoje ali več stank; takrat so ta razmerja lahko podobna razmerjem v sodnih postopkih. Zoper upravno odločbo v drugi stopnji je po našem pravu mogoča tožba pri rednem sodišču.

III. Predmet

Civilno pravdo pravo ureja najprej organizacijo sodstva, to je vprašanje, kdo o naj sodi, nato pa vprašanje, kako naj sodi, to je sodni postopek.

Rimsko pravdo pravo je mogoče bolje doumeti, če poznamo njegov zgodovinski razvoj, ki je bil tesno povezan s splošnim pravnim, gospodarskim, družbenim in kulturnim razvojem. Podobno kakor smo to opazovali pri razvoju materialnega prava, vidimo tudi tu, da se poleg starih oblik uveljavljajo nove, ki polagoma izpodrivajo in nadomeščajo starejše preživele ureditve.

Preden pa očitamo zgodovino razvoja rimskega civilnega pravnega prava, se moramo ponovno ustaviti ob osrednjem pojmu, namreč ob rimskopravni akciji (*actio*) (prim. § 11, III).

§ 179. ACTIO

I. Pojem

Pojem *actio* spada med najteže doumljive pojme rimskega pravnega sistema. Pomeni namreč dvoje: pravdanje in pravico do pravdanja. Rimsko pravo ne pozna splošne tožbe, to je splošne možnosti, da bi tožnik z njo uveljavljal

⁷ Prim. A. Munda, Učbenik kazenskega postopka, Ljubljana 1956, str. 11: »Kazenski postopek (kazenski proces) je torej vsota opravil, s katerimi država kot subjekt kaznovalne pravice s pomočjo svojih organov ugotavlja, ali je v konkretnem primeru (v konkretni kazenski zadevi) podana pravica in dolžnost kaznovanja.«

⁸ Prim. Glavne značilnosti splošnega upravnega postopka. Ljubljana 1957, zlasti: Dr. Lado Vavpetič, 1. Pomen in veljavnost splošnega upravnega postopka. 2. O temeljnih načelih splošnega upravnega postopnika, str. 12—60, zl. str. 12; Rupko Godec, Stranka v upravnem postopku, str. 84.

vsakovrstne svoje zahteve. Rimsko pojmovanje vidi — vsaj v civilni in klasični dobi — v vsaki akciji nekaj samobitnega: *rei vindicatio* je npr. samostojen pravni lik nasproti *actio empti*. Vsaka *actio* je povezana z določenim dejanskim stanom in je tako tesno spojena z določeno pravico. Rimsko pravo je sistem različnih akcij, ne pa različnih pravic in dolžnosti.

Po svojem izvoru so bile tožbe ali civilne (*actiones civiles*), ki jih je uvedel kak zakon ali kako običajnopravno pravilo, ali pa so pretorske (*actiones praetoriae*), ki jih je uvedel v svojem ediktu pretor, nekatere oba kurulska edila (*actiones aediliciae*). V postklasični dobi se staro strogo razlikovanje čedalje bolj zabriše s splošnejšimi tožbami vendar se tudi te tožbe označujejo kolikor mogoče na stari način.

II. Vrste akcij

1. S formalnega, pravnopravnega vidika je najvažnejša delitev akcij na *actiones in ius conceptae* in *actiones in factum (conceptae)*.

Actiones in ius conceptae so tožbe, *in quibus de iure quaeritur* (Gai. 4, 45), ki v njih opira tožnik svoj tožbeni zahtevek na kako normo ali na kak'lik civilnega prava (kviritsko lastnino, kontraktno ali deliktno obligacijo). Semkaj spadajo ne le vse civilne akcije, ampak tudi nekatere pretorske akcije, namreč fikticijske (*actiones ficticiae*) in akcije z zamenjanimi subjekti.

V fikticijskih tožbah naroča pretor sodniku, naj določen predpogoj, ki ga civilno pravo zahteva za tisto akcijo, smatra za izpolnjen, čeprav v resnici ni. Fingira naj npr., da je tožnik civilni dedič (*heres*), čeprav je samo pretorski *bonorum possessor* (prim. §§ 146, I; 168, I);¹ ali da je pravdna stranka v *actio furti* rimski državljan, čeprav je tujec² (§ 109, III); ali da toženca ni zadela *capitis deminutio minima* (prim. § 29)³; ali da je priposestvovalna doba že minila, čeprav v resnici še ni (*Publiciana in rem actio*) (§ 56, III).⁴

Za akcije z zamenjavo subjektov gre takrat, če je v intenciji imenovana kot tožnik ali kot toženec druga oseba kakor v kondemnaciji.⁵ To je zlasti potrebno, če je za eno stranko nastopil pravdni zastopnik (*cognitor, procurator*), dalje v adjektivijskih tožbah⁶ in v tožbah, ki v njih nastopa pridobitelj prezadolženčevega konkurznega premoženja (*bonorum emptor*) kot tožnik ali kot toženec.⁷

¹ Prim. Gai. 4, 34: *Si As As Lucio Titio heres esset, tum si fundum de quo agitur, ex iure Quiritium eius esse oporteret...*

² Gai. 4, 37: *Si paret Lucio Titio a Dione Hermaei filio ope consiliove Dionis Hermaei filii furtum factum esse paterae aureae, quam ob rem eum, si civis Romanus esset, pro fure damnum decidere oporteret.*

³ Gai. 4, 38: *...ne in potestate eius sit ius nostrum corrumpere, introducta est contra eum eamve actio utilis rescissa capitis deminutione, id est in qua fingitur capite deminutus deminutave non esse.*

⁴ Gai. 4, 36; besedilo glej na str. 178.

⁵ Gai. 4, 86: *... si verbi gratia L. Titius pro P. Mevio agat, ita formula concipitur: S. p. Nm Nm P. Mevio (!) sestertium X milia dare oportere, iudex, Nm Nm Lucio Titio (!) sestertium X milia condemna, S. n. p. a.; in rem quoque si agat, intendit: Publīi Mevii rem esse ex iure Quiritium, et condemnationem in suam personam convertit. — O kognitorju in prokuratorju prim. § 185.*

⁶ Prim. § 119.

⁷ Gai. 4, 35 (*actio Rutiliana*): *...ex persona eius cuius bona emerit, sumpta intentione convertit condemnationem in suam personam, id est, ut quod illius esset vel illi dari oporteret, eo nomine adversarius huic condemnetur.*

Actiones in factum (conceptae) spadajo med pretorske tožbe. V njih se pretor ni mogel opirati na določen pripoznan pravni lik, ampak je moral sam naštet v intenciji vse pogoje, pod katerimi naj sodnik izreče obsodbo.⁸ Primer za tako *actio in factum* je *actio hypothecaria*.⁹ V nekaterih primerih je pretor najprej uvedel formulo za *actio in factum*, pozneje pa je dodal še formulo za ustrezno *actio in ius concepta* (recepcija honorarnega prava v civilno pravo). Gaj (4, 47) poroča, da sta bili v pretorjevem ediktu taki vzporedni formuli za shranjevalno (*depositum*) in za posodbeno pogodbo (*commodatum*); sam pa navaja obe formuli za shranjevalno tožbo.¹⁰

2. Materialnopravne razvrstitve akcij smo že obravnavali v zvezi z ustrezno snovjo. Najvažnejše so bile:

a) *actiones in rem* — *actiones in personam*.

Actio in personam se obrača zoper določenega toženca in ima za predmet določeno dajatev (v najširšem smislu) (Gai. 4, 45; *nobis dari oportere aut pro fure damnum decidi oportere*). Pri *actio in rem* postopek prvotno zasleduje stvar samo. Pozneje v razvitem pravu služi *actio in rem* za uveljavljanje absolutnih pravic (npr. Gai. 4, 45: *nostrum esse aliquid ex iure Quiritium*), ki se same po sebi vnaprej ne obračajo zoper nikogar. Zato se toženčevo ime redno pojavlja šele v kondemnaciji, ne tudi v intenciji.¹¹ V zvezi s tem je razumljivo, da se toženec ni dolžan spustiti v *actio in rem*;¹² toženec lahko pusti posest stvari tožniku, ne da bi s tem izgubil možnost, da bo pozneje — čeprav v neugodnejšem položaju — kot tožnik nastopil s tako *actio in rem* zoper sedanjega tožnika, ki bo takrat imel ugodnejšo vlogo toženca.

Med *actiones in personam* spadajo kondikcije (*condictiones*) (§ 106), med *actiones in rem* pa vindikacije (npr. *rei vindicatio*, *vindicatio servitutis* ali *ususfructus*) (§§ 54, II; 65).

b) iz obligacijskega prava¹³ poznamo razvrstitvi: *actiones stricti iuris* in *actiones bonae fidei* (§ 75, IV) ter: *actiones reipersecutoriae*, *actiones mixtae* in *actiones poenales* (§ 108, II).

III. Zastaranje tožb

Civilne tožbe so bile spočetka časovno neomejene, trajne (*actiones perpetuae*). Le izjemno so se pozneje pojavljale tudi tožbe, ki jih je bilo mogoče uveljaviti samo v določenem roku (*actiones temporales*), tako npr. je bila omejena *querela inofficiosi testamenti* najprej na dve leti, pozneje na pet let (§ 157, III).

Honorarnopravne akcije so bile pretežno omejene na določeno dobo (*actiones temporales*), ki je znašala največ leto dni (*annus utilis*). Enoletni rok se ni ujemal s trajanjem magistratovega poslovnega leta, čeprav je najbrž nastal po

⁸ Gai. 4, 46: ... *in factum conceptas vocamus, id est, in quibus nulla talis intentio (sc. kakor pri akcijah in ius) concepta est, sed initio formulae nominato eo, quod factum est, adiciuntur ea verba, per quae iudici damnandi absolvendive potestas datur:...*

⁹ Formulo glej § 71, str. 216, op. 2.

¹⁰ Besedilo obeh formul glej v § 90, str. 272, op. 6.

¹¹ O obeh pojmih pozneje v § 183, II.

¹² Ulp. D. 50, 17, 156 pr.; Furius Anthianus, D. 6, 1, 8 (besedilo gl. str. 173, op. 12).

¹³ Prim. spredaj §§ 75, IV; 108, III.

analogiji z njim. Tožba je bila z rokom tako povezana, da je obenem z akcijo prenehala tudi pravica sama.

Nov kriterij za omejevanje tožb zaradi neuveljavljanja je bil pripoznan za časa Severov glede provincialne zemljiške »lastnine«. Če upravičenec ni naperil tožbe v obrambo svoje pravice v desetih letih *inter praesentes*, v dvajsetih *inter absentes*, ni mogel tega pozneje več storiti.

Odločilen korak naprej je napravila konstitucija Honorija in Teodozija II. (C. 7, 39, 3; leta 424). Vse akcije (*in rem* ter *in personam*) ugasnejo poslej po tridesetih letih, kolikor zanje ne velja krajši rok. Za nekatere tožbe in v prid privilegiranih oseb (cerkve, pobožnih ustanov) je veljal rok štiridesetih let.¹⁴

Rok tridesetih (ali štiridesetih) let, ki je *tempus continuum*, se začenja v trenutku, ko more upravičenec prvič uveljaviti svojo tožbo, ko je takó porojena tožba prvič mogoča (*actio nata*). *Actio in personam* je mogoča, brž ko je terjatev iztožljiva; navadno bo to takrat, ko je terjatev nastala. Lastnikova *rei vindicatio* je *nata*, ko pride stvar v tujo posest.

Učinki zastaranja niso popolnoma enaki, kadar gre za *actio in rem* in kadar gre za *actio in personam*. Ko zastara stvarnopravna tožba (npr. *rei vindicatio*), ne preneha s tem tudi (lastninska) pravica sama. Upravičenec je sicer ne bo mogel uveljavljati zoper preskribenta, to je tistega, v čigar prid je tožba zastarala, kakor tudi ne zoper njegovega vesoljnega ali singularnega pravnega naslednika (dediča; kupca, ki mu je preskribent stvar izročil). Uspešno bo pa lahko naperil reivindikacijsko tožbo zoper tistega, ki ni pravni naslednik preskribentov (npr. preskribent je stvar izgubil, sedanji posestnik jo je vzel v posest). — Zastaranje kake *actio in personam* povzroči, da tiste terjatve ni mogoče več uveljavljati; vendar je izpolnitev kljub temu mogoča.

Vsi ti učinki ne nastopijo *ipso iure*, ampak le na pobudo preskribenta, ki mu pravo daje posebno *exceptio* ali *praescriptio temporis* (*triginta vel quadraginta annorum*).

Zastaralni rok je redno *tempus continuum*. Zastaranje je končano, ko mine zadnji dan roka. Če upravičenec dotlej vloži tožbo in pride do povabila toženca k sodišču, se zastaranje prekine. Če so pozneje vnovič izpolnjeni predpogoji za zastaranje, se to prične znova od začetka; čas, ki je potekel do prekinitve, se ne upošteva. Do prekinitve pride tudi, če je preskribent dejansko pripoznal tožnikovo pravico, npr. s tem, da je plačal obresti ali dal določeno stvar v zastavo ipd.

Od prekinitve je treba razlikovati mirovanje zastaranja. Iz določenega razloga (ker je npr. dedič, v čigar škodo poteka zastaranje, še pupil) se zastaranje začasno ustavi, dokler razlog traja. Nato se začeto zastaranje nadaljuje še toliko časa, kolikor je zaradi mirovanja še manjkalo do dovršitve.

§ 180. PREGLED ZGODOVINE RIMSKEGA CIVILNEGA PRAVDNEGA PRAVA

I. Viri

Za spoznavanje predklasičnega in klasičnega civilnega pravnega prava je naš najvažnejši vir četrta knjiga Gajevih institucij. Zato pomeni najdba

¹⁴ Prim. spredaj § 23, str. 79 s.

veronskega palimpsesta začetek nove dobe v proučevanju civilnega in klasičnega procesa. Razen Gaja prihajajo kot spoznavni viri v poštevedoločbe nekaterih zakonov, zlasti prve tri plošče zakona XII plošč, *lex Rubria de Gallia Cisalpina* (med 49 in 42). Marsikaj izvemo iz nepravniške literature, posebno iz Ciceronovih spisov. Za poznejši proces so pravni predpisi v Justinijanovi kodifikaciji.¹

II. Legisakcijski postopek

V civilni dobi se spori med državljani rešujejo v legisakcijskem postopku. Akcija je mogoča samo, če se opira na določeno zakonsko besedilo ali vsaj na njegovo interpretacijo, ki jo ima po običajnopravni normi. Pravdanje je ustno in oblično. Stranki — deloma tudi pretor — morajo podati svoje izjave v določenih besednih obrazcih; v zvezi z njimi je treba opraviti določena dejanja, ki simbolizirajo prvotno samopomoč, npr. vindikant položi na sporno stvar palico (Gai. 4, 16), da pokaže, da hoče braniti svojo lastnino.

Po obličnostih, ki so jih pri tem uporabljali, razlikuje Gaj petero legisakcij, od katerih jih je bilo troje namenjenih razsodbenemu postopku (*sacramento*; *per iudicis postulationem*; *per condictionem*), dvoje pa izvršilnemu (*per manus iniunctionem*; *per pignoris capionem*). O njih bomo razpravljali v 182. paragrafu.

Že legisakcijski postopek nam odkriva osnove, na katerih je bilo zgrajeno civilno pravdo pravo, kakor je veljalo za razsodbeni postopek do konca klasične dobe. Posebno velja to glede delitve postopka na dva dela: *in iure* ter *apud iudicem*. Pred pretorjem (do l. 367 pred konzulom) se ugotovi, za kakšen spor (*actio in rem* — *actio in personam*) gre. Pretor nadzira pravdo dejanja strank in jih ali odobri (*actionem dare*) ali pa odkloni (*actionem denegare*), če niso dovolj osnovana v zakonu. O sporu samem magistrat ne razsoja, ampak prepušča to nalogo sodniku, ki si ga stranki sporazumno izbereta izmed soobčanov. Razlog za to delitev ni bil le v maloštevilnosti rimskega upravnega aparata, ampak tudi v ustavni miselnosti, ki je hotela omejevati magistratovo premoč. Od strank izbrani sodnik je prevzel svojo funkcijo, ko mu je pretor ukazal, naj sodi (*iussum iudicandi*). On odslej ni bil več navaden razsodnik, ampak je postal od magistrata postavljeni državni sodnik. Njegova sodba je dokončno in brezprizivno rešila spor med strankama; pretor ji je zagotovil izvršljivost, če obsojeni toženec ni izpolnil tega, na kar je bil obsojen.

Izvršba je v tem postopku po večini osebna. Pravni red domneva, da zavezanec, ki ne plača, na kar je bil obsojen, tega nalašč noče storiti. Zato dovoljuje zahtevajočemu upniku, da lahko z izvršbo poseže naravnost po zavezančevi osebi, da bi strl njegov domnevni protipravni odpor.

¹ Osnovno delo za proučevanje klasičnega civilnega pravdnega prava je L e n e l Edictum perpetuum, 3. izd. 1927. — Celotni prikaz civ. pravdnega prava podajajo zlasti: L. W e n g e r, Institutionen des römischen Zivilprozeßrechts, 1925 (oz. Institutes of the Roman Law of Civil Procedure, New York 1939); E. C o s t a, Profilo storico del processo civile romano, 1918; A. G i f f a r d, Leçons de procédure civile romaine, 1932. — Starejša literatura je precej zastarela. Omenimo naj le dvoje temeljnih del, ki sta v mnogih pogledih še vedno nepogrešni: B e t h m a n n - H o l l w e g, Der römische Zivilprozess, I—III, 1864—1866; K e l l e r (-W a c h), Der römische Zivilprozess und die Actionen, 6. izd., 1883. — Prim. sedaj temeljno obdelavo M a x K a s e r, Das römische Zivilprozessrecht (Handbuch der Altertumswissenschaft), München 1966 (okrajšano ZP.).

Primeroma majhno število akcij, ki je bil njih uveljavljanje združeno s strogimi, okorelimi obličnostmi, so v izpremenjenih gospodarskih razmerah proti koncu civilne dobe občutili kot neprijetne ovire pravnega življenja.² Komicialna zakonodaja je bila prepočasna, da bi bila dovolj naglo uvajala nove akcije. Za nov hitrejši razvoj je poskrbelo pretorsko pravo.

III. Formularni postopek

Pretor je v nujnih primerih zagotovil strankam pravdo varstvo (*iudicium dabo*), opiraje se pri tem na svoj imperij. Novih legisakcij ni mogel dovoljevati, ker ni imel zakonodajne oblasti; pač pa je dajal strankam pravdo varstvo *per concepta verba*, s tako imenovanim formularnim postopkom. V skladu s svojim ediktom je pretor sestavljal pismene obrazce (*formulae*), v katerih je povzemal pogoje, pod katerimi je moral sodnik toženca obsoditi, drugače pa oprostiti. Ta postopek so najbrž že v predzadnjem stoletju rimske republike tako zelo uporabljali, da ga je zakon *lex Aebutia*³ lahko pripoznal za enakovrednega z legisakcijskim. Stranke, ki so poslej lahko izbirale med obema postopkoma, so se v praksi tako splošno oprijele formularnega postopka, da je Avgust legisakcijski postopek lahko načelno odpravil⁴ (*lex Iulia iudiciaria*). Zato je bil formularni postopek v klasični dobi redni civilni pravdni postopek v Rimu in v Italiji.

Formularni postopek se prav tako kakor legisakcijski pričinja *in iure*, pred pretorjem. Tožnik in toženec se sporazumeta o vrsti formule in o osebi sodnika. Ta njuna pravdna pogodba se imenuje litiskontestacija. Pretor postavi sodnika, ki mora v smislu sporazumno dogovorjene formule izreči sodbo (*sententia*). Postopek *apud iudicem* se nato nadaljuje pred sodnikom.

Izvršilni postopek, ki ga pretor dovoljuje (*bonorum venditio*), zajame vse dolžnikovo imetje. Poleg tega se pod vplivom senatove zakonodaje razvija tudi še specialna izvršba (*distractio bonorum*).

V skladu s celotnim razvojem rimskega prava moramo tudi na pravdnopravnem področju ugotoviti, da se že v dobi formularnega postopka pojavljajo začetki novega postopka: *extra ordinem cognitio*.

IV. Ekstraordinarni ali kognicijski postopek

V izjemnih primerih je namreč pretor posamezne spore rešil od začetka do konca sam. Tako je ravnal že pri izrekanju interdiktov. — Pod principatom je bilo vedno več zadev, za katere so bili pristojni konzuli, posebni pretorji in različni drugi državni funkcionarji (npr. *praefectus vigilum, annonae*). Semkaj so spadali varuški, fideikomisni in alimentacijski spori. V takih pravnih spori pristojni državni funkcionar sam, ne pa od strank izvoljeni in od pretorja samo potrjeni sodnik; ni bilo več formule, ki bi vezala sodnika zato, ker sta se stranki v litiskontestaciji o njej sporazumeli. — Še bolj je ta postopek prevladoval v provincah. Ker je ustrezal miselnosti birokratičnega absolutističnega dominata, je postal ta, spočetka izredni postopek v postklasični dobi splošni in edini civilni pravdni postopek.

² Gai. 4, 30: *istae omnes legis actiones paulatim in odium venerunt* (»so sčasoma postale osovražene«).

³ Girard datira ta zakon med leti 149 in 126.

⁴ Legisakcijski postopek je ostal le za *cautio damni infecti* in pred centumviralnim sodiščem.

Izvršilni postopek posega v tej dobi predvsem po zavezančevem premoženju. Upošteva pa vedno bolj tudi njegove interese; sčasoma razlikujejo specialno in vesoljno izvršbo.

Sodba, ki jo sodnik izreče, se utegne glasiti na izročitev stvari, ne več samo na denar. Ni več neizpodbojna, ampak jo nezadovoljna stranka lahko izpodbija s pravnimi leki, o katerih razsojajo višja sodišča, v redkih primerih cesar sam.

§ 181. SODNI USTROJ

Preden se podrobneje pomudimo pri posameznih razvojnih dobah, je potrebno, da vsaj v splošnih obrisih označimo organizacijo civilnega sodstva. Gre za to, katere osebe so razen strank sodelovale pri pravdanju, na katerem kraju in ob katerem času se je pravdanje vršilo.

I. *Ordo iudiciorum privatorum*

A. Osebe: 1. *Jurisdikcijski magistrat*

Kakor že omenjeno, se je v legisakcijskem in v formularnem postopku pravdanje začelo *in iure*, pred magistratom, ki mu je bila poverjena pravdna jurisdikcija (*iurisdictio contentiosa*). Prvotno je bil to konzul, odkar so leta 367 uvedli preturo, pa pretor.

Pretor je sedel na sodnem stolu (*sella curulis*), ki je bil postavljen na vzvišenem mestu (*pro tribunali*). Že po zunanjem videzu vzvišen nad strankama, je pretor nadziral njune pravdne izjave in pravdna dejanja, v katerih je skrajna marsikaj še spominjalo na samopomoč. Pretor sam ni mogel vsiliti nobeni stranki nobene akcije, ni je mogel prisiliti k litiskontestaciji, če tega sama ni hotela. Njegova naloga je bila v tem, da je odobril pravdna dejanja strank kot zakonito akcijo (*actionem dare*), da je nato potrdil od strank izbranega sodnika (*dare iudicem iudiciumve*) ter mu je ukazal, da naj sodi (*iudicare iubere*). Pretor pa je tudi lahko odklonil strankino pravdanje (*actionem dene-gare*) kot nezakonito.

V formularnem postopku je bilo prepuščeno pretorju, da je smel dovoljevati tudi nove akcije. Pred takim ukrepom se je lahko posvetoval s svojim svetom (*consilium*).

Razen pretorja so vršili pravdno jurisdikcijo kurulski edili; pred njimi so se vršili tržni spori¹. — Peregrinski pretor je bil pristojen za reševanje sporov, pri katerih je bila vsaj ena pravdna stranka Nerimljan.

V Italiji, kolikor je v njej veljalo rimsko pravo, so skušali sodstvo večkrat organizirati. Pretor je pošiljal v oddaljene municipije posebne *praefecti iure dicundo*, ki so tam izvrševali jurisdikcijo v njegovem imenu. Pozneje je bila jurisdikcija v manjših zadevah (spori do 15 000 sestercev) prepuščena mestom, ki so za to imela posebne *duumviri iure dicundo*. V principatski dobi je za Italijo najprej postavil Hadrijan štiri sodnike (*iudices*) za štiri okrožja, Mark Avrelij je namesto njih postavil vsaj pet *iuridici* za prav toliko okrožij; mesto Rim (*dioecesis urbica*) ni spadalo zraven.

¹ Prim § 3, II, str. 16; § 94, V.

V provincah je jurisdikcijo vršil provincialni namestnik, ki je na določenih krajih imel posebne sodne dneve (*conventus*).

Posebni magistrati (*praetor tutelaris, fideicommissarius* i. dr.) so reševali spore s svojega področja že po načelih ekstraordinarnega postopka.

2. Sodnik

Pred magistratom se je spor utrdil (*litis contestatio*), vendar pa magistrat sam ni razsodil o sporu. To nalogo je opravil sodnik, ki sta ga stranki izvolili. Tožnik je predlagal tožencu primerno osebo, predvsem iz posebnega seznama (*album iudicum selectorum*). V ta seznam so dolgo vpisovali le senatorje, pozneje tudi viteze; pod principatom so pritegnili še druge kandidate, ki so jih deloma določali po cenzusu.

Sodnik je mogel biti le moški dorasli rimski državljan; izključeni so bili umobolni, gluhi in nemi.

a) *Unus iudex*. Očiten dokaz za veliko zaupanje v poedinca se kaže v tem, da je bil redni sodnik v civilnih pravnih med Rimljani sodnik posameznik (*iudex unus*). Kakor pretor je tudi sodnik imel svoj poseben sosvet (*consilium*).

b) *Arbiter* se je prvotno najbrž imenoval tisti sodnik, ki je smel v večji meri soditi po primernosti. Včasih je sodilo več arbitrov kot sodniški kolegij. Že v Ciceronovem času niso več razlikovali strogo med obema izrazoma.

c) Rekuperatorji (*recuperatores*), ki so jih določali z žrebanjem, so sodili v pet- ali sedemčlanskih senatih, in sicer prvotno v sporih med Rimljani in takimi Nerimljani, katerih domača država je imela z Rimom posebno pogodbo. Ker niso bili vezani na civilno pravo, je bil njihov postopek znan kot hitrejši. Zato so sčasoma Rimljani sami radi spravljali svoje pravde pred rekuperatorje.

Medtem ko so doslej naštetih sodnike izbirale stranke za konkretne primere, je razen tega poslovalo dvoje stalnih sodišč: decemviralno (*decemviri (st)litibus iudicandis*) in centumviralno sodišče. Sodišči sta sodili o sporih določene vrste, kolikor so se pravnice stranke sporazumele, naj se njihov spor rešuje pred decemviralnim ali centumviralnim sodiščem.

č) Decemviralno sodišče je proti koncu republike sodilo o tožbah, v katerih je šlo za toženčev *status*, zlasti za njegovo prostost. Avgust je sodišče ukinil, decemvire same pa je določil za predsednike kolegijev centumviralnega sodišča.

d) Centumviralno sodišče se prvič omenja za časa republike l. 145 in je obstajalo do tretjega stoletja principata. Sestavljalo ga je 105 sodnikov (v principatski dobi 180), ki so bili izbrani po trije iz vsakega okraja (*tribus*). Sodili so v senatih (*tribunalia*). Postopek se je vršil v legisakcijski obliki. — To sodišče je bilo pristojno za dediščinske in vindikacijske pravde. Tudi o teh zadevah je sodilo le, če sta stranki hoteli, naj ono sodi, vendar ni bilo treba, da bi bil v takem primeru izdal pretor judikacijsko povelje.

B) Sodni kraj

Kot jurisdikcijski magistrat je pretor uradoval *in comitio*; to je bil najbrž prostor severno od foruma. Tu je reševal vse pravnice zadeve, v manj važnih, nepravdnih zadevah je lahko izdajal odločitve kjerkoli (*de plano*).² — V pro-

² Izraz se uporablja v nasprotju s krajevno vzvišenim tribunalom in pomeni, da se manj važne zadeve lahko rešujejo tudi zunaj urada (»s tal«, t. j. stojé na tleh).

vincah se je postopek *in iure* vršil na sedežu provincialnega namestnika ali pa v krajih, ki jih je namestnik obiskoval občasno ob določenih sodnih dnevih (*conventus*).

Sodnik (*iudex*) je razpravljal na komiciju ali na forumu. Tudi on je sedel na vzvišenem prostoru; ni pa imel magistratnega stola (*sella curulis*).

Postopek *in iure* kakor tudi *apud iudicem* je bil javen in načelno vsakomur dostopen.

C. Sodni čas

Že najstarejše pravdo pravo je uvedlo različne predpise glede sodnega časa. V nekaterih dneh, ki so jih v koledarju zaznamovali s črko *N* (*dies nefasti*), se namreč pravdni postopek sploh ni smel vršiti; ob dneh, ki so bili določeni predvsem za komicije (*C = dies comitiales*), se je bilo dovoljeno pravdati le, če komiciji dejansko niso zborovali; kot redni dnevi za pravdanje so veljali z *F* zaznamovani *dies fasti*.

Sodniki so razlikovali zimske in poletne mesece (*menses hiberni, menses aestivi*). Spomladi in jeseni pa so bili zaposleni s poljskimi deli; zato so takrat sodili le v posebno nujnih, neodložnih zadevah. — Sodbo je moral sodnik proglasiti pred sončnim zahodom; to je določal že zakon XII plošč. Ponoči se postopek ni smel vršiti.

II. Ekstraordinarni postopek

A. Osebe

V zvezi z ustavnopravnim prehodom iz principata v dominat izginja polagoma tudi delitev postopka na dva dela: *in iure* in *apud iudicem*. Pravdni postopek se od vložitve tožbe do sodbe opravlja pred državnim sodnikom. On sam sicer lahko poveri rešitev določenih vprašanj (npr. pri dokazovanju) svojemu podrejenemu sodniku (*iudex pedaneus*); toda ta ni več izvoljen od strank, ampak je izvršilni organ prvega sodnika.

Ker rimska država ne pozna načela o ločitvi uprave in sodstva, so vrhovni upravni funkcionarji hkrati tudi sodniki. Njihova hierarhična razporejenost omogoča uveljavljanje pravnih lekov zoper sodbe.

Najvišji, izjemni sodnik je cesar, kot njegov namestnik pa *praefectus praetorio*. V posameznih diecezah so sodili *vicarii* v imenu pretorijskega prefekta. Različni od teh vrhovnih sodnikov so bili redni sodniki, ki so bili splošno pristojni za vse civilne spore, kolikor ni o njih sodil kak poseben sodnik (*praetor tutelaris, fideicommissarius*). Taki redni sodniki so bili: *praefectus urbi* v Rimu in v Carigradu; provincialni namestnik (*praeses*) pa v svoji provinci. Odkar so province zmanjšali, je izginilo konventno sodstvo; provincialni namestnik je sodil le v svoji prestolici. Hkrati se je omejevalo njegovo sodstvo vedno bolj na važnejše zadeve (*causae maiores*). O manjših zadevah (*causae minores*), zlasti o tistih, katerih sporna vrednost je znašala največ 300 solidov, so sodila nižja, krajevna sodišča.

V posameznih mestih so bili za nižje sodstvo pristojni *duumviri iure dicundo*. — Kot nov sodni organ se je pojavil v mestih *defensor civitatis*, ki naj bi ščitil revnejše sloje pred izkoriščanjem. Kot tak je sodil v civilnih stvareh najprej do največ 50, pozneje do 300 solidov.

V postklasični, krščanski dobi se uveljavlja tudi cerkveno, škofovsko sodstvo. Že Konstantin je dovolil, da sta stranki lahko sporazumno spravili pravdo pred škofovsko sodišče (*episcopalis audientia*), čigar sodba je bila dokončna. Prva Sirmondska konstitucija je dovolila vsaki stranki, da se sme obrniti na škofovsko sodišče. Poznejša zakonodaja je zopet omejevala pristojnost škofovskih sodišč na cerkvene zadeve.

B. Sodni kraj in čas

Pravdni postopek se je vršil v poslopih (bazilikah). Sodnikov tribunal je bil sedaj s pregrajo (*cancellus*) ločen od strank in občinstva. Javnost sicer ni bila popolnoma odpravljena, čeprav je razvoj težil za njenim omejevanjem.

Glede sodnega časa so nastale nekatere izpremembe v krščanski dobi. Konstantin je prepovedal, da bi sodišča poslovala ob nedeljah. Teodozij I. je l. 389 uskladal sodne dneve s krščanskimi prazniki.

Nekateri dnevi so bili proglašeni za sodne praznike (*feriarum dies*); takrat je bilo mogoče opraviti le najnujnejše zadeve (počitniške stvari). Ob drugih dneh je bilo civilno pravdanje mogoče.

§ 182. LEGISAKCIJSKI POSTOPEK

Legis actio je literaren izraz, ki se pojavlja od predzadnjega stoletja republike naprej. Gaj (4, 11) ga razlaga ali tako, da so bile legisakcije uvedene z zakoni (*legibus proditae erant*), ali pa da so bile prilagojene zakonskemu besedilu (*ipsarum legum verbis accommodatae*).

Legisakcijski postopek je bil namenjen Rimljanom. Pravdati se je bilo mogoče tedaj, če je kak zakon to dovoljeval, in le takó, kakor je dovoljeval. Gaj pripoveduje, da je izgubil pravdo tožnik, ki je tožil zaradi porezanih trt (*de vitibus succisis*); ker je zakon XII plošč govoril o posekanem drevju (*de arboribus succisis*), bi bil tožnik moral v svoji tožbi govoriti o posekanem drevju.

I. *Legis actio sacramento*

Legis actio sacramento se je v razzodbenem postopku splošno uporabljala (Gai. 4, 12: *generalis erat*), kolikor ni kak zakon predvideval kake druge legisakcije. Imenovali so jo tako po pravdni stavi (*sacramentum*),¹ ki jo je utrpela v prid državi tista stranka, ki je izgubila pravdo. Stava je bila 50 asov, če je bil sporni predmet vreden največ 1000 asov ali če je šlo za prostostno pravdo; drugače je bila 500 asov.

Postopek je bil posebej urejen za uveljavljanje tožbe *actio in rem* in posebej za *actio in personam*. Na veronskem palimpsestu je čitljiv le popis o uveljavljanju stvarnopravne tožbe (4, 16). Pravdni stranki sta pripeljali ali

¹ *Sacramentum* pomeni predvsem prisego. Nekateri avtorji (prim. Girard-Mayer, *Geschichte und System des römischen Rechtes*, 1908, str. 1079, op. 2) menijo, da je spočetka vsaka stranka (tožnik in toženec) s prisego zatrdila, da ima ona prav. Ker je pri tem vsaj eden po krivem prisegel, je moral že iz verskih razlogov vmes poseči kralj in razzoditi, kdo je po krivem prisegel. S tem je kralj posredno odločil tudi o pravdi sami. Pozneje je prisego nadomestila pravdna stava, ki pa je obdržala staro ime *sacramentum*.

prinesli sporni predmet pred pretorja. Kadar ni bilo mogoče, so prinesli vsaj del stvari (npr. kepo zemlje za zemljišče), ki je tako simbolično predstavljal celotno stvar. Tožnik je držal v rokah palico, prijel sporno stvar in izjavil, npr. glede sužnja: *Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esso aio secundum suam causam; sicut dixi, ecce tibi, vindictam imposui.*² Obenem je v znamenje svoje lastninske pravice položil na sužnja palico. Nato je isto izrekel in storil toženec (*contravindicatio*). Ko sta tako obe stranki simbolično uveljavili svojo pravico, je posegel vmes pretor z ukazom: *Mittite ambo hominem!* Spor ne bo rešen s samopomočjo, ampak v rednem pravdnem postopku. Tožnik je sedaj pozval toženca, da izjavi, iz katerega pravnega razloga je vindiciral: *Postulo, anne dicas, qua ex causa vindicaveris?* Ko se je toženec skliceval na svojo pravico (*Ius feci, sicut vindictam imposui*), ga je tožnik pozval, naj položi kot stavo (*sacramentum*) 50, ali 500 asov, ki jih bo izgubil, če je bila njegova vindikacija neupravičena (*Quando tu iniuria vindicavisti, D assibus sacramento te provoco*). Enako je nato toženec pozval tožnika (*Et ego te*).

Pretor je uredil vprašanje, v čigavi posesti bo sporna stvar ostala med pravdo. V stari civilni dobi sta morali obe stranki dokazovati svojo pravico; zato posest stvari ni imela tistega pomena, kakor ga je imela pozneje, ko tožencu kot posestniku ni bilo treba ničesar dokazovati. V legisakcijskem postopku je pretor dodelil začasno posest tistemu, ki je obljubil večji znesek kot morebitno odškodnino za uporabljanje in plodove stvari in je za to svojo stipulacijsko obljubo dal tudi poroke (*praedes litis et vindiciarum*). Obljuba je bila dana nasprotniku za primer, da bo nasprotnik pravdo dobil.

V glavnih potezah se je najbrž podobno odigral tudi postopek *in iure* v *actio in personam*.

Ko je bilo vse to opravljeno, je pretor postavil od strank izvoljenega sodnika. Stranki sta se dogovorili, da se snideta čez dva dni (*comperendinum diem*, Gai. 4, 15) pred sodnikom. Tam je vsaka stranka kratko razložila, kar je govorilo zanjo; ta izvajanja so se imenovala *causae coniectio*. Postopek pred sodnikom je bil brezobličen. — Zakon *lex Pinaria* (morda že iz l. 472) pa je določil, da je sodnika treba postaviti šele trideseti dan po opravljenem postopku *in iure*. Zato sta se stranki predvsem dogovorili, da se takrat zopet snideta pred pretorjem. Zakonodajalec je najbrž hotel dati strankama čas, da svoj spor medtem sporazumno poravnata.

II. *Legis actio per iudicis postulationem*

O tej legisakciji še do l. 933 ni bilo skoro ničesar znanega razen imena, ker je na veronskem palimpsestu tisti list izgubljen. Šele antinoopolski fragmenti (prim. str. 58) so nam izpolnili to vrzel (Gai. 4, 17 a).

Legisakcija *per iudicis postulationem* se je uporabljala, kadar je kak zakon to odredil. Gaj našteva tri primere. Zakon XII plošč je določil to pravdanje za stipulacijsko (*de eo quod ex stipulatione petitur*) in za dediščinsko delitveno tožbo (*actio familiae erciscundae*), zakon *lex Licinia* pa za splošno delitveno tožbo (*si de aliqua re communi dividenda ageretur*).

Gaj opisuje legisakcijo za sponzijsko-stipulacijsko terjatev. Tožnik je *in iure* pozval toženca, naj pripozna ali pa oporeka, da dolguje tožniku določen

² »Trdim, da je ta človek (= suženj) po kviritskem pravu moj z vsem svojim (pravnim) položajem; kakor sem rekel, sem, glej, na tebe položil palico.«

denarni znesek *ex sponsione*: *Ex sponsione te mihi X milia sestertiorum dare oportere aio: id postulo: aias an neges*. Če je toženec oporekal (*dicebat non oportere*), je tožnik zaprosil pretorja, naj jima postavi sodnika: *Quando tu negas, te, praetor, iudicem sive arbitrum postulo uti des*.

Legis actio per iudicis postulationem se je razlikovala od sakramentalne legisakcije posebno po tem, da v njej ni bilo pravnih stave (*sacramentum*); stranki nista pri pravdanju ničesar tvegali. Vrh tega so takoj postavili sodnika; tu ni veljal tridesetdnevni rok Pinarijskega zakona.

III. *Legis actio per condictionem*

Že omenjeni novi fragmenti Gajevih institucij so izpopolnili tudi vrzel glede tretje razsodbene legisakcije: *per condictionem* (Gai. 4, 17 b—20).

Ta legisakcija se je uporabljala po zakonu *lex Silia*, če je tožnik iztoževal terjatev, ki se je glasila na določen denarni znesek (*certae pecuniae*), po zakonu *lex Calpurnia* pa za tožbe glede katerekoli določene stvari (*de omni certa re*).

Pri tej legisakciji *per condictionem* je tožnik že od vsega početka *in iure* pozval toženca, naj pride trideseti dan pred pretorja zaradi postavitve sodnika (*iudicis capiendi causa*). Najprej se je obrnil do toženca z besedami: *Aio te mihi sestertiorum X milia dare oportere; id postulo: aias aut neges*.³ Če je toženec oporekal, je tožnik nadaljeval: *Quando tu negas, in diem tricensimum tibi iudicis capiendi causa condico*.⁴

Tudi ta postopek je bil brez pravnih stave. Ker glede obsega pravnega predmeta (*certa pecunia, certa res*) ni moglo biti sporov, so celotno pravdanje pospešili s tem, da sta se stranki takoj dogovorili o postavitvi sodnika. Izraz *condicere* je pomenil v starem jeziku »napovedati« (*denuntiari*) tožencu, naj pride trideseti dan pred pretorja (Gai. 4, 17). Že v Gajevem času ni bilo več jasno (4, 20: *valde quaeritur*), zakaj so za uveljavljanje terjatev bile na izbiro tri pravne oblike: *legis actio sacramento, per iudicis postulationem, per condictionem*.

IV. *Legis actio per manus iniunctionem*

Toženec, ki je bil obsojen v enem izmed doslej obravnavanih legisakcijskih postopkov, je moral najkasneje v 30 dneh (paricijski rok) izpolniti to, na kar je bil obsojen. Ta rok je določal zakon XII plošč. Če se to ni zgodilo, je prišlo do izvršilnega postopka. Dosedanjega tožnika imenujemo v tem postopku zahtevajočega upnika, toženca pa zavezanca.

Izvršilnemu postopku je bila namenjena predvsem legisakcija *per manus iniunctionem*. Ko je brez uspeha minil paricijski rok, je zahtevajoči upnik vnovič peljal zavezanca *in ius* pred pretorja. Tam je ugotovil, da zavezanec ni izpolnil tega, na kar je bil obsojen; zato je zapadel njegovi oblasti, kar je upnik vidno pokazal s tem, da je nanj položil roko. Zahtevajoči upnik je pri tem izjavil (Gai. 4, 21): *Quod tu mihi iudicatus (ali damnatus) es sestertium X milia, quandoc non solvistis, ob eam rem ego tibi sestertium X milium iudicati manum*

³ »Trdim, da si mi ti dolžan dati 10 000 sestercev; to terjam: potrdi ali zanikaj!«

⁴ »Ko ti zanikaš, ti določim (napovem) (svidenje ??) na trideseti dan za to, da dobiva sodnika.«

inicio.⁵ Zavezanec se sam ni mogel več oprostiti upnikove oblasti; kar se je simbolično pokazalo v tem, da ni smel odriniti upnikove roke (*manum depellere*). Mogel pa je to storiti zanj kak prijatelj, *vindex*, ki je oporekal, da bi bila legisakcija zahtevajočega upnika upravičena. *Vindex*, ki je npr. trdil, da zavezanec sploh ni bil obsojen, se je moral spustiti z zahtevajočim upnikom v novo pravdo; ako jo je izgubil, je bil obsojen na *duplum*. Kadar ni nastopil za zavezanca nihče kot *vindex*, je zahtevajoči upnik odpeljal zavezanca od pretorjevega tribunala na svoj dom. Tam ga je imel zaprtega 60 dni. Zakon XII plošč je določal, da ga je smel zvezati z vrvjo ali z okovi, ki pa niso smeli biti težji od 15 funtov. Če zavezanec ni živel ob svojem, mu je moral upnik dajati dnevno vsaj funt moke.

V teh 60 dneh je bil zavezanec še državljan in svoboden človek. Med tem časom se je še lahko poravnal z upnikom, na primer tako, da je upniku prepustil namesto plačila svoje imetje v celoti ali deloma. Če se to ni zgodilo, ga je moral upnik v treh zaporednih tržnih dneh (*trinis nundinis continuis*) peljati na komicij k pretorju in tam oklicati, na kateri znesek je bil zavezanec obsojen. To ravnanje je pač imelo namen, da bi se našel kdo, ki bi priskočil zavezancu na pomoč s tem, da bi zanj plačal dolg. Če je vse to ostalo brez uspeha, je smel upnik zavezanca obglaviti ali pa ga prodati v inozemstvo (takrat še *trans Tiberim*) v suženjstvo. Več upnikov je smelo zavezanca razsekati na kose (*in partes secare*).

Opisana *manus iniectio* se je opirala na to, da je bil zavezanec pravnomočno obsojen; sodba je bila za zahtevajočega upnika izvršilni naslov. Zato se je imenovala *manus iniectio iudicati*.

V nekaterih primerih pa je bila mogoča *manus iniectio pro iudicato*; zahtevajoči upnik je smel začeti z izvršilnim postopkom, ne da bi bil prej opravil razsodbeno. To je veljalo po *lex Publilia* glede *actio depensi*. Če dolжник ni povrnil sponzijskemu poroku plačanega zneska v šestih mesecih po opravljenem plačilu, je smel porok takoj uveljaviti *manus iniectio* (prim. § 83, II, 1).

Včasih je smel zavezanec tudi sam odriniti upnikovo roko (*manum depellere*) in tako ugovarjati izvršilnemu postopku brez predhodne sodbe. Končno je zakon *lex Vallia* določil, da to velja vedno, razen če gre za *manus iniectio* zoper obsojenega, ali zoper dolžnika, za katerega je bil porok plačal (*pro quo depensum est*, Gai. 4, 25).

Opisana kruta osebna izvršba predpostavlja, da dolжник noče plačati ali da je vsaj zakrivil, da je bil upnik v svojem zaupanju varan. Šele polagoma je obveljalo prepričanje, da dolжник pogosto brez svoje krivde ne more plačati.

V. *Legis actio per pignoris capionem*

V nekaterih izjemnih primerih je smel upnik sam zarubiti določene dolžnikove premoženjske predmete. Tako pravico pa je imel samo v prid nekaterih sakralnih in nekaterih javnopravnih terjatev (Gai. 4, 27—28). To legisakcijo je opravil upnik sam brez pretorjevega sodelovanja in lahko celo v dolžnikovi odsotnosti. Prav tako je bila taka izvršba mogoča na dan, ki je bil *dies nefastus*.

⁵ »Ker si bil meni (v prid) obsojen na 10 000 sestercev, ker (jih) nisi plačal, zato jaz položim na te roko kot na obsojenega na 10 000 sestercev.«

Zaradi teh posebnosti so mnogi dvomili, ali je to sploh legisakcija. Vendar so jo večinoma šteli med nje, posebno zato, ker je zahtevajoči upnik moral uporabljati določene besede (*certis verbis pignus capiebatur*, Gai. 4, 29).

§ 183. FORMULARNI POSTOPEK

I. Splošno

Začetkov formularnega postopka ne poznamo. Najbolj verjetna je domneva (Huschke), da je tak postopek začel uvajati peregrinski pretor. On namreč ni mogel uporabljati civilnega prava v sporih med tujci kakor tudi ne v sporih med Rimljani in tujci. Zato je moral v svojem ediktu določiti pogoje, pod katerimi bo dovoljeval pravdanje. V perečih primerih mu je pač kmalu sledil mestni pretor in je zagotovil svoje pravdno varstvo strankam, ki niso mogle uveljaviti nobene legisakcije. Storil je to tako, da je v posebnem spisu, tožbenem obrazcu (*formula*) navedel pogoje, pod katerimi naj sodnik toženco obsodi, ali ga oprostí, kolikor ti pogoji niso izpolnjeni. Zato so imenovali ta postopek *per formulas* ali *per concepta verba*. Omenili smo že, da je v predzadnjem stoletju republike *lex Aebutia* pripoznala formularni postopek za enakovreden z legisakcijskim, medtem ko je po *lex Iulia iudiciorum privatorum* postal redni postopek za klasično dobo.

Kakor v legisakcijskem postopku se tudi v formularnem deli pravdanje na dva dela: *in iure* in *apud iudicem*. Glavna razlika od legisakcijskega postopka je v tem, da stranki nista več uporabljali starih, strogo določenih besednih obrazcev (*certa verba*), ampak sta se sporazumeli za pismeno formulo, ki jo je nato pretor potrdil (*actionem dare*). Formule za posamezne akcije je pretor objavljajl vsako leto v svojem ediktu. V upoštevanja vrednih primerih je včasih morda po pravniški pobudi odobril kako novo tožbo, ki jo je predlagal tožnik (*actio in factum*); pri tem se je pretor opiral na svoj imperij.

V zvezi s tem razlikujejo viri: *iudicium legitimum* in *iudicium imperio continens*. Prvi postopek je bil mogoč le, če se je vršil v Rimu ali (ne več kakor miljo [t. j. približno poldrugi kilometer] izven mesta) med dvema rimskima državljanoma in če jima je sodil *iudex unus*.¹ Postopek, ki mu je manjkaj kateri izmed teh znakov, je bil *iudicium imperio continens*; tako je bilo pravdanje pred rekuperatorji, ali pravda, v kateri je bila ena stranka peregrin, ali pravda, ki se je vršila zunaj Rima. Vse pravne posledice (glede litiskontestacije, glede sodbe) ima le *iudicium legitimum*. Razlika je bila v tem, da je *iudicium imperio continens* izgubil veljavo (*expirat*), ko je prenehal imperij tistega pretorja, ki ga je dal. *Iudicium legitimum* pa je po *lex Iulia iudiciaria* veljal poldrugo leto,² medtem ko spočetka njegova veljavnost sploh ni bila omejena.

Pretorjeva moč je v formularnem postopku nedvomno večja kakor v legisakcijskem. Vendar tudi sedaj ne more pretor vsiliti nobeni stranki nobene formule, če je sama noče. Njegova oblast se kaže bolj v negativni smeri: s tem da pretor odkloni, zavrne tožbo (*denegatio actionis*) kot nezakonito, lahko prepreči vsako pravdanje.

¹ Gai. 4, 104: *Legitima sunt iudicia, quae in urbe Roma vel intra primum urbis miliarium inter omnes cives Romanos sub uno iudice accipiuntur.*

² Gai. 4, 104: *litem anno et sex mensibus mori.*

Na toženca, ki se ne bi hotel pokoriti, je mogel pretor vplivati le indirektno, vendar pa občutno. Dovolil je namreč nasprotniku, da je vzel v svojo posest toženčevo premoženje (*missio in possessionem*); s tem je zagrozil tistemu, ki se ne bi hotel spustiti v pravdo (»braniti se kakor treba«: *non uti oportet se defendit*). Upornega tožnika pa je pretor lahko hudo zadel s tem, da mu je odrekel pravdno varstvo (*actionem denegare*). To je prihajalo v poštev posebno tedaj, če ni bil tožnik zadovoljen z dostavki (npr. *exceptio rei venditae et traditae*), s katerimi je pretor po toženčevi prošnji razširil prvotno formulo, ki jo je bil predlagal tožnik.

II. Sestavine formule

Kolikor vemo, niso bile sestavine formul nikjer predpisane, ne v kakem zakonu, ne v ediktu. Pač pa so se v praksi kmalu uveljavile nekatere stalne in tipične sestavine formul.

Razlikujemo redne in izredne sestavine. Redne sestavine so bile: *intentio*, *demonstratio*, *adiudicatio* in *condemnatio*; izredni sestavini sta bili *praescriptio* in *exceptio*. Izraz »redna« sestavina ne pomeni, da je imela vsaka formula vse štiri sestavine; vse štiri najdemo namreč samo v delitvenih tožbah. Pač pa pomeni, da je akcija določene vrste vedno vsebovala določene redne sestavine, npr. v vsaki *actio bonae fidei* so bile: *demonstratio*, *intentio* in *condemnatio*. Izredne sestavine je pretor uvrščal v formule na prošnjo ene stranke.

1. *Intentio* je sestavina formule, v kateri so povzeti pogoji, pod katerimi naj sodnik izreče sodbo glede tožnikovega tožbenega zahtevka.³ Samó intencijo najdemo v ugotovitvenih tožbah, npr. »Ali je toženec tožnikov osvobodjenec, (sodnik razsodi!)«.⁴ V drugih tožbah je razen intencije tudi kondemnacija.

Intencija je ali določena (*certa*) ali pa je nedoločena (*incerta*). Določena se glasi npr. »Če se izkaže, da je sporna stvar po kviritskem pravu tožnikova«, ali pa: »Če se izkaže, da je toženec dolžan dati tožniku 10 000 sestercev«.⁵

Nedoločena intencija se glasi: »Karkoli je treba, da zaradi tega toženec tožniku dá (ali) stori (po dobri veri in poštenju)«.⁶ Najdemo jo vedno v formulah za *actiones bonae fidei*, kjer ima dostavek *ex fide bona*. Ker sama intencija ne zadošča, je v teh tožbah pred njo uvrščena demonstracija.

2. *Demonstratio* (označba) napoveduje v formulah z nedoločeno intencijo, na kateri dejanski stan se tožba opira.⁷ Gaj navaja kot primera demonstraciji v prodajni in v shranjevalni tožbi: »ker je tožnik tožencu sužnja (»človeka«) prodal«; »ker je tožnik pri tožencu sužnja (»človeka«) shranil«.⁸

3. *Adiudicatio* (prisoditev) pooblašča sodnika v delitveni tožbi, da prisodi dotelej skupno stvar enemu ali več lastnikom, ali da ustanovi novo služnost. Glasila se je npr.: »kolikor je treba prisoditi, sodnik, Ticiju prisodi!«⁹

³ Gai. 4, 41: *qua actor desiderium suum concludit*.

⁴ *an N^s N^s libertus Aⁱ Aⁱ sit* (Lenel, EP³, str. 341).

⁵ *Si paret rem, qua de agitur, ex iure Quiritium Aⁱ Aⁱ esse* ali pa: *Si paret N^m N^m A^o A^o sestertium decem milia dare oportere*.

⁶ *quidquid ob eam rem N^m N^m A^o A^o dare facere oportet (ex fide bona)*.

⁷ Gai. 4, 40: *ut demonstretur res, de qua agitur*.

⁸ Gai. 4, 40: *Quod A^s A^s N^o N^o hominem vendidit; Quod A^s A^s apud N^m N^m hominem deposuit*.

⁹ Gai. 4, 112: *quantum adiudicari oportet, iudex, Titio adiudicato*. — Prim. spredaj § 50, str. 159 s.

4. *Condemnatio* (obsodba) pooblašča sodnika, da toženca obsodi, če so pogoji, obseženi v intenciji, izpolnjeni; če pa niso izpolnjeni, ga mora oprostiti.¹⁰ V rednem postopku se je obsodba vedno glasila na denar (*omnis condemnatio pecuniaria*).¹¹ Kondemnacija je ali določena (*certa*) ali pa nedoločena (*incerta*).

Določena je takrat, kadar je v intenciji naveden določen denarni znesek (npr. 10 000 sestercev): Takrat se tudi kondemnacija glasi na isti znesek.¹²

Nedoločena je kondemnacija, kadar je v intenciji navedena bodisi določena stvar (*certa res*), različna od denarja, bodisi nedoločena dajatev. Tu je bilo treba dajatev najprej oceniti v denarju in nato je sledila denarna obsodba na ta znesek. Npr. »Kolikor bo ta stvar vredna, na toliko denarja obsodi, sodnik, toženca v prid tožniku! Če se ne izkaže, (ga) oprostil!«¹³

Včasih je pretor že vnaprej določil najvišji znesek, preko katerega sodnik ni smel toženca obsoditi, npr.: »na toliko, vendar največ na 10 000 sestercev, naj sodnik toženca obsodi v prid tožniku.«¹⁴

Denarna obsodba je utegnila biti nevšečna za obe stranki. Zato so zlasti pri stvarnopравnih tožbah¹⁵ uvrščali v formule posebno restitutorno (ali arbitrarno) klavzulo (v literaturi jo imenujejo tudi: *clausula arbitraria*; *arbitratus iudicis*; *arbitrium de restituendo*). Pri *rei vindicatio* (prim. str. 191) se je glasila: »in če ne bo po sodnikovem pozivu (po sodnikovi presoji) tista stvar tožniku vrnjena.«¹⁶

Če je prišel sodnik do prepričanja, da je treba obsoditi toženca, ga je moral spričo restitutorne klavzule pozvati, naj stvar zlepa vrne tožniku. Če je obtoženec to storil, je sodnik izrekel oprostilno sodbo; če se pa ni pokoril, ga je sodnik obsodil na plačilo vrednosti stvari, kakor jo je (navadno) ocenil tožnik.

V noksalnih tožbah se je kondemnacija redno glasila alternativno na povračilo škode ali na noksalno izročitev.¹⁷ Samo *actio iniuriarum noxalis* zaradi žalitve, ki jo je bil zakrivil suženj, je vsebovala arbitrarno klavzulo.¹⁸

Izredni sestavini formul sta *praescriptio* in *exceptio*.

5. *Praescriptio* ima namen, da v interesu ene stranke omejuje nekatere posledice tožbe. Ime ima odtod, ker je bila postavljena na začetek formule.¹⁹ Mogoča je bila v tožnikovem (*pro actore*) ali pa v toženčevem interesu (*pro reo*).

Za preskripcijo v prid tožniku navaja Gaj²⁰ dva primera. Kot prvega omenja toženca, ki se je bil tožniku s stipulacijo zavezal, da mu bo občasno

¹⁰ *qua iudici condemnandi absolvendive potestas permittitur.*

¹¹ Gai. 4, 48: *Omnium autem formularum, quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnatio concepta est.*

¹² Gai. 4, 43: *iudex, N^m N^m A^o A^o sestertium decem milia condemna. S. n. p. a.*

¹³ Gai. 4, 51: *quantum ea res erit, tantam pecuniam, iudex, N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.*

¹⁴ Gai. 4, 51: *eius, iudex, N^m N^m A^o A^o dumtaxat sestertium X milia condemna. S. n. p. a.*

¹⁵ Razen tega je bila uvrščena pri *actio doli*, *actio quod metus causa*, *actio ad exhibendum*, *actio redhibitoria* in še pri nekaterih.

¹⁶ *neque ea res arbitrio iudicis A^o A^o restituetur.* — Prim. Lenel, EP³, str. 186, op. 2.

¹⁷ *quantum ea res est, tantam pecuniam aut in noxam dedere, iudex, N^m N^m A^o A^o condemna. S. n. p. a.*

¹⁸ Lenel, EP³, str. 402, domneva, da se je glasila: *nisi N^s N^s eum servum arbitrato iudicis verberandum exhibebit.*

¹⁹ Gai. 4, 132: *quod ante formulas scribuntur.*

²⁰ Gai. 4, 131 in 131 a.

(periodično) dajal določene dajatve (npr. za preživljanje). Če je prišel s posomezno dajatvijo v zamudo, ga je tožnik mogel tožiti s stipulacijsko tožbo. Ker pa bi bila tožba z enkratnim uveljavljanjem že izčrpana (*ne bis in idem*), je pretor upniku varoval pravico, da bo mogel terjati še nadaljnje obroke, s tem da je na začetku tožbenega obrazca vstavil preskripcijo: *ea res agatur, cuius rei dies fuit* (»o tem naj se vrši pravda, za kar je že nastopil [plačilni] rok«). — V tožbi, s katero je kupec (*actio empti*) želel doseči samo mancipacijo kupljenega zemljišča, je pretor dal preskripcijo s tako omejitvijo (*ea res agatur de fundo mancipando*). Tako je mogel kupec pozneje še vedno tožiti z *actio empti* na prepustitev posesti.

Kot primer preskripcije v prid tožencu navaja Gaj²¹ omejitev kake posomezne tožbe (lastninske, terjatvene), glede katere je prej treba rešiti vprašanje, kdo je dedič: *ea res agatur, si in ea re praeiudicium hereditati non fiat* (»o tej stvari naj vrši pravda, kolikor se s tem ne odloča o dediščini«).

6. *Exceptio* omogoča sodniku, da oprostí toženca, čeprav bi ga po sami intenciji moral obsoditi. Razlikujemo različne skupine eksepcij; v naslednjem bomo našteali najvažnejše.

Eksepcije so ali civilne, ki se opirajo na kako normo civilnega prava (*exc^{io} legis Plaetoriae; Scⁱ Macedoniani*), ali pa pretorske, ki jih je pretor ustanovil (*exc^{io} rei venditae et traditae; pacti de non petendo*).

Dalje razlikujemo peremptorne in dilatorne eksepcije. Peremptorne (*peremptoriae*) trajno preprečujejo uveljavljanje določene akcije. Taki sta eksepciji iz Macedonovega senatovega sklepa ali iz brezobličnega odpusta dolga (*exceptio pacti ne ea pecunia omnino peteretur*). Dilatorne pa preprečujejo uspešno uveljavljanje tožb za določen čas, npr. odlog plačila dolga (*exceptio ne ea pecunia intra quinquennium [= pet let] peteretur*).

Važno je tudi razlikovanje med *exceptiones personae cohaerentes* in *exceptiones rei cohaerentes*. Prve so tako strogo povezane z individualnim upravičencem, da jih mora samo on uveljavljati, npr. *exc^{io} pacti de non petendo in personam*. *Exceptiones rei cohaerentes* pa lahko uveljavljajo tudi druge interesirane osebe, npr. *exc^{io} pacti de non petendo in rem*, ki jo lahko uveljavlja tudi porok.

Podobno je razlikovanje eksepcij po tem, ali jih je mogoče uveljavljati samo zoper individualno določeno osebo (*exceptio in personam*) ali pa tudi zoper druge osebe, ki so na neki način pri pravnem razmerju soudeležene (*exceptio in rem*), npr. *exceptio quod metus causa*.

§ 184. LITISKONTESTACIJA V FORMULARNEM POSTOPKU¹

I. Pojem

S postopkom *in iure* pred pretorjem naj se vse ukrene, kar je potrebno, da bo od strank izbrani in s pretorjevim sodnim poveljem (*iudicare iubere*)

²¹ Gai. 4, 133.

¹ Prim. Max Kaser, *Das römische Zivilprozessrecht (= ZP)*, Handbuch der Altertumswissenschaft (X, 3, 4) München, 1966, zlasti str. 57 ss., 218 ss., 224 ss.; Zum Formproblem der *litis contestatio*, *Zeitschr. der Sav.-Stiftung*, 84 (1967), 1 ss.; G. J a h r, *Litis contestatio*, Köln-Graz, 1960; Jos. Georg W o l f, *Die litis contestatio im römischen Zivilprozess*, Freiburger Rechts- und Staatswiss. Abhandlungen. 28, Karlsruhe 1968.

postavljeni sodnik (*iudex*) mogel spor s svojo sodbo dokončno rešiti. Tožnik najprej napove, kaj zahteva od toženca in kakšno tožbo želi naperiti (*postulare* ali *petere actionem*). Toženec sprejme tožnikov pravdni predlog (*accipere iudicium*); drugače bi trpel posledice, ki jih pretor zagrozi tistemu, ki ostaja brez obrambe (*indefensus*). S tem sta se obe stranki sporazumno podredili pretorjevi odločitvi, da odobri zahtevano tožbo in da postavi pristojnega sodnika (bodisi posameznega, bodisi zborna sodišče), ki naj sodi o odobreni določeni tožbi (*dare actionem, dare iudicium*).² Tako je opravljena litiskontestacija (*lis contestata; iudicium acceptum*) po formularnem postopku. Za legisakcijski postopek ni jasno, v čem je bila litiskontestacija.³

Čeprav se litiskontestacija v pravnih virih omenja kakih 180-krat,⁴ vendar nikjer ni jasno povedano, kaj je bilo njeno bistvo in narava. Starinoslovec *Festus*⁵ je ohranil kratko poročilo, ki nekoliko pojasnuje nastanek tega imena. Po tem fragmentu izraz *contestari litem* pomeni, da po (pretorjevi) postavitvi sodišča (*ordinato iudicio*) pravdni stranki pozoveta svoje priče, naj bodo pripravljene za pričanje. Pri tem je negotovo, ali to velja za legisakcijski in za formularni postopek; nenavadno je tudi, da obe stranki pozivata priče, po drugih navedbah bi sklepali, da tak poziv opravi samo tožnik.⁶

Ker klasiki ne povedo, v čem je zanje pravno bistvo litiskontestacije, ni čudno, da se je okoli tega vprašanja še v zadnjih letih sprožila živahna diskusija. V 150 letih po odkritju sta se glede pojmovanja bistva litiskontestacije pojavili predvsem dve glavni naziranj.

F. L. v. Keller⁷ jo je pojmoval kot miselni zaključek postopka pred pretorjem; le-tà je s svojim dekretom redigiral tožbeno formulo in jo je izročil sodniku. Njegovo pojmovanje, ki se ga je oprijel tudi M. A. v. Bethmann-Hollweg v svoji obsežni obdelavi rimskega civilnega procesa (1864—1868), je dolgo časa splošno veljalo. — Zoper Kellerjevo pojmovanje je nastopil Moric Wlassak⁸ (1854—1939), ki je pretežni del svojega raziskovalnega dela (1888—1939) posvetil proučevanju formularnega postopka in litiskontestacije. Po njegovem mnenju je rimsko civilno pravdo pravo vzraslo iz zasebnega razsodništva, ki je bilo med strankama prostovoljno dogovorjeno. Zato je Wlassak, opiraje se na izražanje virov (*edere — accipere iudicium, dictare iudicium*) pojmoval litiskontestacijo kot pogodbo med pravdnima strankama, s katero se podrejata tožbeni formuli in magistratovi postavitvi sodišča (sodnika).

² Prim. M. Kaser, ZP, str. 222 in passim.

³ Prim. M. Kaser, ZP, str. 57.

⁴ J. G. Wolf, o. c. str. 1: v digestah okoli 170-krat, v Gajevih institucijah kakih 10-krat.

⁵ *Festus, De verborum significatu* (= Bruns, Fontes, II⁷, str. 5): *Contestari litem dicuntur duo aut plures adversarii, quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet: »testes estote«.*

⁶ J. G. Wolf, o. c. str. 22, 39; M. Kaser, ZP, str. 219, 222.

⁷ Friedrich Ludwig v. Keller, *Über Litis Contestation und Urtheil*, Zürich 1827; *Der römische Civilprocess und die Actionen*. 6. izd. (predelal A. Wach). Leipzig 1883.

⁸ Iz mnogoštevilnih njegovih monografij naj omenimo najbolj značilne: *Römische Prozessgesetze*, 2 zvezka, Leipzig 1888—1891; *Die Litiskontestation im Formularprozess*, Leipzig 1889; *Der Judikationsbefehl der römischen Prozesse*, Dunaj 1921; *Die klassische Prozessformel*, I. Dunaj 1924.

Najnovejša kritika⁹ se spotika ob najbrž preveč poudarjenem pogodbenem značaju litiskontestacije. Viri sami je naravnost ne označujejo za pogodbo. Vendar tudi Wlassakovi kritiki pripoznavajo, da litiskontestacija sloni na sodelovanju pravnih strank.¹⁰ Upravičeno pa kritiki bolj poudarjajo pomen pretorjevega oblastnega sodelovanja. — V tem smislu je treba umevati tudi našo opredelbo litiskontestacije.

II. Pomen

Litiskontestacija ima važne posledice na področju civilnega pravnega prava in materialnega prava.

V procesualnem pogledu je dokončno določeno, kdo je tožnik in kdo je toženec ter kdo je sodnik. Samovoljne izpremembe glede tega niso več mogoče. Le iz zelo važnega razloga (smrt stranke ali sodnika, onesposobljenje sodnika ipd.) bo pretor dovolil najprej postavitev v prejšnje stanje in nato sklenitev nove litiskontestacije; njeni učinki štejejo tako, kakor da bi bila sklenjena takrat, ko je bila sklenjena prva. Ta sprememba se imenuje *translatio* (»prenos«) *iudicii*.

Z litiskontestacijo nastopi prenovitev pravnega odnosa med strankama. Dotlej je bil dolžnik dolžan, da upniku nekaj dá ali zanj nekaj stori (*dare facere oportere*), po litiskontestaciji je treba, da je toženec v prid tožniku obsojen (*condemnari oportere*), po sodbi bo pa dolžan, da izpolni to, na kar je obsojen (*iudicatum facere oportere*) (novacijski učinek).

Po opravljeni litiskontestaciji niso več nepodeljive ali z rokom omejene nekatere tožbe, ki splošno veljajo kot podedljive ali omejene z rokom.

V ozki zvezi z novacijskim je konsumpcijski učinek litiskontestacije. Z njo se je dotlejšnje pravno razmerje med strankama izpremenilo v pravnopravno (procesualno pravdo). Zato nobena pravdna stranka ne more več prvotnega razmerja uveljaviti s (ponovno) tožbo. Tožba je z litiskontestacijo izrabljena, izčrpana, konsumirana (*consumitur, tollitur*) in načeloma je ni mogoče ponoviti. Gaj pravi, da konsumpcijski učinek popolnoma nastopi pri pravdi, ki je *iudicium legitimum*.¹¹ Pri drugih obligacijskih tožbah, ki temelje predvsem na pretorjevem imperiju, pomaga pretor prizadeti stranki s tem, da ji dovoli eksepccijo *rei in iudicium deductae*; zaradi nje bo sodnik moral drugič tožčega tožnika zavrniti. Konsumpcijski učinek se navadno označuje z besedami *ne bis in idem* (»ne dvakrat za isto«), ki je nastal v zvezi z izrekoma govornika Kvintilijana (35—95): *bis de eadem re ne sit actio* ali *bis de eadem re agere non licet*.¹² — Glede stvarnopravnih tožb seveda velja, da jih je mogoče naperiti po večkrat, kolikor ne gre za isto zadevo (*eadem causa*).

⁹ Carlo Gioffredi, *Diritto allo studio del processo civile romano*, Milano 1947, str. 57 s.; G. Jahr, *Litis contestatio*, Köln-Graz 1960; M. Kaser, ZP, zlasti str. 220 s.; J. G. Wolf, o. c.

¹⁰ M. Kaser, ZP, str. 221.

¹¹ Gai. 4, 107: *Si vero legitimo iudicio in personam actum sit ea formula, quae iuris civilis habet intentionem, postea ipso iure de eadem re agi non potest.*

¹² Inst. or. VII, 6, 4; Decl. 266 »O isti zadevi ne sme biti tožbe dvakrat«, »o isti zadevi se ni dovoljeno dvakrat pravdati«. — Citat v L. Wenger, *Institutionen des römischen Zivilprozessrechts*, München 1925, str. 166 in pri M. Kaser, ZP, str. 59, op. 50.

V stvarnopravni tožbi mora toženec s poroki dati trojno varščino, da bo sodbo izpolnil (*de re iudicata*), da bo stvar branil kakor treba (*de re defendenda*), da ne bo ravnal nepošteno (*de dolo malo: dolumque malum abesse afuturumque esse*). — V obligacijskopравnih tožbah so varščine zahtevali le izjemno od sumljivega toženca ali za privilegirane terjatve (Gai. 4, 102).

Litiskontestacija ima tudi važne materialnopravne posledice.

Z njo je dovršen postopek *in iure*. Kar je tožnik mogel iniciativno ukreniti za uveljavljanje svoje pravice, je storil; nadaljnji razvoj je v sodnikovih rokah. Ker se zaradi tega tožnikov položaj ne sme poslabšati (npr. zaradi poznejše dovršitve priposestevovanja med postopkom *apud iudicem*), je pravično, da se mora sodba glasiti tako, kakor bi se glasila, če bi bila proglašena v hipu litiskontestacije. — Po tem načelu se presoja vprašanje vrnitve stvari *cum omni causa* pri reivindikaciji; vprašanje o obstoju ali neobstoju obligacije; vprašanje odškodnine zaradi zamude. — Če toženec izpolni dolžno dajatev po opravljeni litiskontestaciji, toda še pred sodbo, bi moral pravzaprav kljub temu biti obsojen. Pri tožbah *bonae fidei* ga je sodnik moral oprostiti že po načelu dobre vere in poštenja. Pri *actiones stricti iuris* je končno obveljalo sabinijansko mnenje, da je takega toženca treba oprostiti.¹³

Uspešnemu pravdanju ne more biti v prid, da bi bila sporna stvar (*res litigiosa*) med pravdo odsvojena. Kot prvi je Avgust prepovedal, da bi tožnik prodal sporno italsko zemljišče, ki ga nima v svoji posesti (prim. Gai. 4, 117). Po klasičnem pravu je bila nična tudi dedikacija sporne stvari *in sacrum*. Take prepovedi je cesarsko pravo polagoma razširjalo. Končno je Justinijan tudi toženemu posestniku prepovedal prodajo stvari, zaradi katere uveljavlja nasprotnik *rei vindicatio*.

§ 185. PRAVDNO ZASTOPANJE

I. V legisakcijskem postopku

V legisakcijskem postopku je veljalo načelo: *alieno nomine agere non licet*¹ (Gai. 4, 82). Vsaka pravdna stranka je morala sama opraviti potrebna pravdna dejanja, zlasti je morala sama izreči predpisane besedne obrazce (*certa verba*). Le izjemoma (*ex certis causis*) so smeli namesto strank uveljavljati legisakcijo zastopniki. Tako je nastopal varuh za pupila (*pro tutela*); *adsertor libertatis* v prostostni pravdi (*pro libertate*); zakon *lex Hostilia*² je dovolil, da je lahko zastopnik naperil tožbo, kadar je bil okraden rimski državljani, ki je bil v državnem interesu odsoten (*rei publicae causa absens*) ali v vojnem ujetništvu, ali kadar je bil okraden nedorasli pupil takega državljana (I. 4, 10 pr.).

I. V formularnem postopku

V formularnem postopku zastopanje ni bilo več nemogoče. Zastopnik je bil ali *cognitor* ali *procurator*.

¹³ Gai. 4, 114: *omnia iudicia absolutoria esse*.

¹ »Ni dovoljeno pravdati se v tujem imenu«.

² Kdaj je bil ta zakon sprejet, ni znano. Negotovo je pripisovanje mestnemu pretorju C. Hostiliju Tubulu, ki je bil pretor l. 207 pr. n. št. (prim. R o t o n d i, *Leges publicae populi Romani*, str. 480).

1. *Cognitor* je bil pravdni zastopnik, ki so ga spočetka dovoljevali najbrž le bolnim osebam in starejšim kakor 60 let. Gaj teh omejitev ne omenja več. Od njega pa izvemo, da je pravdna stranka (*dominus litis*) mogla postaviti kognitorja le vpricho svojega pravnega nasprotnika. Pri tem je morala uporabiti določene besede. Tožnik je dejal: *Quod ego a te (npr. fundum) peto, in eam rem Lucium Titium tibi cognitorem do*; ali pa: *Quod ego tecum agere volo, in eam rem cognitorem do*.³

Če ga je postavil toženec, je izjavil: *Quia tu a me fundum petis, in eam rem tibi Publium Mevium cognitorem do*; ali pa: *Quia tu mecum agere vis, in eam rem cognitorem do* (Gai. 4, 83).⁴

Prvo skupino obrazcev so verjetno uporabljali ob litiskontestaciji (*peto, petis*), medtem ko so z drugo skupino obrazcev postavili kognitorja še pred litiskontestacijo, kakor to sklepamo iz besede *agere volo* in *agere vis*.

Pri postavitvi je bil *cognitor* redno navzoč; kadar ob postavitvi ni bil navzoč, je postal *cognitor* šele, ko je sprejel poverjeno funkcijo.

Kadar je bil postavljen *cognitor*, je pretor izpremenil formulo tako, da je v kondemnaciji imenoval kognitorja, čeprav je bil v intenciji imenovan *dominus litis*, ki je kognitorja postavil. Npr.:

S. p. N^m N^m Publio Mevio sestertium X milia dare oportere, iudex, N^m N^m Lucio Titio sestertium X milia condemna. S. n. p. a. (Gai. 4, 86).

Podobno se je pri *rei vindicatio* glasila intencija na ime namestovanega tožnika (*Publii Mevii rem esse ex iure Quiritium*, Gai. 4, 86), kondemnacija pa v prid kognitorju.

Podobno je bilo urejeno, če je nastopal *cognitor* za toženca. Pri *actio in rem*, kjer toženec v intenciji ni imenovan, je bil *cognitor* imenovan le v kondemnaciji.

Kadar je *cognitor* nastopal za tožnika, je njegova litiskontestacija konsu-mirala tožbo tudi za tistega, ki je bil *dominus litis*. Toženčev položaj se zaradi postavitve kognitorja ni poslabšal.

Kadar pa je kognitorja postavil toženec, je utegnil priti v nevarnost tožnik, če je bil *dominus litis* imovit, *cognitor*, ki bi naj bil obsojen, pa siromašen. Zato je tožnik smel zahtevati, da mu dá *dominus litis* posebno *satisfactio iudicatum solvi*, ako si hoče imenovati kognitorja. S stipulacijo in s poroki je *dominus litis* zagotovil tožniku, da bo lahko izterjal od njega ali od njegovih porokov tisti denarni znesek, ki ga ne bi plačal obsojeni *cognitor*.

Ker se je sodba glasila v prid tožnikovemu kognitorju, oziroma le zoper toženčevega kognitorja je tudi izvršbo (*actio iudicati*) uveljavljal le kognitor, oziroma je šla izvršba zoper njega.

2. *Procurator* je bil zastopnik, ki ga je pravdna stranka postavila brez-oblično, samo z mandatom. Drugače kakor pri kognitorju, ni bilo treba, da bi pravdni nasprotnik moral o tem kaj vedeti ali da bi moral biti celo navzoč. Zato je marsikdaj utegnil nastati dvom, ali gre v konkretnem primeru za

³ »Ker jaz zahtevam od tebe (npr. zemljišče), ti za to zadevo dajem (= postavljam) Lucija Ticija za zastopnika (kognitorja)« ali pa: »Ker se hočem s teboj pravedati, dajem (= postavljam) za to zadevo zastopnika (kognitorja).«

⁴ »Ker ti od mene zahtevaš zemljišče, ti za to zadevo dajem (= postavljam) Publja Mevija za zastopnika (kognitorja)« ali pa: »Ker se hočem z menoj pravedati, dajem (= postavljam) za to zadevo zastopnika (kognitorja).«

prokuratorja ali ne. Gaj (4, 84) pripoveduje, da so nekateri imeli za prokuratorja tudi tistega, ki je, čeprav brez mandata, vendar vsaj v dobri veri nastopil v pravdi in dal potrebno varščino; navadno je pač tako nastopil za odsotno stranko.

Procurator je že po načinu postavitve imel manj trden položaj kakor slovesno postavljeni *cognitor*. Litiskontestacija, ki jo je opravil tožnikov *procurator*, ni imela konsumpcijskega učinka za namestovanega tožnika; če tožnik ni bil zadovoljen s prokuratorjevim pravdanjem, je pravdo lahko začel vnovič. Zato je smel toženec pred litiskontestacijo zahtevati od prokuratorja zagotovilo, da bo *dominus litis* prokuratorjevo pravdanje odobril (*cautio ratam rem dominum habiturum*). Prokurator pa se je s stipulacijo in s poroki tožencu zavezal, da mu bo plačal določen znesek, če bi tožnik vnovič tožil toženca. Kadar je *procurator* nastopil za toženca, je moral sam dati *cautio iudicatum solvi*, kajti za tožnika je bila *actio* konsumirana.

Dosledno je prokurator mogel uveljavljati izvršbo, oziroma je šla izvršba zoper njega.

V podobnem položaju kakor prokurator so bili tudi varuh in skrbniki pri uveljavljanju tožb za varovance in oskrbovance. Vendar Gaj (4, 99) ugotavlja, da so jim pri tem večkrat odpustili varščino (*sed aliquando illis satisfactio remittitur*).

III. Klasično pravo

Klasiki so izpolnili pretorsko pravdno zastopanje tako, da so najprej dovljevali izvršbo osebi, ki je bila *dominus litis*, in zoper njo, čeprav je bila postavila *cognitorja*. To le takrat ni veljalo, kadar je *cognitor* vodil pravdo v lastnem interesu (*cognitor in rem suam*).

V tem pogledu so s *cognitorjem* kmalu izenačili tistega prokuratorja, ki ga je postavil pri pravdi osebno navzoči *dominus litis* (*procurator praesentis*), kakor tudi tistega, ki ga je *dominus litis* postavil z izjavo na zapisnik pred pristojnim oblastvom (*procurator apud acta constitutus*). Z njim izenačuje Modestin (D. 3, 3, 65) prokuratorja za določeno pravdo, če njegov *dominus* pismeno sporoči pravdnemu nasprotniku, da bo odobril njegovo pravdanje (*ratum se habiturum quod cum eo actum sit*). Zato tak prokurator ni bil več dolžan dati varščine *ratam rem dominum habiturum*; še vedno pa je moral kot toženec dati varščino: *iudicatum solvi* (Fragm. Vat. 317). Izvršbena *actio iudicati* je šla v teh primerih zoper zastopanege, oziroma jo je zastopani sam uveljavljal.

§ 186. POSTOPEK APUD IUDICEM — SODBA

I. Postopek apud iudicem (= pred sodnikom)

Za *legis actio sacramento in personam* vemo iz Gajevih institucij (4, 15), da se je postopek pred sodnikom (*apud iudicem*) vršil brez obličnosti, ki so bile potrebne *in iure*. Tem bolj smemo za formularni postopek *apud iudicem* domnevati, da je bil brezobličen.

Postopek pred sodnikom je bil javen, usten in neposreden. Obe stranki sta morali imeti možnost, da prideta do besede. Sodnikova naloga je bila, da je dokončno rešil konkretni spor. Pri tem je bil strogo vezan na formulo. Če so

bili izpolnjeni pogoji za obsodbo, kakor jih je navajala formula, je moral toženca obsoditi, drugače pa oprostiti. Ni pa imel pravice, da bi presojal vprašanje, ali je formula pravilna ali ne. Samo če ni mogel priti do potrebne jasnosti, je lahko prisegel: da mu ni jasno (*sibi non liquere*). V takem primeru so postavili novega sodnika; to pa takrat ni bilo potrebno, če je kljub taki izjavi enega od več sodnikov bila še mogoča večinska sodba ostalih članov sodnega kolegija.

Do potrebnega spoznanja, ki mu je omogočalo sodbo, je sodnik prišel po opravljenem dokazovanju. Treba je bilo dognati za presojo važna dejstva, ki bi nanje sodnik oprl svojo sodbo. Sredstva, ki služijo za dokazovanje, imenujemo dokazila. Teh ločimo več vrst: izpovedbe prič, izpovedbe strank, listine, mnenja izvedencev in ogled stvari (*inspectio*). Najvažnejše dokazilo v formularnem postopku so bile izpovedbe prič. Razen pri rekuperatornem sodišču, ki je samo vabilo vsaj tožnikove priče, sta morali pravdni stranki sami poskrbeti, da so pred sodnika prišle priče, ki bodo pričale njima v prid. Splošne dolžnosti prič, da bi morale priti pred sodišče in tam pričati, pretorsko in klasično pravo ni poznalo. Pač pa je bil že po civilnem pravu izključen od sodelovanja kot priča (*intestabilis*), kdor je sodeloval kot slovesnostna oseba (priča, tehtničar ali *familiae emptor*) pri pravnem poslu *per aes et libram*, toda pozneje ni hotel ali mogel o tem pričati.¹

V zvezi z izpremenjenimi gospodarskimi razmerami ter z naraščanjem vzhodnih vplivov so v postklasični dobi čedalje bolj cenili dokazovanje z listinami, medtem ko so z večjim nezaupanjem presojali izpovedbe prič.

Za izid pravde je bilo pogosto važno, k d o je moral dokazovati odločilna dejstva. Rimsko pravo tega vprašanja ni sistematično uredilo. Pač pa so se v sodni praksi ustalila nekatera splošna načela. Dokazno breme (*onus probationis, necessitas probandi*) je zadevalo vobče tistega, ki je zatrjeval določeno dejstvo, ne pa tistega, ki je to dejstvo oporekal. Redno je bila to tožnikova dolžnost;² tako je moral npr. pri reivindikaciji tožnik dokazati svojo lastninsko pravico. Nasprotno je toženec, ki se je skliceval na določeno eksepčijo (npr. *rei venditae et traditae*), moral dokazati, da je v njej navedeno dejstvo resnično. Tako je toženec v tem pogledu prešel nekako v tožnikov položaj.³

Glede ocene dokazov je bil sodnik prost. Po svoji najboljši vednosti je odločal, kdaj je določeno dejstvo štel za dokazano.

Ko je bilo dokazovanje končano, sta pravdni stranki v zaključnih izvajanjih (*altercationes*) še enkrat povzeli razloge, ki so govorili za njuni stališči.

Glede časa so za sodnike še vedno veljala pravila, ki jih je postavil zakon XII plošč. Obravnava naj bi se končala v enem dnevu; sodnik naj bi sodil pod neposrednim vtisom opravljenega dokazovanja (načelo neposrednosti) in še pred sončnim zahodom izrekel sodbo.⁴

Ker so pred sodnikom nastopali za stranki tudi njihovi govorniki (*oratores*) in zagovorniki (*advocati*), so se posamezne obravnave včasih raztegnile tudi na več dni.

¹ Citat na str. 108, op. 1.

² Paul. D. 22, 3, 2: *Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat*. Marci. D. eod. 21: *semper necessitas probandi incumbit illi qui agit*.

³ Ulp. D. 22, 3, 19 pr.: *In exceptionibus dicendum est reum partibus actoris fungi oportere*.

⁴ Bruns, *Fontes*, I⁷, str. 19, tab. I, 10: *si ambo praesentes, solis occasus suprema tempestas esto!*

Če ena stranka ni prišla, je sodnik moral po zakonu XII plošč izreči zamudno sodbo v prid navzoči stranki, ko je čakal do poldneva (*post meridiem praesenti litem addicito*; tab. I, 8 = Bruns, I, str. 19). V formularnem postopku je bil sodnik sicer vezan na formulo, vendar je utegnilo na usodo pravde vplivati dejstvo, da ena stranka ni bila navzoča. Tak postopek, kjer ena stranka ni bila navzoča, so imenovali *eremodicium*.

Če je stranka dokazala, da ni mogla priti k razpravi iz kakega tehtnega razloga, ji je pretor lahko dovolil postavitev v prejšnje stanje (*restitutio in integrum*). Tudi sodnik sam je smel odgoditi postopek (*dies diffisus*), kadar je vedel, da je stranko oviral važen razlog, da ni mogla priti (Ulp. D. 2, 11, 2, 3.)

II. Sodba

V legisakcijskem in v formularnem postopku se je pravda redno končala s sodbo (*sententia*). Sodnik je moral razglasiti sodbo ustno vpricho obeh pravnih strank. Na kake obličnosti pri tem ni bil vezan. Sodbe mu ni bilo treba utemeljiti.

Sodba se je morala glasiti na določen denarni znesek (*condemnatio pecuniaria*). Ako je bil znesek že v kondemnaciji imenovan (*condemnatio certa*), je imel sodnik izbiro samo med oprostivjo in med obsodbo na tisti denarni znesek, ki ga nikakor ni mogel znižati, ampak je alternativno moral izreči oprostilno sodbo. Npr. upnik je tožil dolžnika, da mu vrne iz posojila (*mutuum*) dolgovanih 1000 sestercev; pred sodnikom se izkaže, da mu toženec dolguje le 999 sestercev. Sodnikova pravica in dolžnost je samó, da obsodi toženca na 1000, če dolguje tožniku 1000. Ker tega zneska ne dolguje, ga mora (popolnoma) oprostiti; kajti formula *stricti iuris* ne pooblašča sodnika, da bi sam smel presoditi, na koliko naj ga obsodi. Tožnik je zahteval preveč (*plus petitio*); zato je bil zavržen popolnoma; po načelu *ne bis in idem* tožnik te tožbe ni mogel več ponoviti.

Viri razlikujejo četverno *plus petitio* (Gai. 4, 53^a ss.): *re, tempore, loco, causa*. Pravkar omenjeni primer zadeva *plus petitio re* (glede predmeta). *Tempore* (glede časa) zahteva tožnik preveč, če terja pred pričetnim rokom ali pred izpolnitvijo pogoja. To je edina *plus petitio*, ki povzroči izgubo pravde tudi takrat, kadar je v intenciji navedeni predmet nedoločen (*incertum: quidquid dare facere oportet*). *Loco* (po kraju) se zahteva preveč, kadar tožnik, ki mu je obljubljen na določenem kraju, toži drugod, ne da bi omenil dogovorjeni izpolnitveni kraj. *Causa* se zagreši *plus petitio*, če tožnik terja v tožbenem zahtevku strože, kakor pa je dolgovano. Npr. če upnik, ki mu je dolžnik alternativno obljubil 10 000 sestercev ali pa sužnja Stiha,⁵ iztožuje le Stiha; ali če je dolg generičen, upnik pa terja *species*. — Drugače kakor pri *actio stricti iuris* pooblašča formula pri *actio bonae fidei* sodnika, da primerno zniža kondemnacijski znesek (*ex fide bona*). Zato je pri tožbah *bonae fidei plus petitio* mogoča samo *tempore* (glede časa).

Ako je tožnik iztoževal premalo, se je obsodba glasila le na ta manjši znesek. Za manjkajočo razliko je lahko tožil šele pod drugim pretorjem; če je to storil še pod istim pretorjem, je imel toženec ekscipijo *litis dividuae*.

Zoper sodbo, ki jo je izrekel od strank izvoljeni sodnik, ni bilo nobenih pravnih lekov. Sodba je bila dokončna. Predpogoj za to je bil, da je bilo prav-

⁵ Gai. 4, 53^d: *Sestertium X milia aut hominem Stichum dare spondes?*

danje veljavno po takratnem pravu. Nično pa je bilo pravdanje, če je bila npr. ena stranka poslovno nesposobna (npr. umobolna), ali če se sodnik ni držal formule. V tem primeru veljavne sodbe sploh ni bilo. — Postavitev v prejšnje stanje (*restitutio in integrum*) je pretor dovoljeval le izjemno, npr. če je bil sodnik podkupljen, če je izrekel sodbo na podlagi krivega pričevanja ali ponarejene listine. Sodbo je moral sodnik izreči še za funkcijske dobe istega pretorja, če je šlo za *iudicium imperio continens*. Za *iudicium legitimum* pa je Avgustova *lex Iulia iudiciaria* določila kot skrajno mejo poldrugo leto, šteto od litiskontestacije.

Sankcije zoper podkupljenega sodnika je uvedel že zakon XII plošč, ki je za ta zločin določal smrtno kazen. Pretor je nudil oškodovani stranki možnost, da je nastopila s tožbo zoper bivšega sodnika, ki ji je dolozno ali pa kulpozno zakrivil škodo (*si iudex litem suam fecerit*); Justinijanovo pravo pozna poseben kvazidelikt (prim. § 116, I).

III. Pravne posledice sodbe

Sodnikova sodba dokončno reši dosedanji pravdni spor: na njegovo mesto stopi vsebina sodbe: *res iudicata*.⁶ Pravdno razmerje: *condemnari oportere*, ki je nastalo ob litiskontestaciji, se s sodbo izpremeni v novo: *iudicatum facere oportere* (izpolniti je treba to, kar je v [ob]sodbi odrejeno). Kondemnatorna sodba daje tožniku novo oporo, da doseže izpolnitev svojega zahtevka. Ni se mu več treba sklicevati na prvotno pravno razmerje (npr. kontraktno), ampak le na sodbo. Nanjo se opira izvršilni postopek, ki se v formularnem postopku značilno imenuje *actio iudicati*.

Nauk o pravnih učinkih in posledicah sodbe je popolnoma razvilo šele obče pravo. Po njem razlikujemo formalno in materialno pravnomočnost sodb.

Formalno pravnomočna je sodba, ki je z nobenim rednim pravdnim sredstvom (npr. s prizivom, z revizijo) ni več mogoče izpodbijati; ni pa s tem izključeno, da ne bi stranka uveljavljala ničnosti postopanja. V tem smislu so bile pravnomočne vse sodbe, ki so bile izrečene v legisakcijskem ali v formularnem postopku.

Materialna pravnomočnost sodbe pomeni, da sodba dokončno ureja pravno stanje med strankama, kolikor je bilo uveljavljeno v tožbenem zahtevku (*res iudicata ius facit inter partes*). Predpogoj za materialno pravnomočnost je formalna pravnomočnost. — Po svoji zamisli sodba nima namena, da bi uvedla novo pravno stanje, ampak naj vobče samo dožene, katero stanje je v skladu s pravnim redom. Vendar poznamo od tega načela različne izjeme. Včasih naj sodba ustvarja novo pravno stanje po izrečni volji strank, npr. z *adiudicatio* naj sodnik ustanovi novo lastnino (prim. str. 159 s.). Včasih pa se to zgodi nehote; npr. pravdna stranka izgubi pravdo po svoji nerodnosti ali malomarnosti. V takem primeru utegne oprostilna sodba dokončno ukiniti dotlejšnjo tožnikovo pravico; podobno utegne kondemnatorna sodba naložiti tožencu neupravičeno breme.

V rimskem formularnem postopku je težišče postopka v litiskontestaciji. Zato ni presenetljivo, da klasiki razpravljajo več o njej in njenih posledicah kakor o sodbi. Sodba še bolj potrdi, kar je nastopilo že z litiskontestacijo: po-

⁶ Mod. D. 42, 1, 1: *Res iudicata dicitur, quae finem controversiarum pronuntiatione iudicis accipit: quod vel condemnatione vel absolute contingit.*

novitev tožbe naj bo izključena. Če je ta učinek nastopil že pri litiskontestaciji *ipso iure*, velja isto glede sodbe; kadar pa daje litiskontestacija oporo samo za *exceptio rei in iudicium deductae* (zadeve, glede katere je že postopek v teku), se po sodbi ta eksepcija razširi v *exceptio rei iudicatae vel in iudicium deductae*.⁷

Pravnomočna kondemnatorna sodba daje tudi podlago za izvršilni postopek. Sodba je za zmagovitega tožnika izvršilni naslov, na katerega opira svojo zahtevo, naj država prisili obsojenega toženca (zavezanca), da bo izpolnil to, na kar je bil obsojen.

IV. Postranske posledice

Včasih je imela sodba v formularnem postopku še nekatere postranske posledice.

1. Infamia

Pri nekaterih akcijah je imela obsodba za posledico infamijo (Gai. 4, 182). Semkaj so spadale razen štirih deliktih (*furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, doli*) tudi nekatere kontraktne tožbe (*pro socio, fiduciae, tutelae, mandati, depositi*). Pri dveh deliktih akcijah (*furti, iniuriarum*) je nastopila ta posledica tudi takrat, če je krivec sklenil s tožnikom poravnavo (*pactum*) (prim. § 32, III).

2. Poenae temere litigantium

Pravni red, ki daje strankam pravdno varstvo, jim hoče omogočiti, da pridejo do svoje pravice. Nikakor pa noče s tem pospeševati objestnega pravedanja, kjer želi stranka predvsem nagajati svojemu nasprotniku,⁸ ali kjer zoper svoje boljše prepričanje računa na uspeh pravedanja zaradi slučajnih ugodnih zunanjih okoliščin.⁹ Tako nagajivost (objestnost) imenujejo viri *calumnia*.

Nepotrebno, zlasti nagajivo pravedanje je skušalo rimsko pravo na različne načine preprečevati. Že v sakramentalni legisakciji je izguba pravde pomenila tudi izgubo stave (*sacramentum*). Še več pa je v tem pogledu storilo pretorsko pravo.

Pri nekaterih tožbah sta si pravdni stranki z medsebojnimi stipulacijami obljubili, da bo tista stranka, ki bo pravdo izgubila, plačala svojemu nasprotniku določen delež spornega zneska. Ta kvota je znašala pri *actio certae creditae pecuniae* tretjino, pri *actio de pecunia constituta* pa polovico dolžnega zneska.¹⁰

Pri nekaterih drugih tožbah je veljalo načelo: *res infitiando crescit in duplum*. Toženec, ki se spusti v tako pravdo, bo obsojen na dvojno; pravo pri tem domneva, da se je toženec moral zavedati, da nima prav nobenega pametnega smisla, spustiti se v pravdo. Med take tožbe spadajo: *actio iudicati*, če

⁷ Po Kellerju (Litiskontestation und Urtheil) razlikujemo med pozitivno in negativno funkcijo eksepcije *rei iudicatae*. Pri prvi gre za uveljavljanje pozitivne vsebine sodbe, pri negativni pa, da se preprečuje ponovitev pravde s tem, da se stranka sklicuje na to, da je bilo že razsojeno o istem sporu. Rimski *exceptio rei iudicatae* je imela predvsem negativno funkcijo.

⁸ Gai. 4, 178: *vexandi adversarii gratia actionem instituit*.

⁹ Gai. 4, 178: *potius ex iudicis errore vel iniquitate* (»sodnikove zmote ali krivičnosti«) *victoriam sperat quam ex causa veritatis*.

¹⁰ Gai. 4, 171.

zavezanec trdi, da je bila nična sodba, na katero opira zahtevajoči upnik izvršilni postopek; *actio legis Aquiliae* in še nekatere.¹⁰

V drugih primerih sme tožnik zahtevati od toženca, da priseže, da se ne pravda iz nagajivosti.¹¹ Tudi toženec lahko zahteva od tožnika, naj priseže, da ga ne toži iz nagajivosti.¹² Če je bil tožnik v pravdi zavrjen, je lahko dosedanji toženec naperil zoper njega tožbo *iudicium calumniae*. Ako je dokazal, da je tožnik ravnal v slabi veri, je dosegel, da je bil neuspeli bivši tožnik obsojen redno na desetino spornega zneska. Pri nekaterih tožbah (npr. *actio iniuriarum*) je bilo zoper zavrjenega tožnika mogoče naperiti nasprotno tožbo (*contrarium iudicium*, Gai. 4, 177) (prim. § 112, II).

Že ta zelo splošni pregled kazni za nagajivo pravdanje (*poenae temere litigantium*) dokazuje, kako velik pomen je pretor pripisoval temu vprašanju.

§ 187. IZVRŠILNI POSTOPEK

I. Legisakcijski postopek

V legisakcijskem postopku je bila izvršba redno osebna. V ta namen je služila legisakcija *per manus iniunctionem*. Premoženjska izvršba *per pignoris capionem* sicer ni bila popolnoma neznana; vendar se je dejansko uporabljala le za privilegirane javno- in sakralnopravne terjatve.

Osebna izvršba se je po zakonu XII plošč končala v skrajnem primeru s tem, da je zahtevajoči upnik prodal zavezanca v sužnost (*trans Tiberim*) ali pa ga je ubil; če je bilo več upnikov, bi ga smeli *in partes secare* (»sorazmerno razkosati«).

Najhujše strogosti tega postopka je omilil zakon *lex Poetelia* (326 ali 313), ki je postavil načelo: *pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium esse* (»za kreditirani [=posojeni] denar je zavezano dolžnikovo premoženje, ne [njegovo] telo«). (Liv. 8, 28, 8.) Hkrati je tudi prepovedal, da bi zavezanca upnik imel zvezanega, pač pa ga je še smel zadrževati v svojem zasebnem zaporu.

Nadaljnji korak v tej smeri je napravil Avgust z dovolitvijo odstopa premoženja (*cessio bonorum*). Po zakonu *lex Iulia de bonis cedendis* je dolžnik, ki je brez svoje krivde zašel v gospodarske težave, lahko prepustil upnikom svoje imetje. S tem se je dolžnik rešil osebne izvršbe in vseh nečastnih posledic, ki bi ga zadele zaradi konkurznega postopka (*proscriptio bonorum*). Dalje je imel tak dolžnik trajno *beneficium competentiae*, t. j. da je mogel biti obsojen samo na to, kolikor je zmožeg (*in id quod facere potest*).¹ Za to dobroto je moral dolžnik zaprositi mestnega pretorja, v provinci provincialnega namestnika.

II. Formularni postopek — *venditio bonorum*

Civilne osebne izvršbe pretor ni odpravil, pač pa je poleg nje dovoljeval premoženjsko, ki se je imenovala *venditio bonorum*. Podrobneje njene zgo-

¹¹ Gai. 4, 172: *non calumniae causa infitias ire* (= da ne oporeka iz nagajivosti).

¹² Gai. 4, 176: *non calumniae causa agere*.

¹ Prim. § 74, I, str. 224.

dovine ne poznamo; najbolj verjetno je, da je bila uvedena v predzadnjem stoletju republike. Nekateri mislijo pri tem na Publija Rutilija Rufa,² ki je bil pretor najpozneje l. 118.

V formularnem postopku se je izvršba začela z *actio iudicati*, v kateri je zahtevajoči upnik nastopal kot tožnik, (obsojeni) zavezanec pa kot toženec. *In iure* se je zahtevajoči upnik skliceval bodisi na sodbo, s katero je bil toženec obsojen, da mu plača določen denarni znesek, ali pa na kak drug izvršilni naslov. Če je toženec ta izvršilni naslov pripoznal, sploh ni prišlo do postopka *apud iudicem*. Drugače je bilo, če je zavezanec trdil, da izvršilnega naslova ni, ker je bil razsodbeni postopek ničen, ali da je medtem že plačal, na kar je bil obsojen. Tedaj je prišlo do ponovnega postopanja; pri tem je toženec redno tvegval, da se bo nova sodba glasila na dvojno (*duplum*).

Najbrž je bilo prepuščeno upniku, da je predlagal zoper svojega zavezanca ali osebno izvršbo (*per manus iniunctionem*) ali pa premoženjsko (*venditio bonorum*).

Venditio bonorum je izvršba, ki naj zaseže vse dolžnikovo premoženje kot celoto (vesoljna izvršba) v prid njegovim upnikom. *Bonorum emptor*, ki ga pridobi, postane dolžnikov (kridarjev) vesoljni naslednik. Hkrati je dolžan, da njegovim upnikom poplača vse prezadolženčeve dolgove, in sicer v tistem odstotku, kakor se jim je zavezal ob pridobitvi imetja. Celotni postopek daje upnikom novega dolžnika na mesto starega, s to omejitvijo, da *bonorum emptor* jamči le za dogovorjeno kvoto kridarjevih dolgov.

Ta postopek je pretor najbrž dovoljeval prvotno le takrat, kadar tožnik sploh ni mogel opraviti rednega postopka zoper dolžnika, ker ta ni bil dosegljiv. To je bilo, če je bil dolžnik odsoten (*qui absens iudicio defensus non fuerit*), ali če se je nalašč skrival, da bi tako onemogočil tožbo (*qui fraudationis causa latitabit*); isto je veljalo, če je ostala zapuščina brez dediča (*cui heres non exstabit*). Nas tu zanima *bonorum venditio* samo kot redni izvršilni postopek. V glavnih obrisih je potekala takole:

Uvedbo postopka je navadno predlagal zahtevajoči upnik; lahko je to storil tudi prezadolženec, kadar je želel upnikom odstopiti svoje premoženje (*cessio bonorum*). Pretor je nato dovolil upniku, da je vzel prezadolženčevo imetje v posest in ga je skupno z njim nadziral (*missio in bona rei servandae causa*). Da bi mogli tudi drugi upniki varovati svoje pravice, je pretor objavil s posebnim razglasom (*proscriptio bonorum*), da se je postopek začel. V njem je povabil vse upnike istega dolžnika, naj se v 30 dneh (pri zapuščinskem konkurzu v 15 dneh) pridružijo postopku. Do konca tega roka je bilo dolžniku še vedno mogoče, da je poravnal svoj dolg ali da je oporekal judikatni tožbi zahtevajočega upnika. Ko je ta rok minil, je postal kot prezadolženec (kridar, *decoctor*) infamen.

Pretor je nato sklical upnike, da so si izmed sebe izbrali upravitelja prezadolženčevega premoženja (*magister bonorum*). Le-tá je v določenem roku na javni dražbi prodal prezadolženčevo premoženje v celoti tistemu, ki je obljubil poplačati zapustnikove upnike z najugodnejšo kvoto (*bonorum emptor*). Utegnilo se je zgoditi, da se je pridobitelj zavezal, da bo poplačal stoddostno vse zapustnikove dolgove; redno pa se je zavezal za nižjo kvoto. Nikoli pa ni

² P. Rutilius Rufus je bil rojen l. 158; konzul je bil l. 105. Prim. Heumann-Seckel, Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts, 9. izd., Jena 1914, str. 522.

bil dolžan, da bi moral še prezadolžencu samemu kaj izplačati, najsi je bilo njegovo premoženje mnogo več vredno, kakor pa so znašali njegovi dolgovi. Tako je utegnil zavezanec izgubiti vse svoje imetje zaradi sorazmerno neznatnega dolga.

Bonorum emptor je kot vesoljni prezadolženčev naslednik pridobil vsa njegova aktiva. Za uveljavljanje stvarnopравnih in obligacijskopравnih tožb mu je pretor dovoljeval formule z zamenjavo subjektov: v intenciji je bil (npr. kot lastnik ali upnik) imenovan prezadolženec, kondemnacija pa se je glasila v prid *bonorum emptor*-ju. Taka formula se je imenovala *formula Rutiliana* po pretorju Publiju Rutiliju Rufu.² Kadar je šlo za zapuščinski konkurz, je *bonorum emptor* lahko tožil tudi kot fingirani dedič (*fictio se herede*). V tem primeru je pretor naročal v formuli sodniku, naj fingira, da je *bonorum emptor* civilni dedič. Taka formula se je imenovala *formula Serviana*.

Podobno je pretor omogočil prezadolženčevim upnikom, da so lahko tožili pridobitelja konkurznega premoženja. *Bonorum emptor* je splošno jamčil za prezadolženčeve dolgove samo v dogovorjeni višini. Vendar pa je neomejeno jamčil za nekatere privilegirane terjatve, kakor za pogrebne stroške; ženinno terjatev za povračilo dote; terjatve varovanca zoper varuha in protutorja in še za nekatere. Od oseb, ki so bile prezadolženčevi dolžniki, hkrati pa tudi upniki, je *bonorum emptor* smel izterjati samo presežek, potem ko je od prezadolženčeve terjatve v celoti (ne samo v višini kvote) odbil njegov dolg nasproti isti osebi (*agere cum deductione*).³

Prezadolženec ni mogel naperiti več nobene tožbe *ex ante gesto*, t. j. iz pravnih odnosov, ki so nastali pred *venditio bonorum*. Pač pa so ga smeli njegovi upniki iz takih odnosov tožiti, da jim plača to, kolikor so v izvršilnem postopku premalo dobili. Vendar je imel prezadolženec glede tožb, ki so jih upniki *ex ante gesto* uveljavljali zoper njega, prvo leto po opravljeni prodaji še **beneficium competentiae*. V tem času je mogel biti obsojen samo *in quantum facere potest vel dolo malo fecit quo minus possit*⁴ (C. 7, 75, 6). Trajno pa je imel **beneficium competentiae* tisti prezadolženec, ki je prepustil upnikom svoje premoženje (*cessio bonorum*).

III. *Distractio bonorum*

Kot vesoljna izvršba je *venditio bonorum* zajela vse prezadolženčeve imetje. Poleg nje je klasično pravo v omejenem obsegu poznalo tudi specialno izvršbo, ki je zasegla le posamezne dolžnikove premoženjske predmete.

Tak postopek je bila *distractio* (= prodaja) *bonorum*. To prodajo posameznih dolžnikovih stvari so uporabljali, če je bil dolžnik oseba senatorskega stanu⁵ ali če je šlo za nedoraslega dediča po očetu, ki pa ni imel varuha, ali za umobolnega ali zapravljevca brez skrbnika.⁶ Redno se je postopek začel s tem, da je pretor odredil vzetje nekaterih dolžnikovih stvari v posest (*missio*

³ Gai. 4, 65; prim. § 127, II, str. 359.

⁴ »kolikor more storiti ali je nepošteno (nalašč) storil, da ne more.«

⁵ *clarae personae* (Gai. D. 27, 10, 5). Senatov sklep, s katerim je bila ta izvršba uvedena, ni podrobneje znan; je pa iz zgodnje principatske dobe. — Prim. M. K a s e r, ZP., 1966, str. 315.

⁶ Paul. D. 42, 5, 6 pr.; Lab.-Ulp. D. 42, 4, 7, 10—12. — Zato imenujejo v literaturi prvi primer (op. 5): *distractio bonorum ex senatus consulto*, drugi pa *distractio bonorum ex edicto*. — Prim. M. K a s e r, o. c. str. 315.

in possessionem). Nato je pretor postavil posebnega skrbnika (*curator bonorum*), ki naj bi razprodajal zasežene dolžnikove stvari dotlej, dokler ne bi izkupiček zadoščal za poplačilo dolgov. Dolžnika niso pri tem zadele nobene nečastne posledice. Pri postopku zoper senatorske osebe ni bila uvedena *missio in possessionem*, ampak je pretor takoj postavil skrbnika.

IV. *Pignus in causa iudicati captum*

Negotovo je, ali so v formularnem postopku uporabljali *pignus in causa iudicati captum*. Gre za rubež posamezne dolžnikove stvari, ki jo po sodnikovi odredbi izvrši sodni organ in nato čez dva meseca stvar proda na javni dražbi. Pri tem je bilo treba poseči najprej po premičninah, šele nato po nepremičninah in končno po terjatvah. Ta izvršba se je razvila že v klasični dobi v ekstraordinarnem postopku. Prvi jo je pripoznal Antonin Pij (prim. str. 214).⁷

§ 188. ZAČETKI KOGNICIJSKEGA POSTOPKA PRI PRETORJU

V legisakcijskem in v formularnem postopku je bilo delovanje jurisdikcijskega magistrata (pretorja) omejeno na postopek *in iure*. Po sklenjeni litiskon-testaciji je bil nadaljnji potek pravde prepuščen sodniku, ki sta si ga stranki izbrali in ga je pretor potrdil s svojim judikacijskim poveljem. To načelo o delitvi postopanja med magistratom in sodnikom pa že v civilni dobi ni veljalo brez izjem. V nekaterih nujnih spornih primerih, ki zanje po civilnem pravu ni bilo predvideno nobeno varstvo, je pretor skušal strankam pomagati opiraje se na svoj imperij (Gai. 4, 139: *Certis... ex causis praetor... principaliter¹ auctoritatem suam finiendis controversiis interponit*). S tem, da je pretor reševal take zadeve od začetka do konca sam, je utiral pot ekstraordinarnemu postopku.

Tako je postopal pretor zlasti v interdiktne postopku, pri postavljanju v prejšnje stanje (*restitutio in integrum*), pri *missio in possessionem* in pri sklepanju pretorskih stipulacij.

I. Interdikti

Viri imenujejo interdikte (*interdicta*) tiste pretorjeve odredbe, s katerimi po svojem imperiju zapoveduje ali prepoveduje določeno ravnanje. Pri tem jih včasih razlikujejo tako, da prepovedi imenujejo *interdicta*, zapovedi pa *decreta*. V nadaljnjem bomo prepovedi in zapovedi imenovali interdikte (v širšem smislu).

Interdikte je izdajal pretor včasih v javnem interesu (npr. *ne quid in loco publico vel itinere fiat*), še večkrat pa v zasebnem interesu, na prošnjo določene stranke, ki ga je zaprosila, naj prepove ali zapove njenemu nasprotniku določeno ravnanje. Zasebnopravni interdikti so zlasti: posestni (§ 40, III, IV), služnostni (§ 66, II), *interdictum Salvianum* (§ 69, II, 3), rodbinskopravni: *interdictum de liberis exhibendis, item ducendis; de uxore ducenda* (§ 129, IV)

⁷ Prim. M. Kaser, o. c. 407 ss., zlasti op. 16.

¹ *Principaliter* tolmači tu Heumann-Seckel, Handlexikon zu den Quellen des röm. Rechts, 9. izd., s. v., m. dr. kot »neposredno«.

in dednopravni (npr. *interdictum quorum bonorum; quod legatorum* (§ 168)). Tu se bomo omejili le na zasebnopravne interdikte.

Svoje interdikte je pretor formuliral spočetka najbrž za vsak posamezni primer posebej in brezpogojno. Ščasoma pa je uvrstil v svoj edikt stalne obrazce za različne interdikte. Le-ti so mogli in morali biti le pogojno formulirani: v interdiktu vsebovano in na interdiktnega toženca — da ga tako imenujemo — naslovljeno povelje je veljalo le, če so bili izpolnjeni v interdiktu samem navedeni pogoji (prim. npr. *interdictum de vi cottidiana*: pregnanje z zemljišča, neviciozna posest dejiciranega, enoletni rok). Zato se stranka, ki je menila, da taki predpogoji niso podani, ni bila dolžna pokoriti pretorjevemu ukazu.

Kadar stranka ni ustregla magistratovemu povelju, je njen interdiktni nasprotnik lahko začel zoper njo dodatni redni postopek. Le-ta naj bi dognal, da se naslovljenec neopravičeno ni pokoril interdiktneemu povelju; končno naj bi se tudi s tem doseglo to, kar je bil namen interdikta. Dodatni postopek je utegnil postati zelo zamotan. Omejimo se le na najbolj splošne obrise.

Glede vseh interdiktov je bil uporaben t. i. sponzijski postopek. Interdiktni tožnik in toženec si z medsebojnimi stipulacijami (*sponsio, restipulatio*) obljubita plačilo določenega denarnega zneska, ki naj bi ga plačal interdiktni toženec, če se je neupravičeno upiral interdiktu (Gai. 4, 165: *quod contra edictum praetoris non exhibuerit aut non restituerit*); v nasprotnem primeru pa tožnik. Če je interdiktni tožnik v tej prvi pravdi zmagal, pa nasprotnik še vedno ni hotel izpolniti tega, kar mu je bilo z interdiktom ukazano, tedaj je tožnik začel še nadaljnji postopek, ki se je imenoval *iudicium secutorium* ali po avtorju *iudicium Cascellianum*. — Pri nekaterih vrstah interdiktov, to je pri restitutornih in ekshibitornih, je bil na takojšnji predlog interdiktnega toženca mogoč postopek *per formulam arbitrariam* (Gai. 4, 163 s.). Predlog je morala stranka staviti takoj, *antequam ex iure exeat*. V tem primeru je pretor imenoval razsodnika in odobril posebno pravdo formulo. Toženec je moral po razsodbi izpolniti to, kar naj bi bil že storil v smislu interdikta; ni mu pa bilo treba plačati še določenega denarnega zneska kakor pri sponzijskem postopku.

Interdikte je mogoče razvrstiti po različnih vidikih. Iz stvarnega prava nam je znano razlikovanje interdiktov *adipiscendae, retinendae* in *recuperandae possessionis*.

Dotaknili smo se tudi že razlike med *interdicta simplicia*,² v katerih sta vlogi pravnih strank točno razmejeni, ter med *interdicta duplicia*,³ v katerih ima vsaka stranka obenem vlogo tožnika in toženca.

Najvažnejšo pa imenuje Gaj (4, 142) razvrstitev interdiktov na: prohibitorne ekshibitorne in restitutorne, *Interdicta prohibitoria* prepovedujejo neko ravnanje, zlasti nasilje (*vim fieri veto!*) bodisi obema strankama (npr. *int. uti possidetis; int. utrubi*) ali pa samo eni (*int. de vi*). *Interdicta exhibitoria* in *restitutoria* so naslovljena samo na toženca, ki mu nalagajo, da predloži ali vrne določeno stvar ali da obnovi določeno stanje.⁴

II. *Missio in possessionem*

Ker pretor ni imel zakonodajne oblasti, ni mogel ustanavljati pravic na tujem premoženju. Le s svojim imperijem je včasih zagotovil vsaj začasno varstvo strankam, ki so iz utemeljenih razlogov želele zavarovati svoje zahteve

² Gai. 4, 157: *Simplicia sunt, in quibus alter actor, alter reus est, qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria. Namque actor est, qui desiderat aut exhiberi aut restitui, reus is est, a quo desideratur, ut exhibeat aut restituat.*

³ Gai. 4, 160: *... Ideo autem duplicia vocantur, quod par utriusque litigatoris in his condicio est, nec quisquam praecipue reus vel actor intellegitur, sed unusquisque tam rei quam actoris partes sustinet; quippe praetor pari sermone cum utroque loquitur.*

⁴ Gai. 4, 140: *praecipit, ut aliquid exhibeatur aut restituatur.*

nasproti drugi osebi. Taki stranki je pretor lahko dovolil, da je vzela v svojo posest (*missio in possessionem*) določeno nasprotnikovo stvar (*missio in rem*; prim. *cautio damni infecti*, gl. str. 184 ss.), ali pa vse njegovo imetje (*missio in bona*; prim. *venditio bonorum*). *Missio in possessionem* ni nudila stranki posestnega varstva, ampak le začasno detencijo (*custodia rei*). Vendar se je večkrat iz tega provizorija razvila pravica, kakor smo to ugotovili pri *cautio damni infecti*.

Zlasti je pretor dovoljeval zasedbo premoženja tistega toženca, ki ni prišel *in ius* in je tako preprečil, da tožnik ni mogel naperiti zoper njega redne tožbe (*qui absens iudicio defensus non fuerit*).

III. *Stipulationes praetoriae*

S stipulacijo sta stranki lahko vnaprej določili medsebojno odškodninsko obvezo, ki bi utegnila med njima nastati; pogosto sta take stipulacije potrdili še s poroki (*satisdatio*). Te stipulacije se imenujejo pretorske, ne samo zato, ker so jih redno sklepali pred pretorjem (ali kurulskim edilom), ampak zlasti zato, ker je magistrat skušal s svojim vplivom pripraviti stranki, da sta jih sklenili. Če ena stranka ni hotela prevzeti take obveze, ji je ali odrekel tožbo za njeno pravico (npr. užitkarju glede *cautio usufructuaria*) ali ji je zagrozil z *missio in possessionem*.

Ulpijan (D. 46, 5, 1 pr.) razlikuje troje vrst pretorskih stipulacij: *iudiciales*, *cautionales* in *communes*. *Iudiciales* se uporabljajo v pravnem postopku samem (*propter iudicium interponuntur*), npr. *cautio iudicatum solvi*. *Cautionales* so tiste stipulacije, ki ustanavljajo obligacijska razmerja med pravnima strankama (*quae instar actionis habent et, ut sit nova actio, intercedunt*, D. l. c.; Ulp. D. 45, 1, 52 pr.: *In conventionalibus stipulationibus contractui formam contrahentes dant*). Semkaj spadajo: *cautio damni infecti*, *cautio usufructuaria*, *cautio rem pupilli salvam fore*. Tretja skupina stipulacij, *communes* (skupne), služijo obojnemu namenu. Ulpijan (D. 46, 5, 1, 3) omenja kot primer obvezo *iudicio sisti*.

Ker je pretorske stipulacije proponiral pretor, niso stranke mogle na njih ničesar izpreminjati.⁵

IV. *Postavitev v prejšnje stanje*

Iz posebno važnih razlogov, ki jih je pretor vsakokrat posebej proučil (*causa cognita*), je na prošnjo prizadete stranke dovolil postavitev v prejšnje stanje (*restitutio in integrum*). S tem izrednim pravnim sredstvom je pretor razveljavil pravice, ki so po civilnem pravu sicer pravilno nastale, ker je menil, da bi bilo krivično, ako bi tako stanje ostalo. Seveda je posegel po postavitvi le takrat, kadar ni bilo nobene druge redne pravdne poti.

Za postavitev v prejšnje stanje so mogli predvsem zaprositi nedoletni izpod 25 let (*minores XXV annis*), če so bili oškodovani zaradi svoje mladostne nezkušenosti. Toda tudi osebe, ki so bile starejše kakor 25 let, so dosegle postavitev v prejšnje stanje, če je bil podan kak razlog, ki ga je predvidel pretorjev edikt. Taki razlogi so bili npr.:⁶ odsotnost stranke v državnem interesu (*absentia rei publicae causa*), zaradi katere ni mogel odsotni preprečiti, da ne bi bil tretji priposestvoval njegove stvari; odsotnost zaradi vojnega ujetništva (*in servitute hostiumque potestate*), sklenitev pravnega posla zaradi nasprotnikovega nasilja (*vis ac metus*) ali zvižčnosti (*dolus*).

Ali je podan razlog za postavitev, je ugotovil pretor z dekretom. Včasih pa je poveril to nalogo posebnemu sodniku, da je s sodbo to ugotovil (*iudicium*

⁵ Ulp. D. 45, 1, 52 pr.: *praetoriis stipulationibus nihil immutare licet, neque addere neque detrahere*.

⁶ Prim. Lenel, EP³, str. 120 s.

rescindens). Izpodbijano pravno stanje s tem še ni izgubilo veljave. Potrebna je bila navadno še nova pravda (*iudicium rescissorium*), v kateri je pretor uveljavil fikcijo, da nezaželena pravna sprememba sploh ni nastala, npr. da suženj ni bil priposestvovan.⁷

Včasih je zadostovalo, da je pretor odrekel tožbo tistemu, ki bi se okoristil z nezaželenim pravnim stanjem, včasih je lahko pomagal ogroženi stranki s tožbo ali z ekscepcijo.

Za postavitev je morala stranka pretorja zaprositi v roku enega leta (*annus utilis*), po Justinijanovem pravu pa v štirih letih (*quadriennium continuum*).

§ 189. EXTRAORDINARIA COGNITIO

I. Splošno

Kakor smo pravkar videli, je zgodaj magistrat sam reševal nekatere zadeve brez rednega postopka, ki se je delil na postopek *in iure* ter *apud iudicem*. Tako reševanje so spočetka splošno občutili kot nekaj izrednega (*extraordinaria cognitio, cognitio extra ordinem*). Formularni postopek, ki je bil nastal v posebnih gospodarskih in družbenih razmerah pozne republike, se ni več notranje razvijal in ni mogel popolnoma prodreti v provincah. V Rimu samem kažejo na to novi predpisi o reševanju varuških in fideikomisnih zadev pred posebnimi pretorji.¹ V provincah se opaža, da sodnika večkrat imenuje provincialni namestnik sam, ne da bi ga izbrali pravdni stranki. Sploh se je v provincah ekstraordinarni ali kognicijski postopek bolj razvil in razširjal kakor v Italiji in Rimu. Ko je Italija čedalje bolj izgubljala svoj privilegirani položaj nasproti provincam, — to se je zgodilo zlasti ob Dioklecijanovi upravni reformi — je tudi v Italiji in Rimu ekstraordinarni postopek dokončno izpodrinil formularnega. Vendar se to ni zgodilo naenkrat s posebnim zakonom, ampak postopno. Samo kot razvojne mejnike lahko označimo nekatere konstitucije. Tako je Dioklecijan leta 294 (C. 3, 3, 2) naročil provincialnim namestnikom, naj redno sami sodijo; le takrat če so preobremenjeni ali zadržani v državnem interesu, naj poverijo sodstvo podrejenim pomožnim sodnikom (*pedanei iudices*). V Konstantinovem času je kognicijski postopek že splošno pripoznan in uporabljan. Konstantinova naslednika Konstancij in Konstans sta l. 342 uporabljanje formul sploh prepovedala.²

V naslednjem naj kratko naštejemo najbolj značilne posebnosti kognicijskega postopka.

II. Sodni ustroj

V tej dobi je bil vrhovni sodnik cesar, ki pa je le izjemno sam sodil. Zato je bilo sodstvo poverjeno načelnikom državne uprave. Med najvišje sodnike

⁷ Lenel, EP³, str. 123 domneva, da se je taka formula glasila: *Si is homo, q. d. a., a N° N° usucaptus non esset, tum si eum hominem ex iure Quiritium At At esse oporteret, q. d. r. a., si non plus quam annus est, cum primum de ea re experiundi potestas fuit, neque is homo arbitrio iudicis restituetur, quanti ea res erit, tantam pecuniam iudex N° N° A° A° condemna. S. n. p. a.*

¹ Prim. razlikovanje pri Gaju (2, 278), ko vzporeja civilno iztoževanje legatov (*legata per formulam petimus*), medtem ko se je za fideikomis treba potegovati pred za to pristojnim magistratom (*fideicommissa vero Romae... apud consulum vel apud eum praetorem, qui praecipue de fideicommissis ius dicit persequimur*).

² C. 2, 57, 1 (C. 342): *Iuris formulae... cunctorum actibus radicatus amputentur.*

so spadali predvsem *praefecti praetorio*, ki so sodili namesto cesarja (*vice principis*) in zaradi tega zoper njihove sodbe ni bil mogoč več priziv na cesarja. V Rimu in v Carigradu je bil najvišji sodnik *praefectus urbi*. Za sodstvo v diecezah, ki so združevale po več provinc v višjo upravno enoto, so bili pristojni vikarji pretorijskih prefektov (*vicarii praefectorum praetorio*), v provincah pa provincialni namestniki (*praeses, rector*). Medtem ko so bile tem sodnikom pridržane važnejše zadeve (*maiores causae*), so glede manjših zadev (*minores causae*) sodili v posameznih mestih *duumviri iure dicundo*. V poznejši dobi se v mestih pojavlja še poseben zaščitnik revnih slojev, *defensor civitatis* (*ἔκδικος*), ki je bil pristojen za reševanje sporov, v katerih sporni predmet ni presegal 50, po Justinijanovem pravu 300 solidov.

Razen rednega in splošnega sodstva so bili razni načelniki posameznih upravnih vej pristojni za sodstvo v sporih, nastalih na njihovem območju. Tak položaj je imel *praefectus vigilum*, ki mu je bila poverjena skrb za gasilce, dalje *praefectus annonae*, ki je skrbel za prehrano z žitom. Podobno je obstajalo posebno fiskalno in posebno vojaško sodstvo. Prav tako je cerkveno škofovsko sodišče (*episcopalis audientia*) bilo v postklasični dobi pristojno predvsem za cerkvene zadeve.

Pravdanje se ni vršilo več javno na komiciju ali forumu, ampak v posebnih dvoranah. Javnost ni bila sicer popolnoma izključena, vendar so jo v primeri s prejšnjo dobo čedalje bolj omejevali.

Glede sodnega časa se kaže izprememba zlasti v tem, da se od Konstantina naprej upošteva kot praznični dan nedelja.

Postopek sam je postal v večjem obsegu pismen. Za stranke nastopajo advokati, ki prejemale za svoje delo nagrade (*sportulae*).

III. Začetek postopka

Razlika od starega postopka se jasno pokaže že v začetku pravde. Medtem ko je prej moral tožnik skrbeti, da je privedel toženca *in ius* pred pretorja (*in ius vocatio*), se je vabilo poslej izvršilo s sodelovanjem sodišča (*evocatio*). Od Konstantina naprej in še po Teodozijevega zakonika so uporabljali v ta namen *litis denuntiatio*. Gre za priobčitev tožbe tožencu, najbrže obenem s pozivom, da pride v določenem roku pred sodišče. To priobčitev je tožnik pred dostavitvijo predložil sodišču v odobritev (*denuntiatio ex auctoritate*). Če je toženec stanoval v drugem sodnem okolišju, je na tožnikovo prošnjo poslal sodnik tožbo pristojnemu sodišču in ga zaprosil, da tožencu vroči spis (*litis denuntiatio litteris*). Zoper odsotnega toženca je sodišče objavilo na svoji uradni deski poziv, naj se zgleda pri sodišču (*litis denuntiatio edicto*). Rok, ki je veljal za toženca, je znašal štiri mesece. Konstitucija Arkadija, Honorija in Teodozija (C. Th. 2, 4, 6) iz l. 406 dovoljuje postopek brez teh rokov. Justinijanovo pravo je opustilo *litis denunciacijo*. Postopek se je začel s tem, da je tožnik vložil pri sodniku pravdni spis (*libellus conventionis*) s prošnjo (*postulatio simplex*) za pravdni postopek. Sodnik je pravdni spis najprej na splošno proučil. V pozitivnem primeru (*datio actionis*) je odredil, da je *executor*, sodni organ, dostavil tožencu tožbo in ga pozval, da se za določen narok javi pri sodišču. Toženec je odgovoril na tožbo s posebnim pravdnim spisom (*libelli contradictorii*). Toženec je moral tudi z varščino (*cautio iudicio sisti*) ali pa s prisego

(*cautio iuratoria*) zagotoviti, da se bo spustil v pravdo; če tega ni zagotovil, ga je sodni organ vtaknil v zapor. Nasprotno pa je moral tožnik že pred začetkom pravedanja dati kavcijo, da bo v dveh mesecih opravil litiskontestacijo ter da bo vztrajal v pravdi do sodbe; če tega ne bi storil, da bo povrnil tožencu stroške.

Med dostavitvijo pravnega spisa (*libellus conventionis*) tožencu in med prvim narokom pri sodišču je bilo treba, da je pretekel rok vsaj 10 dni, po 53. noveli pa 20 dni.

IV. Postopek do sodbe

V novem postopku je izgubila svoj nekdanji pomen litiskontestacija. Njene pravne posledice in učinki (konsumpcijski učinek, *exceptio rei in iudicium deductae*) so po večini prešli na sodbo. Staro ime je sicer še ostalo; toda zakonodaja si sama ni bila prav na jasnem, kaj naj ima za litiskontestacijo. Justinijan je s pogledom na klasični pravni lik označil litiskontestacijo kot trenutek, ko je toženec odgovoril na tožnikov tožbeni zahtevek.³

V dokazovanju se prav tako jasno kaže izpremenjeno pojmovanje. Sodnik ne more več prosto ocenjevati dokazov, ampak je vezan na številna dokazna pravila. Med dokazili je odslej na prvem mestu listina, omalovažuje se pa dokaz po pričah. Še l. 317 je Konstantin proglasil listinski dokaz za enakovreden dokazu po pričah.⁴ Že l. 334 pa je isti vladar prepovedal upoštevanje dokaza po edini priči.⁵ Že v tej konstituciji se razlikuje različna vrednost pričanja z ozirom na stan priči (*ut honestioribus potius fides testibus habeatur*). Justinijan je končno postavil na čelo naslova *De testibus* (= o pričah) stavek, da se zoper pisмено dokazilo ne sme uporabljati nepisano.⁶

V ekstraordinarnem postopku velja, da toženec ne more več preprečiti postopka s tem, da ne pride — kakor bi bilo to mogoče še v prejšnjem postopku *in iure*. Če namreč stranka, predvsem toženec, redno po trojnem pozivu⁷ ne pride pred sodišče, velja za trmoglavo, uporno (*contumax*). Zoper njo se vkljub njenemu izostanku postopek nadaljuje kot zamudni (kontumačni) postopek. Zoper zamudno sodbo, ki jo sodnik izreče, zamudna stranka nima pravice priziva (*appellatio*).

V. Sodba

V skladu z novo miselnostjo je urejena tudi proglasitev sodbe. Leta 371 so Valentinijan, Valens in Gracijan določili, da mora sodnik svojo sodbo po tehtnem preudarku⁸ pisмено redigirati. Nato šele jo mora — redno sam —

³ C. 3, 1, 14, 4 (l. 530): ... cum lis fuerit contestata, post narrationem propositam et contradictionem obiectam.

⁴ C. 4, 21, 12 (l. 317): In exercendis litibus eandem vim obtinent tam fides instrumentorum quam depositiones testium.

⁵ C. 4, 20, 9 (l. 334): manifeste sancimus, ut unius omnino testis responsio non audiatur.

⁶ C. 4, 20, 1 (v lat. prevodu): Contra scriptum testimonium non scriptum non profertur.

⁷ Paul Sent. 5, 5 a, 6.

⁸ C. 7, 44, 2 pr. (l. 371): iudices non subitas, sed deliberatione habita post negotium sententias ponderatas sibi ante formarent ...

v svojem uradu obema navzočima strankama prebrati. Sodba, ki bi jo sodnik samo ustno proglasil, ne da bi bila napisana, bi bila neupoštevna.⁹

Klasično pravilo, da se mora vsaka obsodba glasiti na denarni znesek (*omnis condemnatio pecuniaria*), sedaj ne velja več. Sodnik lahko obsodi toženca, a mora dati ali vrniti določeno stvar.

Hierarhična ureditev sodstva je omogočala nezadovoljni stranki, da se je zoper sodbo prvega sodnika obrnila s pravnim lekom priziva (*appellatio*) na višjega sodnika, da prvo sodbo izpremeni. Vložitev priziva je povzročila, da izpodbijana sodba ni postala pravnomočna in izvršljiva. Z različnimi predpisi je zakonodaja skušala omejevati uporabljanje pravnih lekov. — Priziv je bil včasih mogoč prav do cesarja. V sodbah, ki jih je izrekel cesar ali pa sodišče, ki je sodilo v njegovem imenu, ni bilo priziva.

Priziva tudi ni bilo zoper sodbe pretorijskega prefekta. Pač pa se je stranka smela obrniti s prošnjo (*supplicatio*) na cesarja, ki je utegnil odrediti nov postopek pred pretorijskim prefektom.

Kadar sodnik ni vedel, kako naj razsodi, se je lahko obrnil na cesarja s prošnjo (*consultatio, relatio*), v kateri je obrazložil dejanski stan konkretnega primera. Njegovemu poročilu sta stranki lahko dodali svoje pripombe (*libelli refutatorii*).

Sodbe, ki jo je sodnik pravilno razglasil, ni smel več izpremeniti. Ko je sodba postala pravnomočna, je moral obsojeni zavezanec izpolniti, na kar je bil obsojen. Po Justinijanovem pravu je imel za to paricijski rok (*tempus iudicati*) štirih mesecev. Če tudi v tem roku ni izpolnil, je zahtevajoči upnik lahko predlagal, da se uvede zoper zavezanca izvršilni postopek.

VI. Izvršilni postopek

Izvršilni postopek se je začel z *actio iudicati*. Izvršba je bila osebna ali premoženjska.

Osebna izvršba je bila še vedno mogoča. Vendar od konstitucije cesarjev Valentinijana, Teodozija I. in Arkadija iz l. 388 (C. Th. 9, 11, 1) naprej ni smel zahtevajoči upnik več zapreti zavezanca pri sebi (*privato carceri*).

Premoženjska izvršba je bila različna po tem, ali je bil zavezanec obsojen na dajatev (oz. vrnitev) določene stvari ali pa na plačilo določenega denarnega zneska. V prvem primeru je izvršilni organ stvar odvzel in jo izročil zahtevajočemu upniku. Kadar pa se je sodba glasila na denar, je na upnikovo zahtevo dal sodnik zarubiti eno ali več zavezančevih stvari (*pignus in causa iudicati*, prim. str. 214). Zarubljeno stvar je državni organ čez dva meseca na javni dražbi prodal in nato je iz izkupička poplačal terjatev zahtevajočega upnika. S tem postopkom je bilo v zadostni meri poskrbljeno za korist zahtevajočega upnika, ne da bi bili brez potrebe oškodovani premoženjski interesi zavezanca.

Venditio bonorum, konkurz (stečaj) zavezančevega imetja je ostala oblika vesoljne izvršbe. Do nje je prišlo le na zahtevo več upnikov ali pa na predlog prezadolženca, ki je ponudil upnikom svoje premoženje (*cessio bonorum*), da

⁹ C. 7, 44, 3, 1 (l. 347): *ut sententia, quae dicta fuerit, cum scripta non esset, nec nomen quidem sententiae habere mereatur.*

bi takó ušel osebni izvršbi. Sodnik je odredil najprej *missio in possessionem bonorum* in sporazumno z upniki imenoval posebnega skrbnika (*curator bonorum*). Drugi prezadolženčevi upniki so se postopku lahko pridružili v dveh letih (*inter praesentes*) ali celó štirih letih, če so bivali v drugi provinci (*inter absentes*). Prezadolženčevo premoženje so razprodali na dražbi posamič, ne več v celoti kakor v pretorskem konkurznem postopku. Čeprav se je Justinijan v tem oziru naslonil na *distractio bonorum* in tudi opustil *proscriptio*, je vendar prezadolženca zadela infamija. Prezadolženec, ki je opravil cesijo svojega premoženja, je obdržal trajno **beneficium competentiae* in ni postal *infamis*.

STVARNO KAZALO

Pri posameznih geslih so navedena po straneh najvažnejša mesta, kjer se geslo pojavlja, medtem ko so mesta, kjer se geslo samo omenja kot primer, povečini naznačena s kratico »in dr.« = in drugod.

A

- absolutne pravice 123, 223
 abstraktni pravni posel 56 s., 151, 153, 158, 252 s., 263, 304
 accessio (prirast) 121 s., 146
 — possessionis 139, 163, 166, 168
 accidentalialia negotii 55
 accipere iudicium 499
 Accursius 42, 44, 417, 444
 accusatio suspecti tutoris 314 op. 2, 316, 399
 acquisitio hereditatis, gl. pridobitev dediščine
 actio, splošno 16, 18, 51 s., 482 ss.
 — ad exhibendum 147, 172, 339
 — ad supplendam legitimam 443, 444
 — aquae pluviae arcendae 182, 231
 — arborum furtim caesarum 326, op. 2
 — auctoritatis 151, 153, 283
 — Calvisiana 445
 — certae creditae pecuniae 224, 253, 263, 266, 306, 507
 — commodati, contraria, directa 271, 484
 — communi dividundo 159 s., 293, 317
 — conducti 285, 286, 287, 288, 289
 — confessoria 204
 — — utilis 208
 — constitutoria 303 s.
 — de arboribus succisis 324, 326
 — de deiectis et effusis 337 s.
 — de eo quod certo loco 239, 351
 — de in rem verso 342 s.
 — de iureiurando 305
 — de modo agri 152, 284
 — de pastu pecoris 341
 — de pauperie 340 s.
 — de peculio 342 s.
 — — — annalis 324
 — de pecunia constituta 302 ss., 507
 — depensi 255, 494
 — depositi, directa, contraria 109, 272 s., 484
 — — in factum, in ius concepta 272, 484
 — — duplum 324
 — — sequestraria 273
 — — utilis 351
 — de posito et suspensio 338
 — de rationibus distrahendis 314, op. 2, 316, 324
 — de tigno iuncto 146, 181, 324
 — doli 52, 332 s.
 — empti 204, 282, 330, 493
 — exercitoria 344
 — ex interdicto 139
 — ex stipulatu 381, 383 s.
 — ex testamento 321, 466 s., 475
 — Fabiana 445
 — familiae erciscundae 159 s., 191, 368, 428, 454
 — fiduciae 109, 269 s.
 — finium regundorum 159 s., 181
 — funeraria 312
 — hypothecaria in rem 212, 484
 — incerti civilis 275
 — — ex stipulatu 254, 381, 383
 — — ex testamento 321, 466 s.
 — in factum 52, 275, 328, 495
 — — — adversus nautas, caupones, stabularios 338
 — — — civilis 275
 — iniuriarum (aestimatoria) 329, 330, 374, 395, 404, 508
 — — ex lege Cornelia 331
 — — noxalis 340, 497
 — institoria 343
 — institutoria 259
 — iudicati 502, 507, 509, 517
 — legis Aquiliae 327 ss., 507
 — locati 285, 287, 288, 289, 328
 — mandati 109, 254, 257, 297, 344, 457
 — nata 80, 485
 — negatoria 177, 205
 — negotiorum gestorum 257, 310 ss., 401
 — — — utilis 315, 316, 401
 — oneris aversi 289 s.
 — Pauliana 309, 335 ss.
 — pigneraticia, directa, contraria 274
 — — in rem 216
 — praescriptis verbis 275 ss., 380, 427
 — pro socio 295
 — prohibitoria 178
 — protutela 316, 399
 — Publiciana 170, 178 ss.

- quanti minoris 285
- quasi institoria 343
- quasi Serviana 212
- quod iussu 342
- quod metus causa 58 s., 114, 334 s.
- rationibus distrahendis 314 op. 2, 316, 324, 399
- recepticia 304
- redhibitoria 285
- rei uxoriae 355, 381 ss.
- rerum amotarum 325, op. 7, 379
- restitutoria 259
- Serviana, gl. a^o hypothecaria in rem 212
- spoli 142
- subsidiaria 316
- tributoria 343
- tutelae 109, 314 ss., 399
- — utilis 315
- venditi 224, 282, 287
- vi bonorum raptorum 325 s.
- actionem dare 486, 488, 495, 515
- denegare 486, 488, 495, 496
- actiones
 - adiecticiae qualitatis 96, 341 ss.
 - aediliciae 483
 - arbitrariae 52
 - bonae fidei 228, 484
 - civiles 51, 483
 - contrariae, directae 270, 271, 273 s., 274, 297, 310 ss., 315 s.
 - duplices 317
 - famosae 109, 388
 - ficticiae 180, 412, 448, 462, 483
 - honorariae 51
 - in factum 52, 328, 332, 483 s., 495
 - in factum conceptae, in ius conceptae 272, 483
 - in personam, in rem 51, 123, 484, 485
 - in rem scriptae 231, 334
 - mixtae 322, 484
 - noxales 339 s., 497
 - perpetuae 338, 484
 - poenales 322, 324, 325, 326, 330, 355, 484
 - populares 108, 338
 - praetoriae 483
 - reipersecutoriae 322, 484
 - stricti iuris, prim. obligacija stricti iuris 228, 237, 238, 244, 253, 260, 263, 266, 318, 321, 351, 484
 - temporales 484
 - utiles 51
 - vindictam spirantes 322, 330, 404, 443, 453
- actor (društveni) 113; (tožnik), prim. 497
- actus (pravni posel) 54
 - (služnost) 119, 192, 195, 201, 205
 - contrarius 332
 - legitimi 71
- addicti et nexi 90 s.
- addictio 87, 153
- bonorum libertatum servandarum causa 463
- , in diem 281, 301
- ademptio legati 470
- adgnatio 436, 439
- aditio hereditatis 71, 406, 445 ss.
- adiudicatio, gl. prisoditev, (sestavina formule) 159, 496
- adjekcijske tožbe 74, 96, 341 ss.
- administratio, libera 155, op. 3
- adoptio (adopcija) 386, 387, 392, 410, 412, 414, 416, 417
- (minus) plena 392 s., 416
- adplumbatio 147
- adpromissio 255 ss.
- adscriptio 434
- adsertor in libertatem 87, 100, 501
- adstipulacija, adstipulator 255, 326, 349
- adulterium (prešuštvojanje) 371, 382, 393
- advokati 110, 288, 296, 307, 504
- Aelius Sextus 11, 18
- aerarium 111, 462 s.
- aestimatio dotis venditionis causa 382
 - — taxationis gratia 383
- aestimatorius, contractus 276
- affectio furandi 323
 - maritalis 369
 - societatis 292
- affectus possidendi 133
- Africanus, Sextus Caecilius 20
- ager arcifinius, limitatus 120
 - publicus 118, 126, 132
- agere, cum compensatione 359
 - — deductione 359
- , in fraudem legis 77 s.
- praescriptis verbis 275
- agnati 96 s., 367, 375, 388, 396 s., 400, 401, 412
- agnoscere bonorum possessionem 74, 411, 448
- akceptilacija 71, 260, 353 s., 356
- akcesorne pravice 209, 213, 260, 344 s.
 - stipulacije 254 ss.
- akcija, gl. actio
- akcije z zamenjanimi subjekti 483
- akrescenca 450
- Alarik II. (Zap. gotska drž.) 31
- album (pretorjev) 15
 - iudicum (seznam sodnikov) 489
- Album maius 25, V, 2
- alienatio in fraudem creditorum 335 ss.
- alieni iuris, gl. osebe
- alimentacijska dolžnost 388
- alimentacijske ustanove 114
- alluvio 147, 407
- altercatio 504
- alternativa, facultas 229 s.
- alternativna obligacija 228 s.
- alveus derelictus 147
- ambitus 181

- a momento ad momentum, računanje 79
 analogne tožbe, gl. actiones utiles
 Anastazij 7, 347, 393, 394
 anaticizem 238
 Anatolius 33
 Anglija in rimsko pravo 43
 animus aliena negotia gerendi 312
 — domini 132, 134
 — domini transferendi 156
 — pri pridobitvi in izgubi posesti 133, 134, 136 s.
 — (non) recipiendi 312
 anniculi causae probatio 391, op. 2, 440
 annua, bima, trima die 380
 antichreticum, pactum 211, 274
 antidos 385
 antihreza, tiha 211, 274
 antinomije v digestah 34
 antinoopolski Gaj 20, 230 s.
 Antonin Pij 85, 214, 345, 375, 377, 433, 511
 apocha (pobotnica) 25, V, 3; 351 s.
 appendix 34
 Appius Claudius Caecus 18
 apoceryxis 395 in op. 3
 aquaeductus (služnost) 119, 192, 195
 aquae haustus (služnost) 195, 206
 Aquiliana, stipulatio 260, 353
 Aquilius Gallus, C. 18, 59, 260, 332
 ara v rimskem pravu 279, 301 s.
 —, zaročna 373
 arbiter 489
 arbitrarna klavzula, arbitratus iudicis, arbitrium de restitutuendo, gl. restitutorna klavzula
 arca communis 113
 Arcadius Charisius, Aurelius 27
 argentarius, gl. bankir
 arogacija (arrogatio) 18, 96, 99, 386, 391 s.
 assertor in libertatem 87, 100
 Assis distributio 21
 atensko, atiško pravo 12, 119, op. 6;
 Attalos III. 111
 auctorati 91
 auctoris, laudatio, nominatio 172, 283
 auctoritas (odsvojitelja) 151, 162
 auctoritatis (varuhova) interpositio 102, 105, 186, 370, 398 s., 400 s., 422, 433
 Authenticum 37
 Avgustove (zakonodajne) reforme 17, 22, 23, 109, 369, 371 s., 376, 487
 avulsio 147, 407
 Azo 42
- B**
- babice 296
 Baetica, formula 25, 65, op. 7, 149, op. 4, 209, op. 2, 269
 Baldus 42
 bankir 296, 304, 359
 Bartolus 42
 Bazilike 40
 beatus possidens 172
 beneficium abstinendi 429, 455
 — cendarum actionum 216, 234, 257, 298, 346
 — competentiae 107, 224, 257, 295, 307, 379, 382, 383, 508, 510, 518
 — divisionis 232, 234, 256, 258, 298, 304
 — excussionis s. ordinis 256, 304
 — inventarii 456 s.
 — iuris 51
 — separationis 321, 456; (commodum s.) 455 s.
 Berit, pravna šola v B. 31
 besedna injurijs 107, 329
 bičanje zalotnega tatu 323
 binae nuptiae, bina sponsalia 108
 bis de eadem re ne sit actio 498, 500, 505
 bissextum 78
 bistvene sestavine 53
 bizantinska doba, gl. postklasična 26 ss. in drugod
 blagó 279 s.
 Bluhme, Fr. 34, 46
 bodoča stvar, prodaja 279
 — —, volilo 466
 bolezen 285, 288
 Bologninus Ludovicus 38
 bona adventicia (ir)regularia 390, 419
 — castrensia 389 s., 419, 422
 — ereptoria 461 s.
 — materna, materni generis 390
 — quasi castrensia 390, 419, 422
 — vacantia 462 s.
 bona fides (dobra vera in poštenje) 17, 130, 165 s., 167, 169, 206; 282
 bonae fidei actiones, gl. actiones bonae fidei
 — — obligacija (tožba) 228, 239, 244, 268 s., 270, 272, 273, 274, 275, 277, 290, 296, 298, 310, 314, 317, 358
 bonae fidei possessor 129, 130, 163, 168, 175 ss., 178 ss.
 bonitarna lastnina 128 s.
 bonitarni lastnik 128 s., 161, 178 s., 186
 Bononiensis (littera) 35
 bonorum emptor 359, 509
 bonorum possessio 17, 164, 408, 411 ss., 448
 — —, agnoscere, petere (prosi za) 74, 441, 448
 — — contra tabulas 408, 440 s.
 — — cum re 412, 433, 437, 438, 440
 — — decretalis, edictalis 412
 — — intestati 408 s., 411, 437, 441
 — — iuris civilis adiuvandi gratia 412, 414
 — — — — corrigendi gratia 412
 — — — — supplendi gratia 414
 — — litis ordinandae gratia 442 in op. 2
 — —, odklonitev 449

- — po osvobodjencih 411, 414
 - —, pridobitev 448
 - —, prošnja za 409, 411
 - — secundum tabulas 408, 423, 427, 433, 437, 438, 441
 - — sine re 412, 414, 433, 437, 438
 - — unde cognati 414
 - — — legitimi 413
 - — — liberi 412 s.
 - — — vir et uxor 415
 - bonorum venditio, gl. venditio bonorum božanstva, rimska, oporočne naklonitve 423, 424
 - Brachylogus 41
 - bratje in sestre kot nujni dediči 441
 - Breviarium Alaricianum 31
 - brevi manu traditio 135, 156
 - brezimni kontrakti 275 ss.
 - brezoblični pravni posli 54, 61 s.
 - brodnik (nauta) 245, 246 s., 305, 338, 344
 - Brinz, Al. 46
 - Bruns, C. G. 46
 - Bulgarus 42, 444
- C**
- C (dies comitalis) 490
 - caducum (plural: caduca), in causa caduci 451, 462
 - Caesar, C. Iulius 10, 78, op. 1
 - Callistratus 21
 - calumniā 507 s.
 - cancellus (sodna pregraja) 491
 - canon (zakupnina) 208
 - (predpis) Redintegranda, Saepe 142
 - capax, capacitas 372, 445 s.
 - capite damnati (na smrt obsojeni) 87
 - capitis deminutio (trojna) 98 s., 204, 294, 376, 391, 394, 422, 438
 - — minima 99, 204, 225, 294, 355, 373, 376, 394
 - Cassius, C. Longinus 19
 - casus, gl. naključje
 - , unus 171
 - causa (iusta) 151, 152, 158
 - causa cognita (po proučitvi primera) 207, 295, 332, 334, 335
 - causa Curiana 430
 - causae, maiores, minores 490, 515
 - cautela Socini 443, op. 1
 - cautio, prim. satisfactio
 - cautio damni infecti 147, 184 ss., 190, 214, 513
 - de amplius non turbando 139, 178, 205
 - de demoliendo 187
 - discreta, indiscreta 253
 - iudicatum solvi 503
 - iudicio sisti 513, 515
 - iuratoria 515
 - Muciana 426
 - pro praede litis et vindiciarum 175, 492
 - ratam rem dominum habiturum 503
 - rei uxoriae 381
 - rem pupilli salvam fore 314, op. 3, 316, 513
 - usufructuaria 171, 198 s., 513
 - cedent 344 ss.
 - Celsus, P. Iuventius 20, 50, 266
 - centesima usura 237
 - centumviralno sodišče 409, 489
 - cerkev, krščanska, pravni subjekt 111, 424
 - certa, obligatio 227
 - , condemnatio 497
 - cesarji (rimski) 7 s., 490
 - , njihove konstitucije 23, 24 s., 28
 - , sodstvo 490, 514
 - in zakonodaja 23, 24 s., 27, 28 s., 409
 - cesija 344 ss.
 - cessio ad potentiorem 347
 - bonorum 25, 509, 510, 517
 - ceste, javne 118
 - Cicero 11, 16, 59, 140, 162, 332, 486
 - Cinus 42
 - civilna doba 9 ss.
 - civilno pravdo pravo 480 ss.
 - —, zgodovina 485 ss.
 - civis Romanus 9
 - clam (skrivaj) 130, 132, 137, 138, 141
 - clausula arbitraria, 497
 - ceterata 474, op. 2
 - nova Iuliani 413
 - codex accepti et expensi 262
 - Codex Gregorianus 28
 - Hermogenianus 28
 - Iustinianus 32 s.
 - — repetitae praelectionis 36
 - Theodosianus 28 s.
 - codicilli, gl. kodicil
 - coelebs nihil capit 372, 445
 - coemptio 269, 373, 377
 - in manum testamenti faciendi gratia 422
 - — — tutelae evitandae causa 374, 400
 - cognatio servilis 416
 - cognitor 345, 483, 501 s.
 - in rem suam 345, 503
 - coheredes (sodediči) 425
 - collatio 413, 451 ss.
 - descendentium 452
 - dotis 413, 452
 - emancipati 413, 452
 - Collatio legum Mosaicarum et Romanarum 30, op. 1
 - collegia (poklicna združenja) 111 s.
 - tenuiorum 112
 - coloni 91 s.
 - colonia partiaria 286
 - color insaniae 441
 - comitia, vrste 13, gl. komiciji
 - comitium 489
 - commercium 92, 93
 - commixtio (pomešanje) 148

- commodatum 246, 270 s., 324, 327, 339
 commodum (nadomestna korist) 282
 — separationis 455 s.
 communicatio lucri et damni 293, 317
 communio incidens 317
 compensatio (pobotanje) 225, 233, 272, 358 ss.
 — compensationis non datur 360
 competentiae, beneficium, gl. beneficium
 computatio civilis, naturalis 79
 concilia plebis 13
 concursu partes fiunt 425, 454
 concursus duarum causarum lucrativarum 355 s., 470
 condemnatio 497
 — pecuniaria 174, 497
 condicio, gl. pogoj
 condicionis implendae causa datum 478
 conductio 318 ss., 484
 — causa data, causa non secuta 275, 319
 — causa finita 320
 — certae pecuniae 318
 — certae rei 266, 318
 — certi 253
 — de bene dependens 266, 320
 — ex canone 142
 — furtiva 318, 319, 320
 — incerti 318
 — indebiti 158, 225, 259, 267, 319, 349, 360, 461
 — Iuventiana 266, 320
 —, legisakcija per conditionem 486, 493
 — mutui 266
 — ob causam datorum 158, 267, 275, 319
 — ob iniustam causam 320 s.
 — ob turpem causam 320 s.
 — sine causa 320
 — triticaria 253, 266
 condominium (solastnina) 127
 conductor operarum (= delodajalec) 288
 — operis (podjetnik) 288 in dr.
 — rei (najemnik, zakupnik) 286 in dr.
 confarreatio 18, 373, 376
 confusio 148, 203
 —, prenehanje pravic confusione 221, 224, 233, 257, 348, 355, 453
 consanguinei, -eae 97, 411, 414, 415, 417, 442
 consensus (skrbnikov) 103 s., 402
 — facit nuptias 369, 370
 — očetov ob ženitvi 370, 388
 consilium, gl. sosvet 19
 consobrini 97
 consortium 94, 190
 constitutio Antoni(nia)na 9, 23
 — Cordi 36
 Δέδοκεν 33
 — Deo auctore 33
 — Haec quae necessario 32
 — Imperatoriam maiestatem 37
 — Rutiliana 163
 — Summa rei publicae 32
 — Tanta 33
 constitutiones principum, gl. cesarji, njihove konstitucije
 constitutum debiti 302 ss.
 — possessorium 135, 136, 157
 consuetudo 49, op. 6
 — revertendi 144
 consultatio 517
 Consultatio 30, op. 15
 contractus 225 s., 245, 247—299
 — aestimatorius 276
 — bilateralis aequalis 228, 274, 278, 285, 290
 — —inaequalis 228, 271, 272, 278, 297
 — bonae fidei, gl. obligacije b. f.
 — mohatrae 265
 — stricti iuris, gl. obligacije stricti iuris
 contractus unilateralis 228, 266
 contrarium (iniuriarum) iudicium 330
 contrarius actus 352
 — consensus 354
 controversia de fine, de loco 181
 contubernium 85, 370
 contumax 516
 conubium 14, 92, 93, 367, 369, 370
 conventio in manum (omožitev), zaradi naprave oporoke 422
 — — — spremembe varuha 374, 400
 conventus 489, 490
 convicium 331
 Cordi, zakon 36
 corporation aggregate, sole 115
 corpus Christianum 111
 cretio 446
 crimina publica 322
 culpa 244 s. in dr.
 — in concreto 244
 — in eligendo 289
 — lata 245
 — levis 245
 — levissima 328, op. 9
 — omnis 245
 cura (skrbništvo); curator (skrbnik) 313, 401
 — bonis distrahendis 403
 — bonorum 403, 511, 518
 — dativus, honorarius, legitimus 401
 — debilium personarum 403
 — furiosi 73, 105, 149, 155, 401, 402
 — minoris 103 s., 372, 402
 — —, zastavna pravica 215
 — prodigi 106, 401, 402
 — specialis 103
 — ventris 83, 403
 custodela 431
 custodia 185, 214; 245, 271, 305

Č

čas, pomen v pravu 78 ss.
 — ,premični 78
 — ,štetje 79
 čast 107 ss., prim. infamia
 čreda 121, 170, 197

D

dajatev 227 ss.
 — ,deljiva, delna 213, 230, 349
 — ,denarna 230
 — ,določena, določljiva 227
 — ,določena individualno (kot species) 228
 — ,drugotna (sekundarna) 230 s.
 — ,generično (po vrsti) določena 228
 — ,glavna, postranska 230
 — ,namesto plačila 221, 233, 350
 — ,nemogoča 227
 — ,postranska 230
 — ,prvotna (primarna) 230
 damnacijski legat 320 s.
 damnus corpore corpori datum 328
 — emergens 242
 — iniuria datum 232, 246, 322, 326 ss.
 dare — facere 227, 275 ss., 282
 dare actionem, gl. actionem dare
 — (iudicem) iudicium(ve) 488
 darilo (podaritev) splošno 307 ss.
 — ,izpodbijanje 309
 — iz varovančevega imetja 314
 — med starši in otroki 157, 390
 — — zakoncema 308 s., 378
 — — zaročencema 309, 373, 384 s.
 — ,omejitve 307 s.
 — ,pogodbeni značaj 307
 — pred zakonom (oz. zaradi zakona) 373, 384 s.
 — ,preklic 309
 — ,remuneratorno 309
 — ,sodni vpis 308
 — ,terjatve 307, 347
 — ,vštetje 452 s.
 — za primer smrti 308, 309, 477 s.
 datio in solutum, gl. dajatev namesto plačila
 debitor, gl. dolžnik
 decemviralno sodišče 489
 decretum 23
 decretum divi Marci 23, 481
 — ,praetoris 412, 511, 513
 — ,principis 23
 dedič(i), splošno 404, 406
 — ,darovalčev 308
 — ,delinkventov 322, 325, 326, 327, 330, 332, 334, 337
 — ,domači, zunanji 406
 — ,družbenikov 294
 — ,intestatni (neoporočni) 405
 — ,jamstvo za zapustnikove dolgove 453 ss.

— ,mandantov, mandatarjev, 298, 345
 — ,nujni 406, 409
 — ,oporočni 405
 — ,postavitev 420 s., 424 ss
 — ,stara skupnost med sodediči 94, 190, 291
 — ,tožba, dedičeva 458 ss., 461 s.
 — žaljenega pokojnika 330
 dediščina 404 in dr.
 — ,kupna pogodba o 280, 448
 — ,odklonitev 448 s.
 — ,podaritev 463
 — ,pridobitev 445 ss.
 — ,pripad (delacija) 405 s., 409, 426
 — ,prodaja 280, 448
 dediščinski davek 435
 dediticii, peregrini 93
 dedna pogodba 406
 dedna stavbena pravica 206 s.
 dedni zakup = emfitevza 207 s.
 dedno pravo, rimsko 404 ss.
 — — ,zgodovinski razvoj 407 ss.
 dedovanje
 — emancipata 412
 — intestatno, neoporočno 405, 409 ss.
 — korporacij 113 s., 463
 — oporočno 405
 — po sinu in potestate 419
 — po vojaku 435
 — po vojnem ujetniku 63, 422
 — po ženskah 413, 415
 deductio in domum mariti (odpeljanje na možev dom) 373
 — (pridrzanje) servitutis 201
 defensor civitatis 490, 515
 dejanja, pravna 53
 — ,sklepečna 62
 dekurioni 27, 393 s.
 delacija (delatio) 405, 406, 409
 delacijski razlogi 405
 De legatis et fideicommissis (D. 30—32) 33
 delegacija, aktivna, pasivna 261, 344
 delegatio debiti 261
 — nominis 261, 344
 deleži družbenikov 293, 295
 deliberacijski rok 447
 delicta privata 322
 delikti, civilni 323—331
 — ,honorarnopravni 331—337
 — ,javni, gl. crimina publica
 — ,poravnava 109, 299
 — ,sina ali sužnja 95, 339 s.
 deliktne obligacije 322 ss.
 delitev, pravna dobrota delitve 232, 234, 256, 258, 298, 304
 — dediščine med sodediči 454
 — in capita 410, 412, 416 s.
 — — lineas 417
 — — stirpes 410, 416 s.
 — ,realna 466

- skupnih stvari 159 s., 191
- zapustnikovih terjatev in dolgov 232, 454
- delitvene tožbe 159 s., 191
- deljene obligacije 232 s.
- deljivost dajatve 230
- delna izpolnitev 230, 349
- delni zakup 286
- delo, pogodba o delu 288 (prim. popravek)
- delovršna pogodba 288
- demonstratio 496
- denarna dajatev 230
- obsodba 174, 180, 216, 225, 242 s., 497, 505, 517
- posojila sinovom 107, 225, 267 s.
- vrednost obligacije 225
- denegare actionem 495 s.
- denuntiatio 345
- litis 515
- Deo auctore, zakon 32
- depositio (položba) 242, 351
- depositum 246, 272 ss.
- irregulare 273
- miserabile 272
- sequestrarium 273
- de plano 489, op. 2
- deportacija 94
- derelikcija, zavrženje 144
- derivativna pridobitev 80
- — lastnine 143 i. dr.
- Dernburg H. 46, 134
- detencija, detentor, prim. imetnik 131, 270, 272, 287
- dicta in mancipio 284
- dictio dotis 247
- dieceza (= več provinc) 27
- diei adiectio pro reo 240
- dies, rok 70 s.
- a quo, ad quem 70
- cedens 471
- certus, incertus 70
- diffisus 505
- fasti, nefasti 18
- interpellat pro homine 240
- ultimus coeptus pro completo habetur 79
- veniens 471
- diffarreatio 18, 376
- digeste (Digesta) Celzove, Julijanove 20
- Justinijanove 33 s., 38, 42, 43 in dr.
- —, izdaje 35
- Marcelove 21
- Digestum vetus, infortiatum, novum, 36
- diligentia quam suis 244
- Dioklecijan 25, 27, 103, 234, 281, 514
- diplome veteranov 24, 370
- direktno zastopanje 72 ss.
- dissensus (= contrarius consensus) 352, 354
- distractio (razprodaja) bonorum 487, 510 s., 518
- (prodaja) pignoris 210 s., 216 ss.
- divjačina 143 s.
- divortium 371, 376
- dobiček, delitev v družbi 293, 295
- , odišli 243
- do, ut des; do, ut facias 275, 276
- doba civilnega prava 9 ss.
- klasičnega prava 9, 17 ss.
- postklasičnega prava 9, 26
- pretorskega prava 9, 14 ss.
- priposestvovanja 162, 167, 168, 201, 202 s., 221 s., 373
- dobra vera in poštenje, gl. bona fides
- dobrodelne ustanove 114
- dobrota, pravna (= beneficium iuris) 51 in dr.
- dobroverni (= pošteni) posestnik 130, 175 s., 176 s., 179, 221 s.
- dodatna odgovornost očeta ali gospodarja 341 ss.
- dogodek, pravni 53
- dogovor boljšega kupca 281, 301
- dokazila v civ. pravdi 504, 516
- dokazna moč pobotnice 351 s.
- — zadolžnice 252 s., 267
- pravila 516
- dokazno breme 171, 177 s., 179; 204, 216, 504
- dolg, denarni 230, 348
- , plačilo in fraudem creditorum 336
- , zmota o obstoju 319
- doli capax 107
- določena, določljiva dajatev 227
- dolus 59 s., 244, 331 s., 513
- actio, exceptio doli 59 s., 332 s.
- dolžni (= nujni) delež 442
- dolžnik (debitor) 223, 227
- dolžnikova zamuda 240 s.
- dolžnost, spustiti se v pravdo 123, 173 s., 339
- domače sodišče 95, 375, 386
- živali 144
- domene 24
- dominat 26
- dominica potestas 84, 125 in dr.
- dominium (lastnina) 125 in dr.
- directum 127
- ex iure Quiritium 125, 127, 128
- pro parte 190
- utile 127
- dominus (lastnik) 125, op. 4a in dr.
- litis 502
- negotii 310
- domovališče 374
- donatio, gl. darilo 307 ss.
- ad emendam militiam 442, 452
- ante (propter) nuptias 308, 378, 384 s., 388, 442, 452
- imperfecta 307
- inofficiosa 309
- med zakoncema 308

- mortis causa 308, 309
- perfecta 307
- revocatio 309
- sub modo 71 s., 277
- Dorotheus 33, 36, 38
- dos (dota) 379 ss., 442, 452
- adventicia 380, 381 s.
- aestimata 382
- , collatio dotis 413, 452
- , datio dotis 380
- , dictio dotis 246, 247, 380
- , pollicitatio dotis 247, 306, 380
- profecticia 380, 382
- , promissio dotis 251, 380
- recepticia 380
- dospelost terjatve 360
- dota, prim. dos
- moževa last 380
- , omejitve glede zemljišč 381
- , ustanovitev dote 379, 380, 388
- , vračunanje (všetje) 413, 452
- , vrnitev dote 381 ss.
- družba 246, 277 s., 290 ss.
- , bankirska 296
- , davčna 295
- in korporacija 113, op. 17; 290, 293 s
- in naključna skupnost 290, 317
- , konec 294, 404, 453
- , prodajalcev sužnjev 296
- , vrste 290 ss., 295 s.
- družbena pogodba 246, 292
- družbenik, delež 293
- , prispevki 293
- , smrt ali obubožanje 294
- država, rimska kot pravni subjekt 11
- državljanstvo rimsko 92 ss.
- —, pomen 93 s.
- duplex, interdictum 139
- interpretatio 35, op. 4
- duplum (dvojno), obsodba na duplum 151, 243, op. 3, 272, 283, 319, op. 11, 321, 322, 324, 327, 494, 507, 509
- duumviri iure dicundo 488, 490, 515
- dvostranske pogodbe, nujno, slučajno 228
- dvostranski pravni posel 54

E

- edictum (edikt) 15 s. in dr.
- de alterutro 382, 384
- de coniungendis cum emancipato liberis suis 413
- de pretiis rerum venalium 25, 281
- perpetuum 16
- Edictum perpetuum (Lenelov) 17, 47
- edictum repentinum 16
- successorium 409, 411
- Edictum Theodorici 32
- edictum tralaticium 16
- edikti cesarjev 23, 24, 258
- , Hadrijanov oz. Julijanov 16
- kurulskih edilov 16, 283 s.
- mestnega pretorja 16
- ediktna masa 54
- edila, kurulska 16, 283 s.
- Ekloga 39
- eksepccija, gl. exceptio
- eksekucijski, gl. izvršilni postopek
- ekskuzacijski razlogi 397
- ekstraordinarni postopek 388, 489, 490, 514 ss.
- —, začetki pri pretorju 511 ss.
- elegantna jurisprudenca 43
- elektivna odgovornost 232, op. 6
- emancipacija (emancipatio) 387, 394
- Anastasiana 394
- Iustiniana 395
- emancipat 412, 419
- embrio (nasciturus) 83 s.
- emblemata Triboniani 34
- emfitevta 131, 145, 208
- emfitevza 207 s.
- emptio venditio, gl. kupna pogodba 245, 277, 278 ss.
- — contracta, perfecta 281
- — rei speratae 280
- — spei 280
- emptor, bonorum 359, 509 s.
- , familiae 431 in dr.
- Engels, Friderik 226
- enostranska pogodba 228
- enostranski pravni posel 54
- enotne, enovite stvari 121
- Epanagoge 40
- episcopalis audientia 491, 515
- epistula Hadriani 256
- Epitome Gai 31
- ercto non cito 94, 190, 291, 454
- eremodicium 505
- error (zmota) 65 ss.
- in persona 66, 425
- erroris causae probatio 391, 440
- erudus 327
- essentialia negotii 55
- eventus fraudis 336
- evikcija, jamčenje ob 276, 283, 284
- evocatio (povabilo k sodišču) 515
- exceptio (eksepccija) pojem in vrste 498
- dilatorne (odlagalne), peremptorne 356, 498
- doli 59, 278, 333, 349, 359
- evictionis eminentis 284
- in personam, in rem 498
- iurisiurandi 305
- legis Cinciae 308
- libertatis exonerandae causa 90
- litis dividuae 505
- mercis nondum traditae 282
- ne ea pecunia peteretur 356 s.
- non adimpleti contractus 278
- non numeratae pecuniae 283

— pacti 299
 — — de non petendo 299, (pacti conventi) 356
 exceptio pacti inest bonae fidei iudicis 356
 — quod metus causa 58, 334
 — rei in iudicium deductae 500, 507, 516
 — — iudicatae vel in iudicium deductae 507
 — SCⁱ Macedoniani 267
 — SCⁱ Velleiani 258
 — rei venditae et traditae 128, 154 in dr.
 — transacti negotii 358
 exhereditatio, gl. razdedinjenje
 — bona mente 444
 exercitor navis 344
 exilium 94
 expensilatio 263
 expromissio 261, 347
 exsecutor 515
 extra ordinem cognitio, gl. ekstraordinarni postopek
 extranei heredes 406, 445

F

F = (dies fastus) 50, 490
 facere 193, 227
 facultas alternativa 229
 f(a)enus nauticum 237, 268
 — unciarum 237
 falcidijska četrtina 471
 falsa causa 425
 — demonstratio non nocet 66, op. 14, 425
 familia 94, 368
 — communi, proprio iure 96, 368
 — pecuniae 119, 368
 — rustica, urbana 85, 368
 familiae emptor 431 ss.
 — erciscundae, actio 159 s., 191, 368, 428, 454
 fas 50
 favor libertatis 86, 190
 — testamenti 421, 426 in dr.
 ferae bestiae 144
 ferruminatio 147
 fevdno pravo, langobardsko 43
 fictio legis Corneliae 63, 422
 fictus possessor 173, 179, 459
 fideicommissaria libertas 88
 fideikomis (fideicommissum) 472 ss.
 — familiae relictum 473
 — in legati, izenačenje 473, 474 s.*
 —, iztožljivost 472 s.
 —, oblika 474
 —, predmet 474
 —, vesoljni 475 ss.
 fideikomisar 472 in dr.
 fideiussio 34, 255, 256 ss.
 — indemnitas 258

fideiussor fideiussoris 258
 fidepromissio 34, 255, 256
 fides bona, mala, gl. bona, mala fides
 fiducia 34, 64, 152, 268 s.
 — cum amico 64, 152, 268 s.
 — — creditore (contracta) 64, 152, 209, 268 s.
 —, pactum fiduciae 65, 152, 153
 fiduciarna ustanova 119
 fiduciarni pravni posli 64 s.
 fikcija (fictio) 63, 513
 — reprezentacijska, retroaktivna 407
 fikticijske tožbe 180, 412, 448, 462, 483
 filia familias 107, 389
 filius familias 107
 — —, dedovanje po njem 390, 419
 — —, deliktne obligacije 339 s.
 — —, izročitev, noksalna 340
 — —, pogodbene obligacije 341 ss.
 — — poslovna in deliktna sposobnost 107, 389
 — — premoženjska sposobnost 389 s.
 — —, pridobitev posesti 135
 finium regundorum, actio 159, 181
 fiskus 111, 420, 462
 — in dedovanje 420, 362 s.
 —, privilegiji 215, 219
 —, zastavna pravica 215, 219
 fiskalno sodstvo 515
 Flavius, Cn. 18
 Florentina (lectio) 35
 Florentinus 21
 flumina perennia (javne reke) 118
 formae 39
 formula (tožbeni obrazec) 487
 — arbitraria 497
 — Baetica 25, 65, op. 7, 149, op. 4, 209, op. 2, 269
 — in factum, in ius concepta, gl. actio ...
 — Octaviana 334
 — Rutiliana 510
 — Serviana 510
 —, sestavine 496
 — z zamenjavo subjektov 483
 formularni postopek 487 s., 495 ss. in dr.
 Fragmenta Vaticana 30, op. 13
 fragmentum (v digestah) 33
 Fragmentum Dositheanum 25
 fratres consanguinei 97 s., 415, 442
 — germani 97, 416 s.
 fraudulentorium, interdictum 335
 fraus (goljufija), alienatio in fraudem creditorum 335 ss.
 —, in fraudem legis agere 77 s.
 fructus, prim. plodovi 122
 — civiles, naturales 122
 — consumpti, extantes 122, 145, 176
 — neglecti, percepti, percipiendi 122, 176
 — pendentes, separati 122, 145 s.
 fundata intentio 44
 fundus dotalis 134

— uti optimus maximus 151
 fullo (pralec) 245, 289
 fur (nec) manifestus 323 s.
 furiosus 105
 furtum, rei, possessionis, usus 323

G

Gaius, Gaj 19, 20, 25, 29, 31, 50
 —, antinoopolski 20, 190, 290, 454, 492
 —, Epitome Gai 31
 Gajeve institucije 20, 31, 39, 190, 290,
 485 s.
 Gellius, Aulus 11, 290, 329
 generalna (= vesoljna) hipoteka 212, 215
 gens, gentiles, gentilna ureditev 94, 367,
 411, 413
 generično (po vrsti) določena dajatev 124,
 228
 gestio, pro herede 446
 — tutoris 316
 glasovanje v ljudskih skupščinah 13
 glavne dajatve, obveznosti 230, 235
 glavnica (caput, sors) 236
 glebae adscripti 92
 glosatorji 42
 Glossa ordinaria 42, 44
 gluhi 249, 281
 gluhonemi 105 s., 249, 434
 Gordijan 221, 274, 452
 gostilničar, jamčenje 245, 305, 338
 gradbeni predpisi 181
 gradivo, vzdano tuje 146 s., 163, 181
 grdo ravnanje 329 ss.
 Gregorianus, Codex 28
 grobovi 86, 118
 grški jezik v pravu 249
 grški vplivi na rimsko pravo 12, 212, 331
 grško-egiptovsko pravo 47
 Gundobad 31

H

habitatio 200
 Hadrijan 16, 19 s., 23, 145, 423
 Haec quae necessario 32
 Hammurabi 47, 119
 Harmenopulos 41
 hči 107, 382, 389
 heredis institutio, gl. postavitev dediča
 — — ex re certa 427 s.
 hereditas (dediščina, zapuščina) 404
 — iacens 407
 hereditatis petitio 458 ss.
 — — possessoria 461, 462
 heres (civilni dedič) 404, 406
 — domesticus 406, 445
 — ex asse, besse, semisse itd. 425 in op. 4
 — ex re certa 427 s.
 heres extraneus 406

— institutus, substitutus 428
 — necessarius 406, 410, 445
 — suus 406, 408, 410, 412, 413
 — voluntarius 406, 410, 445
 heretiki 422
 Hermodor 12
 Hermogenianus 27
 —, Codex 28
 Hexabiblos 41
 hipoteka 211 s., 215 s., 219 s.
 —, vesoljna 212, 215
 —, tiha 214
 Hippokrátēs 391 in op. 1
 hišna preiskava lance et licio 324
 hišni lastnik, odgovornost 338
 hlevnar 245, 305, 338
 holografna oporoka 434, 435
 homo 86
 — liber bona fide serviens 91, 132
 honorarno pravo 15 ss., 57 ss., 74 ss., 77,
 88, 99, 106, 108, 128, 129 ss., 178 ss.,
 183 ss., 205, 206, 272, 275, 284, 302, 310,
 328, 331 ss., 341 ss., 345, 348, 356 s.,
 359, 381, 382, 388, 389, 397, 399, 401 ss.,
 408 s., 411 ss., 423, 427, 433, 437, 440 s.,
 447, 448, 449, 452, 455 s., 461 s., 476,
 487, 495, ss., 500 s., 501 ss., 508 ss.,
 511 ss.
 — —, doba 11, 14 ss.
 — —, recepcija v civilno pravo 17, 484
 honorarnopravni delikti 331—337
 — pakti 302 ss.
 hudobno poškodovanje tuje stvari 326 ss.
 Huschke, F. E. 26, 46
 hybris 331
 hyperocha (presežek) 227 in dr.
 hypotheca, gl. hipoteka
 — tacita 214
 hypothecaria in rem, actio, gl. actio hyp.

I

iactus missilium 144, 155
 Iavolenus Priscus 19
 Idioslogos 24
 ignorantia facti, iuris 65
 imetnik 151 in dr.
 imisije 188 s.
 imovinski, gl. premoženjski
 impedimentum, ženitni zadržek 370
 impensae, vrste 176
 — pri hereditatis petitio 460 s.
 — pri reivindikaciji 176
 — ob vrnitvi dote 382, 383
 imperij, pretorjev 15, 137
 imperitia (nespretnost, neizkušenosť) 288,
 289, 328
 impetratio dominii 218
 imprudentia 337
 impube(re)s, prim. nedorasli 101 s.
 —, arogacija 392

- infantia maior(es) 102, 349
- inaedificatio 146 s.
- in bonis habere 128
- incapacitas, incapax, gl. capax
- in causa caduci 451
- incerta obligatio 227
- incertae personae 423
- incesti, gl. krvoskrunstvo 35, 416
- Index interpolationum 35
- indices 35
- in diem addictio 281, 301
- indignitas (nevrednost) 443
- individualistične enostranosti v rimskem pravu 48
- infamandi causa, ne quid 331
- infamija 108 ss., 269, 272, 295, 297, 315, 325, 326, 330, 332, 376, 378, 507, 518
- infans 101, 315, 398
- Infortiatum 36
- in fraudem legis agere 77 s.
- in integrum restitutio gl. restituito
- ingenuus 89, 90, 109, 369, 371, 372, 386, 411, 415
- in iure (postopek) 486, 487 in dr.
- in iure cessio 152 s., 201, 203
- — — hereditatis 447 s.
- — — užitka 203
- — — varuštva 396, op. 3
- iniuria 109, 232, 246, 299, 322, 328 op. 8, 329 ss., 356, 404, 442, 443, 453
- iniuria atrox 330
- , posebni dejanski stani 331
- in ius vocatio 11
- inoficiozna teorija 444
- inominatni kontrakti 275 ss.
- in partes secare 494, 508
- insinuatio (sodni vpis) 308, 385
- inskripcija 33
- institor 343
- Institutiones (Justinijanove) 36 s.
- , Gajeve 20, 25, 31 (Epitome)
- , Teofilova parafraza k Just. Institucijam 39
- intentio 496 in dr.
- inter absentes, inter praesentes 167, 168
- intercesija žensk 258 s.
- interdicta (interdikti), pojem in vrste 137, 511 s.
- adipiscendae possessionis 138, 212
- duplicia 139, 512
- exhibitoria, prohibitoria, restitutoria 512
- recuperandae possessionis 139 s.
- retinendae possessionis 138 s. "
- simplicia 140, 512
- interdictio aqua et igni 94
- interdictum (interdikt) 511 s.
- de aqua 206
- — arboribus caedendis 184
- — clandestina possessione 141
- — fonte 206
- — glande legenda 183
- — itinere actuque privato 205
- — liberis exhibendis, item ducendis 375, 377, 388
- — migrando 214
- — precario 141
- — superficiebus 206
- — tabulis exhibendis 436
- — uxore exhibenda 375
- — vi (armata, non armata) 140, 453, 514
- demolitorium 187
- fraudatorium 335
- quam hereditatem 459
- quod legatorum 462
- quod vi aut clam 187 s.
- quorum bonorum 448
- reddere 138
- restitutorium 188
- Salvianum 212
- si arbor (in alienas aedes — in alienum agrum) impendebit 184
- unde vi = de vi 114, 140, 453, 512
- uti possidetis 138 s.
- utrubi 139
- interdiktni postopek 137, 512
- interes 243
- , pozitivni, negativni 243, op. 2
- interpolacije 34
- interrogatio in iure 447
- intestabilis 108, 422, 424, 504
- intestatni kodicil 474
- intestatno dedovanje 405, 409 ss.
- — agnatov 410 s.
- —, civilno (XII plošč) 408, 410 s.
- — glede sinovega premoženja 390, 419
- — kognatov 414, 416 ss.
- — nezakonske matere 414, 415, 417, 419
- — nezakonskih otrok 414, 415, 416, 419
- — po Justinijanovi ureditvi 416 ss.
- — po osvobodencih 411, 414, 416, 419
- — po senatovih in cesarskih reformah 415 s.
- — pretorsko 411 ss.
- — preživelega zakonca 414, 418
- — vdove po Justin. pravu 418 s.
- inventar, pravna dobrota 456
- varovančevega imetja 314, 399
- ipso iure se konča obligacija 348
- Irnerij 42
- iskovine 239
- Italija, organizacija pravosodstva v 488
- iter 119, 195
- iudex (sodnik) 488, 489, 490
- pedaneus 490, 514
- , si litem suam fecit 337
- unus 489, 495
- iudicare iubere 488, 498
- iudicium calumniae 508
- , Cascellianum 512
- domesticum 95, 375, 386

- imperio continens 495
 - legitimum 495
 - operarum 248
 - rescindens, rescissorium 513
 - secutorium 512
 - Julianus, carigrajski učitelj prava 37
 - Julianus, Salvius 16, 18, 20, 23, 30, 158 in dr.
 - iura in personam 123
 - in re 123, 124
 - in re aliena 124, 189, 192 ss.
 - — — — in priposestvanje 167, 168, 221 s.
 - personalissima 196
 - praediorum rusticorum 119
 - iurata operarum promissio 247 s.
 - iuridici 488
 - iurisdicatio contentiosa (pravdno sodstvo) 488
 - iuris ignorantia 65 s.
 - possessor 205
 - (quasi) possessio 205
 - ius 27, 49
 - ius antiquum 27
 - adcrendi 439, 441, prim. akrescenca
 - Aelianum 18
 - anuli aurei 90
 - civile 14 in dr.
 - cogens 50
 - commune 50
 - dispositivum 50
 - distrahendi 210 s., 216 s.
 - emphyteutic(ari)um 208
 - ex auctoritate principis respondendi 19
 - Flavianum 18
 - fraternitatis 293, op. 16
 - gentium 14
 - honorarium 17, gl. honorarno pravo
 - honorum 93
 - liberorum 105, 372, 401, 422
 - moribus constitutum 49
 - offerendi 216, 230
 - — et succedendi 220
 - paenitendi 281
 - perpetuum 208
 - postliminii 87
 - privatum, publicum 50
 - prohibendi 178, 191
 - protimiseos 208
 - publicum, privatum 50
 - singulare 57
 - suffragii 93
 - tollendi (odvzema) 177, prim. 196
 - variandi 229
 - vendendi (prodaja oseb) 10, 95, 387
 - vetus 27, 50
 - vitae ac necis 10, 85, 95, 371, 386
 - iusiurandum 305 s.
 - iusiurandum de calumnia 185, 186
 - in litem 174
 - iussu, actio quod 342
 - iussu iudicandi 486
 - iusta causa 137 s.
 - iustae nuptiae 34, 369
 - iustus titulus 165, 167, 169
 - izenačenje legatov in fideikomisov 474 s.
 - izguba državljanstva 94
 - posesti 136 s.
 - — na težko dostopnih zemljiščih 137
 - — na zemljišču 137
 - izgubljene stvari 144
 - izjava poslovne volje 60 ss.
 - — —, (brez)oblična 60 ss.
 - — — in resnična volja 63
 - — — pri pouku, v šali ali igri 63 s.
 - , simulirana 64
 - izpodbijanje daril 309
 - odsvojitve 333 ss.
 - prodajne pogodbe 285
 - izpodbojni pravni posli 76, 438
 - izpolnitev 348 s.
 - ali plačilo 348
 - , dajatev namesto i. 350
 - , delna 349 s.
 - , dokaz o i. 351
 - , navidezna 352 ss.
 - nedoraslemu 102, 349
 - nemogoča 353
 - oblika i. 349
 - , obljava i., gl. konstitut
 - , osebna ali po tretjem 349
 - po litiskontestaciji 501
 - izpolnitvena zamuda 240 s.
 - izpolnitveni čas 239 s., 350
 - kraj 239, 350 s.
 - izpostavljanje novorojenčkov 386
 - izpovedbe prič, strank 504
 - izprememba subjektov obligacije 261 s., 344
 - substance 197 s.
 - izročitev, traditio 133 ss.
 - , fingirana (simbolična) 157
 - na dolgo roko, na kratko roko 134, 135, 156
 - iztožljivost obligacije 224 s.
 - izvedena posest 132
 - pridobitev pravic 80 s.
 - izvedenci 504
 - izvršba 486, 493 s., 508 ss., 517 s. in dr.
 - , osebna 486, 493 s., 508, 517
 - , premoženjska 487 s., 494 s., 508 ss., 517 s.
 - , —, vesoljna 487
 - , —, posebna 487 s.
 - izvršilni naslov 255, 507
 - postopek 255, 517 s.
- J**
- jamčenje cedenta 347
 - intra vires 454
 - lastnika hiše 338

— — ladje, gostilničarja, hlevarja 305, 338
 — — stanovanja 337
 — — živali 340, 341
 — očeta (gospodarja), prim. noksalno jamstvo in adjektivijske tožbe
 — ultra vires 454
 — za stvarne napake, darovalca 307
 — — — — menjalca 276
 — — — — najemodajalca 286
 — — — — podjetnika 289
 — — — — prodajalca 284 s.
 javnost civilnega pravnega postopka 490, 491, 503, 515
 Jhering, R. v. 131, 132, 134
 juridična dejstva 53
 juridične osebe, gl. pravne os.
 jurisdiksijski magistrat 15, 488
 Justin I. 32 in dr.
 Justinijan I. 9, 32 ss. in dr.
 Justinijanova kodifikacija 9, 32 ss. in dr.
 — — in novele 37
 — —, njena usoda na Vzhodu 38 ss.
 — —, — — na Zapadu 41 ss.
 — —, proglasitev v Italiji 38
 Justinijanove digeste, gl. digeste
 — —, prepoved komentiranja 35
 — reforme (so navedene sproti pri obravnavanju posameznih pravnih likov)
 jutrna 385

K

kaduciteta 451, 462
 kanonsko pravo 43, 142, 166
 kapitan, ladijski 344
 Karakalova konstitucija (212) 9, 23, 24, 93, 249
 kasacijski zakon 29
 kasijanci, gl. sabinijanci 19
κατὰ πόδα (prevodi) 35
 kavtelarna jurisprudenca 18
 kavzalne listine, kavzalni pravni posli 252 s.
 Keller, Fr. L. 499
 klasična doba 17 ss.
 klasiki rimskega prava 19 ss.
 — — —, direktno ohranjeni spisi 20, 21, 22, 25
 — — —, uporabljanje spisov v poznejši dobi 29 s.
 Klavdij 23, 85, 258 s., 370
 kleriki 372
 klinopis 119, 125, op. 4 a
 kmečki stan v Rimu 10, 14 s.
 kodicil 437, 468
 —, intestatni 474
 kodicilna klavzula 474, op. 2
 kodifikacije rimskega prava 9 s., 31 s., 32 ss.
 kognati 96, 367, 370, 388

—, dedna pravica kognatov 414, 416 ss.
 kognatsko načelo, dedovanje po 96, 414, 416 ss.
 kognicijski postopek, gl. ekstraordinarni postopek
 kolacija, gl. collatio
 koledar 78
 kolegatarji 472
 kolizija statutov 42 s.
 kolonat 91 s.
 komiciji 13
 —, komicijalna zakonodaja 13 s., 14, 17 s.
 —, kuriatni 391, 431
 komodat, gl. posodbena pogodba
 koncentracija dajatve 229
 kondikcije, gl. *condictio*
 konkludentna dejanja 62
 konkubinat 369, 370, 419, 424
 konkurz, prim. *venditio bonorum*
 —, privilegirane terjatve 510
 konsenzualni kontrakti, gl. kontrakti
 Konstantin I. 27, 28, 29, 85, 104, 157, 159, 169, 211, 215, 367, 377, 384, 386, 387, 395, 442, 514
 Konstantinovi sinovi 371, 425, 433, 514
 konstitucije cesarjev 23, 24 s., 28 in dr.
 konstitut 302 ss.
 konsumpcija akcije ob litiskontestaciji 500, 516
 kontrakti 225, 245, 247 ss.
 — *bonae fidei* 269, 270, 272, 275, 277, 282, 285, 290, 296, 358 s.
 —, brezimni 275 ss.
 — in pogodbe 245, 299
 —, konsenzualni 245, 277 ss., 352, 354
 —, literalni 246, 252 s., 262 ss., 267, 354
 —, realni 246, 264 ss., 352
 —, *stricti iuris* 253, 263, 266, 358 s.
 —, verbalni 246, 247 ss., 352 s.
 konubij, gl. *conubium*
 korealne obligacije 233, 251, 360
 korporacija 110 ss.
 —, dedovalna sposobnost 113, 423 ss.
 — in družba 113, op. 17, 290
 —, premoženjska sposobnost 113
 —, vrste 110 s.
 Koschaker, Pavel 47
 kraj izpolnitve 239
 kreditno naročilo 298
 kridar 509
 krivda 243 s.
 kršitev sodniških dolžnosti 337
 krvoskrunstvo 49, op. 10, 371, 393, 416
 Krüger, Pavel 4, 5, 26, 29, 36, 37
 kumulativna intercesija 259
 — konkurenca (solidarnost) 232
 kup (in prodaja) bodočih stvari 279 s.
 — dediščine 280
 — lastne stvari 280
 — na poskušnjo 281, 301
 — na srečo (aleatorni) 280

— pravice 280 s., 285
 — rešilni 301
 — s pridržki povratne prodaje, rešil-
 nega kupa, predkupne pravice 301
 — terjatve 280, 285, 347
 — vsega imetja 280
 — z dogovorom boljšega kupca, kupa na
 poskušnjo, o razdoru 281, 301
 kupna (in prodajna) pogodba 278 ss.
 — pogodba in locatio conductio 279, 289
 — — — menjalna 276, 279
 — — — jamstvo za pravne napake 283 s.
 — — — stvarne napake 284 s.
 — — —, kupnina 280 s.
 — — —, nevarnost 282
 — — —, obveznosti strank 282
 — — —, perfektna ali samo sklenjena 281
 — — —, pod pogojem ali z rokom 281
 — — —, predmet (blago) 279 s.
 kuriatni komiciji 13, 391, 431
 kurulska edila 16, 283, 284 s., 488
 kvazidelikti 337 s.
 kvazikontrakti 309—321
 kvazipupilarna substitucija 430
 kviriška lastnina 125 ss., 128
 Kyrene, Avgustovi edikti 24

L

Labeo, M. Antistius 11, 19
 laesio (oškodovanje) 103
 — enormis 230, 281
 Lambert, E. 12
 langobardsko fevdno pravo 43
 lastne stvari, pogodbe o 272, 274, 280, 286
 lastninska pravica 124 ss.
 — — —, bonitarna 128 s.
 — — —, civilna = kviriška 128 s.
 — — —, njen izkoriščevalski in razredni
 značaj 125
 — — —, njen razvoj v Rimu 124 ss.
 — — —, omejitve v javno korist 180 s.
 — — —, v prid sosedom 181 ss.
 — — —, tožbe 170 ss.
 Latinci 92 s.
 Latini coloniarii 93
 — Iuniani 93, 422, 424, 446
 laudatio auctoris 172, 283
 laudemium 208
 lectio (digest) Florentina (ali Pisana) 35
 — Taurelliana 35
 legat, pojem 464
 —, damnacijski 321, 465 s., 472
 —, precepcijski 467
 —, sinendi modo 321, 466 s.
 —, vindikacijski 160 s., 201, 320, 465, 471,
 472
 legatar 464 s.
 —, zastavna pravica 215, 475
 legati in fideikomisi, izenačenje 475

legatum, gl. legat
 —, debitum 466
 — dotis, pro dote 382
 — incertis personis 740
 — liberationis 466
 — nominis 466
 — optionis 467
 — partitionis 466
 — poenae nomine relictum 469 s.
 — servitutis 201
 leges (naspr. ius) 27
 — datae 13, 24
 — dictae 14, 24
 — edictales 28
 — erraticae, fugitivae 34
 — geminatae 34
 — generales 28
 — imperfectae 49, 308
 — latae 12 s.
 — mancipii 151
 — minus quam perfectae 49
 —, ohranjene 23 s.
 — perfectae 49
 — plus quam perfectae 49
 — publicae 13
 — rogatae 12 s., 23 s.
 — Romanae 31
 — usu receptae 42
 legis actio, splošno 486, 491
 — — per conditionem 486, 493
 — — per iudicis postulationem 486, 492 s.
 — — per manus iniectionem 493 s.
 — — per pignoris capionem 494 s.
 — — sacramento 486, 491 s.
 legisakcijski postopek 486 s., 491 ss.
 legitimatio (pozakonitev) per oblationem
 curiae 393 s.
 — per rescriptum principis 393
 — per subsequens matrimonium 393
 — per testamentum 393, op. 10
 Lenel, O., Edictum perpetuum 17
 — —, Palingenesia iuris civilis 34
 lenocinium 109
 Leon I. 113, 220, 250
 Leon III. Izavriški 39
 Leon IV. Filozof 40, 369
 leto, premično 78
 levja družba 76, 293
 lex (prim. leges) zakon, splošno 12 ss., 18,
 23 s., 49
 — Aebutia 16, 487, 495
 — Aelia Sentia 89, 93, 336
 — Anastasiana 347
 — annua 16
 — Appuleia 255
 — Aquilia, 84, 254, 326 s.
 — Atilia 397
 — Atinia 162
 — Calpurnia 493
 — Canuleia 11, 371
 — Cicereia 256

- Cincia 307 s., 378
- Claudia 401
- Cocceia agraria 18
- collegii 112
- coloniae Iuliae Genetivae 24
- commissoria 211, 301
- Cornelia (de captivis) 63
- — de falsis 432
- — — iniuriis 331
- — — iurisdictione 16
- de imperio Vespasiani 24
- XII tabularum, gl. zakonik XII plošč
- Falcidia 442, 471
- Fufia Caninia 89
- Furia (o poroštvu) 256
- Furia testamentaria 471
- Genucia 237
- Hadriana 24
- Hortensia 13
- Hostilia 501
- Iulia de adulteriis 371
- — de bonis cedendis 508
- — de collegiis 112
- — de fundo dotali 154
- — de maritandis ordinibus 369, op. 5, 371, 462
- — de vi privata 163
- — et Titia 397
- — iudiciaria 16, 487, 495
- — vicesimaria 435
- Iunia Norbana 88
- Latinus Largus 221, op. 1
- Licinnia 492
- Malacitana 24
- Manciana 24
- metalli Vipascensis 24
- Minicia 94
- Papia Poppaea 89, 371
- Pesolania 340
- Petronia 85
- Pinaria 492, 493
- Plaetoria, 102 s., 402
- Plautia de vi 163
- — Papiria 93
- plebisvesciturum 13
- Poetelia 508
- Publilia (o poroštvu) 255, 257
- — Philonis 12
- Quintia de aquaeductibus 13, op. 14; 24
- Rhodia de iactu 290
- Romana Burgundionum 31
- — Visigothorum 31
- Rubria de Gallia Cisalpina 24, 486
- Salpensana 24
- Scribonia 201, 202
- Sempronia 237
- Silia 493
- Vallia 494
- Visellia 89
- Voconia 411, 414, 423, 471
- ležeča zapuščina 407
- libelli contradictorii 515
- refutatorii 517
- libellus conventionis 515
- repudii 377
- Liber Papiensis 42
- singularis enchiridii (Pomp.) 20
- — regularum (Ulp.) 22, 25
- liberatio legata (voljen odpust dolga) 466
- liberi (otroci) 84, 386
- naturales 369
- libertus (osvobojenec) 87
- orcinus 88
- libralna oporoka 431 s.
- Libri ad edictum 16
- — Quintum Mucium 18
- — Sabinum 19
- disputationum 21, 22
- quinque sententiarum (Paul.) 21
- singulares prim. 20, 22
- tres iuris civilis (Sab.) 19
- libripens (tehničar) 61, 149
- likvidna terjatev 360
- lis infitiando crescit in duplum, gl. duplum
- listine 25 s., 157, 250 s., 263 s., 308, 504, 516
- , abstraktne in kavzalne 253
- literarni kontrakti 262 ss.
- litis aestimatio 174, 216, 337
- litiskontestacija 166, 173, 175, 176, 489, 498 ss., 500 s., 506 s., 516
- , pravne posledice 500 s. in dr.
- v ekstraordinarnem postopku 516
- litis denuntiatio 515
- ljudske skupščine, prim. comitia
- locatio conductio 285 ss.
- — operarum 288
- — operis 288 ss.
- — — irregularis 289 s.
- — rei 286 ss.
- locator 286 ss., 288 (III in IV)
- locus religiosus 118
- ločitev plodov 122, 145
- longa manu traditio 134, 156
- longae possessionis praescriptio 167, op. 22
- longi temporis possessio, praescriptio 167, 168
- Longinus Castor, C. 432
- longissimi temporis praescriptio 169
- lucida intervalla 105
- Lucius Lentulus 472
- lucrum cessans 242
- lustrum 287

M

- Maecianus, L. Volusius 20 s.
- magister bonorum 509
- navis 344
- magistrat, odgovornost za varuha 316

- mala fides superveniens 166
 malae fidei possessor 130, 168, 175 s., 312
 maleficium 322
 malomarnost, gl. culpa
 mancipacija 149 ss.
 mancipacijska oporoka 431
 mancipia 284
 mancipium, (in mancipio) 91, 388, 395
 mandat(um) 296 ss., (navodilo) 23
 — ad agendum in rem suam 345
 — in negotiorum gestio 312 s.
 — qualificatum 298 s.
 mandatela 431
 manum depellere 494
 manumissio (manumisija) 87
 manus 11, 87, 95, 367, 370, 373 s., 374 s.,
 376, 394, 410
 — iniectio iudicati 494
 — — pro iudicato 255
 Marcellus, Ulpius 21
 Marcianus Aelius 22
 Mark Avrelij 21, 103, 191, 215, 359, 408,
 423, 431
 Marx, Karl 124 s., 405
 mase v digestah 34
 mater familias 375 in op. 28
 materialno nujno dedovanje 441 ss.
 mati 96, 97
 —, dedovanje matere 410, 414, 415, 417
 —, — po materi 413, 414, 415, 416
 —, nezakonska 98, 393, 415, 417, 419, 424
 matrimonium, legitimum 369
 mejni spori 160, 181
 membrum ruptum 329
 menjalna pogodba 276, 279
 mentalna rezervacija 63
 merces 285, 288
 mesec, premični 78
 meseci, poletni, zimski 490
 mestne občine 111, 113, 423
 mešetar 73
 metus 57 ss., 246, 322, 333 ss.
 — reverentialis 59
 minor (XXV annis) 102 ss., 402, 513 in dr.
 —, poroštvo zanj 299
 mirovanje priposestovanja 168
 mirovanje zastaranja 168, 485
 missio in bona 509, 513
 — — possessionem 185 s., 474, 496, 510 s.,
 512 s., 518
 — — — ex edicto Hadriani 461
 — in rem 513
 Mitteis, Ludovik 17, 47
 mixtae actiones 322
 Modestinus, Herennius 22
 modus 71 s.
 molk 62
 Mommsen, Theodor 26, 35
 monogamija 369
 monstrum 82
 mora, gl. zamuda
 — ex re, ex persona 240
 mores graviore, leviores 382
 morska obala 118
 morte Cincia removetur 308, op. 11
 mortis causa capio 478 s.
 — — donatio 477 s.
 motiv, gl. nagib 57 ss.
 moventes, res se 120
 Muciana, cautio 426
 —, praesumptio 378
 multis (globa) et pignoribus (prisiljeva-
 nje) 305
 munera (nagrada) 307
 — personalia 372
 municipium 111
 munus publicum 314, 397
 mutuum, gl. posojilna pogodba 265 ss.

N

- N (dies nefastus) 490, 494
 nada, kup nade 280
 nadomestitev, pravica nadomestitve 229 s.
 nagajivo pravljanje, gl. nepotrebno prav-
 danje
 nagib 57 ss.
 nagrada 285, 288, 289, 296, 307
 najem 286 ss.
 —, doba 287
 — in prodaja 287
 — in zakup 286
 — lastne stvari 286
 — potrošne stvari 286
 najemna pogodba 245, 285 ss.
 — —, obveznost strank 286 s.
 — —, tiho podaljšanje 287
 — —, zastavna pravica 214, 287
 najemnina, plačevanje 286
 naklep, gl. dolus 244, 245
 naključje (casus) 245 s.
 —, jamstvo za 245, 305
 naključna premoženjska skupnost 189, 317
 naključno uničenje 245
 nalog (modus) 71 s.
 namestnik, namestovanje, gl. zastopnik,
 zastopanje
 napake stvari, ob mancipaciji 151
 — —, ob prodaji 283 ss.
 naplavine 147
 naravna obveznost, gl. obligacija, natu-
 ralna
 naravne sestavine 55
 naravnopravna šola 45
 naročilo, gl. mandat 296 ss.
 —, kreditno 298
 —, nepodedljivost 298
 —, prekoračenje 297
 naročnik, odgovornost 289
 nasciturus 83, 403, 406, 409
 nasilje, gl. vis ac metus

- nasledovanje 80 s., prim. vesoljno n.
nasnovatelj 325
nasprotno dejanje 332
nasvet (consilium) 325
naturalia negotii 55
naturalis possessio 131
naturalna restitucija 292
nauta, gl. brodnik
navajalni zakon 29 s., 33
navajanje virov 33, 36, 37
navidezna pravda 152
navidezni (simulirani) pravni posli 64
— pogoji 69, 426
— zakon (ženitev) 64, op. 2
navzočnost strank 73 s., 149, 153, 249, (263),
(281), (292)
ne bis in idem 498, 500, 505
necessarii heredes 406 in dr.
nečistovanje (stuprum) 371
nedelja 491, 515
nedoletni, gl. minor
nedoločene osebe 423, 440, 474
nedorasli, gl. impubes 101 s., 349 in dr.
negatoria actio 177 s., 198
negotiorum gestio 310 ss.
negotium, gl. pravni posel 54
—, sestavine 55
— utiliter coeptum 311
nehvaležnost 309
neiztožljive obveznosti, gl. naturalna ob-
ligacija
neizvrševanje služnosti 203 s.
nemi 249, 281
nemogoča obveznost 227
neodplačni pravni posli 54
neodstojljive terjatve 346 s.
neplačevitost 240, 256, 259, 316
nepredeljive pravice in tožbe 404, 453
neposrednost postopka 503
nepotrebno pravdanje 253, 303, 330, 507 s.
nepriestna delovršna pogodba 290
— shranjevalna pogodba 273
— skupnost (solidarnost) 232
— služnost 201
— zastavitev 219, 274 s.
Neratus Priscus 20, 179
Nerva 7, 114, 263
nesoglasje med izjavo in voljo 63 ss.
— — — — —, nezavestno 65 s.
— — — — —, zavestno 63 ss.
nespretnost 289, 328, 337
neupravičena obogatitev 318 in dr., gl.
condictio
nevarno obešanje ali postavljanje stvari
338
»nevarnost je kupčeva« 282
neveljavni pravni posli 75 ss.
nevrednost, dedovalna, gl. indignitas
nexum 266
nezakonska mati 98, 393, 415, 417, 419, 424
nezakonski oče 98, 393 s., 419, 424
— otroci 98, 367, 369, 393 s., 414, 415 ss.,
424
ničija (nikogaršna) stvar 143 s.
ničnost 76, 436
ničnostna teorija 444
noksalna odgovornost 86, 95, 338, 339 s.,
387
nomen, delegatio nominis 261
—, pignus — 218 s.
nomina ipso iure divisa 232, 454
— transcripticia 263 s.
nominatio auctoris 172
Nóμος γεωργικός 39
Nóμος 'Podlwn ravrixós 39
non facere (opustitev) 193, 227
— liquet 504
— usus 203
nota censoria 108
Notae k Papinijanu 29
notar, gl. tabularius
Notitia dignitatum 25
novacija 259 ss., 344, 500
novatio necessaria 262
novele, Justinijanove 37 s.: 18. nov.: str.
442; 22. nov.: str. 427; 115. nov.: str.
443; 118. nov.: str. 416 ss.; 127. nov.:
str. 417
novorojenčki, izpostavitev, prodaja, usmr-
titev 386 s.
noxae datio (noksalna izročitev) 86, 95,
332, 340
nuda voluntas (volja sama), gl. volja
nujni dedič 409
nujno dedovanje, formalno 438 ss.
— —, materialno 441 ss.
— dvostranske pogodbe 228
N^s N^s = Numerius Negidius (toženec) 3
nuncupatio 432
nuntium remittere 377
nuntius 73
nuptiae, iustae 94, 369
- O**
- obče pravo 44
običajno pravo 49 in dr.
obiti zakon 77
objestno pravdanje, gl. nepotrebno pr.
obličnost 60 s.
obligacija, obligatio 223 ss.
—, alternativa 228 s.
—, bonae fidei 228, 260, 269, 271, 272, 274,
275, 277 s., 278, 285, 290, 296, 310, 314,
317
—, deliktna 225 s., 245 s., 322 s.
—, deljena 231 s.
—, deljiva 230
—, določena 227
—, glavna 235
— in rodbinske pravice 224
— in solidum (nerazdelna) 232 ss.

- in stvarne pravice 223
- , kontraktna 225 s., 245 s., 247 ss.
- , korealna 233 s.
- , kvazideliktna 226, 245 s., 247 ss.
- , kvazikontraktna 226, 245 s., 309 ss.
- , naturalna 223
- , nemogoča 227
- po nastanku 245 ss.
- , postranska 235 s.
- po vsebini 227
- , prenehanje (konec) 348 ss.
- stricti iuris 228, 237 s., 244, 253, 260, 263, 266, 318, 321, 351, 484 in iz deliktних obligacij
- , subjekti 231 ss.
- , vpliv socialnih in gospodarskih dejavnikov na razvoj 226
- obligatio dandi, faciendi 227, 282
- obljuba darila 307
 - dote 246, 247, 251, 306
 - obrestovanja 237, 251, 266, 268, 273
 - plačila (izpolnitve), gl. konstitut
- obogatitev, nepravričena 318 ss. in dr.
- obogatitvene tožbe 318 ss.
 - —, predmet povračila 318
- obračun 260
- obresti 236 ss.
 - in glavnica 236
 - ob nepristni shranjevalni pogodbi 273
 - ob odplačanem odstopu 347
 - , obrestne (anatocizem) 238
 - , oderuške 237
 - , oficialne 238
 - , pogodbene 237
 - , povračilne (restitucijske) 238
 - , uporabljene 238, 314
 - , ustanovitev 237, 266, 268, 273
 - , zamudne 238, 241
 - , zakonite 237
- obrestna mera 237
 - obveznost 237
- obrestne obresti 238
- obrestni obroki 236
- obsignatio 432, 434
- obsodba na delo v rudnikih 87
 - na denar, gl. denarna obsodba
 - — dvojno (duplum), gl. duplum
 - — smrt 87, 95, 371, 375, 386
 - — vrnitev stvari 174
- obveznost (pojem), gl. obligacija
- occantare 329
- ocena dokazov 504
- očetovska oblast (patria potestas) 10, 95, 367, 370, 375, 386 ss.
 - —, konec 392, 394 s.
 - —, nastanek 386
 - —, osebnopravne posledice 386 ss.
 - —, premoženjskopravne posledice 389 ss.
 - —, sankcije 388
 - —, spori 388
- očetovske dolžnosti 388
- odgovori (nasveti) pravnikov 19, 260, 427, 430, 456, 469, 473
- odgovornost (jamčenje) dolžnika (splošno) 229
 - , dodatna gospodarjeva, očetova 341 ss.
 - , noksalna 95, 339 ss.
 - za evikcijo 131, 283
 - za naklep 244 s.
 - za naključje 245
 - za odstopljene terjatve 283, 347
 - za pravne napake 283 s.
 - za skrbnost v lastnih zadevah 244
 - za stvarne napake 284 s.
 - za varovanje stvari 245
 - za vsako malomarnost 245
- odišli dobiček 242
- odklonitev dediščine 448 s.
 - volila 161, 471
- odlog plačila 356
- odložni pogoj 67 ss. in dr.
- odobritev 75, 268, 342, 349, 461
- odpoved (pogodbe) 287, 295, 298 (preklic)
- odpovedati se neki pravici 81, 203, 207, 221, 353, 356
- odpust dolga 352, 353 ss. 356 s.
- odslovilno pismo 377
- odstavitev varuha 314, op. 2, 316
- odstop 344 ss.
 - in pobotanje 360
 - , jamčenje za terjatev 347
 - , nedovoljen 346
 - , pravne posledice 347
 - , razvoj 344 ss.
 - , vrste po občem pravu 346
- odsvojitvev 80
 - totalnega zemljišča 154, 381, 383
 - fideikomisne stvari 474
 - med visečnostjo pogoja 68
 - rei litigiosae (spornega predmeta) 501
 - sužnja z nalogo oprostitev 72
 - tujega imetja 155
 - varovančevih stvari 314 s.
 - v škodo upnikov 335 ss. in dr.
- odsvojljive pravice 154, 213, 279
- odškodnitveno poroštvo 258
- odškodnina 242 s.
- odtrgana zemlja 147
- oficialne obresti 237 s.
- ogled stvari (inspectio) 504
- ohranjeni pravni viri, izven digest 23 ss.
- okupacija, gl. prilastitev 143 s.
- omejitve dedičevega jamstva 455 ss.
- omejitve lastnine 180 ss.
 - —, javnopravne 180 s.
 - —, zasebnopravne, civilne 181 ss.
 - —, —, pretorske 183 ss.
- legatov in fideikomisov 470, 473
- obresti 237
- oproščanja sužnjev 89
- poslovne sposobnosti 101 ss.

- pravne sposobnosti 85 ss.
omnis culpa, gl. culpa 245
operae illiberales 288
operarum promissio, iurata 90, 246, 247 s.,
354
operis novi nuntiatio 186 s.
opomin dolžniku 240
oporečnost 108 ss.
oporočna prostost 405, 409, 443
oporočna sposobnost, aktivna 421 s.
— —, —, državnih sužnjev 423
— —, pasivna 422 ss.
— — žensk 422 s.
oporočne priče 424
oporočni dedič 406, 420 ss. in dr.
— —, postavitev 420, 424 ss.
— —, — pod pogojem, z nalogom, z ro-
kom 426
oporočnik 420 in dr.
oporočno dedovanje 405, 420 ss.
oporočka 420 ss.
— gluhonemega 434
—, holografna 434
—, izpodbijanje 438 ss.
—, javna 433
—, jezik 425
—, kanonskoppravna 435, op. 9
—, komicialna 431
—, libralna 431
—, mancipacijska 431
—, na deželi 434 s.
—, naknadno neveljavna 436 ss.
—, nepopolna 437
—, nična 436
—, ob epidemiji 435
—, oblika 430 ss.
—, odprtje 435 s.
—, pismena 432
—, podpis oporočnika in prič 432, 434
—, postavitev dediča 420, 421 s.
—, prečrtanje odredb 437
—, preklic 437
—, pretorska 408, 433
—, razveljavljenje 436 s.
—, sila, zvižaja 425, 463
—, slepca 434
—, sodelovanje pri o. 424, 434
—, uničenje oporočne listine 432, 437
—, ustna 431, 434
—, vojaška 431, 435
oporočke, ohranjene 432
optio 71, 400, 467
opustitev 193, 222, 244 in dr.
oralni (ustni) fideikomis 474
oratio (= SC.) 22, 309, 314
orbis dimidium capit 372, 445
originarna pridobitev 80 s., (lastnine) 143
in dr.
osebe alieni iuris, pravna in poslovna spo-
sobnost 107
osebna izpolnitev 349
- izvršba 486, 493 s., 508, 517
osma priča 434
osvobojenec, osvobojenka 87 ss., 372, 411,
414, 416, 419
oškodovanje najnuh dedičev z odsvojit-
vami 309, 444 s.
— upnikov 355 ss.
otok v morju 143
— — reki 149, 197
otroci, gl. liberi, infans, nezakonski o.
— ob razvezi zakona 377 op. 35
otrok sužnje 83, 86, 197

P

- pacta, adiecta 246, 299, 300 ss.
— conventa 300, op. 1
— legitima 300, 306 ss.
— nuda 299, op. 6
— praetoria 300, 302 ss.
— vestita 300
pactiones et stipulationes, ustanavljanje
služnosti 202
pactum antichreticum 211
— de mutuo dando 265
— de non cedendo 346
— — (non) distrahendo pignore 210 s., 217
— — (non) petendo 299, 356 ss., 498
— — retro emendo, vendendo 301
— displicentiae 281, 301
—, exceptio pacti (conventi) 299, 356
— fiduciae 152 in dr.
— hypothecae 213
Pais, E. 12
pakt, ukinjenje obveznosti s paktom 109,
299, 330
Palingenesia iuris civilis 47
Pandectae 33
pandektisti 46
Papinianus, Aemilius 21, op. 9, 25, 29, 343,
456
Papinijanova (= respozna) masa 34
papiri, grško-egiptovski 26, 167 in dr.
Papius Fronto 21
— Iustus 21, 23
papirologija 26
Παραγοραὶ νέα 40
parafernalno imetje 379
paratitla 35
parens manumissor 394
paricijski rok 493, 517
parricidium 95, 387
partes pro (in)diviso 121, 189 s.
particijski legat 466
pasivna delegacija 261, 347
pater familias 10, 94 ss., 386 ss., 409, prim.
očetovska oblast
patientia et usus 202
patientiam praestare 183
patria potestas, gl. očetovska oblast
patriciji, konubij s plebejci 11
patrocinium 91

- patron(at) 89 s., 372
 —, dedna pravica 372
 Pauliana actio 336 ss.
 Paulus, Iulius 21, 25, 29
 —, Sententiae 21, 25, 29, 30, 31, 249
 pauperies 540 s.
 pays de droit écrit, coutumier 44
 peculium (pekulij) 86, 95, 343
 — adventicium 390
 — castrense 107, 389 s., 395
 — ob dedovanju 342, 419, 467
 — pridobitev posesti na pek. stvarih 135
 — profecticium 390
 — quasi castrense 107, 389, 395
 pecunia traiecticia 237, 268
 pečatenje oporoke 432, 433, 434, 436
 Peira 41
 penalne tožbe 322, 374, 404, 453
 percepcija 145 s., 287
 peregrini 15, 93
 — dediticii 93, 424
 peregrinska lastnina 170
 peregrinski pretor 15
 perfecta, donatio 307
 —, emptio 281
 periculum est emptoris 282
 permutatio 276, 279
 perpetuatio obligationis (morae) 240
 persona 83
 — turpis 109, 442
 personae alieni, sui iuris 94
 — illustres 237
 — incertae 423, 440
 — in Mancipio 91
 pertinenca 122
 Peters H. 40
 Petri exceptiones 41
 piae causae 114
 pictura 147
 pignoris capio 486, 494 s.
 — causa indivisa 213
 —, remissio 221
 pignus, pojem (zastavna pravica) 210 ss.;
 (realni kontrakt) 246, 274 s.
 — conventionale 213
 — Gordianum 221
 — in causa iudicati captum 214, 511, 517
 — in re sua 221
 — insulae 215, 220
 — irregulare 219, 274
 — legale, tacitum 214
 — nominis 213, 218 s.
 — pignori datum 219
 — praetorium 214
 — (quasi) publicum 220
 Pisana 35
 pismena oblika 61, 220, 249 s., 262 ss., 267,
 279, 281, 308, 351
 pismenost v postopku 515, 516 s.
 plačilo 348, prim. izpolnitev
 —, dajatev namesto p. 350
 —, dokaz o plačilu 351 s.
 — dozdevnega dediča 319
 — in fraudem creditorum 336
 — najemnine, zakupnine 286
 — nedolgovane 318
 — neiztožljivega dolga 225
 —, odlog plačila 356
 — po tretjem 349
 — več terjatev 350
 plantatio (zasaditev) 146
 Plautus, T. Maccius, dramatik 137
 plebejci 13
 plebiscita 13
 plen, vojni 144
 plodovi 122, 211, 214, 274, prim. fructus
 —, odgovornost za p. 176, 274, 460
 —, pridobivanje p. 145 s., 211, 214, 274, 407
 —, zakupnina v plodovih 286
 — zastavljene stvari 211, 214, 274
 —, zastavna pravica na pl. 214, 287
 plu(ri)s petitio (preveč zahtevano) 229,
 359, 505
 pobotanje 358 ss.
 — bankirja 359
 — bonorum emptorja 359
 — po Justinijanovem pravu 360
 počitniške zadeve 491
 podedljivost dolgov in terjatev 355
 podjetnik, odgovornost 288 ss.
 podjetniška pogodba 288 ss.
 podkupljivost sodnika 506
 podnajem 286
 podpis oporoke 434
 podporaštvo 258
 poena 232, 242, 322
 — cullei 387
 —, stipulatio poenae 258
 — temere litigantium 507
 poenales actiones, gl. actiones p. 232, 322
 in dr.
 pogodba, prim. kontrakt
 —, aleatorna (na srečo) 280
 — bonae fidei 228, gl. kontrakt b. f.
 —, dvostranska, nujno 228
 —, —, slučajno 228
 —, enostranska 228
 — in kontrakt 245
 — in pakt 245, 299
 —, razsodniška 306
 — sinalagmatska 228, 278
 — stricti iuris 228, gl. kontrakt
 — v breme tretjega 224
 — v korist tretjemu 75, 224
 pogodbeni globa 231, 238 s., 251, 372
 — sposobnost 478
 pogodbene obresti 237
 pogodbeni interes, negativni, pozitivni
 243, op. 2
 pogoji, prim. condicio 67 ss.
 —, fikcija izpolnitve 68, op. 4, 426
 — in rok 70

- , kaptatorni 426
- , kazualni 67, 426
- , mešani 67
- , navidezni 69, 426
- , nedopustni, nedovoljeni 69, 426
- , negativni potestativni 426 s.
- , nemogoči 69, 426
- , nesmiselni (perpleksni) 70, 426
- , nujni 69
- , odložni (suspensivni) 67 s.
- , perpleksni 70, 426
- , potestativni 426
- pri družbi 292
- pri kupni pogodbi 280, 281
- pri postavitvi dediča 426 s.
- — — varuha 397 s.
- pri volilu 471
- , razvezni, resolutivni 68 s., 426
- pogojna terjatev 68, 346
- pogojni dolg 319
- poljske služnosti 195
- pollicitatio 300
- donationis 307 ss.
- dotis 247, 306
- položba dajatve 242, 351
- polprosta razmerja 90 ss.
- pomen rimskega prava v našem času 46 ss.
- pomešanje 148
- pomočnik, odgovornost zanj 289
- pri tatvini 325
- pompejske pobotnice 25
- pomorski prevoz 268, 290
- pomorsko posojilo 237, 268
- Pomponius, Sextus 20
- pontifices, pontifikalni kolegij 18
- ponudba izpolnitve 241
- pooblaščenec za sprejem 251, 349
- popasenje tujega polja 341
- popularne tožbe 108, 338
- populus Romanus 110, 423
- popustljivo pravo 50
- poravnava 276 s., 358
- pri deliktih 299, 330
- porok 255, 331, 346, 350, 353, 355, 360
- in dolžnik 256 s.
- , pobotanje 360
- poroštvo 255 ss., 298 s., 302 ss., 304
- , adpromisijsko 255 ss., gl. sponsio, fidepromissio, fideiussio
- in novacija 260, 344
- in odstop 347
- in regres 258 s.
- in smrt poroka 255, 256, 404
- , odškoditveno 258
- , omejitve 256
- , podporoštvo 258
- s konstitutom 302 ss.
- za nedoletnega 299
- za regres 258
- z bankirjevim sprejemom (receptum argentarii) 304
- z mandatom 298 s.
- portio debita 442
- portio portioni ad crescit 450
- posel, pravni, gl. pravni posel
- posest 129 ss., 161, 166, 167, 171 s., 179, 205, 208, 210, 215 s. in dr.
- , izguba posesti 136
- , izvedena, izvirna 132
- obdržati 137 s.
- , pojem 129 s.
- , pomen 130
- , predmet 132
- , pridobitev 132 ss.
- služnosti 205 s.
- , varstvo z interdikti 137 ss.
- , — po občem pravu 141 s.
- posestnik 129 in dr.
- , fiktivni 173, 179
- , lastniški 130
- , nepoštene, poštene 129, 130, 161, 165, 168, 175 s., 176 s., 312, 313
- , pro herede, pro possessore 459
- posinovitev 391 ss., gl. adoptio, arrogatio
- poslovna sposobnost 56, 101 ss.
- poslovodstvo brez naročila 245, 246, 257, 310 ss., 316
- — — in mandat 312 s.
- — —, (ne)pristno 313
- posodbeni pogodba (komodat) 270 s.
- — in prekarij 271
- posojilna pogodba 265 ss.
- — in nepristna shranitev 273
- posojilo, denarno, sinu 267
- , pomorsko 268
- posredno 265
- possessio, gl. posest
- bonorum, gl. bonorum possessio
- iuris, (quasi) 205
- possessorium ordinarium, summariissimum 141 s.
- postavitev dediča 420 s., 424 ss.
- na določeno stvar 427 s.
- pod pogojem, z rokom, nalogom 426 s.
- postavitev skrbnika 103
- sodnika 103
- varuha 314
- v prejšnje stanje 58, 60, 333, 334, 505, 506, 513 s.
- postglosatorji 42 s.
- postklasična doba 9, 26 ss.
- postklasične zbirke virov 28 s., 30 s.
- postklasični pravniki 27, 31, 32, 33, 35
- postliminium 87
- postopek, civilni pravdni 431 s.
- , — —, ekstraordinarni 487, 490 s., 514 ss.
- , — —, formularni 487, 495 ss., 498 ss., 501 ss., 505, 508 ss.
- , — —, in iure 486, 487, 495, 498.

- , — —, interdiktni 137, 512
 —, — —, izvršilni 482, 487, 488, 493 ss., 508 ss., 517 s.
 —, — —, legisakcijski 486 s., 491 ss., 501, 505, 508
 —, — —, ničnost 506, 517
 —, — —, per formulam arbitrarium 512
 —, — —, pred sodnikom 486, 487, 495, 503 ss.
 —, — —, razsodbeni 481
 —, — —, sponzijski 171, 175
 —, kazenski sodni 482
 —, splošni upravni 482
 postranske dajatve 231
 postranski dogovori pri -kupu 281, 301
 — — pri najemu (zakupu) 287
 postumi 423
 postumorum loco 423
 poškodba tuje stvari, hudobna 326 ss.
 — po živalih 340 s.
 potestativni pogoj 67, 426
 potioris nominatio 397
 potomstvo, skrb za 369, 371, 376, 377, op. 35, 427
 potroški 176 s., 271, 273, 274, 286, 293, 297, 311, 315, 460 s.
 potrošne stvari 121, 198, 270, 286
 povračilne obresti 238
 povračilo škode 242 s.
 povzročitev 243
 pozakonitev, gl. legitimatio
 praeceptum (legis) 49
 praedes litis et vindiciarum 175, 492
 praedia (zemljišča) rustica et suburbana 315
 — vicina esse debent 194
 praedium dominans, serviens 192 in dr.
 praefecti iure dicundo 488
 praefectus annonae 487, 515
 — praetorio 21, 22, 27, 490, 515
 — urbi 490, 515
 — vigilum 487, 515
 praescriptio (v formuli: za tožnika, za toženca) 497
 — acquisitiva, extinctiva 78
 — longae possessionis 167, op. 22
 — quod praeiudicium hereditati non fiat 459
 — temporis (triginta [quadraginta] annorum) 485
 praescriptis verbis agere 275
 praeses (provincialni namestnik) 27, 515
 praestare 227
 praesumptio Muciana 378
 praeteritio 439, 440 s.
 praetor, gl. pretor
 pragmatična sankcija 28, 38
 praktiki, nemški 45
 prava solidarnost (korealnost) 233
 pravdno zastopanje 345, 501 ss.
 pravica 49
 — izbire 229
 — nadomestitve 229 s.
 — nad življenjem in smrtjo 10, 85, 95, 371, 386
 — obligacijska 123, 223 ss.
 — stvarna 123, 223
 pravice, akcesorne 209, 260, 244 s.
 — kot predmet prodaje 280, 285
 — — — najema 199
 — — — odstopa 347
 pravna dejanja 53
 — dejstva 53
 — dobrot delitve, gl. beneficium divisionis
 — — ločitve dediščine 455 s.
 — — popisa dediščine 456 s.
 — knjiga, sirsko-rimska 30, op. 18
 — sposobnost fizičnih oseb 83 ss.
 — — pravnih oseb 110 ss.
 pravne napake 283 s.
 — osebe 82, 83, 110 ss., 423
 pravniki, rimski, klasični 19 s.
 —, —, predklasični 18 s.
 —, —, privilegirani 19, 27
 pravni leki 488, 490, 505
 pravni posel, pojem in vrste 53 s.
 — —, abstraktni, kavzalni 56 s.
 — —, izpodbojni, nični 76
 — —, mortis causa 54, 69
 — —, navidezni, prikriti 64
 — —, neveljavni, nični, izpodbojni 75
 — —, oblični, brezoblični 54
 — —, sestavine 55
 — —, splošni predpogoji 55
 pravniški spisi, ohranjeni 20, 21, 22, 25
 pravnomočnost sodbe 505 ss.
 pravo, prim. ius 49
 —, atensko 10, 119, op. 6
 —, bizantinsko 38 ss., 119, op. 6
 —, cesarsko 18, 23, 24 s., 27, 28 ss., 32 ss.
 —, civilno 9, 10 ss.
 —, — pravdno 480 ss.
 —, dedno 404 ss.
 —, honorarno, pretorsko 17 ss.
 —, javno 50
 —, običajno 49
 —, obligacijsko 223 ss.
 —, popustljivo, prisilno 50
 —, rodbinsko 367 ss.
 —, stvarno 117 ss.
 prazniki, sodni 491
 precarium, prekarji 130
 — in komodat 271
 precepcijski legat 467
 predelava 148 s.
 predialne služnosti, gl. zemljiške
 predklasični pravniki 18 s. in dr.
 predkupna pravica 208, 301
 prekarist 130
 prekinjenje priposestevovanja 163, 166, 168
 — zastaranja 485

- preklíc darila 309
 — oporoke 437
 — volila 470
 — zapravlživca 106
 prelegat 464, 468
 premični dan, mesec, leto 78
 prenehanje (konec) confusione 193, 203, 221, 224, 355
 — lastninske pravice 191
 — obligacij ipso iure 348 ss.
 — očetovske oblasti za kazen 395
 — ope exceptionis 348, 350, 356 ss.
 — posesti 136 s.
 — služnosti 203 ss.
 — terjatve za kazen 356
 — zamude 241
 — zastavne pravice 221 s.
 prenovitev, gl. novacija 259 ss., 344, 500
 prepoved odsvojitve 154
 — ponovne omožitve 427
 preprosta solidarnost 233
 prepustitev stvari družbenikom v last, v rabo 293
 presežek 211, 217, 219
 presumpcija 62 s.
 pretepanje tujih sužnjev 331
 pretium, gl. kupnina 280 s.
 pretor, mestni 15, 486
 —, fideikomisni 489, 490
 —, tujski 15, 488
 —, za varuštvene zadeve 397, 489, 490
 pretorjev edikt 15 ss.
 pretorjeve reforme 17 (za primere gl. honorarno pravo)
 pretorska doba 14 ss.
 pretorske stipulacije 251, 513
 pretorsko pravo, gl. honorarno pravo
 prevara, gl. dolus
 prevozna pogodba, pomorska 290
 prevzem dolga 261, 347
 — izpolnitve 347
 prezadolženec (kridar) 509 s.
 prezrtje, gl. praeteritio
 priče 61, 88, 149, 159, 220, 352, 373, 377, 434, 474, 504, 516
 —, izpovedbe 108, 504
 —, oporočne 434
 — pri izpolnitvi 352
 — pri kodicilih 474
 pridobitev pravic, izvedena, izvirna 80 s.
 — bonorum possessionis 74, 408, 448
 — dediščine 406, 453 ss.
 — ex fortuna 291
 — fideikomisa 474
 — lastnine, načini, vrste 142 s.
 — legatov 471
 — plodov 145 s. 407
 — posesti 132 ss.
 — — po zastopniku 135 s.
 —, univerzalna (vesoljna) 81, 404
 — volila, vindikacijskega 160 s.
 — zaklada 145
 pridobivanje za varovanca 74, 315
 pridržanje (retencija) 221, 272, 273;
 — ob vrnitvi dote 381 s., 383
 pridržek 62
 — boljšega kupca 281, 301
 — povratne prodaje 301
 — predkupne pravice 301
 — rešilnega kupa 301
 prikrajšanje nad polovico 281
 — nujnega deleža 442 ss., 444 s.
 prikriti pravni posel 64
 prilastitev 143 s.
 priležnica (konkubina), dedovanje 419, 424
 primščina 208
 principat 9, 17, 22, 23, 26
 prinosnina 239
 prior tempore, potior iure 219
 pripad, dedni, gl. delatio
 priposestvovalna doba 162, 167, 168 s.
 priposestvanje 161 ss.
 — moževe oblasti 373
 — po civilnem pravu 162 s.
 — po Justinijanovem pravu 168 s.
 — po klasičnem pravu 164 ss.
 — po ležeči zapuščini 407
 — prostosti zastavne pravice 221 s.
 — provincialnih zemljišč 167
 — služnosti 201, 202 s.
 — zapuščinskih stvari 164, 408, 448
 prisega 247 s.
 prisilno pravo 50
 prisoditev 159 s., 496
 pritiklina 122
 privativna interesija 259
 privatum, ius, gl. pravo, zasebno 50
 privilegij 51
 privilegirani pravniki 19
 privolitev, očetova za otrokov zakon 370, 388
 priziv (appellatio) 516, 517
 Procheiros nomos 40 s.
 Proculus 19
 procurator 74, 345, 483, 501, 502 s.
 — in rem suam 345
 — omnium bonorum 74
 pro herede gestio 446
 pro petitione Vigillii 38
 pro viribus hereditatis, jamstvo 457 in op. 7
 prodaja bodoče stvari 279 s.
 — dediščine 280
 — konkurznega premoženja 508 ss., 517
 — otrok 387
 — spornega predmeta 501
 — zastavljene stvari 154
 — žene 95
 prodajalčeve obveznosti 282 ss.
 prokuljanci 19, 101, 148, 161, 370, 465
 prometna varnost, ogrožanje 337 s.
 promissio dotis 251

— operarum iurata 246, 247
 proprietas = dominium, lastnina 125, 128
 proscriptio bonorum 508, 518
 prostostne pravde 100
 protutela 316, 399
 provincialna zemljišča 120, 129
 provincialni namestnik 202, 372, 397, 399, 489 s.
 proximus adgnatus 408, 410
 prvotna dajatev 242
 puberes (dorasli) 101, 102 s., 370
 — minores XXV annis (nedoletni) 102 ss.
 Publiciana in rem actio 178 ss.
 Puchta, G. Fr. 46
 pudicitia, de atemptata 331
 pudicitiae pretium 385
 pupil, sklepanje pravnih poslov 101 ss.
 pupilarna substitucija 429
 purgatio morae 241
 putativni naslov 165

Q

quaestio Domitiana 20, op. 7
 — status 100
 — — o ingenuiteta 100
 Quaestiones 21
 quarta divi Pii 392, 410
 — Falcidia 471, prim. 442
 quasi ususfructus 198 s.
 quattuor doctores 42
 querela inofficiosae donationis 309, 444
 — inofficiosi testamenti 438, 441 ss., 484
 — non numeratae pecuniae 252, 267
 quidquid non agnoscit glossa, nec agnoscit curia 42, 44
 Quinquaginta decisiones 36

R

raba (služnost) 200, 203
 — tuje stvari, protipravna 215, 270 s., 272
 rapina, gl. rop 325 s.
 ratihabitio 75, 312, 349
 razdedinjenje 439 s., 443 s.
 —, v dobrem namenu 443
 razdobja v razvoju rimskega prava 9 ss.
 razdorni dogovor 281
 razlaga v rimskem pravu 50
 razlastitveno pravo 180
 razsodbeni postopek 481
 razsodniška pogodba 304 s.
 razsodništvo, prevzem 304 s.
 razširjanje rimskega prava, teritorialno 9
 razveza zakona 376 s., 385
 — —, oblika, razlogi 377
 razvezni (resolutivni) pogoj 68 s.
 realna bremena 193
 — delitev 466
 — injurija 329

realni kontrakti 264 ss.
 recepcija rimskega prava, praktična, teoretična 43
 — — honorarnega prava v civilno 17, 484
 receptum, pakti de receptis 304 ss.
 — arbitrii 304 s.
 — argentarii 304
 — nautarum, cauponum, stabulariorum 305
 rečna struga 147
 redempti 91
 regres 257 s.
 regula Catoniana 469
 Regulae, Ulpijanove 22
 regularna jurisprudenca 18
 Reichskammergericht 44
 rei vindicatio 170 ss., 497
 rekuperatorji 330, 489
 rekuperatorna interdikta 139 s.
 relatio 517
 relativne pravice 123, 223
 remancipatio 377
 remissio pignoris 221
 rem servandam, utendam dare 65, 270, 272
 remuneratorno darilo 309
 replicatio doli 357
 — legis Cinciae 308
 — rei venditae et traditae 179
 reprezentacijska (vstopna) pravica 410, 416 s.
 reprezentacijska fikcija 407
 repudium 371, 376 s.
 res, stvar 117
 —, vrste 117 ss.
 res corporalis — incorporalis 117
 — derelicta 144
 — extra commercium 118
 — furtiva 162 s.
 — habilis 164
 — hostilis 144
 — in commercio 119 ss. in dr.
 — infitiando crescit in duplum, prim. duplum
 — in iudicium deducta 500
 — iudicata 506
 — litigiosa 501
 — Mancipi, nec Mancipi 119 s., 368
 — mobilis, immobilis 120
 — nullius 143
 — omnium communis 118
 — publica 118
 — quae pondere, numero, mensura constant 120
 — quae usu tolluntur 121
 — religiosa, sacra, sancta 118
 — uxoria 381
 — vi possessa 163
 reskript 23
 —, pravni posel z reskriptom 392, 393, 394 s.

- reservatio 62
 resolutivni pogoj 68 s.
 responsa 13
 Responsa Papinianova 21
 restitucijske obresti 238
 restitutio in integrum 58, 60, 333, 334, 505,
 506, 513 s. in dr.
 — natalium 90
 restitutorna klavzula 174, 177, 180, 459,
 497
 rešilni kup 301
 retencijska pravica 221, 272, 273, 274
 — —, moževa ob vračanju dote 381 s.,
 383
 retroaktivna fikcija 407
 reveži, oporočne naklonitve revežem 424
 ribe 143
 rimska država 110 s.
 rimsko pravo, pomen študija 46 s.
 — —, pregled razvoja in virov 9 ss.
 — —, recepcija 43 ss.
 rodbina, rimskopravna 367 s.
 rodbinsko pravo rimsko 366 ss.
 rogatio (rogare) 12 s.
 rojstvo 82, 391
 rok 70 s.
 — in pogoj 70
 — pri postavitvi dediča 427
 — — — varuha 397 s.
 — za preudarek 447
 romanistika, moderna 46 s.
 Romul 375
 rop 325 s.
 rudna žila 180
 Rudorff, A. F. 17
 rustici 66
 Rutilius Rufus 509, 510
- S
- sabinijanci 19, 101, 148, 161, 370, 465
 Sabinova masa 34
 Sabinus, Cn. Caelius 19
 Sabinus, Masurius 19
 —, libri ad Sabinum 19
 sacramentum 491, 493, 507
 saltus aestivi, hiberni 137
 samoobramba 130, 328
 samopomoč 130, 432
 sanctio pragmatica 28
 — — Pro petitione Vigili 38
 sarcinator (krojač) 289
 satio (setev) 146
 satisfactio 185, 513
 — iudicatum solvi 174, op. 14, 502, 503,
 513
 — iudicio sisti 513, 515
 — ratam rem dominum habiturum 503
 — rem minoris salvam fore 403
 — rem pupilli salvam fore 314, 316, 399,
 513
- Saturninus, Venuleius, pravnik 86
 Savigny, K. Fr. v. 46, 72, 130, 132, 134,
 142, op. 13
 Scaevola, Q. Cervidius 21
 —, Q. Mucius 18, 73, op. 2, 426, 430
 scholia v Bazilikah 40
 Scholia Sinaitica 30, op. 17
 scriptura 147
 — exterior, interior 432
 sedmograške voščene ploščice 25
 sel 281
 sella curulis 490
 semel heres, semper heres 69, 426, 473
 senat, rimski 13, 22, 24
 senatov sklep = senatus consultum
 (= SC.) 22 s.
 SC. Hosidianum 181
 — Iuventianum 266, 459
 — Macedonianum 107, 225, 389
 — Neronianum 432
 — Orfitianum 414, 415 s.
 — Pegasianum 476
 — Silanianum 436, 463
 — Tertullianum 413, 415
 — Trebellianum 476
 — Velleianum 258 s.
 — Volusianum 181
 sententia, gl. sodba
 Sententiae, Pavlove 21, 25, 29
 separatio (ločitev plodov) 122, 145 s.
 — bonorum 456
 Septimij Sever 22, 314 s.
 — — in Karakala 9, 167, 378
 servi optio 71
 servitus (sužnost) 84 ss., (služnost) 192 ss.
 servitus actus 119, 192, 195
 — altius (non) tollendi 193, 194, 196
 — aquaeductus 119, 192, 195
 — in faciendo consistere nequit 193
 — itineris 119, 192, 195
 — oneris ferendi 193, 195
 — tigni immittendi 195, 204
 servitutes praediorum perpetuas causas
 habere debent 194, op. 1
 — — rusticorum 192, 194 s. in dr.
 — — urbanorum 192, 195 s.
 servitutis, deductio 201
 Servius Sulpicius Rufus 19, 396
 servus, suženj 84 ss.
 — sine domino 85, 87
 — terrae 92
 sestavine formul 496 ss.
 — pravnih poslov 55
 sestavljena stvar 121
 shranjevalna pogodba, prim. depositum
 sigla (okrajšave) 35
 si iudex litem suam fecit 337, 506
 sila, gl. vis ac metus
 sila, višja 245
 simbolična izročitev 157

- simulacija 64
 sin(ovi) 95 s., 107
 Sinajski sholiji 30, op. 17
 sinalagmatske pogodbe 228, 278
 singularna pridobitev 81
 Sirmondske konstitucije 29
 Sirsko-rimska pravna knjiga 30
 sistem civilnega prava, Kv. Mucija Sce-
 vole 18
 — — —, Sabinov 19
 skesnina 301
 sklenitev zakona, splošni pogoji 370 ss.
 sklepčna dejanja 62
 skrbnik, gl. curator
 skrbništvo za nedoletne 103 s., 401 ss.
 — za preklicane zapravljivce 106, 401 s.
 — za umobolne 73, 105, 149, 155, 401 s.
 skupnost dedičev 94, 190, 291
 — naključna ali nepristna 232
 — naključna premoženjska 317
 — vesoljna med družbeniki 157, 291
 — stvari = zbirna stvar 121
 slepec, oporoka 434
 slikarjevo delo 147
 slučajne sestavine 55
 slučajno dvostranska pogodba 228
 službena pogodba 288
 služnosti, prim. servitutes 192 ss.
 —, gozdne 195
 —, hišne 192, 195 s.
 —, načela 193, 194
 —, negativne, pozitivne 193
 —, nepristne 201
 —, osebne 192 s., 196 ss.
 —, pašne 195
 —, poljske 192, 195 in dr.
 —, potne 195
 —, prenehanje 203 s.
 —, priposestevanje 201, 202 s.
 —, ustanovitev 201 ss.
 —, — med visečnostjo pogoja 68
 —, tožba v varstvo sl. 204 s.
 —, vodne 195
 služnosti, vrste 192 ss., 194 ss., 197 ss.,
 — zemljiške 192, 194 ss., 204
 smoter 56 s.
 smrt (stranke) 83, 192, 204, 375, 394
 —, darilo za primer smrti 308, 309, 477 s.
 in dr.
 —, prenehanje obligacije zaradi strankine
 smrti 254, 255, 294, 298, 322, 325, 404,
 453
 — v skupni nesreči 63 s.
 sobrini, sobrino nati 97, 414
 socialne razlike, zakonski zadržek 11, 109,
 369, 371
 socialni in gospodarski dejavniki 227
 societas, prim. družba 290 ss.
 — argentarium 296
 — leonina 293
 — negotiationis 291 s.
 — omnium bonorum 157, 291 in dr.
 — quaestus 291
 — unius rei 292
 — vectigalis, venaliciariorum 29
 Socinus, cautela 443, op. 1
 sodalicia, sodalitates 111
 sodba 487, 488
 — proglasitev 516
 — zamudna 505, 516
 sodediči 425
 sodišče, centumviralno 480
 —, decemviralno 489
 —, škofovsko 491
 sodne osebe 488 s.
 — počitnice 490
 sodni čas 490, 491, 504
 — kraj 489, 491
 — prazniki 491
 — ustroj 488 ss., 514 s.
 sodnik, prim. iudex 488, 489, 490, 503 s.
 — naprti pravdo sebi 337
 — postavitev 488, 490
 sodniški seznam 489
 sodno povelje 480, 489, 498
 sodstvo, posebno (kavzalno) 487, 515
 soglasje med voljo in izjavo 63
 — nupturientov 370
 — očetov nupturientov 370
 solarium 207
 solastnina 189 ss.
 — med družbeniki 291, 293
 — pri naključni skupnosti 317
 solidarna odgovornost 232 ss., 325, 332,
 334, 338 in dr.
 solidarna odgovornost sostanovalcev 338
 solidarnost, prava, preprosta 233
 solutio, gl. izpolnitev
 — per aes et libram 352 s.
 solutionis causa adiectus 251, 353
 soporoki, delitev jamstva med 256, 298,
 304
 sopošest 191
 sorodstvo, agnatsko (civilno), kognatsko
 96
 — med sužnji 85
 —, stopnje 97 s.
 — v ravni, stranski črti 97
 — zakonski zadržek 370
 sorores consanguineae 98 s., 411, 414, 415
 sosvet cesarjev 19
 — pretorjev 488
 — sodnikov 489
 spaček 82
 spatium deliberandi 447
 specialna izvršba 487, 510 s., 517 s.
 species perit ei, cui debetur 228
 specificatio (predelava) 148 s.
 spisi klasikov 19 ss., 25, 29 s., 33, 35
 spojitev (dveh stvari) 146 s.
 — dveh premičnin 147 s.
 — premičnine z zemljiščem 146 s.

- , prim. prenehanje pravic confusione
 spolijska ekscipija, tožba 142
 sponsalia (zaroka) 372
 sponsio 249, 255 ss., (zaročna) 372
 — dimidiae partis 303, tertiae partis 253
 — poroštvo 225 ss.
 sporazum z dediščinskimi upniki 457 s.
 sporna stvar — odsvojitve 346
 sportulae 515
 sposobnost, deliktna 101, 107
 — oporočna 421 s.
 — poslovna (opravilna) 56, 101 s., 106
 — pravna 55 s. 82 ss.
 — premoženjska, otrok pod očetovsko ob-
 lastjo 389 s.
 — za (pravna) dejanja 101 ss.
 sprejemna zamuda 241 s.
 sramotitev 331
 stabularius 305, 338
 stanovalec, odgovornost 337 s.
 stanovanje (služnost) 200
 starinarska pogodba 276
 starost nupturientov, zaročencev 370
 starostna razdobja 101 ss.
 starši in otroci, osebno pravno razmerje
 386 ss.
 — — —, premoženjsko pravno razmerje
 389 s.
 statuliber 91
 status civitatis 92 ss.
 — familiae 94 ss.
 — libertatis 84 ss.
 —, spori o 100
 statuta mixta, personalia, realia 42 s.
 stava, pravdna, gl. sacramentum
 stečaj, gl. konkurz
 Stephanus iz Berita 38
 stipulacija 61, 72, 73, 153, 199, 228, 231,
 232, 237, 238, 246, 248 ss., 283, 284, 306,
 307, 314 op. 3 in dr.
 —, abstraktna, kavzalna 56, 252 s.
 —, akcesorna 254 ss.
 —, Akvilijeva 260
 — dvojnega (duplae) — enojnega (sim-
 plae) zneska 153, 283
 — korealna 251
 —, listina o stip. 249 s.
 —, neveljavna 251 s.
 —, novacijska 259 s.
 —, oblika 248 s.
 —, obljuba obresti 251
 —, — dote 251
 —, o glavnici in obrestih 251
 —, pogodbene globe (poenae) 231, 238, 251,
 372
 —, predmet 250 s.
 —, pretorska 251
 —, tožbe iz 253 s.
 —, ukinjenje 251
 —, v breme, v prid tretjemu 235, op. 12,
 251
- v prid dediču (heredi meo) 251
 stipulacijska klavzula 249
 stipulatio Aquiliana 260
 stipulationes cautionales, communes, iudi-
 ciales 251, 513
 — emptae et venditae hereditatis 448,
 475, 476
 — partis et pro parte 466, 476
 — praetoriae 251, 513
 strah, gl. metus
 stricti iuris actiones, gl. actiones stricti
 iuris
 struga, rečna, opuščena 147
 stuprum 371
 stvar(i) 117
 —, bodoča, predmet kupa 279
 —, deljiva, nedeljiva 121
 —, enotna, sestavljena 121
 —, izvzeta od priposestovanja 162 s.
 —, nadomestna, nenadomestna 120
 —, ničija (nikogaršnja) 143 s.
 —, obstoječa 279
 —, potrošne, nepotrošne 121
 —, premične, nepremične 120
 — v pravem prometu, izvzete iz prav-
 nega prometa 118
 — v prosti naravi 118, 143
 —, vrste stvari 117 ss.
 —, zavržena 144
 —, zbirna 121
 stvarne napake 284 s.
 — pravice 122 ss., 124 in dr.
 — — na tuji stvari 124, 192 ss.
 subjekti obligacij 231 ss.
 sublocatio (= podnajem) 286
 subpignus 219
 subsidiarna veljava rimskega prava 42,
 43, 44
 subsidiarne tožbe 316, 332
 subskripcija (v Just. Kodeksu) 36, (= pod-
 pis) 434
 substanca stvari 197, 208
 substantia 368
 substitucija (substitutio) 428 ss.
 —, fideikomis(ar)na 428 ss.
 — gre pred akrescenco 450
 —, kvazipupilarna 430
 —, pupilarna 429 s.
 —, recipročna, vzajemna 429
 —, vulgarna 428 s.
 successio graduum, ordinum 411 s., 414,
 416
 — in (universum) ius, in locum 404
 — — usucapionem 163, 166, 168, 407
 sui heredes 406, 408, 410, 412, 413
 — — instituendi sunt vel exheredandi
 439, op. 1
 — iuris 94
 Summa Perusina 36
 — rei publicae 32

superficies (stavba) 146, 206; (stvarna pravica) 124, 206 s., 213, 217, 218
 — solo cedit 120, 146, 206
 superfluum (presežek) 211, 217, 219
 superscriptio 432
 supplicatio 517
 suspenzivni pogoji, gl. pogoj
 suženj, 82, 84 ss, in dr.
 —, contubernium 85
 —, dedič 406, 423
 —, deliktna sposobnost 86, 339 s.
 —, državni 422
 —, grdo ravnanje s 85
 —, napake prodanega s. 284 s.
 —, oprostjanje, gl. manumissio 87 ss.
 —, sorodstvo med sužnji 85, 416
 —, sposobnost, poslovna 107, 341 s.
 —, —, pravna 84 ss.
 —, število 84, op. 8—10
 — usmrtitev sužnja 85
 suženjstvo, nastanek 86 s.
 —, konec 87 ss.; prim. manumissio
 svaštvo 98, 371
 svetli trenutki 105
 Synopsis Basilicorum 40

Š

šala, izjava v 63
 šikana 189
 škoda (damnum) 242
 —, bodoča 184 ss.
 —, pomorska 268, 290
 —, povrnitev škode 242 s.
 —, povzročena po živalih 340 s.
 šole, pravniške v postklasični dobi 31, 32,
 33, 36
 —, — v Rimu, gl. sabinijanci, prokulijanci

T

tabularius 392
 talionsko načelo 329
 Tametsi, dekret 374
 Tanta, zakon 33 ss.
 tat, gl. fur, furtum
 —, pravica usmrtiti tatu 323
 — varovan kot posestnik 130
 — vedno v zamudi 240
 Taurelliana 35
 taxatio 330
 tehtničar, gl. libripens
 tempus (čas) 78 ss.
 — continuum, utile 79, 484, 485
 — iudicati 517
 tenere (držati, imeti kot detentor) 131
 Teodorik 32
 Teodozij II. 24, 29, 77, 80, 169, 247, 306,
 377, 385, 433, 434, 488 in dr.

— —, Codex Theodosianus 28
 teorije izjave, volje, zaupanja 63
 terjatev, (pojem) 223 ss.
 —, delitev med sodediče 232 s.
 —, deljena 238 s.
 —, likvidna 360
 —, medsebojna 360
 —, neiztožljiva (naturalna) 225
 —, (ne)odstopljiva 213
 —, odstop terjatev 344 ss.
 —, odsvojljiva 213, 218
 —, zapuščinska, gl. zapuščinske terjatev
 —, zastavna pravica na t. 218 s.
 tertio quoque die 183
 testamentum 405, 420
 — apud acta conditum 433
 — destitutum 438
 — comitiis calatis 431
 — imperfectum 437
 — infirmatum 436 ss.
 — inofficiosum 441
 — in procinctu 431
 — irritum 422, 438
 — militis 435
 — mysticum 425
 — nullum 76, 436
 — parentum inter liberos 434, 435
 — per aes et libram 431 s.
 — principi oblatum 433
 — ruptum 436 s., 440
 — ruri conditum 434 s.
 — tempore pestis conditum 435
 — tripertitum 434
 testamenti factio 421 ss.
 — — activa 421 s.
 — — passiva 422 ss., 445
 — — —, sužnjeva 423
 textura 147
 Thalelaeus 39
 Theophilus 32, 33, 38
 Tiberij 19
 tignum iunctum, gl. actio de tigno iuncto
 tiha antihreza 211
 — intercesija 259
 tiho podaljšanje najema (zakupa) 287
 titulus, iustus 165
 — putativus, verus 165
 toga virilis (moška) 101
 tot gradus, quot generationes 97
 tožba, gl. actio, actiones
 — z zamenjeva subjektov 483
 Tractatus de gradibus cognationum 25
 traditio (izročitev) 153 ss.
 — ad incertas personas 144, 155
 — brevi manu 135, 156
 — ficta 157
 — longa manu 134, 156
 —, quasi 202
 — tacita 157
 Trajan 114
 transactio (poravnava) 276, 358

transcriptio 263
 translatio (prenos) dominii 191
 — iudicii 500
 — legati 470
 — possessionis 172
 transmissija (transmissio) 449 s.
 — gre pred substitucijo in akrescenco 450
 —, Iustiniana 40
 trans Tiberim prodaja (v sužnost) 87, 508
 Trebatus Testa 472
 tres faciunt collegium 112
 trgovinski pomočnik 343
 trgovske obresti 237
 Tribonijan 33
 tribunal (sodni senat) 489
 trinoctium 374
 Tripertita 18, 432
 triptih 25
 Tryphoninus, Claudius 21
 tržno sodstvo 16, 283 s.
 tuja krivda, odgovornost za 289, op. 11 a,
 334, 337 s., 339 s.
 tuja stvar, dana v najem, na posodo 286,
 270
 — — neupravičeno uporabljena 215, 270
 s., 272
 — —, odvzem 323, 325
 — — prodana 280, 284
 tuji 92 s.
 —, pravdanje 15, 495
 —, pravo 92
 turbatio sanguinis 375, op. 32
 turpis persona 109
 tutela, prim. varuštvo
 — dativa 314, 397
 — fiduciaria 396, op. 3
 — impuberum 101 s., 313 s.
 — mulierum 104 s., 313, 375, 410
 — —, oprostitev od 105
 tutor (varuh), prim. tutela
 — cessicius 396 op. 3, 400
 — mulierum 104 s., 313, 375, 410
 tutoris suspecti: accusatio, remotio 314,
 op. 2, 399

U

učitelj 288, 296
 ugotovitvene tožbe 100
 ujetniki, oporočne naklonitve za odkup 424
 —, oporoka 63
 Ulpianus, Domitius 22, 25 in dr.
 —, Regulae 22, 25
 ultra alterum tantum, ne 238 /
 — vires 454
 umobolni 10, 105
 umor 243
 uncia 425 in op. 4
 unciarum fenus 237
 uničenje 242, 279, 281, 282, 287, 294
 unitas actus 249, 434

unus casus 171
 upnik 222
 —, zahtevajoči 493
 upnikova zamuda 241 s.
 uporabljanje tujih stvari, neupravičeno
 271, 272, 274, 323
 uporabljene obresti 238
 usmrtimev 85, 243, 323, 327, 375, 386 s.
 usmrtimev novorojenčka 386 s.
 — otroka 10, 95
 — sužnja 85
 — tatu 323
 — tujega sužnja 327
 ustanove 114
 ustanovitev dote 247, 251, 306
 ustnost v postopku 503
 usucapio (priposestvanje) 162 ss.
 — hereditatis, pro herede 164, 408, 448
 — libertatis 203
 usurae 236 ss., gl. obresti
 usureceptio ex fiducia 164
 — — praediatura 165
 usurpatio (prekinitiv priposestvanja)
 163, 374
 usus 197, 200, 203; (v zakonu) 373 s., 376
 — auctoritas 162
 — modernus pandectarum 45
 usufructuaria, cautio 198 s.
 ususfructus 197 ss., gl. užitek
 —, in iure cessio 201, 203
 — nominis 198
 —, quasi 198
 —, verus 198
 ustmenost v stipulaciji 249 s.
 uterini 98 in dr.
 utilitetno načelo 245
 utile, tempus 75 in dr.
 užitek 197 ss.
 — na čredi 197
 — na deležu stvari 197
 — na premoženju 198
 — — provincialnih zemljiščih 167
 — — terjatvi 198 s.
 — nepravi 198
 — po zakonu 203
 —, predmet volila 198
 — — zastavitve 218
 —, trajanje 199, 203
 užitkar 197 ss.
 —, prepustitev izvrševanja užitka 199
 —, pridobivanje plodov 197

V

Vacarius 43
 vacuum possessionem tradere 134
 Valentinijan I. 387
 Valentinijan III. 29, 77, 247, 377, 434
 variae causarum figurae 226
 varnost, prometna 337 s.

- varovanec, pupil 75, 101 s., 313 ss.
varovanje stvari, gl. custodia 245
varstvo posesti 130 s., 132, 137 ss.
varuh 75, 101 s., 136, 313 ss., gl. tutor 372, 396 ss.
—, agnatski 314, 374, 397 ss., 399, 400 s., 422
—, agnatski, oporočni, oblastveno postavljeni 314, 396 s.
—, dolžnosti 314 s., 398 ss.
—, kdo more biti 397
—, kot zastopnik 75, 136, 398
—, odgovornost 314 ss., 399
—, varščina 314 op. 3, 316
— za nedorasle 102, 313 ss., 397 ss.
varuštvo, (tutela) 396 ss.
—, agnatsko 314, 374, 397 s., 399, 400 s., 422
—, konec 400, 401
—, odklonitev prevzema 397
—, tožba 315 s.
—, zakonski zadržek 372
—, zastavna pravica 215, 316, 399
— za ženske 104 s., 375, 400 s.
vdova, vdovec 372
—, —, dedna pravica 414, 418 s.
—, drugi zakon 108, 371, 424, 427
vectigal 207
veje čez mejo 183 s.
Velleianum, SC. 258 s.
venditio bonorum 462, 483, 508 ss., 517 s.
Wenger, Leopold 12, 47
venia aetatis 104
verbalna injurija 309, 331
verbalni kontrakt 247 ss.
verberare (iniuria) 331
veronski palimpsest 20, 485 s.
versio in rem 342 s.
verum pretium 280 s.
vesoljni fideikomis 81
vesoljno nasledovanje 81, 404, 453
veteranske diplome 24, 370
vezenina 147
via 119, 192, 195
vicarius 27, 490, 515
viciozna posest, relativno 130, 137, 138, 139, 140, 141
vi, clam, precario ab adversario 130, 137, 138, 139, 140, 141
vi, de vi: edikt 325; prim. interdikt
vim fieri veto 138, 139
vindex 494
vindicatio 484
— bonorum 462
— caducorum 372, 451
— filii 388
— in patriam potestatem 392
— pro parte 170, 171
— rei, gl. revindikacija 170 ss.
— servitutis 204
— usus, ususfructus 204
vindikacijski legat 160 s.
Windscheid, Bern. 165
vino, izliti 242
viri, pravni, rimskega prava 10 ss.
vis absoluta 57
— ac metus 57 s., 334, 513
— armata, cottidiana 140, 326
— interdictum de vi 140
— maior (višja sila) 245
višja sila, gl. vis maior
vitium aedium, operis 184 s.
Wlassak, M. 499
vnaprejšnje volilo 464, 468
Voconiana ratio 411, 414, 416
voda, tekoča 118
vojaki, jamstvo za zapustnikove dolgove 454
—, pravna nevednost, opravičljiva 66
—, prepoved ženitve 372
vojaška oporoka 431, 435
vojni plen 144
volilo, prim. legat
—, damnacijsko 320 s., 465 s.
—, kvazikontrakt 320 s.
—, neveljavno 469 ss.
—, omejitve 469 ss.
—, precepcijsko 467
—, predmet 467
—, preklic 470
—, sinendi modo 320 s., 466 s.
—, vindikacijsko 160 s., 465
voluntarii heredes 406
vozniki, odgovornost 328
vpliv rimskega obligacijskega na moderno pravo 226
vplivi, tuji, na rimsko pravo 226 in dr.
—, —, etruščanski 12
—, —, grški 12, 212, 290
—, —, krščanski 367, 372, 376
—, —, vzhodni 208, 249, 367, 372
vrednost, denarna 174, 225, 230
vrnitev dote 381 ss.
vstopna, gl. reprezentacijska pravica
vulgarna substitucija 428
vulgarno pravo 41
vulgatni tekst 35 s.
vzročna zveza med strankinim ravnanjem in škodo 243
vzvratna moč pogoja 68

Z

- začaranje, besedno 329
zadolžnica 252, 267, 320
zahod, sončni 490
zahtevajoči upnik 493
zaklad 145
zakon (lex) 12, 23 s., 27, 49
—, dedovanje po zakonu, gl. intestatno d.
—, kasacijski 29

- , navajalni 29
- , poimenovanje zakonov 13
- , sprejemanje zakonov 12 s.
- , užitek po 203
- , zastavna pravica po 214 s., 286 s., 316, 321
- zakon (matrimonium), rimski 14, 94, 369 ss.
- , definicije klasikov 369 op. 2
- , monogamen 369
- , osebnopravne posledice 374 ss.
- , premoženjskopravne posledice 378 ss.
- , prenehanje 375 ss.
- , razveza 376 s.
- sine manu 96, 374, 375, 377, 379 ss.
- , sklenitev 372, 373 s.
- , splošni pogoji, zadržki 370 ss.
- , starost 102, 370
- zakonca, darila med 308 s., 378
- , poneverbe in tatvine med 325 op. 7
- , zastavna pravica v prid 215, 220, 384
- zakoni prepovedani 370 s., 372
- zakonik XII plošč 10 ss., 95, 105 s., 125 s., 146, 151, 162 s., 230, 237, 324, 385, 408, 490, 492, 493, 494, 504
- zakonodaja, Justinijanova 32 ss., 38, 38 s., 41 ss.
- , rimska, v dominatu 27, 28 s.
- , —, v principatu 23 s., 24 s.
- , —, v republiki 12 ss., 23 s.
- zakonska nezvestoba 371, 374, 375
- žena, intercesija 258, 259
- , žalitev žene 330, 331
- zakonski otrok, domneva 98, 374, 391
- zadržki 370 ss.
- zakrivitev 243
- zakup, zakupna pogodba 286 ss.
- , dedni 124, 207 s.
- , delni 286
- zakup, obveznosti iz zakupa 286 s.
- , odpoved 287
- , tiho podaljšanje 287
- , zastavna pravica 214, 286 s.
- zakupnik, pridobivanje plodov 146, 287
- zakupnina 286
- zamuda dolžnikova (izpolnitvena) 240 s.
- upnikova (sprejemna) 241 s.
- zamudna sodba 505, 516
- zamudne obresti 238, 241
- zaplatar 243, 289
- zapor, zasebni 508, 517
- zapravljivec, preklicani 106, 422
- zapustnik 404 in dr.
- zapuščina 404 in dr.
- zaročenca, darila med z. 309, 373, 384 s.
- zaročna ara 373
- zaroka 372 s., 383
- zastaranje 78, 79 s., 167 s., 169
- tožb 80, 169, 222, 443, 484
- zastavitelj 209, 213 s., 216, 222
- zastavitev, hipotečna, ročna 210 ss., 274
- med visečnostjo pogoja 68
- potrošnih stvari 274
- zastavljive pravice 213
- zastavna pogodba 274
- zastavna pravica 209 ss.
- —, akcesorna 209, 213
- — in listina 220
- —, konec 221 ss.
- — na deležu stvari 213
- — na pravicah 213, 218
- — na ferjatvi 213, 218 s.
- — na zastavni pravici 219
- —, plodovi 211
- — po zakonu 214 s.
- —, predmet 213
- —, ustanovitev 213 ss.
- — varovanja 215, 316
- — zakoncev 215, 220, 384
- zastavne pravice, več na isti strani 219 s.
- zastavni upnik 209, 210 ss., 213 s., 215 ss., 219, 221 s.
- zastopanje, direktno 72 ss., 135 s., 398, 401, (v procesu) 345, 501 ss.
- zavezanec 493
- zavržene stvari 144
- zavrženje novorojenčka 386
- zbirke predjustinijanskih pravnih virov 26, 28, 30
- zdravnik 288, 296, 328
- združevanje, pravica združevanja 112
- zemljišče, italsko 119, 120
- , kmečko 315, 398
- , pridobitev posesti na 133 s.
- , provincialno 120, 167 s.
- , stavbno 120, 206
- , suburbanalno 315, 398
- zemljiška služnost 192 s., 194 ss., 201 s., 204
- zgodovina rimskega prava 9 ss.
- zgodovinska šola 45 s.
- zločin, gl. delikt
- , odgovornost za otroke in sužnje, gl. odgovornost, noksalna
- zloglasne ženske 109
- zloverni (= nepošteni) posestnik 130, 175s., 176 s.
- zmanjšanje kupnine 283
- nagrade 289
- zakupnine, najemnine 286
- zmešanje 148
- zmoča 65 ss.
- , vrste 65 s.
- zrak 118
- zvičajnost, gl. dolus

Ž

- žalitev osebe 329 s.
- žalno leto 108, 372, 375 s., 424
- ženska, dedovanje po ženskah 411, 413, 414, 415, 417

— in manu 95, 104	—, pravna nevednost, opravičljiva 66
— in posinovitev 391 s.	—, priče 424
—, intercesija 258, 259	—, razdedinjenje 439
— in prodaja 287 s.	—, varuhinja 259
— in užitek 287 s.	—, varuštvo nad 104 s.
ženska, oporočna sposobnost, 422 (akt.)	židi, 372
422 s. (pas.)	živali, okupacija živali 144
—, pravica dedovanja 410, 414, 415, 416 ss.,	živalski mladiči, pridobitev lastnine nad
418 s., 423	145, 146

POPRAVKI

Pravilno se glasi:

na str. 30, pod V, 3. vrsta: *Romanarum*¹⁴,

na str. 118 (je izpadel odstavek):

Res universitatis se imenujejo v drugih mestnih občinah taki premoženjski predmeti, ki so v Rimu *res publicae*.

na str. 204, § 65, 2. odst. 2. vrsta: *aedificii*

na str. 255, II, 1, zadnji odst., 1. vrsta: *Appuleia*

na str. 288, III, 1, vrsta: črtaj »pogodba o delu« in vstavi pod IV, 1. odstavek, 1. vrsta za »delovršna« »ali pogodba o delu«

str. 297, II, 3. odst., 7. vrsta: Mandant (napačno: Mandantar)

NAJVAŽNEJŠA LITERATURA

(dodatno k str. 4—5)

1. Splošna dela in slovarji

- L Caes- R. Henrion, *Collectio bibliographica operum ad ius Romanum pertinentium*, Series I, Bruxelles (od l. 1949 naprej)
- Berger, Adolf, *Encyclopaedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia 1953
- Pauly-Wissowa, *Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart (od 1894 naprej)
- Der kleine Pauly, *Lexikon der Antike*. Stuttgart (od A—G)
- Hans Lamer, *Wörterbuch der Antike mit Berücksichtigung ihres Fortwirkens*. 3. izd., Stuttgart 1933
- Pravni leksikon (Savremena administracija). Beograd. 1964

2. Sistemi rimskega civilnega prava s procesom

- Betti E., *Diritto romano*. I. Parte generale. Padova 1935
- Cuq E., *Manuel des Institutions juridiques des Romains*. 2. izd., Paris 1928
- Costa E., *Profilo storico del processo civile romano*. Roma 1918
- v. Czyhlarz K.-San Nicolò, M., *Lehrbuch der Institutionen des römischen Rechtes*. 19. izd., Wien-Leipzig 1933
- Giffard A., *Précis de droit romain*, 2. zv. (prej Collinet P. — G. A.) Paris 1934, 1938
- Girard P.-F. Senn F., *Manuel élémentaire de droit romain*. 8. izd., Paris 1929
- Heyrovský L., *Římský civilní proces*. Bratislava 1925
- Heyrovský L.-Sommer O.-Važný, *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 2. izd., Bratislava 1929
- Horvat Marijan, *Rimsko pravo*, 5. izd., Zagreb 1967
- Jörs P.-Kunkel W.-Wenger L., *Römisches Recht*, 3. izd., Berlin 1949
- Kaser M., *Das römische Privatrecht*. I, II, München 1955, 1959 (prim. spread str. 5)
- —, *Das römische Zivilprozessrecht*. München 1966
- Kipp Th., *Das römische Recht* (v R. Stammler, *Das gesamte deutsche Recht*). Berlin 1931
- Lee R. W., *An Introduction to Roman Dutch Law*, 3. izd., Oxford 1925
- Mitteis L., *Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians*, I. Grundbegriffe und Lehre von den juristischen Personen. Leipzig 1908
- Monier R., *Manuel élémentaire de droit romain*. I. (6. izd.) 1947, II (5. izd.) 1954
- Novickij Ivan Borisovič, *Osnovi rimskogo graždanskogo prava*. Moskva 1956
- Pereterskij I S., *Vseobščaja istorija gosudarstva i prava*, Drevnij Rim. Moskva 1945
- Perozzi S., *Istituzioni di diritto romano*. 2 zv., 2. izd., Roma 1928
- Puhan Ivo, *Rimsko pravo*. Skopje, 2. izd., 1969
- Rabel E., *Grundzüge des römischen Privatrechts* (Holtzendorff-Kohler, *Zycklopädie der Rechtswissenschaft*, 7. izd.), 1915
- Römisches Recht: I. Geschichte, Rechtsgang, System des Privatrechts*. von Dr. Fritz Schwind; II. *Grundlehren des gemeinen Rechts*. von Dr. Hans Kreller, Wien 1950
- Siber H., *Römisches Recht in Grundzügen für Vorlesung: I. Antike Rechtsgeschichte*, 1925; II. *Römisches Privatrecht*, 1928, Berlin
- Sohm R.-Mitteis L.-Wenger L., *Institutionen, Geschichte und System des römischen Privatrechts*. 17. izd., München-Leipzig 1923
- Sommer O., *Učebnice soukromého práva římského*, II, Praga 1935
- Schulz F., *Classical Roman Law*. Oxford 1951

- Stojčević Dragomir, Rimsko privatno pravo, 2. izd., Beograd 1968
 Taubenschlag R., Rzymskie prawo prywatne, Warszawa 1955
 Wenger L., Prätor und Formel, München 1940

3. Zgodovina rimskega (javnega) prava

- Arangio-Ruiz V., Storia del diritto romano, 2. izd., Napoli 1940
 Bonfante P., Storia del diritto romano, 2. zv., 4. izd., Roma 1934
 De Francisci P., Storia del diritto romano (delno 2. izd.) I—III, Milano 1926
 Dulckeit G., Römische Rechtsgeschichte, 2. izd., München 1957
 Jollowicz H. F., Historical Introduction to the Study of Roman Law, Cambridge 1952
 Horvat M., Rimska pravna poviest, Zagreb 1943
 Kaser M., Römische Rechtsgeschichte, 2. izd., Göttingen 1967
 Kunkel W., Römische Rechtsgeschichte, 5. izd., Köln 1967
 Lenel O.-(Bruno C. G.-Pernice A.), Geschichte und Quellen des römischen Rechts
 (Holtzendorff-Kohler, Enzyklopädie des Rechtswissenschaft, I, 7. izd.). 1915
 Mommsen Th., Abriss des römischen Staatsrechts, 2. izd., Leipzig 1907
 —, Römisches Staatsrecht. I—II (3. izd.), III (1. izd.), Leipzig 1887, 1888

4. Fontologija

- Kipp Th., Geschichte der Quellen des römischen Rechts, 4. izd., Leipzig-Erlangen 1919
 Krüger P., Geschichte der Quellen und Litteratur des römischen Rechts, 2. izd.,
 München-Leipzig 1912
 Kunkel W., Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen, Weimar 1952
 Wenger L., Die Quellen des römischen Rechts, Wien 1953

5. Občepravni sistemi (izbor)

- Arndts L., Lehrbuch der Pandekten, 14. izd., Stuttgart 1889
 Dernburg H., Pandekten, 7. izd., 3 zv., Berlin 1902 — Okrajšano izdajo v dveh zvezkih
 je priredil Sokolowski P. v letih 1911—1912
 Koeppen A., Lehrbuch des heutigen römischen Erbrechts, Würzburg 1895
 Windscheid B.-Kipp Th., Lehrbuch des Pandektenrechts, 3 zv., 9. izd., Frankfurt 1906
 v. Savigny, F. C., System des heutigen römischen Rechts, 8 zv., Heidelberg 1826—1849
 — Das Obligationenrecht, 2 zv., Berlin 1851—1853

6. Iz splošne literature

- Daničević Jelena, Popularne tužbe od rimskog do savremenih prava, Beograd 1968
 Horvat M., Bona fides u razvoju rimskoga obveznoga prava, Zagreb 1939
 — —, Rimsko pravo u našem pravnom študiju (Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu,
 1951, 97—118), Zagreb 1951
 v. Jhering R., Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner
 Entwicklung, I—III (delno v 4. in 5. izdaji), Leipzig 1878—1888 in 1891—1889
 Koschaker P., Europa und das römische Recht, München 1947
 Krek G., Pomen rimskega prava nekdanj in sedaj (Zbornik znanstvenih razprav, I),
 Ljubljana 1921
 Schulz F., Einführung in das Studium der Digesten, Tübingen 1956
 — —, Prinzipien des römischen Rechts, München 1934
 Stanojević O., Zajam i kamata, Beograd 1966
 Wenger L., Der heutige Stand der römischen Rechtswissenschaft. Erreichtes und
 Erstrebtes, München 1927

7. Papirologija

(k navedbam na str. 4 je dodati:

- Taubenschlag R., The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri (332
 B. C. — 640 A. D.), I. New York 1944; II., Warszawa 1948

8. Druga antična prava

- Beauchet L., Histoire du droit privé de la république Athénienne. 4 zv., Paris 1897
 Busolt G.-Swoboda H., Griechische Staatskunde (Handbuch des Altertums). 2 zv., München 1920, 1926
 Weiss E., Griechisches Privatrecht auf rechtsvergleichender Grundlage, Leipzig 1923
 Cuq E., Études sur le droit Babylonien, les lois Assyriennes et les lois Hittites, Paris 1929
 Gaudemet J., Institutions de l'Antiquité, Paris 1961
 Korošec V., Keilschriftrecht (Handbuch der Orientalistik I. Ergbd. III), Leiden 1964
 Koschaker P., Cuneiform Law (Encyclopaedia of the Social Sciences). 1933
 —, Keilschriftrecht (Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft). Leipzig 1935
 San Nicolò M., Beiträge zur Rechtsgeschichte im Bereiche der keilschriftlichen Rechtsquellen, Oslo 1931
 Seidl E., Einführung in die ägyptische Rechtsgeschichte bis zum Ende des Neuen Reiches. 3. izd. 1957
 —, Ägyptische Rechtsgeschichte der Saiten- und Perserzeit. Glückstadt-Hamburg-New York 1956
 Seidl E., Ptolomäische Rechtsgeschichte, Glückstadt, 1962
 Taubenschlag R., Rzymskie prawo prywatne na tle praw antycznych, Warszawa 1955

9. Revije

A. Rimskopravne:

- Zeitschrift der Savignystiftung, romanistische Abteilung (od l. 1880 naprej), Weimar.
 — Kazalo: Sachers E., Generalregister zu den Bänden I.-L., Weimar 1932
 Bullettino dell'Istituto di diritto romano. Milano
 Iura, Rivista internazionale di Diritto Romano e Antico. Catania
 Labeo, Napoli
 Revue internationale des Droits de l'Antiquité, Bruxelles
 Studia et documenta historiae et iuris, Romae
 Revue historique de droit français et étranger (fondée en 1855), Paris
 Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis — Revue d'Histoire du Droit, Haarlem-Haag

B. Papirološke:

- Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete, Leipzig-Berlin
 Aegyptus, Milano
 The Journal of Juristic Papyrology, Warszawa

C. Za orientalska prava

- Archives d'histoire du droit oriental (Bruxelles-Paris), sedaj Revue Internationale des Droits de l'Antiquité, Bruxelles

10. Zbirke pravnih virov

(glej spredaj str. 4 s.)

VSEBINA (2. dela)

E. Rodbinsko pravo

§	Stran
128. Rodbinsko pravo	367

Prvi oddelek: Pravo zakoncev

129. Bistvo in zgodovina rimskega zakona	369
130. Premoženskopravne posledice zakona — Splošno	378
131. Dota (<i>dos</i>)	379
132. <i>Donatio ante (propter) nuptias</i>	384

Drugi oddelek: Pravno razmerje med starši in otroki

133. Očetovska oblast — Osebnopravne posledice	386
134. Premoženskopravni položaj oseb pod očetovsko oblastjo	389
135. Nastanek očetovske oblasti	391
136. Konec očetovske oblasti	394
137. <i>Mancipium</i>	395

Tretji oddelek: Varuštvo in skrbništvo

138. Varuštvo (<i>tutela</i>) — Pojem in vrste	396
139. Varuštvo za nedorasle (<i>tutela impuberum</i>)	397
140. Varuštvo za ženske (<i>tutela mulierum</i>)	400
141. Skrbništvo (<i>cura</i>)	401

F. Dedno pravo

Prvi oddelek: Uvod

142. Dedno pravo	404
143. Zgodovinski razvoj rimskega dednega prava	407

Drugi oddelek: Intestatno dedovanje

144. Intestatno dedovanje — Splošno	409
145. Intestatno dedovanje po civilnem pravu	410
146. Intestatno dedovanje po pretorskem pravu	411
147. Poznejše zakonodajne reforme	415
148. Intestatno dedovanje po Justinijanovih novelah	416

Tretji oddelek: Oporočno dedovanje

149. Pojem oporoke	420
150. <i>Testamenti factio</i>	421

151. Vsebina oporoke	424
152. Postavitev dediča na določeno stvar	427
153. Substitucija	428
154. Oblika oporoke	430
155. Neveljavne oporoke	436

Četrty oddelek: Nujno dedovanje

156. Formalno nujno dedovanje	438
157. Materialno nujno dedovanje	411
158. Nujno dedovanje po 115. noveli	443

Peti oddelek: Pridobitev dediščine

159. Pridobitev dediščine po civilnem pravu	445
160. Pridobitev dediščine po honorarnem in po postklasičnem pravu	448
161. Odklonitev dediščine	448
162. Transmisija	449
163. Akrescenca	450
164. <i>Collatio</i> (všetje)	451
165. Pravne posledice pridobitve dediščine	453
166. Omejitve dedičeve odgovornosti za dolgove	455

Šesti oddelek: Pravdno varstvo dediča

167. <i>Hereditatis petitio</i>	458
168. Pravdno varstvo pretorskega dediča	461

Sedmi oddelek: *Bona vacantia* — *bona ereptoria*

169. Dediščina brez dediča. Dedičeva nevrednost	462
---	-----

Osmi oddelek: Legati in fideikomisi

170. Legati	464
171. Omejevanje legatov	469
172. Pridobitev legatov	471
173. Fideikomisi — Zgodovina	472
174. Izenačenje legatov in fideikomisov	474
175. Vesoljni fideikomisi	475

Deveti oddelek: *Mortis causa donatio* — *mortis causa capio*

176. Darilo za primer smrti	477
177. <i>Mortis causa capio</i>	478

G. Civilno pravdno pravo

178. Od samopomoči do civilnega pravdnega prava	480
179. <i>Actio</i>	482
180. Pregled zgodovine rimskega civilnega pravdnega prava	485
181. Sodni ustroj	488
182. Legisakcijski postopek	491

183. Formularni postopek	495
184. Litiskontestacija v formularnem postopku	498
185. Pravdno zastopanje	501
186. Postopek <i>apud iudicem</i> — Sodba	503
187. Izvršilni postopek	508
188. Začetki kognicijskega postopka pri pretorju	511
189. <i>Extraordinaria cognitio</i>	514
Stvarno kazalo	519
Popravki	550
Najvažnejša literatura	551
Vsebina	554

Skladišče

PH

KOROŠEC V.

Rimsko /2

34 (37)

0123903

COBISS

UNIVERZA V LJUBLJANI
KULIŠKA FAKULTETA